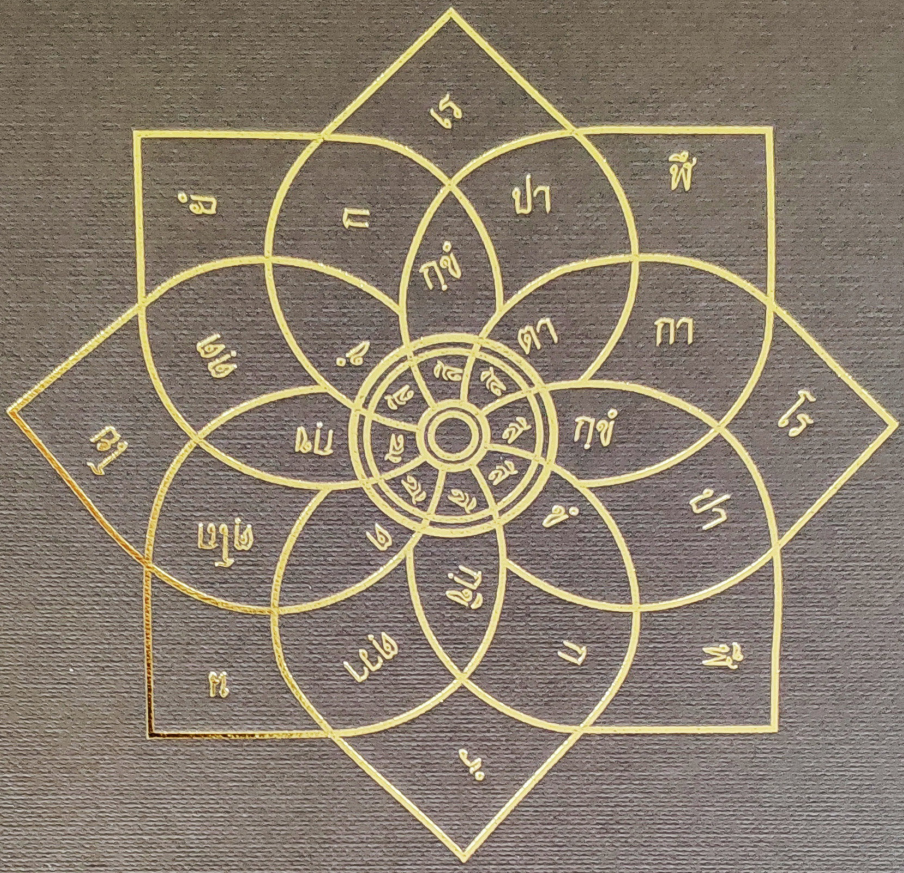

ปาพิสิกขา
และ
สัททสังเขป

โดย
พระอาจารย์ชนกาภิวังสะ อัครมหาบัณฑิต

ปาพิสิกขา และสัททสังเขป

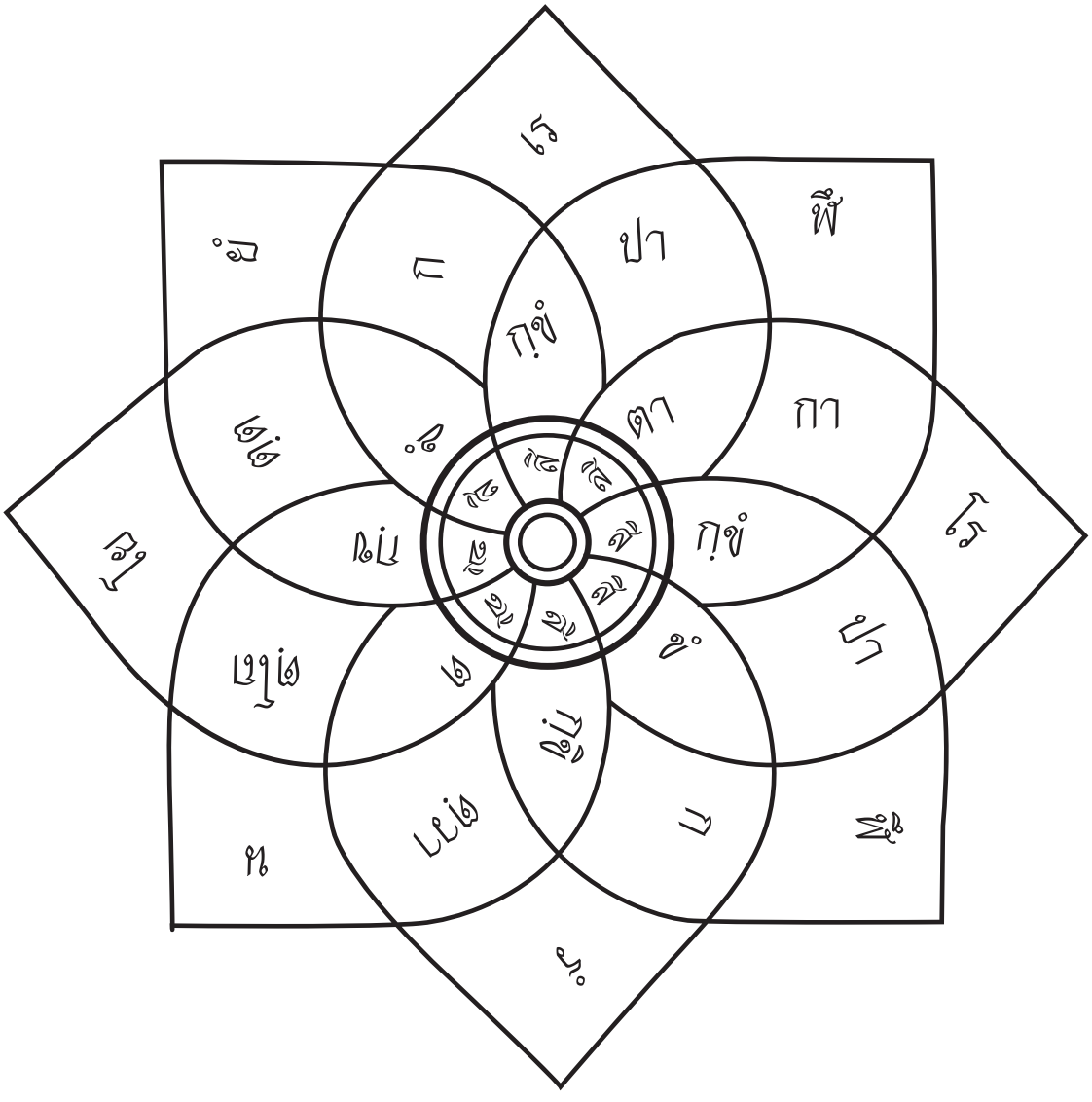

โดย

พระอาจารย์ชนกาภิวังสะ อัครมหาบัณฑิต

ชื่อหนังสือ : **ปาพิสิกขา และสัททสังเขป**

ISBN : 978-616-565-558-3

จัดทำโดย : วัดท่ามะโอ ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง

ผู้แต่ง : พระอาจารย์ชนกาภิวังสะ อัครมหาบัณฑิต

ผู้แปล : พระนันทะสิรี

ตรวจทาน : พระนันทะสิรี
พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

วัน/เดือน/ปีพิมพ์ : ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมทาน
โดย สาธุชนร่วมกันเป็นเจ้าภาพ

สถานที่พิมพ์ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์
๔๔/๑๓๒ หมู่ ๖ ถนนกำนันแม้น แขวงบางขุนเทียน
เขตจอมทอง กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๘๒๐ ๐๓๗๗, ๐ ๒๘๐๒ ๐๓๗๙
โทรสาร ๐ ๒๘๐๒ ๐๓๗๘ มือถือ 08-1566-2540

ปาพิสิกขา และสัททสังเขป

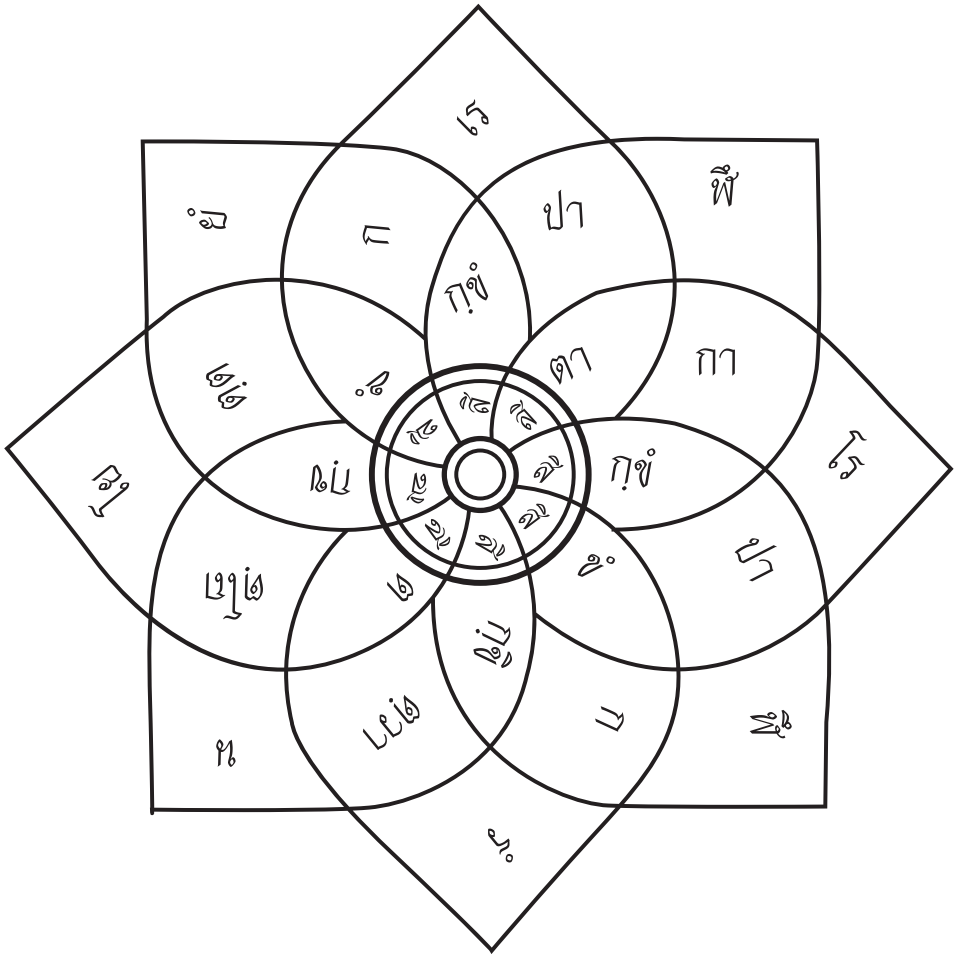

โดย

พระอาจารย์ชนกาภิวังสะ อัครมหาบัณฑิต

สิกฺขํ ปาพึ สิตากาโร สิกฺขํ ปาพึ สิขํ กรึ,
สิกฺขิตฺวาน สิตตฺโถ โย สิกฺขตฺตยํ สิขํ กเร.

บุคคลใด ศึกษาภาษาบาพึ มีความยินดี ศึกษาปาพิสิกขา ให้สำเร็จยิ่งแล้ว ขอให้บุคคลนั้น จงช่วยทำศาสนาให้เจริญถึงที่สุดด้วยเถิด

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

คัมภีร์ในไวยากรณ์ทั้งหลายมีคัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์เป็นต้น ได้ชื่อว่าเป็นทางไปสู่พระไตรปิฎก ฉะนั้นผู้ที่ปรารถนาจะท่องเที่ยวไปในพระไตรปิฎก ก็จำต้องไปโดยทางไวยากรณ์สายนี้เท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันผู้ที่กำลังเดินอยู่ในทางสายนี้ส่วนมากมักจะเลี่ยงลงข้างทางไปบ้าง เกิดความท้อแท้แล้วไปสู่ทางอื่นเสียบ้าง ฉะนั้นผู้ที่มีความสามารถท่องเที่ยวไปในพระไตรปิฎกจึงมีจำนวนน้อย ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าคัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านั้นกว้างขวางมาก กำหนดจดจำได้ยาก จึงไม่เหมาะที่จะนำมาเป็นหลักสูตรของนักศึกษาบาลีชั้นเบื้องต้นในสมัยนี้ เพราะฉะนั้นท่านอาจารย์ ชนกาภิวังส (อคฺคมหาปณฺฑิต) จึงได้เขียนไวยากรณ์ย่ออันมีชื่อว่า ปาพิสิกฺขา และ สทฺทสงฺเขป ขึ้นเพื่อเป็นหลักสูตรของนักศึกษาเหล่านั้น หนังสือนี้เป็นหนังสือเล่มเล็ก ๆ เล่มหนึ่งก็จริง แต่ก็สามารถข้ามมหาสมุทรคือพระไตรปิฎกได้เหมือนกับกุ้งถึงจะตัวน้อยนิด แต่ก็สามารถข้ามทะเลหลวงได้เช่นกัน ในประเทศพม่านั้น พวกนักศึกษา อาศัยหนังสือเล่มนี้แล้วเป็นผู้ชำนาญภาษาบาลีมีมิใช่น้อย และข้าพเจ้าก็เช่นกัน อาศัยหนังสือเล่มนี้แล้วได้รับปริญญาปาพิปารคู จากรัฐบาลพม่า

ครั้นต่อมา พ.ศ. ๒๕๒๗ ข้าพเจ้าได้มาอยู่ในประเทศไทย สามเณรจำรูญ ธรรมดา ได้ขอให้ข้าพเจ้าสอนภาษาพม่าเพื่อจะไปเรียนพระไตรปิฎกต่อที่ประเทศพม่า ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงสอนเขาโดยใช้หนังสือเล่มดังกล่าวมาแล้วนั้น โดยวิธีแปลมาจากภาษาพม่าเป็นภาษาไทย ด้วยหวังว่าสามเณรจะเข้าใจภาษาพม่าได้โดยง่าย และอีกประการหนึ่ง เมื่อสอนจบแล้ว ก็จะได้หนังสือปาพิสิกฺขา ฉบับอักษรไทย ไว้เป็นคู่มือของนักศึกษาภาษาบาลีเบื้องต้นด้วย และความหวังของข้าพเจ้าก็สัมฤทธิ์ผล เมื่อภิกษุสามเณรได้มาขอต้นฉบับที่เป็นตัวเขียน ไปถ่ายเอกสารนำมาสอนบ้าง เรียนบ้าง ต่อมาก็ได้พิมพ์ต้นฉบับเป็นรูปเล่มเรียบร้อยแล้ว

ก็ในขณะนั้นข้าพเจ้ามีความเข้าใจในภาษาไทยน้อยอยู่ ดังนั้นการแปลเป็นสำนวนภาษาไทย จึงเป็นภาระของสามเณรจำรูญ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า สามเณรจำรูญ เป็นผู้แปลหนังสือเล่มนี้ ก็ในหนังสือเล่มนี้ประกอบด้วย ปาพิสิกฺขา, สทฺทสงฺเขป และแบบฝึกหัดในการพูด การเขียนและประโยคพิเศษท้ายหนังสือ ก็ในปาพิสิกฺขานี้ บทเรียนหนึ่ง ๆ ยังจำแนกออกเป็น ๓ ส่วนคือ ให้แปลประโยคภาษาบาลีเป็นภาษาไทย กลับภาษาไทยเขียนให้เป็นภาษาบาลี และ

ข้อควรทราบ ในประโยคภาษาบาลีที่จะแปลเป็นไทยนั้น นักศึกษาควรท่องให้คล่องปากก่อนแล้วจึงแปล และในขณะแปลก็ดี ขณะเขียนก็ดี หากจำศัพท์ไม่ได้ ก็ให้ดูในข้อควรทราบ ในขณะเขียน ก็ควรสังเกตประโยคบาลีที่เราแปลไปแล้วนั้นเป็นตัวอย่าง ก็บทเรียนหนึ่ง ๆ มีทั้งแปล และเขียนเช่นนี้ จึงควรเรียนบทเรียนละ ๒ วัน โดยวันแรกท่อง และแปล ต่อมาวันที่ ๓ จึงเขียน

บทในบาลีมีอยู่ ๔ บท คือ นามบท อาขยาตบท อุปสัคบท และนิบาตบท ก็ในบททั้ง ๔ นั้น ในประโยคหนึ่ง ๆ มีนามบทเป็นส่วนมาก รองลงมา ก็อาขยาต นิบาตมีส่วนน้อย อุปสัคบทนั้นติดอยู่ข้างหน้าของบทอื่น ๆ มีอาขยาตเป็นต้นแล้ว ดังนั้นครูผู้สอนจึงควรสอนหนังสือเล่มนี้วันละสองรอบ คือปาพิสิกฺขารอบหนึ่ง และสทฺทสงฺเขป รอบหนึ่ง ส่วนผู้ศึกษาด้วยตนเองควรศึกษาสทฺทสงฺเขป (นามปทมาลา และอาขยาตปทมาลา) ก่อนเพื่อจะได้เข้าใจวิภัตติและวิธีสำเร็จรูปแล้วจึงศึกษา ปาพิสิกฺขา ในภายหลัง

เมื่อนักศึกษาเรียนจบ ปาพิสิกฺขา และสทฺทสงฺเขป แล้ว ควรวัดความเข้าใจของตัวเองด้วยการเรียนในแบบฝึกหัดการพูด การเขียน หากรู้ว่าเรายังไม่เข้าใจดี ก็ควรเรียนปาพิสิกฺขาและสทฺทสงฺเขป อีกรอบหนึ่ง ก็จะเข้าใจในการพูดและการเขียนขึ้น อย่าพึงเบื่อหน่ายในการเรียนซ้ำ

และในขณะเรียน ครูสอนควรแบ่งนักศึกษาออกเป็นสองฝ่ายโดยให้ฝ่ายหนึ่งอ่านบาลีและให้อีกฝ่ายหนึ่งแปล หรือถ้ามีคำถามคำตอบก็ให้ฝ่ายหนึ่งถาม อีกฝ่ายหนึ่งตอบสลับกันไป เช่นนี้นักศึกษาก็จะเรียนกันอย่างสนุกสนาน ไม่เกิดความเบื่อหน่ายในการศึกษาและยังได้ชื่อว่าปูพื้นฐานของการเรียนพระไตรปิฎกให้นักศึกษาอีกด้วย

ข้าพเจ้าขอให้ผู้ที่ได้ใช้หนังสือเล่มน้อยนี้ อันเปรียบเหมือนลูกศรชี้บอกทางลัดแก่บุคคลผู้เดินทาง จงบรรลุถึง “ปาพิปารคู” เทอญ

ปาพิสิกฺขำ สุนิสฺสาย ภเวหำ ปาพิปารคู,
นิสฺสายิมำ ตถาญฺเญปิ ภวนฺตุ ปาพิปารคู.

พระนันทะสิรี
วัดท่ามะโอ จ.ลำปาง
๑๒ กันยายน ๒๕๒๙

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒)

โสตูนำ ปาทภาวาย ปาฬิสิกฺขำ สุมุทฺทิตำ,
เสตุ๎ กตฺวาน โสตาโร โหนฺตุ เปฏกปารคู.

ขอนักศึกษาทั้งหลายทำปาฬิสิกขาที่จัดพิมพ์ใหม่อย่างดีให้เป็นสะพาน เพื่อความเป็นบาทฐานของการศึกษา จงเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งพระไตรปิฎกด้วยเทอญ

พระนันทะสิรี
วัดท่ามะโอ จ.ลำปาง
๑ ธันวาคม ๒๕๖๒

คำปรารภ

หนังสือ "ปาพิสิกขา และสัททสังเขป" เล่มนี้ เคยจัดพิมพ์มาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อ ๓๐ กว่าปีที่แล้ว หนังสือดังกล่าวได้หมดมานานพอสมควร กอปรกับในปีนี้ ท่านพระอาจารย์นันทะ ได้กลับมาอยู่ที่วัดท่ามะโอ และได้เปิดเรียนบาฬีอีกครั้ง โดยท่านเริ่มสอนภาษาบาลีจาก "ปาพิสิกขาและสัททสังเขป" เป็นการปูพื้นฐาน โดยนำหนังสือเก่าไปถ่ายเอกสารมาเรียนมาสอน ซึ่งมีค่าจ่ายค่อนข้างสูง อีกอย่าง หนังสือปาพิสิกขาและสัททสังเขปเล่มเก่า ยังมีข้อบกพร่องผิดพลาดอยู่ส่วนหนึ่ง ทางญาติโยมจึงปรึกษาทางกระผมว่าควรจะทำอย่างไร กระผมก็ได้ให้คำแนะนำไปว่า ควรจัดพิมพ์ใหม่ เพื่อปรับปรุงหนังสือ และจะได้ทำบุญแจกเป็นธรรมทานให้กับผู้สนใจศึกษาภาษาบาฬีอีกด้วย โดยกระผมเองได้รับอาสาในการจัดทำต้นฉบับ ตรวจทาน และจัดหาทุนในการจัดพิมพ์ถวายให้ เพื่อเป็นการบูชาคุณของพระอาจารย์นันทะที่มีต่อกระผม และทดแทนบุญคุณพระอาจารย์ภัททันตธัมมานันทะ อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ ซึ่งเป็นผู้ฟื้นฟูบาลีใหญ่ให้เกิดขึ้นกับประเทศไทยอีกครั้ง

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ก็ได้รับความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย จนหนังสือสำเร็จออกมาสู่บรรณพิภพอีกครั้ง ก็ต้องขออนุโมทนากับทุก ๆ ท่าน ที่ร่วมบุญในครั้งนี้

ขอผลบุญในการพิมพ์หนังสือแจกเป็นธรรมทานครั้งนี้ ส่งผลให้กับทุกๆ ท่านที่มีส่วนให้หนังสือ "ปาพิสิกขา และสัททสังเขป" เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี จงเป็นผู้มีปัญญาทั้งโลกิยะและโลกุตระด้วยกันทุกท่านเทอญ

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

๒ ธันวาคม ๕๖๖๒

สารบัญ

หน้า

กัณฑ์ที่ ๑

๑. ไตรสรณคมน์ ๑
๒. อรรถของปฐมาวิภัตติ ๑
๓. ตุลฺยตฺถ - ลิงฺคตฺถ ๓
๔. กัตตา - กิริยา ๔
๕. วิธีการสอน ๖
๖. กตฺตา - กมฺม - กิริยา ๗
๗. ประโยคคำถามที่มี กึ ศัพท์พร้อมคำตอบ ๘
๘. ตติยาวิภัตติที่แปลว่า “ด้วย” ๙
๙. ตติยาวิภัตติที่แปลว่า “เพราะ” ๑๐
๑๐. ตติยาวิภัตติที่แปลว่า “ด้วย” (กับด้วย) ๑๑
๑๑. จตุตถีวิภัตติที่แปลว่า “แก่” ๑๑
๑๒. ลงจตุตถีวิภัตติ ๑๒
๑๓. ปัญจมีวิภัตติที่แปลว่า “จาก” ๑๔
๑๔. ฉัฏฐีวิภัตติที่แปลว่า “ของ” ๑๖
๑๕. จตุตถีวิภัตติ ที่แปลว่า “เพื่อ” และจตุตถีภัตติ ที่แปลว่า “แก่” ๑๗
๑๖. สัตตมีวิภัตติที่แปลว่า “ใน, บน” ๑๘

กัณฑ์ที่ ๒

๑๗. คำถามที่ประกอบด้วย นุ และคำตอบ ๑๙
๑๘. ประโยคคำถามประกอบด้วย นุ ตอบด้วย น ๒๐
๑๙. คำถามที่ประกอบด้วย นุ และ น เข้าด้วยกัน ๒๐
๒๐. ตัวอย่างการวางกิริยาในระหว่าง น และ นุ - นนุ ๒๑
๒๑. ตุลฺยาธิกรณวิเสสน - ลงในอรรถปฐมาวิภัตติ ๒๓

หน้า

๒๒. ตุลฺยาธิกรณวิเสสน - ลงในอรรถทุติยาวิภัตติ ๒๔
๒๓. ก. ทุติยากิริยาวิเสสน ๒๕
๒๔. ข. ทุติยากิริยาวิเสสน ๒๖
๒๕. ทุติยาวิภัตติอรรถสัตตมี แปลว่า “ใน” ๒๖
๒๖. ทุติยาวิภัตติ กาลอจฺจนฺตสโยค แปลว่า “ตลอด, สิ้น” ๒๗
๒๗. ทุติยาวิภัตติ อทฺธาอจฺจนฺตสโยค แปลว่า “สิ้น, ตลอด” ๒๘
๒๘. ตติยาวิภัตติ แปลว่า “โดย” ๒๙
๒๙. อนาทริย - อนาทร แปลว่า “เมื่อ” (ฉัฏฐี), “ครั้นเมื่อ” (สัตตมี) ๓๐
๓๐. ลกฺขณ - ลกฺขฺย แปลว่า “ครั้นเมื่อ” ๓๑
๓๑. กมฺมวาจก ๓๒
๓๒. กตฺตา ๖ กมฺม ๑ ๓๓
๓๓. ลักษณะประโยคกัมมวาจก โดยย่อ ๓๕
๓๔. รวมอรรถของวิภัตติ ๓๖

กัณฑ์ที่ ๓

๓๕. ภวิสสันตี อาขยาตวิภัตติ อนากตกาล = จัก ๓๙
๓๖. อัชชตนี อาขยาตวิภัตติ อดีตกาล = วันนี้ (แล้ว) ๔๑
๓๗. ปัญจมี อาขยาตวิภัตติ (จง, เถิด, ขอจง) ๔๓
๓๘. สัตตมี อาขยาตวิภัตติ (ควร, พึง) ๔๖
๓๙. กิตก์กิริยา อรรถภาวะ และกรรม ๔๘
๔๐. ต ปัจจัยที่กล่าว กตฺตา ๕๐
๔๑. ต ปัจจัย และ ข ปัจจัยที่กล่าว กรรม ๕๑, ๕๒
๔๒. ตเว, ตุ ปัจจัย แปลว่า “อ.อัน, เพื่ออัน” ๕๓
๔๓. ตุน, ตฺวาน, ตฺวา ปัจจัย แปลว่า “แล้ว” ๕๔
๔๔. มาน, อนฺต ปัจจัย (เมื่อ, อยู่, เป็นปัจจุบันกาล) ๕๕
๔๕. จ, เจวศัพท์ ๕๖
๔๖. ปิ, อปิศัพท์ ๕๗
๔๗. วาศัพท์ ๕๙

หน้า

๔๘. เอวศัพท์ ๕๙
๔๙. มาศัพท์ ๖๐

สัททสังเขป (ไวยากรณ์ย่อ)

๕๐. ไวยากรณ์ย่อ แบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์ ๖๒
๕๑. นามคณะย่อ ๖๒
๕๒. วิภัตติ ๖๔
๕๓. ชื่อเรียกวิภัตติ ๒ หมวดในอรรถกถา และฎีกา ๖๔
๕๔. ปุริสาทิคณะ ๖๖
๕๕. จิตตาทิคณะ ๖๗
๕๖. กัญญาทิคณะ ๖๙
๕๗. มโนคณะ ๗๑
๕๘. มโนคณาทิคณะ ๗๓
๕๙. คุณวันตาทิคณะ ๗๕
๖๐. คัจฉันตาทิคณะ ๗๗
๖๑. ปุมาทิคณะ ๘๑
๖๒. ราชาทิคณะ ๘๓
๖๓. สัตถาทิคณะ ๘๘
๖๔. รัตตาทิคณะ ๙๐
๖๕. นทาทิคณะ อิตถีลิงค์ ๑๐๑
๖๖. คหปตาทิคณะ อิตถีลิงค์ ๑๐๔
๖๗. สัพพนามคณะ ๑๐๖
๖๘. ปัจจัยใช้ในอรรถของวิภัตตินาม ๑๕ ตัว ๑๒๖
๖๙. คำนำอาขยาต ๑๒๗
๗๐. อาขยาต ๑๒๙
๗๑. ภูวาทิคณะ ๑๓๐
๗๒. รุธาทิคณะ ๑๓๗

หน้า

๗๓. ทิวาทิคณะ ๑๔๓
๗๔. สวาทิคณะ ๑๔๔
๗๕. กิยาทิคณะ ๑๔๗
๗๖. คหาทิคณะ ๑๔๙
๗๗. ตนาทิคณะ ๑๕๐
๗๘. จุราทิคณะ ๑๕๒
๗๙. สนธิกัณฑ์ ๑๕๔
๘๐. สนธิ ๕ อย่าง ๑๕๔
๘๑. วรรณะ ๔๑ ตัว ๑๕๔
๘๒. ธนิตอักขระ ๑๐ ๑๕๔
๘๓. สระสนธิ ๑๕๕
๘๔. พยัญชนะสนธิ ๑๖๑
๘๕. นิคคหิตสนธิ ๑๖๓
๘๖. อาคมสนธิ ๑๖๕
๘๗. นิคคหิตโลปสนธิ ๑๖๗
๘๘. อาเทสสนธิ ๑๖๘
๘๙. อุปสคฺคนิปาต ๑๗๐
๙๐. สมาสกัณฑ์ ๑๗๑
๙๑. สมาสโดยย่อมี ๖ อย่าง ๑๗๑
๙๒. อพฺยยีภาวสมาส ๑๗๑
๙๓. กมฺมธารยสมาส ๑๗๓
๙๔. ทิคุสมาส ๑๗๕
๙๕. ตปฺปุริสสมาส ๑๗๖
๙๖. พหุพฺพีหิสมาส ๑๗๗
๙๗. ทฺวนฺทสมาส ๑๗๘
๙๘. ตัทธิตกัณฑ์ ๑๘๐
๙๙. ตัทธิตปัจจัยแบ่งออกเป็น ๖ หมวด ๑๘๐

หน้า

๑๐๐. อปจฺจตทฺธิต ๑๘๑
๑๐๑. อเนกตฺถตทฺธิต ๑๘๒
๑๐๒. ภาวตทฺธิต ๑๙๑
๑๐๓. วิเสสตทฺธิต ๑๙๒
๑๐๔. อสฺสตฺถิตทฺธิต ๑๙๓
๑๐๕. สงฺขฺยาตทฺธิต ๑๙๕
๑๐๖. ลำดับสังขยา ๑๙๖
๑๐๗. อพฺยยตทฺธิต ๑๙๘
๑๐๘. กิตก์กัณฑ์ย่อ ๒๐๐
๑๐๙. สาธนะ ๗ ๒๐๐
๑๑๐. ปัจจัยที่ลงในสาธนะเหล่านั้น ๒๐๑

การฝึกอ่าน เขียน และพูดบาลี

๑๑๑. บทเรียนที่ ๑ มโหสธกุมารวตฺถุ ๒๐๖
๑๑๒. บทเรียนที่ ๒ คามทารกวตฺถุ ๒๐๗
๑๑๓. บทเรียนที่ ๓ มโหสธปณฺฑิตวตฺถุ ๒๐๘
๑๑๔. บทเรียนที่ ๔ สุมนาเทวิวตฺถุ ๒๐๙
๑๑๕. บทเรียนที่ ๕ อฑฺฒุโปสถิกวตฺถุ ๒๑๑
๑๑๖. บทเรียนที่ ๖ วาสุลทตฺตาเทวิวตฺถุ ๒๑๓
๑๑๗. บทเรียนที่ ๗ ตาปสสหายกวตฺถุ ๒๑๕
๑๑๘. บทเรียนที่ ๘ ปูรณฺตปฺปราชวตฺถุ ๒๑๗
๑๑๙. บทเรียนที่ ๙ มาลุตวตฺถุ ๒๑๙
๑๒๐. บทเรียนที่ ๑๐ โสภนาโสภนวิวาทวตฺถุ ๒๒๐

ข้อความตอนท้ายหนังสือ

๑๒๑. ประโยคพิเศษ ๒๒๒
๑๒๒. อุยโยชนคาถา ๒๗๐

ปาพิสิกฺขา

กัณฑ์ที่ ๑

๑. ไตรสรณคมน์

๑. พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้า ขอถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่พึ่ง
๒. ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้า ขอถึงพระสัทธรรม ว่าเป็นที่พึ่ง
๓. สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้า ขอถึงพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง

ข้อควรทราบ

พยัญชนะเหล่านี้ คือ **ธ, ธมฺ, งฺ, ฉ** ต้องสวดออกเสียงหนัก ๆ ในขณะกล่าวว่า **"พุทฺธ"** ต้องน้อมใจระลึกถึงพระพุทธเจ้าเสมือนกับว่าพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ และในขณะกล่าวว่า **"ธมฺมํ"** ต้องน้อมใจถึงพระสัทธรรม ๑๐ ประการ คือ มรรค ๔, ผล ๔, นิพพาน ๑ และพระไตรปิฎก ๑ และในขณะกล่าวว่า **"สงฺฆ"** ต้องน้อมใจระลึกถึงพระอริยสงฆ์ ๘ จำพวก

อหํ อ.ข้าพเจ้า **คจฺฉามิ** ย่อมถึง **พุทฺธ** ซึ่งพระพุทธเจ้า **สรณ** ว่าเป็นที่พึ่ง. (หลังจาก **สรณ** ศัพท์ ลบ **อิติ** ศัพท์)

ในกัณฑ์นี้จะแสดงอรรถของวิภัตติที่ง่ายและมีใช้มากเท่านั้น

๒. อรรถของปฐมาวิภัตติ (ท่อง)

อยํ อ.ชายนี้, หญิงนี้, หรือ สิ่งนี้
อิเม อ.ชาย ท. เหล่านี้ หรือ ของ ท. เหล่านี้
อิมา อ.หญิง ท. เหล่านี้.
ตฺวํ อ.ท่าน ท., เธอ, เอง, มึง
ตุมฺเห อ.ท่าน, เธอ ท., เอง ท., มึง ท.
อหํ อ.ข้าพเจ้า, กระผม, ดิฉัน, กู
มยํ อ.ข้าพเจ้า ท., กระผม ท., ดิฉัน ท., กู ท.

ข้อควรจำ

อยṃ, อิเม, อิมา, อิมศัพท์ทั้งสามนี้ใช้กับสิ่งใกล้ตัวเรา พอที่จะจับต้องได้

อยṃ ศัพท์เป็น “เอกวจนะ” สำหรับใช้กับสิ่งที่มีชีวิต เช่น ผู้ชาย, ผู้หญิง

อิเม ศัพท์เป็น “พหุวจนะ” สำหรับใช้กับเพศชายเท่านั้น สองคนขึ้นไป

อิมา ศัพท์เป็น “พหุวจนะ” สำหรับใช้กับเพศหญิงสองคนขึ้นไป

ตฺวṃ ศัพท์เป็น “เอกวจนะ” สำหรับใช้กับคนกำลังพูดกับเรา

ตุมฺเห ศัพท์เป็น “พหุวจนะ” สำหรับใช้กับคนกำลังพูดกับเรา สองคนขึ้นไป

อหṃ ศัพท์เป็น “เอกวจนะ” สำหรับใช้กับตัวเราเอง

มยṃ ศัพท์เป็น “พหุวจนะ” สำหรับใช้กับตัวเราเอง สองคนขึ้นไป

ศัพท์ทั้ง ๔ เหล่านี้คือ **ตฺวṃ, ตุมฺเห, อหṃ, มยṃ** ใช้ได้ไม่จำกัดลิงค์ คือใช้ได้ทั้ง ๓ ลิงค์

สำหรับท่อง

กึนาโม	- มีชื่อว่าอะไร ? (สำหรับเพศชาย)
กึนามา	- มีชื่อว่าอะไร ? (สำหรับเพศชายหลายคน)
กึนามา	- มีชื่อว่าอะไร ? (สำหรับเพศหญิง)
สุทัต นาม	- มีชื่อว่าสุทัต
สามเณรา นาม	- ชื่อว่าสามเณร ท.

ข้อควรทราบ

นามศัพท์ (ที่เป็นนิบาต) เป็นเอกวจนะเสมอ เช่น “สามเณรา นาม” ในที่นามศัพท์ไม่ต้องออกสำเนียงพหุวจนะ ส่วน “นามา” ต้องแปลเป็นพหุวจนะ

ท่องและแปล

๑. อาวุโส สามเณร ..... อยṃ ทารโก กึนาโม.

๒. ภนฺเต พุทฺธรกฺขิต ..... อยṃ ทารโก สุเทพ นาม.

๓. โภติ กญฺเญ ..... อยṃ ทาริกา กึนามา.

๔. โภ ปุริส ..... อยํ ทาริกา มาลินี นาม.
๕. โภ ทารก ..... ตฺวํ กึนาโม.
๖. โภ สมณ ..... อหํ พุทฺธรกฺขิโต นาม.
๗. โภติ ทาริเก ..... ตฺวํ กึนามา.
๘. โภ ปุริส ..... อหํ อจฺฉรา นาม.
๙. โภ สามเณร ..... อยํ วิหาโร กึนามา.
๑๐. โภนฺโต สมณา ..... อยํ วิหาโร ท่ามะโอ นาม.

ข้อควรทราบ

บทเหล่านี้ คือ **"อาวุโส, ภนฺเต, โภนฺโต, โภติ"** ใช้สำหรับร้องเรียกหรือขานรับ, เฉพาะ "อาวุโส" ศัพท์ควรใช้กับผู้มีอายุน้อยกว่าแปลว่า "ผู้มีอายุ" ส่วน "ภนฺเต" ใช้กับผู้ใหญ่กว่า แปลว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ" **อาวุโส สามเณร** ดูก่อนสามเณรผู้มีอายุ **ภนฺเต พุทฺธรกฺขิต** ข้าแต่ท่านพุทธรักขิตะผู้เจริญ **สามเณโร, พุทฺธรกฺขิโต, ทารโก, สมโณ** แจกปทมาลาเหมือนกับ ปุริสศัพท์. **ทาริกา**ศัพท์ แจกเหมือน **กญฺญา**ศัพท์ วิธีแจกนักศึกษาพึงดูในนามคณะไวยากรณ์ที่กำลังเรียนอยู่

๓. ตุลฺยตฺถ - ลิงฺคตฺถ
ท่องและแปล

๑. อยํ กึนาโม ? อยํ พุทฺธรกฺขิโต นาม.
๒. อิเม กึนามา ? อิเม สามเณรา นาม.
๓. กึนามา ? อหํ สุทัต นาม.
๔. ตุมฺเห กึนามา ? มยํ สมณา นาม.

ข้อควรทราบ

ในประโยคที่ไม่มีกิริยา เช่น **อยํ พุทฺธรกฺขิโต นาม** เรียกว่า **ตุลฺยตฺถ** เพราะมีอรรถเดียวกัน (คนเดียวกัน) และเรียกว่า **ลิงฺคตฺถ** เพราะเป็นเพียงอรรถของลิงค์เท่านั้น, ประโยค

ที่มี **กึ**ศัพท์ เป็นประโยคคำถาม และประโยค **อยํ พุทฺธรกฺขิโต นาม** เป็นประโยคคำตอบ. (**อยํ** อ.ภิกษุนี้ **พุทฺธรกฺขิโต นาม** ชื่อว่า พุทธรักขิตะ)

๔. กัตตา - กิริยา
(ท่อง)

วิภัตติ ติ, อนฺติ. สิ, ถ. มิ, ม. (...อยู่, ย่อม..., จะ...)

จงเปลี่ยนประโยคเหล่านี้ เป็นภาษาไทย

อยํ	ภวติ.	อิเม	ภวนฺติ.
ตฺวํ	ภวสิ.	ตุมฺเห	ภวถ.
อหํ	ภวามิ.	มยํ	ภวาม.

ข้อควรทราบ

วิภัตติสองตัวข้างหน้า คือ **ติ, อนฺติ** ใช้ประกอบกับนามศัพท์ที่ไม่ใช่ **ตุมฺห, อมฺห** เช่น **อยํ, อิเม** เป็นต้น วิภัตติสองตัวกลาง คือ **สิ, ถ** ใช้ประกอบกับ ตุมฺหศัพท์ คือ **ตฺวํ, ตุมฺเห.**

วิภัตติสองตัวสุดท้ายคือ **มิ, ม** ใช้ประกอบกับ อมฺหศัพท์ คือ **อหํ มยํ.**

บททั้งหลายเหล่านี้ คือ **อยํ อิเม, ตฺวํ ตุมฺเห, อหํ มยํ** เป็นบทกัตตา (ผู้กระทำ) ส่วน ***ภวติ*** และ ***ภวนฺติ*** เป็นต้น เป็นบทกิริยา. คำพูดประโยคหนึ่งที่ประกอบด้วย "**กัตตา** และ **กิริยา** เรียกว่า "**วากฺย**" (บางครั้งไม่มีกิริยาก็ได้)

กัตตา - กิริยา (ท่อง)
จงแปลประโยคเหล่านี้เป็นภาษาไทย

โหติ,	โหนฺติ.	โหสิ,	โหถ.	โหมิ,	โหม.
อตฺถิ,	สนฺติ.	อสิ,	อตฺถ.	อมฺหิ,	อมฺห.

๑. พุทฺโธ โหติ. พุทฺธา โหนฺติ.

๒. ตฺวํ โหสิ. ตุมฺเห โหถ.

๓. อหำ โหมิ. มยำ โหม.
๔. กญฺญา อตฺถิ. กญฺญาโย สนฺติ.
๕. ตฺวำ อสิ. ตมฺเห อตฺถ.
๖. อหำ อมฺหิ. มยำ อมฺห.
๗. สิทฺธตฺโถ พุทฺโธ โหติ.
๘. ทารกา สามเณรา โหนฺติ.
๙. อาวุโส ตฺวำ กึนาโม อสิ.
๑๐. อหำ ภนฺเต (พุทฺธรกฺขิโต นาม) อมฺหิ. (ใส่ชื่อของตัวเองแทน)
๑๑. ภนฺเต ตุมฺเห กึนามา อตฺถ.
๑๒. มยำ อาวุโส สมณา นาม อมฺห.

ควรทราบ

โหติ, โหนฺติ - ย่อมมี, ย่อมเป็น.
อตฺถิ, สนฺติ - มีอยู่
สิทฺธตฺโถ - สิทธัตถราชกุมาร

ท่องจำ
จงแปลประโยคเหล่านี้เป็นภาษาไทย

๑. โก พุทฺโธ โหติ. สิทฺธตฺโถ พุทฺโธ โหติ.
๒. โก สยติ. ทารโก สยติ.
๓. กา ปจติ. ทาริกา ปจติ.
๔. เก คจฺฉนฺติ. ปุริสา คจฺฉนฺติ.
๕. กาโย อาคจฺฉนฺติ. กญฺญาโย อาคจฺฉนฺติ.

จงเปลี่ยนเป็นภาษาบาลี

ก. อ.พระพุทธเจ้า ย่อมเสด็จมา
ข. อ.สามเณร ย่อมไป

ค. อ.เด็กหญิง ย่อมนอน
ฆ. อ.ท่าน ย่อมหุง
ง. อ.ท่าน ท. ย่อมไป
จ. อ.ข้าพเจ้า ย่อมมา
ฉ. อ.เด็กชาย เป็นสามเณร ย่อมเป็น

พึงทราบ

โก	- อ.ใคร	สยติ	- ย่อมนอน
เก	- อ.ใคร ท.	ปจนฺติ	- ย่อมหุง
กา	- อ.หญิงคนไหน	คจฺฉติ	- ย่อมไป
กาโย	- อ.หญิง ท. เหล่าไหน	อาคจฺฉนฺติ	- ย่อมมา

๕. วิธีการสอน

ในวันแรก ให้นักเรียนท่องบาลีและแปลให้ขึ้นใจก่อน วันต่อไป จึงให้เขียนและแจกปทมาลาของบทที่เป็น **กตฺตา.**

๑. อตฺถิ นุ ทารโก.	อาม... อตฺถิ ทารโก.
๒. คจฺฉติ นุ กญฺญา.	อาม... คจฺฉติ กญฺญา.
๓. สยสิ นุ ตฺวํ.	อาม... สยามิ อหํ.
๔. ปจนฺติ นุ ทาริกาโย.	อาม... ปจนฺติ ทาริกาโย.

จงเปลี่ยนเป็นภาษาบาลี

ก. อ.ท่าน ย่อมมา หรือ ?	ครับ อ.ข้าพเจ้า ย่อมมา
ข. อ.ท่าน ย่อมไป หรือ ?	ครับ อ.ข้าพเจ้า ย่อมไป
ค. อ.เด็กชาย ท. ย่อมมี หรือ ?	ครับ อ.เด็กชาย ท. ย่อมมี

พึงทราบ

อตฺถิ นุ - ย่อมมีหรือ ? **ปจนฺติ นุ -** ย่อมหุงหรือ ? **อาม -** ครับ

ในเวลาถาม - ตอบกับนักเรียน ต้องแสดงกิริยาอาการให้เข้ากับสภาพของคำถาม เช่น ทำตาโพรงขึ้น แสดงอาการอยากรู้ พร้อมกับพูดว่า **"อตฺถิ นุ"** (มีหรือ ?) ผู้ตอบก็เช่นกัน ผงกศีรษะพร้อมกับตอบว่า **"อาม"**

๖. กตฺตา - กมฺม - กิริยา

๑. ทารโก มคฺคํ คจฺฉติ.
๒. ทาริกา ภตฺตํ ปจติ.
๓. ปุริสา คามํ อาคจฺฉนฺติ.
๕. พุทฺโธ ธมฺมํ เทเสติ.

จงเปลี่ยนเป็นภาษาบาลี

ก. อ.เด็กชาย ท. ย่อมไป สู่หนทาง
ข. อ.เด็กหญิง ท. ย่อมหุง ซึ่งข้าว
ค. อ.บุรุษ ย่อมมา สู่หมู่บ้าน
ฆ. อ.พระพุทธเจ้า ท. ย่อมทรงแสดง ซึ่งธรรม

พึงทราบ

ผู้กระทำเรียกว่า **"กตฺตา",** สิ่งที่ถูกกระทำเรียกว่า **"กมฺม",** อาการไป อาการหุงเป็นต้น เรียกว่า **"กิริยา", กตฺตา** แปลออกสำเนียงว่า **"อันว่า", กมฺม** ออกสำเนียงว่า **"ซึ่ง"** หรือ **"สู่", เทเสติ** - ย่อมแสดง, **มคฺโค** - หนทาง, **คาโม** - หมู่บ้าน, **ภตฺตํ** - ข้าว

๗. ประโยคคำถามที่มี กึ ศัพท์พร้อมคำตอบ

๑. อาวุโส สามเณร...	โก ธมฺมํ เทเสติ.
๒. ภนฺเต พุทฺธรกฺขิต...	พุทฺโธ ธมฺมํ เทเสติ.
๓. โภ ปุริส...	เก มคฺคํ คจฺฉนฺติ.
๔. โภ ทารก...	กญฺญาโย มคฺคํ คจฺฉนฺติ.
๕. โภติ กญฺเญ...	กา ภตฺตํ ปจติ.
๖. โภ ปุริส...	ทาริกา ภตฺตํ ปจติ.

จงเปลี่ยนเป็นภาษาบาลี

ก. ดูก่อนบุรุษ อ.ใคร ท. ย่อมแสดง ซึ่งธรรม
ข. ดูก่อนนางสาวน้อย อ.หญิง ท. เหล่าไหน ย่อมหุง ซึ่งข้าว
ค. ดูก่อนเด็กชาย อ.ใคร ย่อมมา สู่หมู่บ้าน
ฆ. ดูก่อนบุรุษ ท. อ.ท่าน ท. ย่อมไป สู่หมู่บ้าน
ง. ดูก่อนสามเณร อ.ข้าพเจ้า ย่อมไป สู่ถนน

ท่องและแปล

๑. พุทฺโธ น ภวติ.	๒. ทารโก น สยติ.
๓. ภตฺตํ นตฺถิ.	๔. มนุสฺสา น สนฺติ.
๕. ตฺวํ สามเณโร น อสิ.	๖. อหํ มนุสฺโส น อมฺหิ.
๗. ทาริกา ภตฺตํ น ปจติ.	๘. ปุริสา มคฺคํ น คจฺฉนฺติ.
๙. สามเณรา ธมฺมํ น เทเสนฺติ.	

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.นางสาวน้อย เป็นพระพุทธเจ้า ย่อมไม่เป็น
ข. อ.เด็กชาย ไม่มีอยู่
ค. อ.ข้าว ท. ไม่มีอยู่

ฆ. อ.ท่าน เป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็น
ง. อ.นางสาวน้อย ท. ย่อมไม่หุง ซึ่งข้าว
จ. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมไม่มา สู่หมู่บ้าน

ข้อควรทราบ

น ศัพท์เป็นบทกล่าวอรรถปฏิเสธ เพราะฉะนั้นจึงต้องแปลพร้อมกับบทที่ถูกปฏิเสธนั้น เช่น **น ภวติ** - ย่อมไม่มี, **น สยติ** - ย่อมไม่นอน, **น คจฺฉติ** - ย่อมไม่ไป เป็นต้น

๘. ตติยาวิภัตติที่แปลว่า “ด้วย”

ท่องและแปล

๑. ทารโก ปาเทน คามํ คจฺฉติ.
๒. ทาริกาโย สกเฏน นครํ คจฺฉนฺติ.
๓. ปุริโส อคฺคิรเถน เทวนครํ คจฺฉติ.
๔. มนุสฺสา นาวาย ชลบุรีนครํ อาคจฺฉนฺติ.
๕. สามเณโร ยนฺตนาวาย สีชังทีปํ คจฺฉติ.
๖. อาคจฺฉสิ นุ ตฺวํ อาวุโส นครํ อคฺคิรเถน.
๗. นาหํ ภนฺเต อคฺคิรเถน นครํ อาคจฺฉามิ.
วายุยาเนน อาคจฺฉามิ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ท่าน ย่อมมา สู่หมู่บ้าน ด้วยอะไร ?
ข. อ.ข้าพเจ้า ย่อมมา สู่นคร ด้วยรถไฟ
ค. อ.ท่าน ย่อมมา สู่หมู่บ้าน ด้วยเท้าหรือ ?
ฆ. อ.ข้าพเจ้า ย่อมไม่มา สู่หมู่บ้าน ด้วยเท้า

พึงทราบ

ปาโท - เท้า, **สกฏฺ** - เกวียน, **นครํ** - นคร, **ทีปี** - เกาะ, **รโถ** - รถ, **อคฺคิรโถ** - รถไฟ, **อสฺสรโถ** - รถม้า, **วายุยานํ, อากาสยานํ** - เครื่องบิน, **นาวา** - เรือ, **ยนฺตนาวา** - เรือยนต์, **อคฺคินาวา** - เรือไฟ. บทเหล่านี้นักศึกษาพึงแจกตามลิงค์และการันต์นั้น ๆ

๙. ตติยาวิภัตติที่แปลว่า “เพราะ”

ท่องและแปล

๑. ตฺวํ อาวุโส เกน วสสิ ?
๒. อหํ ภนฺเต อนฺเนน วสามิ.
๓. ตฺวํ อาวุโส เกน โภคํ ลภสิ ?
๔. อหํ ภนฺเต ทาเนน โภคํ ลภามิ.
๕. มนุสฺสา อาวุโส เกน สุขํ ลภนฺติ ?
๖. มนุสฺสา ภนฺเต สีเลน สุขํ ลภนฺติ.
๗. สตฺตา อาวุโส เกน นิพฺพานํ ปาปุณนฺติ ?
๘. สตฺตา ภนฺเต ภาวนาย นิพฺพานํ ปาปุณนฺติ.

จงแปลเป็นบาลี

ก. แน่ะท่านผู้มีอายุ อ.ท่าน ย่อมหุง ซึ่งข้าว เพราะเหตุอะไร ?
ข. อ.ข้าพเจ้า ย่อมอยู่ เพราะข้าว หามิได้
ค. อ.สัตว์ ท. ย่อมได้ ซึ่งอะไร เพราะทาน ?

พึงทราบ

วสติ - ย่อมอยู่, **ลภสิ** - ย่อมได้, **ปาปุณนฺติ** - ย่อมถึง, **อนฺนํ** - ข้าว, **มนุสฺโส, นโร** - มนุษย์, **สตฺโต** - สัตว์, **ทานํ** - ทาน, **สีลํ** - ศีล (การตั้งกาย วาจา ใจไว้ด้วยดี), **ภาวนา** - ภาวนา (การเจริญกัมมัฏฐานเพื่ออบรมจิต), **กึ** - อะไร, **โภโค** - ทรัพย์

๑๐. ตติยาวิภัตติที่แปลว่า “ด้วย” (กับด้วย)

ท่องและแปลเป็นไทย

๑. ตฺวํ เกน สห วิหรสิ ?
๒. อหํ พุทฺเธน สห วิหรามิ.
๓. พุทฺโธ เกน สทฺธึ นครํ คจฺฉติ ?
๔. พุทฺโธ สํเฆน สทฺธึ นครํ คจฺฉติ.
๕. ปณฺฑิตา พาเลหิ วินา วิหารํ อาคจฺฉนฺติ.
๖. ปณฺฑิตา เกหิ วินา วิหารํ อาคจฺฉนฺติ ?

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ข้าพเจ้า ย่อมอยู่ กับ ด้วยท่าน
ข. อ.ท่าน ย่อมอยู่ กับ ด้วยข้าพเจ้า
ค. อ.บัณฑิต ย่อมอยู่ กับ ด้วยคนพาลหรือ ?
ฆ. อ.คนพาล ย่อมอยู่ เว้น ด้วยบัณฑิต
ง. อ.พระพุทธเจ้า ย่อมเสด็จมา กับ ด้วยพระสงฆ์
จ. อ.พระสงฆ์ ย่อมไม่มา เว้น ด้วยพระพุทธเจ้า

พึงทราบ

วิหรามิ - ย่อมอยู่, **สห, สทฺธึ** - กับ, **วินา** - เว้น, **ปณฺฑิโต** - บัณฑิต, **ตยา** - ด้วยท่าน

๑๑. จตุตถีวิภัตติที่แปลว่า “แก่”

ท่องและแปล

๑. มนุสฺสา กสฺส ทานํ เทนฺติ.
๒. มนุสฺสา สมฺมสฺส ทานํ เทนฺติ.
๓. รุจฺจติ กสฺส สจฺจํ.
๔. รุจฺจติ สมฺมสฺส สจฺจํ.

๕. รุจฺจติ นุ ทารกสฺส สาทุ.
๖. กสฺส สาทุ น รุจฺจติ.
๗. ขมติ นุ สมฺมสฺส กมฺมํ.
๘. อาม ขมติ สมฺมสฺส กมฺมํ.
๙. นกฺขมติ น สมฺมสฺส กมฺมํ.
๑๐. อาม นกฺขมติ สมฺมสฺส กมฺมํ.

ข้อควรทราบ

๑๒. ลงจตุตถีวิภัตติ

ในที่ประกอบกับ **ทา**ธาตุ เช่น สมฺมสฺส เทติ.
ในที่ประกอบกับ **รุจ**ธาตุ เช่น รุจฺจติ สมฺมสฺส.
ในที่ประกอบกับ **ขมุ**ธาตุ เช่น ขมติ สมฺมสฺส.
ในที่ประกอบกับ **ฉที**ธาตุ เช่น ฉาเทติ ทารกสฺส.
ในที่ประกอบกับ **ธร**ธาตุ เช่น อาจริยสฺส ฉตฺตํ ธาเรติ, ธารยติ.
อิณสามิกสฺส อิณํ ธารยติ.

ในที่ประกอบ **นโม** บท เช่น **นโม ตสฺส ภควโต.** (ส่วนในที่ประกอบ **นมามิ** ต้องลงทุติยาวิภัตติ เช่น **พุทฺธํ นมามิ**)

จตุตถีวิภัตติยังลงได้ในที่ประกอบกับ **อาโรเจติ,** ที่มีอรรถการกล่าว หรือ **เทเสติ, กถยติ, อามนฺเตติ** เป็นต้น และในที่ประกอบกับ **สิลาฆธาตุ หนุธาตุ** เป็นต้น. คำว่า **"การประกอบ"** หมายถึงมีเนื้อความเกี่ยวข้องกัน เช่น **สมฺมสฺส เทติ** ย่อมถวาย แก่พระสงฆ์ ในประโยคนี้ การถวายและพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกัน

ท่องและแปล

๑. ฉาเทติ นุ ทารกสฺส ภตฺตํ.
๒. นจฺฉาเทติ ทารกสฺส ภตฺตํ.
๓. สิสฺโส กสฺส ฉตฺตํ ธาเรติ.
๔. สิสฺโส อาจริยสฺส ฉตฺตํ ธาเรติ.
๕. โก อิณสามิกสฺส อิณํ ธาเรติ.

๖. อิณายิโก อิณสามิกสฺส อิณํ ธารยติ.
๗. อาจริโย สิสฺสานํ กึ อาโรเจติ.
๘. อาจริโย สิสฺสานํ ธมฺมกถํ อาโรเจติ.
๙. พุทฺโธ เกสํ ธมฺมํ เทเสติ.
๑๐. พุทฺโธ เทวมนุสฺสานํ ธมฺมํ เทเสติ.
๑๑. โก ภควโต นโม.
๑๒. โสหํ นโม ภควโต, นโม สตฺตนฺนํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ.

ข้อควรทราบ

ภาษาบาลีกับภาษาไทยของเรามีวิธีใช้ต่างกันบ้าง เช่น รุจฺจติ สมฺมสฺส (ตามความบาลีว่า) ย่อมชอบใจ แก่พระสงฆ์ (ความไทยว่า) พระสงฆ์ย่อมชอบใจ เพราะฉะนั้น ในจตุตถีวิภัตตินี้ นักศึกษาควรสังเกตให้ดีและจำวิธีใช้เป็นพิเศษ

รุจฺจติ - ย่อมชอบใจ, **ขมติ** - ย่อมชอบใจ, **สจฺจํ** - คำจริง, **กมฺมํ** - การงาน, **สาทุ** - ของหวาน, **ฉาเทติ** - ย่อมหิว (ปรารถนากิน), **ธาเรติ** - ยอมทรงไว้, ย่อมกั้น, **อาโรเจติ** - ย่อมบอก, **อิณสามิโก** - เจ้าหนี้, **อิณายิโก** - ลูกหนี้, **โสหํ** - ข้าพเจ้านั้น, **สตฺตนฺนํ** - เจ็ดพระองค์, **สิสฺโส** - ลูกศิษย์, **ฉตฺตํ** - ร่ม, **ธมฺมกถํ** - พระธรรมกถา

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ท่าน ย่อมถวาย ซึ่งทาน แก่ใคร ?
ข. อ.คำจริง ย่อมชอบใจ แก่พระสงฆ์หรือ ?
ก. อ.กรรม ย่อมไม่ชอบใจ แก่ใคร ?
ฆ. อ.รสอร่อย ย่อมชอบใจ แก่ใคร ?
ง. อ.อาจารย์ ย่อมทรงไว้ (กั้น) ซึ่งร่ม แก่ลูกศิษย์หรือ ?
จ. อ.อาจารย์ ย่อมไม่ทรงไว้ (กั้น) ซึ่งร่ม แก่ลูกศิษย์
ฉ. อ.ลูกหนี้ ย่อมทรงไว้ ซึ่งหนี้ แก่เจ้าหนี้หรือ ?
ช. อ.สามเณร ย่อมแสดง ซึ่งธรรมกถา แก่เด็ก ท.
ฌ. อ.ข้าพเจ้า ย่อมนอบน้อม ต่อพระพุทธเจ้า ทั้งเจ็ดพระองค์
ญ. อ.ลูกศิษย์ ย่อมให้ ซึ่งทาง แก่อาจารย์

ฏ. อ.อาจารย์ ท. ย่อมแสดง ซึ่งธรรมกถา แก่ลูกศิษย์ ท.
ฐ. อ.ข้าพเจ้า ย่อมนอบน้อม ต่อพระธรรม
ฑ. อ.ท่านนั้น ย่อมไม่ถวาย ซึ่งทาน แก่พระสงฆ์ เพราะเหตุอะไร ?

๑๓. ปัญจมีวิภัตติที่แปลว่า “จาก”

คำกลอน (ท่อง)

“แต่ จาก” ปัญจมีนี้ลงได้ **สดุ้ง, กลัว,** และ **ลง, เริ่ม, เล่าเรียน,**
ในที่ **ไกล, ใกล้, เว้น, พ่ายแพ้, ออก, ตก,** เพียรจดจำคำนี้เอย

ข้อควรทราบ

ลงปัญจมีวิภัตติที่ประกอบกับธาตุเหล่านี้ คือ

ธาตุที่มีอรรถว่า **หลีกออก** เช่น **คามา อเปนฺติ** - ย่อมหลีกออก จากบ้าน
ธาตุที่มีอรรถว่า **ตก** เช่น **รุกฺขา ปตนฺติ** - ย่อมตก จากต้นไม้
ธาตุที่มีอรรถว่า **ลง** เช่น **ปพฺพตา โอโรหนฺติ** - ย่อมลง จากภูเขา
ธาตุที่มีอรรถว่า **กลัว** เช่น **โจรา ภายติ** - ย่อมกลัว จากโจร
ธาตุที่มีอรรถว่า **สดุ้ง** เช่น **ปาปา อุตฺตสติ** - ย่อมสดุ้ง จากบาป
ธาตุที่มีอรรถว่า **ศึกษา** เช่น **อาจริยมฺหา สิปฺปํ อุคฺคณฺหาติ** - ย่อมเรียน ซึ่งศิลปะ จากอาจารย์
ธาตุที่มีอรรถว่า **แพ้** เช่น **พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ ติตฺถิยา** - อ.เดียรถีย์ ท. ย่อมพ่ายแพ้ จากพระพุทธเจ้า
ธาตุที่มีอรรถว่า **เว้น** เช่น **ปาณาติปาตา วิรมามิ** - อ.ข้าพเจ้า ย่อมเว้น จากการฆ่าสัตว์
ธาตุที่มีอรรถว่า **เริ่มต้น** เช่น **หิมวตา ปภวนฺติ มหานทิโย** - อ. แม่น้ำใหญ่ ท. ย่อมเริ่มมา จากภูเขาหิมาลัย
ธาตุที่มีอรรถว่า **ไกล** เช่น **คามา ทูรํ** - ไกล จากหมู่บ้าน
อารกา สาสนา - ไกล จากศาสนา
ธาตุที่มีอรรถว่า **ใกล้** เช่น **คามา สนฺติกํ** - ใกล้ จากหมู่บ้าน

อปาทาน หมายถึง สถานที่มีบ้านเป็นต้นที่มีบุคคลเป็นต้น ออกจากบ้านนั้นไป ตามตัวอย่างที่แสดงไว้ข้างบน

ท่องและแปล

๑. สามเณรา กุโต อเปนฺติ ?
๒. สามเณรา คามา อเปนฺติ ?
๓. ราชา กุโต นิคฺคโต ?
๔. ราชา นครา นิคฺคโต.
๕. ทารโก กุโต ปตติ ?
๖. ทารโก รุกฺขา ปตติ ?
๗. ปุริโส กุโต โอโรหติ ?
๘. ปุริโส เคหา โอโรหติ.
๙. มนุสฺสา เกหิ ภายนฺติ ?
๑๐. มนุสฺสา โจเรหิ ภายนฺติ ?

พึงทราบ

อเปนฺติ - ย่อมหลีกออก, **นิคฺคโต** - ย่อมออกไป, ออกไปแล้ว, **ปตติ** - ย่อมตก, **โอโรหติ** - ย่อมลง, **กุโต** - จากไหน, **ภายติ** - ย่อมกลัว, **เคหำ** - เรือน, **โจโร** - โจร, **รุกฺข** - ต้นไม้, **ปพฺพต** - ภูเขา

จงแปลเป็นไทย

๑.	กญฺญาโญ เกหิ อุตฺตสนฺติ.	กญฺญาโย พาเลหิ อุตฺตสนฺติ.
๒.	สิสฺสา กุโต สิปฺปำ อุคฺคณฺหนฺติ.	สิสฺสา อาจริยโต สิปฺปำ อุคฺคณฺหนฺติ.
๓.	สามเณรา กุโต อุปชฺฌำ คณฺหนฺติ.	สามเณรา อุปชฺฌายมฺหา อุปชฺฌำ คณฺหนฺติ.
๔.	ติตฺถิยา กุโต ปราเชนฺติ.	ติตฺถิยา พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ.
๕.	มหานทิโย กุโต ปภวนฺติ.	มหานทิโย หิมวตา ปภวนฺติ.
๖.	คาโม นครโต กีว ทูโร.	คาโม นครโต โยชนำ ทูโร.
๗.	อาสนฺโน นุ อาวุโส คาโม นครโต.	น อาสนฺโน ภนฺเต นครโต คาโม. คาวุตำ ทูโร.

พึงทราบ

อุตฺตสนฺติ - ย่อมสดุ้ง, **คณฺหนฺติ** - ย่อมถือเอา, **อุคฺคณฺหาติ** - ย่อมเรียน, **ปราเชนฺติ** - ย่อมแพ้, **ปภวนฺติ** - ย่อมเริ่ม, **กีว ทูโร** - ไกลเท่าไร, **อุปชฺฌาโย** - พระอุปัชฌาย์, **คาวุตํ** - หนึ่งคาวุต, **โยชนํ** - หนึ่งโยชน์

จงเปลี่ยนเป็นภาษาไทย

ก. อ.ท่าน ย่อมมา จากที่ไหน ?
ข. อ.ข้าพเจ้า ย่อมมา จากนคร
ค. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมออกไป จากบ้าน
ฆ. อ.เด็กชาย ย่อมตกไป จากต้นไม้
ง. อ.บัณฑิต ท. ย่อมกลัว จากบาป
จ. อ.คนพาล ท. ย่อมไม่สะดุ้ง จากบาป
ฉ. อ.ท่าน ย่อมเรียน ซึ่งศิลปะ จากใคร ?
ช. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมเรียน ซึ่งศิลปะ จากอาจารย์
ฌ. อ.สามเณร ย่อมถือเอา ซึ่งพระอุปัชฌาย์ จากสำนัก ของพระอุปัชฌาย์
ญ. อ.หมู่บ้าน ย่อมเริ่ม แต่ไหน ?
ฏ. อ.เมือง ไกล จากหมู่บ้าน เท่าไร ?
ฐ. อ.หมู่บ้าน ใกล้ จากเมือง หรือ ?

นักศึกษาพึงสังเกตดูวิธีการใช้ในจตุตถีวิภัตติทั้งสองนี้ให้พิเศษกว่าวิภัตติอื่น ๆ และจงกำหนดจดจำไว้ให้ดี

๑๔. ฉัฏฐีวิภัตติที่แปลว่า “ของ”

ท่องและแปล

๑. อิทํ กสฺส สนฺตกํ.
๒. อิทํ มม สนฺตกํ.
๓. อิทํ กสฺส วตฺถุ.
๔. อิทํ มม วตฺถุ.
๕. อิทํ กสฺส เคหํ.
๖. อิทํ มม เคหํ.

๗. อยํ กสฺส ปตฺโต
๘. อยํ เม ปตฺโต.
๙. อิทํ กสฺส จีวรํ.
๑๐. อิทํ เม จีวรํ.
๑๐. อิทํ นุ เต สนฺตกํ.
๑๒. นยิทํ มม สนฺตกํ, ทารกสฺส สนฺตกํ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.วัตถุนี้ มิใช่ ของผม
ข. อ.วัตถุ ท. เหล่านี้ มิใช่ ของผม
ค. อ.บาตร ของข้าพเจ้า หามิได้

ข้อควรทราบ

อิทำ - อ.วัตถุนี้ (ใช้ศัพท์อะไรก็ได้ที่เป็นนปุงสกลิงค์), **อิมานิ** - อ.วัตถุ ท. เหล่านี้, **อยำ** - อ.บุคคลนี้ หรือ บุรุษ หรือ หญิงนี้, **เต, ตว, ตุยฺหำ** - ของท่าน, **เม, มม, มยฺหำ** - ของข้าพเจ้า, **สนฺตกำ** - ทรัพย์, **ปตฺโต** - บาตร, **จีวรำ** - จีวร, **วตฺถำ** - ผ้า, **นยิทำ** (น + อิทำ)

๑๕. จตุตถีวิภัตติ ที่แปลว่า “เพื่อ” และจตุตถีวิภัตติ ที่แปลว่า “แก่”

ท่องและแปล

๑. พุทฺโธ เนสำ อตฺถาย อุปฺปชฺชติ.
๒. พุทฺโธ สตฺตานำ อตฺถาย อุปฺปชฺชติ.
๓. พุทฺโธ เกสำ หิตาย สุขาย อุปฺปชฺชติ.
๔. พุทฺโธ เทวมนุสฺสานำ หิตาย สุขาย อุปฺปชฺชติ.
๕. ตฺวำ กิมตฺถาย คามำ คจฺฉสิ.
๖. อหำ ปิณฺฑาย คามำ คจฺฉามิ.
๗. อิทำ เกสำ ภตฺตำ.
๘. อิทำ อาคนฺตุกานำ ภตฺตำ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ท่าน ย่อมมา เพื่อประโยชน์ แก่ใคร ?
ข. อ.ข้าพเจ้า ย่อมหุง ซึ่งข้าว เพื่อประโยชน์ แก่ท่าน
ค. อ.วิหารนี้ เพื่อประโยชน์ แก่ข้าพเจ้า

ควรทราบ

อตฺถาย - เพื่อประโยชน์, **หิตาย** - เพื่อเกื้อกูล, **สุขาย** - เพื่อความสุข, **อุปฺปชฺชติ** - ย่อมเสด็จอุบัติขึ้น, **กิมตฺถาย** - เพื่อประโยชน์อะไร, **ปิณฺฑาย** - เพื่อก้อนข้าว, **เกสํ** - แก่ชน ท. เหล่าไหน, **อาคนฺตุกานํ** - แก่อาคันตุกะ ท.

๑๖. สัตตมีวิภัตติที่แปลว่า “ใน, บน”

ท่องและแปล

๑. พุทฺโธ อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม วิหรติ.
๒. ปณฺฑิตา พุทฺเธ ปสีทนฺติ.
๓. ทารกา สยเน สยนฺติ.
๔. พาโล ปาปสฺมึ รมติ.
๕. อากาเส สกุณา ปกฺขนฺทนฺติ.
๖. ติเลสุ เตลํ ติฏฺฐติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.เด็กหญิง ย่อมหุง ซึ่งข้าว ในบ้าน
ข. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมไม่นอน ในบ้าน
ก. อ.คนพาล ย่อมเลื่อมใส ในพระพุทธเจ้า หรือ ?
ฆ. อ.มนุษย์ ท. ย่อมบินไม่ได้ ในอากาศ
ง. อ.ท่าน ย่อมนอน เพราะเหตุไร ?

ข้อควรทราบ

วิหรติ - ย่อมประทับอยู่, **อาราโม** - วัด, **ปสีทนฺติ** - ย่อมเลื่อมใส, **รมติ** - ย่อมยินดี, **ปกฺขนฺทนฺติ** - ย่อมบินไป, ย่อมเหาะ, ย่อมแล่นไป, **อนาถปิณฺฑิโก** - อนาถบิณฑิกเศรษฐี, **สยนํ** - ที่นอน, **อากาโส** - อากาศ, **สกุโณ** - นก, **ติลํ** - งา, **เตลํ** - น้ำมัน, **ติฏฺฐติ** - ย่อมตั้งอยู่

จบกัณฑ์ที่ ๑

กัณฑ์ที่ ๒

๑๗. คำถามที่ประกอบด้วย นุ และ คำตอบ

ท่องและแปล

๑. เทเสติ นุ อาวุโส พุทฺโธ ธมฺมํ.
๒. อาม... เทเสติ พุทฺโธ ธมฺมํ.
๓. คจฺฉสิ นุ อาวุโส... ตฺวํ คามํ.
๔. อาม... คจฺฉามิ อหํ คามํ.
๕. ปจถ นุ โภติโย... ตุมฺเห ภตฺตํ.
๖. อาม... ปจาม มยํ ภตฺตํ.

จงเปลี่ยนเป็นภาษาบาลี

ก. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.พระพุทธเจ้า ท. ย่อมทรงแสดง ซึ่งธรรม หรือ ?
ข. ครับ อ.พระพุทธเจ้า ท. ย่อมทรงแสดง ซึ่งธรรม ท.
ค. ดูก่อนผู้มีอายุ อ.เธอ ท. ย่อมไป สู่หมู่บ้าน หรือ ?
ฆ. ครับ อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมไป สู่หมู่บ้าน
ง. โอ* นางสาวน้อย อ.เธอ ย่อมหุง ซึ่งข้าว หรือ ?
จ. เจ้าค่ะ อ.ดิฉัน ย่อมหุง ซึ่งข้าว ท.

---

* โอ คำนี้เป็นคำแสดง อาลปน คำร้องเรียก

ข้อควรทราบ

บทอาลปนะ เช่น **อาวุโส, ภนฺเต** โดยมากใช้เรียงไว้หลังบทแรกของประโยค แต่ในบางที่หรือบางประโยคจะเรียงไว้ต้นประโยคก็ได้ ดังที่ได้แสดงไว้ในกัณฑ์ที่ ๑ แล้ว เพราะฉะนั้นในกัณฑ์นี้ จึงวางไว้หลังบทแรก เวลาแปล ต้องแปลอาลปนะก่อน แล้วจึงแปลประธานกิริยาและบทกรรมตามลำดับไป

๑๘. ประโยคคำถามประกอบด้วย นุ ตอบด้วย น ท่องและแปล

๑. อตฺถิ นุ อาวุโส ภตฺตํ.
๒. นตฺถิ ภนฺเต ภตฺตํ.
๓. สนฺติ นุ อาวุโส มนุสฺสา.
๔. น สนฺติ ภนฺเต มนุสฺสา.
๕. อสิ นุ ตฺวํ อาวุโส สามเณโร.
๖. น อมฺหิ ภนฺเต อหํ สามเณโร.
๗. ปจติ นุ อาวุโส ทาริกา ภตฺตํ.
๘. น ปจติ ภนฺเต ทาริกา ภตฺตํ.
๙. คจฺฉสิ นุ อาวุโส ตฺวํ คามํ.
๑๐. น คจฺฉามิ ภนฺเต อหํ คามํ.

๑๙. คำถามที่ประกอบด้วย นุ และ น เข้าด้วยกัน ท่องและแปล

๑๑. อตฺถิ นนุ อาวุโส พุทฺโธ.
๑๒. อาม ภนฺเต พุทฺโธ อตฺถิ.
๑๓. เทเสติ นนุ อาวุโส พุทฺโธ ธมมํ.
๑๔. อาม ภนฺเต พุทฺโธ ธมฺมํ เทเสติ.

๑๕. ปจติ นนุ อาวุโส กญฺญา ภตฺตํ.
๑๖. นนุ ปจติ ภนฺเต กญฺญา ภตฺตํ.
๑๗. คจฺฉสิ นนุ ตฺวํ อาวุโส คามํ.
๑๘. นนุ คจฺฉามิ ภนฺเต อหํ คามํ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. แน่ะท่านผู้มีอายุ อ.ท่าน ท. ย่อมเป็นสามเณรหรือ ?
ข. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมไม่เป็นสามเณร
ค. แน่ะท่านผู้มีอายุ ท. อ.ท่าน ท. ย่อมหุง ซึ่งข้าวหรือ ?
ฆ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมไม่หุง ซึ่งข้าว
ง. แน่ะท่านผู้มีอายุ อ.สามเณร มีอยู่ มิใช่หรือ ?
จ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ครับ อ.สามเณร มีอยู่
ฉ. แน่ะท่านผู้มีอายุ อ.ท่าน ย่อมหุง ซึ่งข้าว มิใช่หรือ ?
ช. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ข้าพเจ้า ย่อมหุง ซึ่งข้าว
ฌ. อ.ใคร ยอมหุง ซึ่งข้าว
ญ. อ.นางสาวน้อยนั่นเทียว ย่อมหุง ซึ่งข้าว

น - ไม่, **นุ** - หรือ, **นนุ** - มิใช่หรือ, (ต้องแปลเข้ากับกิริยา) เช่น **อตฺถิ นนุ** - มีอยู่มิใช่หรือ ? **เทเสติ นนุ** - ย่อมแสดง มิใช่หรือ ? **คจฺฉติ นนุ** - ย่อมไป มิใช่หรือ ?

๒๐. ตัวอย่างการวางกิริยาในระหว่าง น และ นุ - นนุ ท่องและแปล

๑. น คจฺฉสิ นุ ตฺวํ มคฺคํ.
๒. อาม น คจฺฉามิ อหํ มคฺคํ.
๓. น คจฺฉสิ นุ ตฺวํ คามํ.
๔. อาม อหํ คามํ น คจฺฉามิ.
๕. น ปจสิ นุ ตฺวํ ภตฺตํ.
๖. อาม อหํ ภตฺตํ น ปจามิ.

ตัวอย่างการวางกิริยาในระหว่าง น และ นนุ

ท่องและแปล

๗. น อตฺถิ นนุ พาโล.
๘. อตฺถิเอว พาโล.
๙. น คจฺฉสิ นนุ ตฺวํ คามํ.
๑๐. อาม อหํ คามํ น คจฺฉามิ.
๑๑. น ปจสิ นนุ ตฺวํ ภตฺตํ.
๑๒. อาม อหํ ภตฺตํ น ปจามิ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.พระพุทธเจ้า ไม่มีอยู่หรือ ?
ข. แน่ะผู้มีอายุ อ.พระพุทธเจ้า มีอยู่
ก. แน่ะผู้มีอายุ อ.สามเณร ย่อมไม่หุง ซึ่งข้าวหรือ ?
ฆ. ครับ อ.สามเณร ท. ย่อมไม่หุง ซึ่งข้าว

ควรทราบ

น - ไม่, **คจฺฉติ** - ย่อมไป, **นุ** - หรือ, สำเร็จเป็น **น คจฺฉติ นุ** - ย่อมไม่ไปหรือ ? **น คจฺฉติ นนุ** - ย่อมไม่ไป มิใช่หรือ ? **น อตฺถิ นนุ** - ย่อมไม่มี มิใช่หรือ ? **น โหติ นนุ** - ย่อมไม่เป็น มิใช่หรือ ? นักศึกษาพึงแปลไปตามบทอย่างนี้

ท่องและแปล

๑. พุทฺโธ โหติ.
๒. พุทฺโธ น โหติ.
๓. พุทฺโธ โหติ นุ.
๔. พุทฺโธ โหติ นนุ.
๕. พุทฺโธ น โหติ นุ.
๖. พุทฺโธ น โหติ นนุ.

ข้อควรทราบ

ประโยคที่มี **น** เช่น **น โหติ** - ย่อมไม่เป็น, ประโยคที่มี **นุ** เช่น **โหติ นุ** - ย่อมเป็นหรือ ? ประโยคที่ประกอบด้วย **น** และ **นุ** เข้ากัน เช่น **โหติ นนุ** - ย่อมเป็น มิใช่หรือ ? ประโยคที่แยก **น** ออกจาก **นุ** (มีกิริยาในระหว่าง) เช่น **น โหติ นุ** - ย่อมไม่เป็นหรือ ? **นนุ** จะต้องอยู่หลังกิริยาเสมอ ส่วน **น** ต้องอยู่หน้ากิริยาเสมอ เช่น **น โหติ นนุ** - ย่อมไม่เป็น มิใช่หรือ ? ประโยคเช่นนี้มีอยู่ ๕ ประโยคเท่านั้น (ข้อ ๒ ถึง ๖) นักศึกษาพึงประกอบประโยคที่แสดงไว้แล้ว ตามความรู้ของตนเถิด

๒๑. ตุลฺยาธิกรณวิเสสน - ลงในอรรถปฐมาวิภัตติ

(**วิเสสนะ** บทขยาย มีวิภัตติและสภาพเหมือนกันกับ **วิเสสยะ** บทถูกขยาย)

ท่องและแปล

๑. เอโก ปุริโส วิหารํ อาคจฺฉติ.
๒. ตฺวํ มหนฺโต ปณฺฑิโต อสิ.
๓. ตุมฺเห มหนฺตา ปณฺฑิตา อตฺถ.
๔. อหํ มหนฺโต ปณฺฑิโต อมฺหิ.
๕. มยํ มหนฺตา ปณฺฑิตา อมฺห.
๖. อสิ นุ ตฺวํ พาโล มนุสฺโส.
๗. นาหํ อมฺหิ พาโล มนุสฺโส ปณฺฑิโตมฺหิ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.มนุษย์ คนหนึ่ง ย่อมไป สู่หมู่บ้าน
ข. อ.บัณฑิต ท. ผู้ประเสริฐ ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งพระพุทธเจ้า
ค. อ.ข้าพเจ้า ท. เป็นคนพาล หามิได้
ฆ. อ.บุรุษ ผู้ประเสริฐ
ง. อ.บุรุษ ผู้ประเสริฐ คนหนึ่ง
จ. อ.นางสาวน้อย ผู้ประเสริฐ

ฉ. อ.นางสาวน้อย ผู้ประเสริฐ คนหนึ่ง
ช. อ.เด็กชาย ผู้โง่เขลา คนหนึ่ง
ฌ. อ.เด็กหญิง ผู้ฉลาด คนหนึ่ง

ควรทราบ

บทวิเสสนะ แปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาต เช่น **เอโก ปุริโส** อ.บุรุษ คนหนึ่ง และแปลว่า **ผู้, มี, อัน** เช่น **มหนฺโต** - ผู้ประเสริฐ (ในอิตถีลิงค์ เป็น **มหนฺตี**, นปุงสกลิงค์ เป็น **มหนฺตํ**), **พาโล** - ผู้โง่, **ตรุโณ** - ผู้เป็นหนุ่ม, **เฉโก** - ผู้ฉลาด

๒๒. ตุลฺยาธิกรณวิเสสน - ลงในอรรถทุติยาวิภัตติ

ท่องและแปล

๑. อหํ เอกํ ทาริกํ ปสฺสามิ.
๒. กญฺญา อภิรูปํ ทารกํ โอโลเกติ.
๓. อิจฺฉสิ นุ ตฺวํ พาลํ สิสฺสํ.
๔. น อิจฺฉามิ อหํ พาลํ สิสฺสํ, อิจฉามิ อหํ ปณฺฑิตํ สิสฺสํ.
๕. สมณา เชตวนํ นาม อารามํ อาคจฺฉนฺติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ข้าพเจ้า ย่อมไม่ปรารถนา ซึ่งบุรุษ ผู้โง่
ข. อ.มนุษย์ ท. ย่อมดู ซึ่งนางสาวน้อย ผู้ฉลาด
ก. อ.เด็กชาย ย่อมมา สู่วัด ชื่อว่าท่ามะโอ
ฆ. อ.ภิกษุ ท. ย่อมไม่ได้ ซึ่งก้อนข้าว ที่มีรสอร่อย
ง. อ.ชายหนุ่ม ผู้รูปหล่อยิ่ง ย่อมไม่ได้ ซึ่งหญิงสาว ผู้รูปงามยิ่ง
จ. ซึ่งบุรุษ ผู้ยิ่งใหญ่
ฉ. ซึ่งบุรุษ ผู้ประเสริฐ คนหนึ่ง
ช. ซึ่งนางสาวน้อย ผู้ประเสริฐ คนหนึ่ง

ควรทราบ

ปสฺสามิ - ย่อมเห็น, **โอโลเกติ** - ย่อมแลดู, **อิจฺฉามิ** - ย่อมปรารถนา, **อภิรูปำ** - ผู้มีรูปงาม, **เชตวนำ นาม** - ชื่อว่าเชตวัน, **อาราโม** - สวน, อุทยาน, วัด

๒๓. ก. ทุติยากิริยาวิเสสนะ

ท่องและแปล

๑. ทารโก สุขำ สยติ.
๒. อหำ ทุกฺขำ น สยามิ.
๓. ทาริกา โอทนำ มุทุำ น ปจติ.
๔. โอทโน มุทุำ น ปจฺจติ.
๕. ปริโส เอกมนฺตำ นิสีทติ.
๖. ตฺวำ เอกมนฺตำ น นิสีทสิ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ท่าน ย่อมนอน เป็นสุข หรือ ?
ข. อ.ข้าพเจ้า ย่อมนอน เป็นสุข ย่อมไม่อยู่ เป็นทุกข์
ค. อ.ข้าว ย่อมสุก อ่อนนุ่ม หรือ ?
ฆ. อ.เด็กหญิง ย่อมนั่ง เรียบร้อย

ข้อควรทราบ

บทที่ทำกิริยาให้วิเศษขึ้น เรียกว่า **"กิริยาวิเสสน"** เช่น **สุขำ สยติ. (สยติ** - ย่อมนอน **สุขำ** - เป็นสุข) เพราะฉะนั้น บทว่า **สุขำ** จึงเป็นบทขยายกิริยาการนอนให้พิเศษขึ้น ว่านอนเป็นสุข มิใช่นอนเป็นทุกข์. **ปจฺจติ** - ย่อมหุง, **นิสีทติ** - ย่อมนั่ง, **สุขำ** - ความสุข, **ทุกฺขำ** - ความทุกข์, **มุทุำ** - อ่อนนุ่ม, บทเหล่านี้ อาจารย์บางท่านมีความเห็นว่า เป็น **ปฐมนฺต** วิเสสนบท (วิเสสนะที่ลงปฐมาวิภัตติ) **เอกมนฺตำ** - เรียบร้อย (ในที่อันสมควร)

๒๔. ข. ทุติยากิริยาวิเสสน

ท่องและแปล

๑. มนุสฺสา สีฆํ คจฺฉนฺติ.
๒. สมณา สณิกํ คจฺฉนฺติ.
๓. วิสาขา นาม กญฺญา สณิกํ อาคจฺฉติ.
๔. พาลา กญฺญาโย สีฆํ สีฆํ อาคจฺฉนฺติ.
๕. สามเณรา ปริมณฺฑลํ นิวาเสนฺติ, ปริมณฺฑลํ ปารุปนฺติ.
๖. สมณา กายปฺปจาลกํ น คจฺฉนฺติ.
๗. สมณา สุรุสุรุการกํ น ภุญฺชนฺติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ท่าน ท. จงมา ช้า ๆ หรือ อย่ามาเร็ว
ข. อ.ท่าน ท. ย่อมไม่นุ่ง ย่อมไม่ห่ม เป็นปริมณฑล
ค. อ.ท่าน ท. ย่อมกิน เสียงดังซู๊ด ๆ

ควรทราบ

นิวาเสนฺติ - ย่อมนั่ง, **ปารุปนฺติ** - ย่อมห่ม, **ปริมณฺฑลํ** - เป็นปริมณฑล, **กายปฺปจาลกํ** - เดินโคลงกาย (แกว่งกาย), **สุรุสุรุการกํ** - ทำเสียงซู๊ด ๆ, **สีฆํ** - เร็ว, **สณิกํ** - ช้า ๆ, ค่อย ๆ, **ภุญฺชนฺติ** - ย่อมฉัน, กิน, **โอทนํ** - ซึ่งข้าว, **โอทโน** - ข้าว

๒๕. ทุติยาวิภัตติอรรถสัตตมี แปลว่า “ใน”

ท่องและแปล

๑. เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต.
๒. สมณา ปุพฺพณฺหสมยํ คามํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺติ.
๓. ปุริโส อคารํ อชฺฌาวสติ.
๔. มนุสฺสา เอกมนฺตํ นิสีทนฺติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. ในสมัยหนึ่ง อ.ข้าพเจ้า ย่อมอยู่ ในเมืองลำปาง
ข. อ.ท่าน ท. ย่อมเข้าไป สู่เมือง ในเวลาเช้า เพื่อบิณฑบาต
ค. อ.ข้าพเจ้า ย่อมอยู่ ในวัดท่ามะโอ
ฆ. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมนั่ง ในที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ควรทราบ

ปวิสนฺติ - ย่อมเข้าไป, **อชฺฌาวสติ** - ย่อมอยู่, **นิสีทติ** - ย่อมนั่ง, **เอกํ สมยํ** - ในสมัยหนึ่ง, **ปุพฺพณฺหสมยํ** - ในเวลาเช้า, **อคารํ** - ในบ้าน, **เอกมนฺตํ (เอกํ + อนฺตํ)** - ในที่ควรส่วนข้างหนึ่ง, (หากเป็นกิริยาวิเสสนะ แปลว่า เรียบร้อย) **ปพฺพเต** - บนภูเขา, **คิชฺฌกูเฏ** - ชื่อว่าคิชฌกูฏ, **ราชคเห** - ในเมืองราชคฤห์

๒๖. ทุติยาวิภัตติ กาลอจฺจนฺตสโยค แปลว่า “ตลอด, สิ้น”

ท่องและแปล

๑. มาสํ มิโสทโน โหติ.
๒. สพฺพกาลํ วิหาโร รมณีโย.
๓. ติยามํ สยติ.
๔. อิมสฺมึ วิหาเร อิมํ เตมาสํ วสฺสํ อุเปมิ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ข้าว มีอยู่ ตลอดหนึ่งเดือน
ข. อ.พระนคร น่ารื่นรมย์ ตลอดกาลทั้งปวง
ค. อ.เด็กชาย ย่อมนอน ตลอดสามยาม
ฆ. อ.เรา ย่อมอยู่ ในวัดนี้ ตลอดหนึ่งเดือน

ข้อควรทราบ

อจฺจนฺตสโยค คือ สภาพของวัตถุสิ่งของมี ข้าว เป็นต้น, **กิริยา** มีการไปเป็นต้น, และคุณมีความน่ารื่นรมย์เป็นต้นที่เป็นไป (มีอยู่) ตลอดกาลเวลาหรือตลอดระยะทางโดยไม่หมดไป (ขาดช่วงลง) ในระหว่างที่กล่าวถึง

รมณีโย - น่ารื่นรมย์, **อุเปติ** - ย่อมเข้าไป, **ม์โสทโน (มํส + โอทโน)** ข้าวคลุกเนื้อ, **สพฺพกาลํ** - ตลอดกาลทั้งปวง, **ติยามํ** - ตลอดสามยาม หรือ ตลอดราตรี, **อิมํ เตมาสํ** - ตลอดสามเดือนนี้, **วสฺสํ** - ตลอดพรรษา, (การอยู่จำในฤดูฝน), **มาสํ** - ตลอดหนึ่งเดือน

๒๗. ทุติยาวิภัตติ อทฺธาอจฺจนฺตสโยค แปลว่า “สิ้น, ตลอด”

ท่องและแปล

๑. โยชนํ วนราชิ ปกาสติ.
๒. คาวุตํ ปพฺพโต ทีโฆ.
๓. โกสํ สชฺฌายติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ราวป่า ยาว ตลอดหนึ่งโยชน์
ข. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมเห็น ซึ่งภูเขา อันมีความยาว หนึ่งคาวุต
ค. อ.ท่าน ท. ย่อมไป ตลอดหนึ่งโกสะ

ข้อควรทราบ

อุทาหรณ์เหล่านี้เป็น **อจฺจนฺตสโยค** หมายถึง ความยาวหรือระยะทาง แปลว่า ตลอด, สิ้น หรือ ถึง, **ปกาสติ** - ย่อมปรากฏ, **สชฺฌายติ** - ย่อมสาธยาย, **โยชนํ** - ตลอดหนึ่งโยชน์, **วนราชิ** - ราวป่า, **โกสํ** - ตลอดหนึ่งโกสะ (ระยะทาง ๕๐๐ ช่วงคันธนู เป็นหนึ่งโกสะ, ๔ โกสะ เป็นหนึ่งคาวุต, ชั่วคันธนูที่โก่งแล้วเป็น ๔ ศอก) **ทีโฆ** - อันมีความยาว

๒๘. ตติยาวิภัตติ แปลว่า “โดย”

ท่องและแปล

๑. อมฺหากำ พุทฺโธ โคตฺเตน โคตโม นาม โหติ.
๒. ชาติยา สากิโย นาม โหติ.
๓. นาเมน สิทฺธตฺโถ นาม กุมาโร โหติ.
๔. ปกติยา อภิรูโป.
๕. ชาติยา โสพสวสฺโส.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ข้าพเจ้า ย่อมนอบน้อม ซึ่งพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าโคตมะ โดยพระโคตร
ข. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมนอบน้อม ซึ่งพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าสากิยะ โดยตระกูล
ค. อ.ท่าน ย่อมเห็น ซึ่งพระราชกุมาร ทรงพระนามว่าสิทธัตถะ ผู้มีรูปอันงดงาม โดยปกติหรือ ?
ฆ. อ.ท่าน มีอายุ เท่าไร โดยกำเนิด ?

ควรทราบ

โคตฺเตน - โดยพระโคตร, **ชาติยา** - โดยตระกูล (ข้อ ๒), **ชาติยา** - โดยกำเนิด (ข้อ ๕), **ปกติยา** - โดยปกติ (มิได้ตบแต่ง), **กุมาโร** - พระราชกุมาร, **อภิรูโป** - ผู้มีพระรูปงดงาม, **โสพสวสฺโส** - ผู้มีพระชนม์ ๑๖ พรรษา, **กติวสฺโส** - มีอายุเท่าไร (ในบาลี ถ้าจะถาม ใช้เป็น **กติวสฺโสสิ**), **ปสฺสสิ, ทกฺขสิ** - ย่อมเห็น, **อมฺหากำ** - ของเรา ท.

๒๙. อนาทริย - อนาทร แปลว่า “เมื่อ” (ฉัฏฐีวิภัตติ) “ครั้นเมื่อ” (สัตตมีวิภัตติ)

ท่องและแปล

๑. ทารกสฺส รุทโต, ปิตา ปพฺพชติ.
๒. ทารเก รุทนฺตสฺมึ, ปิตา ปพฺพชติ.
๓. เวสฺสนฺตรสฺส เปกฺขโต, ชูชโก ทารเก เนติ.
๔. มหาชเน เปกฺขมาเน, มจฺจุ คิลานํ เนติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. เมื่อเด็ก ร้องไห้อยู่, อ.แม่ ย่อมออกไป จากบ้าน
ข. เมื่อภิกษุ ดูแลอยู่, อ.โจร ย่อมขโมย ซึ่งบาตรและจีวร
ค. เมื่ออาจารย์ กล่าวอยู่, อ.ลูกศิษย์ ท. ย่อมนอน
(ใช้ฉัฏฐีหรือสัตตมีวิภัตติก็ได้)

หมายเหตุ

คำว่า **“อนาทริย”** หมายถึง สิ่งที่ถูกไม่ใยดี (ถูกเมิน) และคำว่า **“อนาทร”** หมายถึง ผู้ไม่ใยดี (ผู้เมิน) ฉะนั้น ในที่นี้ เด็ก คือ ทารก เป็นผู้ถูกไม่ใยดี (ถูกเมิน) จึงต้องลงฉัฏฐี หรือสัตตมีวิภัตติ และบทว่า **รุทโต** เป็นบทกิริยาอาการร้องไห้ของเด็ก จึงต้องลงฉัฏฐี หรือสัตตมีวิภัตติ เหมือนกับทารก ส่วนพ่อ คือ **ปิตา** เป็นผู้แสดงความไม่ใยดี ต้องลงปฐมาวิภัตติ เพราะเป็น **กัตตา** (ประธาน) ของกิริยาอาขยาต นี้เป็นลักษณะของประโยค**อนาทร**

ข้อควรทราบ

ปพฺพชติ - ย่อมบวช, **เนติ** - ย่อมนำไป, **รุทนฺตสฺมึ, รุทโต,** ครั้นเมื่อ, เมื่อร้องไห้อยู่, **เปกฺขโต, เปกฺขมาเน** - เมื่อ, ครั้นเมื่อแลดูอยู่, **เวสฺสนฺตโร** - พระเจ้าเวสสันดร, **ชูชโก** - พราหมณ์ชูชก, **มหาชเน** - ครั้นเมื่อมหาชน, **มจฺจุ** - ความตาย, **คิลาโน** - คนไข้

๓๐. ลกฺขณ - ลกฺขฺย แปลว่า “ครั้นเมื่อ”

ท่องและแปล

๑. โพธิสตฺเต ชายมาเน, มาตา ปโมทติ.
๒. ภิกฺขูสุ ภุตฺเตสุ, ปุริโส ปจฺจาคจฺฉติ.
๓. เอวํ วุตฺเต, ปุริโส ปฏิวจนํ น เทติ.
๔. เอวํ วุจฺจมาโน ทารโก อาคจฺฉติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. ครั้นเมื่อเด็ก เกิดอยู่, อ.พ่อ ย่อมชอบใจยิ่ง
ข. ครั้นเมื่อเด็กหญิง กินข้าวแล้ว, อ.แม่ ย่อมไป
ค. อ.ข้าพเจ้า เมื่ออยู่ ที่วัดท่ามะโอ ย่อมเขียน ซึ่งปาฬิสิกขานี้

หมายเหตุ

คำว่า **“ลกฺขณ”** หมายถึง สิ่งที่เป็นเครื่องหมายสำหรับจดจำของบุคคล ส่วน **ลกฺขฺย** หมายถึงบุคคลผู้จดจำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยเครื่องหมายนั้น ฉะนั้นในที่นี้ แม่ดีใจในขณะพระโพธิสัตว์เกิด **“โพธิสตฺเต”** จึงต้องลงสัตตมีวิภัตติ และ **“ชายมาเน”** เป็นกิริยาการเกิดของโพธิสัตว์จึงมีวิภัตติเหมือนกับ **โพธิสตฺเต** ส่วน **มาตา** เป็นผู้แสดงความดีใจอันเป็น **กัตตา** ของกิริยาอาขยาต จึงต้องลงปฐมาวิภัตตินี้เป็นลักษณะของประโยค**ลักขณะ**

ข้อควรทราบ

ปโมทติ - ย่อมยินดี, **ปจฺจาคจฺฉติ** - ย่อมกลับมา, **ชายมาเน** - เกิดอยู่, **ภุตฺเตสุ** - เมื่อกินแล้ว, **เอวํ วุตฺเต** - ครั้นเมื่อกล่าวแล้ว อย่างนี้, **วุจฺจมาโน** - เมื่อถูกกล่าวอยู่, **วิหรนฺโต** - เมื่ออยู่, **ลิขามิ** - ย่อมเขียน, **เอวํ** - อย่างนี้, (บางแห่ง **มาน**ปัจจัยและ**อนฺต** ปัจจัย มีรูปเป็นปฐมาวิภัตติ ก็แปลว่า **“เมื่อ”** ได้ เช่น **อหํ ท่ามะโออาราเม วิหรนฺโต (วิหรมาโน) อิมํ ปาลิสิกฺขํ สิกฺขามิ.** อ.กระผม เมื่ออยู่ ที่วัดท่ามะโอ ย่อมศึกษา ซึ่งปาฬิสิกขานี้)

๓๑. กมฺมวาจก (ต้องท่อง)

๑. **ตติยา กตฺตา, ปฐมา กมฺม** (บท **กัตตา** เป็นตติยาวิภัตติ บทกรรมเป็นปฐมาวิภัตติ)

๒. ในประโยคกรรมวาจกเวลาแปลต้องใส่คำว่า **"ถูก"** หรือ **"อันเขา"** เข้ามาที่กิริยา

๓. วิภัตติสองตัวแรก สำหรับ**นามศัพท์** สองตัวกลาง สำหรับ **ตุมฺหศัพท์** ส่วนสองตัวหลัง สำหรับ**อมฺหศัพท์**

วิภัตติ (ท่อง)

เต	อนฺเต	เส	เวฺห	เอ	เมฺห
คจฺฉียเต	คจฺฉียนฺเต	คจฺฉียเส	คจฺฉียเวฺห	คจฺฉีเย	คจฺฉียาเมฺห

ข้อควรทราบ

ในประโยคกัตตุวาจก เช่น **ปุริโส มคฺคํ คจฺฉติ** กัตตาต้องลงปฐมาวิภัตติ และบทกรรมต้องลงทุติยาวิภัตติ ส่วนประโยคกัมมวาจกไม่เป็นเช่นนั้น คือบทกัตตาต้องลงตติยาวิภัตติเป็น **ปุริเสน** บทกรรมต้องลงปฐมาวิภัตติ เป็น **มคฺโค** ในประโยคกัตตุวาจก กิริยากล่าวถึงกัตตา (ผู้กระทำ) ต้องแปล **คจฺฉติ** ว่า ย่อมไป ส่วนในประโยคกัมมวาจก ต้องเพิ่มคำว่า **ถูก** หรือ**อันเขา** เข้ามา เช่น **คจฺฉียเต** ย่อมถูกไป หรือ อันเขาย่อมไป ในประโยคกัตตุวาจก นักศึกษาประกอบวิภัตติอาขยาตมี **ติ** และ **อนฺติ** ให้ตรงกับกัตตา (ประธาน) ทั้งประโยคและวจนะเช่นไร แม้ในประโยคกัมมวาจกนี้ นักศึกษาก็ต้องประกอบวิภัตติอาขยาตมี **เต** และ **อนฺเต** เป็นต้น ให้ตรงกับบทกรรม (ประธาน) ทั้งเอกพจน์ พหูพจน์ และ**ศัพท์ ๓ คือ นาม**ศัพท์ (ปุริโส, ปุริสา ฯ) **ตุมฺห**ศัพท์ (ตฺวํ, ตุมฺเห), **อมฺห**ศัพท์ (อหํ, มยํ) เช่นนั้น จงสังเกตดูอุทาหรณ์ที่จะกล่าวต่อไป

อุทาหรณ์ของประโยค กัมมวาจก

ท่องและแปล

๑. ปุริเสน มคฺโค คจฺฉียเต.
๒. ปุริเสน มคฺคา คจฺฉียนฺเต.
๓. ปุริเสน ตฺวํ คจฺฉียเส.
๔. ปุริเสน ตุมฺเห คจฺฉียเวฺห.
๕. ปุริเสน อหํ คจฺฉีเย.
๖. ปุริเสน มยํ คจฺฉียาเมฺห.

ข้อควรทราบ

ในประโยค**กัมมวาจก** บทกรรมและบทกิริยาต้องมีวจนะและประโยคตรงกันเสมอ เช่น บทกิริยาเป็นเอกพจน์ นามศัพท์ บทกรรม ก็ต้องเป็นนามที่เป็นเอกพจน์, หากว่าบทกรรมเป็นอมฺหศัพท์ พหูพจน์ กิริยาก็ต้องเป็นอมฺหโยค พหูพจน์ ตรงกันเสมอ ส่วน กัตตา (บทที่เป็นตติยาวิภัตติ) เป็นได้ทั้ง ๓ ศัพท์ คือ นามศัพท์ ตุมฺหศัพท์ อมฺหศัพท์ ทั้งเอกพจน์และพหูพจน์ โปรดสังเกตดูอุทาหรณ์ในบทเรียนต่อไป

๓๒. กตฺตา ๖ กมฺม ๑

ในที่นี้หมายเอาบทกรรม (มคฺโค) บทเดียว แต่กัตตา สามารถเปลี่ยนได้ ๖ รูปแบบ หรือ ๖ ประโยค

หากว่าบทกรรมมี ๖ บท หรือ ๖ รูป คือ **มคฺโค, มคฺคา, ตฺวํ, ตุมฺเห, อหํ, มยํ** ก็จะได้รูปกัตตา ๓๖ รูป หรือ ๓๖ ประโยค ดังต่อไปนี้ คือ

บทกัตตา	บทกรรม	บทกิริยา
๑. ปุริเสน	มคฺโค	คจฺฉียเต.
๒. ปุริเสหิ	มคฺโค	คจฺฉียเต.
๓. ตยา	มคฺโค	คจฺฉียเต.
๔. ตุมฺเหหิ	มคฺโค	คจฺฉียเต.

๕. มยา	มคฺโค	คจฺฉียเต.
๖. อมฺเหหิ	มคฺโค	คจฺฉียเต.
๑-๖. ปุริเสน ฯ อมฺเหหิ	มคฺคา	คจฺฉียนฺเต.
๑-๖. ปุริเสน ฯ อมฺเหหิ	ตฺวํ	คจฺฉียเส.
๑-๖. ปุริเสน ฯ อมฺเหหิ	ตุมฺเห	คจฺฉียเวฺห.
๑-๖. ปุริเสน ฯ อมฺเหหิ	อหํ	คจฺฉีเย.
๑-๖. ปุริเสน ฯ อมฺเหหิ	มยํ	คจฺฉียาเมฺห.

๖ x ๖ = ๓๖

ข้อควรทราบ

นักศึกษาควรสังเกตบทกรรมคือ **มคฺโค** บทเดียวมีกัตตา (บทที่ลงตติยาวิภัตติทั้งเอกวจนะและพหุวจนะ) ได้ถึง ๖ บท. ส่วนบทกรรมมี มคฺค เป็นต้น ก็เปลี่ยนกัตตาได้เช่นเดียวกับประโยคของ **มคฺโค** และต้องระลึกไว้เสมอว่า ถ้าบทกรรมเป็น ตุมฺหศัพท์ บทกิริยาก็ต้องเป็นตุมฺหศัพท์เป็นต้น ต้องตรงกันเสมอ

จงแปลเป็นไทย

๑. กญฺญาย ภตฺตํ ปจฺจเต.
๒. พุทฺเธน ธมฺโม เทสียเต.
๓. ตยา ภตฺตานิ ปจฺจนฺเต.
๔. มยา ทาเนน โภคา ลพฺภนฺเต.
๕. ตุมฺเหหิ สีเลน สุขานิ ลพฺภนฺเต.
๖. สมเณหิ ภาวนาย นิพฺพานํ ปาปียเต.
๗. ปณฺฑิเตหิ วินา พาเลหิ วิหาโร อาคจฺฉียเต.
๘. อมฺเหหิ สมฺมสฺส ทานานิ ทียนฺเต.
๙. สิสฺเสหิ อาจริยสฺส ฉตฺตํ ธารียเต.
๑๐. พุทฺเธน เทวมนุสฺสานํ ธมฺโม เทสียเต.
๑๑. สิสฺเสหิ อาจริยโต สิปฺปํ อุคฺคยฺหเต.

๑๒. พุทฺเธน สตฺตานํ อตฺถาย ธมฺโม เทสียเต.
๑๓. มยา ปิณฺฑาย คาโม คจฺฉียเต.
๑๔. ปุริเสหิ อาคนฺตุกานํ ภตฺตํ ทียเต.

หมายเหตุ : ประโยคตัวอย่างเหล่านี้นำมาจากประโยคกัตตุวาจก ที่เคยได้แสดงไปแล้ว เปลี่ยนแปลงให้เป็นประโยคกัมมวาจกเท่านั้น

๓๓. ลักษณะประโยคกัมมวาจก โดยย่อ

๑. บทกรรมต้องเป็นปฐมาวิภัตติ
๒. บทกัตตาต้องเป็นตติยาวิภัตติ หรือฉัฏฐีวิภัตติ
๓. บทกิริยาต้องเป็นอัตตโนบท คือ **เต, อนฺเต. เส, เวฺห. เอ, เมฺห** เท่านั้น และต้องมี **อี**อาคม และ **ย**ปัจจัย ประกอบอยู่ด้วยเป็นส่วนมาก

ควรทราบ

ปจฺจเต	- (อันเขา) ย่อมหุง	**ลพฺภนฺเต**	- (อันเขา) ย่อมได้
เทสียเต	- (อันเขา) ย่อมแสดง	**ปาปียเต**	- (อันเขา) ย่อมถึง
ทียนฺเต	- (อันเขา) ย่อมถวาย	**ธารียเต**	- (อันเขา) ย่อมทรงไว้
อุคฺคยฺหเต	- (อันเขา) ย่อมเรียน		

เมื่อจะใช้บทกรรมเป็น **ตฺวา, ตุมฺเห, อหํ, มยํ** ก็ต้องประกอบกิริยาเป็น **ปจฺจเส, ปจฺจเวฺห, ปจฺเจ, ปจฺจาเมฺห** เป็นต้น ตามแบบอย่างที่ได้แสดงไปแล้ว

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

๑. อ.ท่าน (ข้าว) อันนางสาวน้อย ย่อมหุง
๒. อ.ข้าพเจ้า ท. (พระธรรม) อันพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ ย่อมทรงแสดง
๓. อ.ข้าพเจ้า (ทรัพย์) อันท่าน ท. ย่อมได้ เพราะทาน
๔. อ.ท่าน ท. (ความสุข) อันข้าพเจ้า ท. ย่อมได้ เพราะศีล
๕. อ.พระนิพพาน อันสามเณร ย่อมถึง เพราะภาวนา

๖. อ.วิหาร อันข้าพเจ้า ท. เว้น จากคนพาล ท. ย่อมมา
๗. อ.ทาน ท. อันท่าน ย่อมถวาย แก่พระสงฆ์
๘. อ.ร่ม อันอาจารย์ ย่อมไม่ทรงไว้ แก่ลูกศิษย์
๙. อ.ท่าน (พระธรรม) อันพระพุทธเจ้า ย่อมแสดง แก่สัตว์ ท.
๑๐. อ.ข้าพเจ้า (ศิลป์) อันท่าน ท. (ลูกศิษย์) ย่อมเรียน จากอาจารย์
๑๑. อ.ท่าน (หมู่บ้าน) อันข้าพเจ้า ย่อมไป เพื่อก้อนข้าว
๑๒. อ.ข้าพเจ้า (ข้าว) อันท่าน ท. ย่อมหุง เพื่อประโยชน์ แก่อาคันตุกะ ท.
๑๓. เมื่อพระเจ้าเวสสันดร ทรงทอดพระเนตรอยู่, อ.เด็ก ท. อันพราหมณ์ชูชก ย่อมนำไป
๑๔. เมื่อภิกษุ ฉันข้าวอยู่, อ.บ้าน อันบุรุษ ย่อมกลับมา

หมายเหตุ: ในแบบฝึกหัดนี้ คำในวงเล็บมี (ข้าว) เป็นต้น เป็นคำสมมุติ ท่าน (ตฺวำ) ให้เป็นข้าว (โอทโน) ถูกหุง เป็นต้น

๓๔. รวมอรรถของวิภัตติ

๑. ปฐมาวิภัตติ แปลว่า **อันว่า**
เช่น ปุริโส คจฺฉติ. อ.บุรุษ ย่อมไป
มคฺโค คจฺฉียเต. อ.หนทาง ย่อมถูกไป

๒. ทุติยาวิภัตติ แปลว่า **ซึ่ง, สู่, ยัง, สิ้น, ตลอด, กะ, เฉพาะ, ใน.**
การแปลเนื้อความของกิริยาวิเสสนะ ไม่ต้องออกสำเนียงอายตนิบาต เช่น **เอกมนฺตำ** - ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง, **สุขำ** - สบาย, **กายปฺปจารกำ** - การคนองกาย, **สมำ** - เสมอ, **วิสมำ** - ไม่เสมอ

๓. ตติยาวิภัตติ แปลว่า **ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง, ใน**
ตติยาวิภัตติลงในอรรถ **กรณะ** (เครื่องมือ) ให้แปลว่า **"ด้วย"** เช่น **ปาเทน คจฺฉติ** - ย่อมไป ด้วยเท้า, ส่วนที่ลงใน**กัตตา** แปลว่า **"อัน"** เช่น **ปุริเสน มคฺโค คจฺฉียเต** - อ.ทาง

อันบุรุษ ย่อมไป, ที่ลงในอรรถเหตุ ให้แปลว่า **“เพราะ”** เช่น **ทาเนน โภควา** - ผู้มีทรัพย์เพราะการให้ทาน

ในที่ประกอบกับ **สห** ศัพท์ **สทฺธึ** ศัพท์ หรือไม่ประกอบกับศัพท์เหล่านี้ แต่ลงในอรรถของ **สห** ศัพท์ ก็ต้องแปลว่า **“กับด้วย”** เช่น **สำเฆน สทฺธึ** - กับ ด้วยพระสงฆ์, ส่วนตติยาวิภัตติที่แปลออกสำเนียงว่า **“โดย”** นั้น เป็นตติยาวิภัตติที่ลงในอรรถ **“วิเสสน”** เช่น **โคตฺเตน โคตโม นาโถ** - พระพุทธเจ้า พระนามว่าโคดม โดยพระโคตร. (ในที่นี้เป็น ภินฺนาธิกรณนามวิเสสน) และตติยาวิภัตติที่เป็น **“กิริยาวิเสสน”** แปลว่า **“โดย”** เช่น **สเมน ธาวติ** - ย่อมวิ่ง โดยพร้อมกัน, นอกจากอรรถเหล่านี้แล้ว ตติยาวิภัตติ ยังแปลว่า **“ใน”** ได้อีก (ตติยาวิภัตติลงในอรรถสัตตมี) เช่น **“เตน สมเยน”** ในสมัยนั้น

๔. จตุตถีวิภัตติ แปลว่า **แก่, เพื่อ, ต่อ**

จตุตถีวิภัตติ เช่น **สำฆสฺส เทติ** - ย่อมถวาย แก่พระสงฆ์, **อตฺถาย อุปฺปชฺชติ** - เสด็จอุบัติขึ้น เพื่อประโยชน์, **อาคนฺตุกานำ ภตฺตำ** - ภัตร (เพื่อประโยชน์) แก่อาคันตุกะ ท.

๕. ปัญจมีวิภัตติ แปลว่า **แต่, จาก, กว่า, เหตุ, เพราะ, โดย**

ปัญจมีวิภัตติ นอกจากจะแปลว่า **“จาก”** เช่น **คามา** จากหมู่บ้าน เป็นต้นแล้ว ยังสามารถแปลอรรถได้อีกหลายอย่าง เช่น **สีลสฺมา หีนำ ทานำ** - ทาน ต่ำ กว่าศีล, **กสฺมา** - เพราะเหตุไร, **ยสฺมา** - เพราะเหตุใด

สำหรับปัญจมีวิภัตติ ยังมีปัจจัยบางตัวลงแทนได้ เช่น **“โตปัจจัย”** อุทาหรณ์ **ทานโต** - จากทาน, กว่าทาน, เพราะทาน, **อนิจฺจโต** - โดยความไม่แน่นอน หรือ ไม่แน่นอน (โตปัจจัยใน **อนิจฺจโต** มีอรรถ = **อิติ** แปลว่า “**อนิจจโต** - ว่าไม่เที่ยง”)

๖. ฉัฏฐีวิภัตติ แปลว่า **แห่ง, ของ, เมื่อ, อัน, ซึ่ง, แห่ง...หนา, บรรดา, กว่า**

ฉัฏฐีวิภัตติ นอกจากจะแปลว่า แห่ง, ของ เช่น **ปุริสฺส** - ของบุรุษ แล้วยังแปลได้อีกมาก เช่น

๑. **คามสฺส ปูชิโต** - อันชาวบ้าน บูชาแล้ว
๒. **พาลานํ อเสวนา** - การไม่ซ่องเสพ ซึ่งคนเลว
๓. **คาวีนํ กณฺหา** - บรรดาแม่วัว ท. แม่วัวดำ
๔. **ธมฺมานํ ปวรํ** - ประเสริฐ กว่าธรรม ท.
๕. **ทารกสฺส รุทโต** - เมื่อเด็ก ร้องไห้อยู่

๗.* สัตตมีวิภัตติ แปลว่า **ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน, ใน...หนา, บรรดา, ด้วย, เพราะ, ซึ่ง**

สัตตมีวิภัตติ นอกจากจะแปลว่า “ใน” เป็นต้นแล้วยังแปลเนื้อความอย่างอื่นได้อีก เช่น

ภิกฺขูสุ ภุตฺเตสุ - ครั้นเมื่อภิกษุ ท. ฉันแล้ว
ภิกฺขูสุ โภชียมาเนสุ - ครั้นเมื่อภิกษุ ท. อันบุคคล ให้ฉันอยู่
ทารเก รุทนฺเต - ครั้นเมื่อเด็ก ร้องไห้อยู่
ธมฺเม เทสิยมาเน - ครั้นเมื่อพระธรรม ถูกแสดงอยู่
คาวีสุ กณฺหา - บรรดาแม่โค ท. อ.แม่วัวตัวดำ
หตฺเถสุ ปิณฺฑาย จรนฺติ - อ.ภิกษุ ท. ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยมือ ท.
จมฺเมสุ หญฺญเต - (เสือดาว) ย่อมถูกฆ่า ในเพราะหนัง ท.
ภิกฺขูสุ อภิวาเทนฺติ - ย่อมไหว้ ซึ่งภิกษุ ท.
สาวตฺถิยํ คมิสฺสามิ - ข้าพเจ้า จักไป สู่เมืองสาวัตถี

๘. **ตฺร, ถ, ธิ, ธ, ทา, หิ, ห, หิญฺจนํ, หึ, ทาจนํ, ทานิ, รหิ, ธุนา** ปัจจัยเหล่านี้ส่วนมากออกสำเนียงว่า **“ใน”** ที่แปลอย่างอื่น เช่น อันว่า, ซึ่ง, หรือ สู่ มีใช้น้อย

อุทาหรณ์ที่แปลว่า **“ใน”** เช่น ยตฺร, ยตฺถ - ในที่ใด, สพฺพธิ - ในที่ทั้งปวง, **อิธ** - ในภพนี้, **กทา** - ในกาลไร, **ยหึ** - ในที่ใด, **กุทาจนํ** - ในกาลบางครั้ง (แต่ไหนแต่ไรมา), **กหึ** - ในที่ไหน, **อธุนา** - ในกาลนี้ เป็นต้น. ในบางที่แปลอย่างอื่นได้อีก เช่น **กุหึ คจฺฉสิ** -

* อรรถของวิภัตติมี ปฐมา อันว่า, ทุติยา ซึ่ง, สู่ เป็นต้นถึงสัตตมี ใน, ใกล้ เป็นต้น ต้องท่องให้จำได้ จึงจะมีประโยชน์มาก

อ.ท่าน ย่อมไป สู่ที่ไหน, **ยตฺร = ยสฺมา** เพราะเหตุไร, **ยตฺร = โย** อ. บุคคลใด ดังนี้ เป็นต้น, ที่แปลดังนี้ ในพระบาลีมีน้อยมาก

คำสั่ง

จงท่องข้อความสำคัญ ๆ ให้คล่องแคล่ว แล้วดูอุทาหรณ์ที่แสดงไว้แล้วนั้นด้วย อย่าได้เกียจคร้านเบื่อหน่ายต่อการท่องบ่นเพียงเท่านี้เลย เพราะว่าการทรงจำได้มากจะมีประโยชน์ช่วยเหลือเรามากทีเดียวในการศึกษาพระบาลีชั้นสูง ๆ ต่อไป

จบกัณฑ์ที่ ๒

กัณฑ์ที่ ๓

๓๕. ภวิสสันตี อาขยาตวิภัตติ อนาคตกาล = จัก (ท่อง)

๑.	สฺสติ,	สฺสนฺติ.	สฺสสิ,	สฺสถ.	สฺสามิ,	สฺสาม.
๒.	ภวิสฺสติ,	ภวิสฺสนฺติ.	ภวิสฺสสิ,	ภวิสฺสถ.	ภวิสฺสามิ,	ภวิสฺสาม.
๓.	คมิสฺสติ,	คมิสฺสนฺติ.	คมิสฺสสิ,	คมิสฺสถ.	คมิสฺสามิ,	คมิสฺสาม.
๔.	เหสฺสติ,	เหสฺสนฺติ.	เหสฺสสิ,	เหสฺสถ.	เหสฺสามิ,	เหสฺสาม.

ข้อควรทราบ

อนาคต คือกาลที่ยังมาไม่ถึง หรือยังไม่เกิดขึ้น (กาลข้างหน้า) และกิริยาที่จะมีขึ้นแน่นอน เรียกว่า **อนาคต** มีคำแปล (อรรถ) ว่า **"จะ"** และ **"จัก"**

ภวิสฺสติ - จักมี, **เหสฺสติ** - จักเป็น, **นิกฺขมิสฺสติ** - จักออกไป, **ทสฺสติ** - จักให้, หรือจักถวาย, **ทสฺสาม** - จักให้, **วกฺขสิ** - จักกล่าว, **เหติ, เหหิติ, โหหิติ** - จักเป็น

จงแสดงอุทาหรณ์ที่ได้กล่าวไปแล้วโดยเปลี่ยนกิริยาให้เป็นอนาคตกาล สำหรับในกัณฑ์นี้ ข้าพเจ้าจะแสดงเพียงส่วนน้อยเท่านั้น และพึงจำวิธีใช้ด้วยว่า วิภัตติสองตัวแรก สำหรับประกอบกับนามศัพท์ สองตัวกลาง สำหรับประกอบกับ ตุมฺหศัพท์ และสองตัวหลัง สำหรับประกอบกับ อมฺหศัพท์

อุทาหรณ์กิริยาอนาคตกาล

๑. อนาคเต เมตฺเตยฺโย นาม พุทฺโธ ภวิสฺสติ.
๒. วสิสฺสสิ นุ ตฺวํ อิมสฺมึ วิหาเร อิมํ เตมาสํ.
๓. นาหํ วสิสฺสามิ อิมสฺมึ วิหาเร อิมํ เตมาสํ.
๔. อหํ ทารเกน สทฺธึ อคฺคิรเถน เทวนครํ คมิสฺสามิ.
๕. มยํ อิมสฺมึ วิหาเร สํฆสฺส อิมานิ จีวรานิ ทสฺสาม.
๖. ตุมฺเห อิมสฺมา วิหารา นิกฺขมิสฺสถ.
๗. มยํ เทวนครโต ลำปางนครํ คมิสฺสาม.
๘. อิทํ จีวรํ มม สนฺตกํ เหสฺสติ.
๙. ทาริกา กสฺมา สํฆสฺส อตฺถาย ภตฺตํ น ปจิสฺสติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

๑. เขา ท. จักเป็นคนพาล ในอนาคต
๒. สัตว์ ท. จักถึง ซึ่งอบาย
๓. ข้าพเจ้า ท. จักไป สู่กรุงเทพฯ ด้วยเครื่องบิน
๔. ชน ท. จักถวาย ซึ่งทาน แก่พระสงฆ์
๔. ท่าน ท. จักไป สู่เมืองลำปาง จากเมืองเชียงใหม่ ด้วยรถไฟ
๖. จีวรนี้ จักเป็นของมีอยู่ (สมบัติ) แห่งภิกษุ
๗. ข้าพเจ้า จะอยู่ ในวัดนี้ ตลอด ๓ เดือนนี้

ประโยคกรรมวาจก

๑. มยา ทารเกหิ สทฺธึ อคฺคิรเถน เทวนครํ คจฺฉียิสฺสเต.
๒. ตยา อิมสฺมึ วิหาเร ภิกฺขุสงฺฆสฺส อิมานิ จีวรานิ ทียิสฺสนฺเต.
๓. อมฺเหหิ เทวนครโต ลำปางนครํ อคฺคิรเถน อาคมียิสฺสเต.
๔. ทาริกาย กสฺมา สงฺฆสฺส อตฺถาย ภตฺตํ น ปจฺจิสฺสเต.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

๑. เมืองลำปาง อันบุรุษ จักไป กับ ด้วยหญิงสาว
๒. เมืองลำปาง อันท่าน ท. จักมา จากกรุงเทพ ฯ ด้วยรถไฟ
๓. อ.ข้าว อันท่าน จักไม่หุง
๔. อ.ท่าน (ทาง) ท. อันข้าพเจ้า จักไป
๕. อ.ข้าพเจ้า (ข้าว) ท. อันท่าน จักหุง

๓๖. อัชชตนี อาขยาตวิภัตติ อดีตกาล = วันนี้ (แล้ว)

ท่องและแปล

อี, อุ. โอ, ตฺถ. อึ, มฺหา.

อี	- อภวี, ภวี, อภวิ, ภวิ.	**อุ**	- อภวุ, ภวุ, อภวึสุ, ภวึสุ.
โอ	- อภโว, ภโว, อภวิ, ภวิ.	**ตฺถ**	- อภวิตฺถ, ภวิตฺถ, อภวุตฺถ, ภวุตฺถ.
อึ	- อภวึ, ภวึ.	**มฺหา**	- อภวิมฺหา, ภวิมฺหา, อภวิมฺห, ภวิมฺห.

ข้อควรทราบ

อดีต หมายถึงกิริยาการกระทำ หรือเรื่องราวที่ล่วงเลยไปแล้ว ฉะนั้น จึงแปลกิริยา **อภวี, ภวี** ว่า ได้เป็นแล้ว **อคมาสิ** - ได้ไปแล้ว, **อโหสิ** - ได้เป็นแล้ว, **อเหสุ** - เขา ท. ได้เป็นแล้ว, **อทาสิ** - ได้ให้แล้ว ดังนี้เป็นต้น และบทอดีตกิริยายังมีการเปลี่ยนไปก็หลายรูปแบบ

ขอให้นักศึกษาจงเปลี่ยนอุทาหรณ์ที่ได้แสดงไปแล้วนั้น ให้เป็นอดีตกิริยา ตามความสามารถที่จะทำได้ สำหรับในที่นี้จะแสดงเฉพาะอุทาหรณ์บางอย่างเท่านั้น

ประโยคกัตตุวาจก ที่เป็นอดีต

๑. โคตโม นาม พุทฺโธ โลเก อโหสิ.
๒. อหํ อิมสฺมึ วิหาเร อิมํ เตมาสํ อวสึ.
๓. มยํ ตยา สห นาวาย ชลบุรีนครํ อคมิมฺหา.

๔. ตุมฺเห พุทฺธสาสเน สมฺมสฺส จีวรํ อทตถ.
๕. ตุมฺเห กุโต อิมํ นครํ เกน อาคมิตฺถ.
๖. มยํ เทวนครโต อิมํ ลำปางนครํ อคฺคิรเถน อาคมิมฺหา.
๗. อิมสฺมึ นคเร สมฺมสฺส มหาวิหาโร อโหสิ.
๘. อเหสุ์ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา.

ประโยคกรรมวาจก ที่เป็นอดีต

๑. อมฺเหหิ ทาริกาหิ สห นาวาย ชลบุรีนครํ คจฺฉียิตฺถ.
๒. ตุมฺเหหิ พุทฺธสาสเน สมฺมสฺส จีวรํ ทียิตฺถ.
๓. มยา เทวนครโต ลำปางนครํ วายุยาเนน อาคมียิตฺถ.

ข้อควรทราบ

สมฺมาสมฺพุทฺธา - พระพุทธเจ้า ท., **อรหนฺโต** - ผู้สมควรได้รับการบูชาอย่างพิเศษ, **อเหสุ์** ได้ทรงมีแล้ว, **อทฺธานํ** - ในกาล, **อตีตํ** - อันล่วงเลยไปแล้ว. (วิภัตติอาขยาตที่ไม่ได้นำมาในที่นี้ ยังมีอีกมาก เมื่อศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ไวยากรณ์ ก็จะได้รู้เอง)

จงเปลี่ยนเป็นภาษาบาลี (กตฺตุวาจก)

๑. อ.พระพุทธเจ้า เป็นพระราชา พระนามว่า เวสสันดร ได้เป็นแล้ว
๒. อ.ข้าพเจ้า ท. ไปแล้ว สู่กรุงเทพ ฯ ด้วยรถไฟ
๓. อ.ท่าน มาแล้ว จากที่ไหน ด้วยอะไร (โดยอะไร)
๔. อ.ข้าพเจ้า มาแล้ว จากเมืองลำปาง ด้วยรถไฟ
๕. อ.ข้าพเจ้า ได้ถวายแล้ว ซึ่งอาหาร (บิณฑะ) แก่พระสงฆ์ ที่กรุงเทพ ฯ

จงเปลี่ยนเป็นภาษาบาลี (กมฺมวาจก)

๑. อ.กรุงเทพฯ อันข้าพเจ้า ไปแล้ว ด้วยรถไฟ
๒. อ.เมืองเชียงใหม่ อันท่าน ท. มาแล้ว จากเมืองลำปาง ด้วยเครื่องบิน

ข้อควรทราบ

ยังไม่ได้วางกิริยาหลาย ๆ อย่างไว้ จึงยังไม่ต้องศึกษา **ตุมฺหวากฺย** และ **อมฺหวากฺย** ในที่นี้แสดงเฉพาะ **นามโยค**พอเป็นตัวอย่างเท่านั้น ในเบื้องต้น นักศึกษาพึงกำหนดจดจำลักษณะ **กมฺมวาจก** ไว้ก่อน

สำหรับกิริยาว่า **คจฺฉียิตฺถ** เป็นต้น พึงทราบว่าแปลง **อา** วิภัตติเป็น **ตฺถ** วิธีที่แปลง **อา** วิภัตติในประโยค **กมฺมวาจก** เป็น **ตฺถ** นี้ ในพระบาลีมีใช้มาก

๓๗. ปัญจมี อาขยาตวิภัตติ (จง, เถิด, ขอจง)

ท่อง

ตุ	อนฺตุ	ตํ	อนฺตํ
หิ	ถ	สฺสุ	โวฺห
มิ	ม	เอ	อามเส
ภวตุ, ภเว	ภวนฺตุ	ภวตํ	ภวนฺตํ
ภวาหิ, ภว	ภวถ	ภวสฺสุ	ภวโวฺห
ภวามิ, ภเว	ภวาม	ภเว	ภวามเส

ภวตุ, ภเว, ภวตํ - (เขา) จงเป็น
ภว, ภวาหิ, ภวสฺสุ - (ท่าน) จงเป็น
ภเว, ภวามิ - (ข้าพเจ้า) จงเป็น

กลอนลงปัญจมีวิภัตติในที่...

มีความหวัง การสบถ ประชดด่า
บังคับว่า อ้อนวอน ตอนสอบถาม
ปรารถนา เชื้อเชิญ เพื่อแนะนำ
ด้วยถ้อยคำ เรียก **นิมนต์** ปัญจมี.

๑. อรรถ **อาณตฺติ** - จง (บังคับ)

เช่น คจฺฉ อาวุโส ตฺวํ คามํ.

อาวุโส ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **ตฺวํ** อ.ท่าน **คจฺฉ** จงไป **คามํ** สู่หมู่บ้าน

อาคจฺฉาวุโส ตฺวํ วิหารํ.

อาวุโส ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **ตฺวํ** อ.ท่าน **อาคจฺฉ** จงมา **วิหารํ** สู่วิหาร

๒. อรรถ **อชฺฌิฏฺฐ** - ขอจง (อ้อนวอน)

เช่น เทเสตุ ภนฺเต ภควา ธมฺมํ.

ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **เทเสตุ** ขอจงแสดง **ธมฺมํ** ซึ่งธรรม

๓. อรรถ **ยาจน** - ขอจง (การขอ)

เช่น ททาหิ เม คามวรํ.

ตฺวํ อ.ท่าน **ททาหิ** ขอจงให้ **คามวรํ** ซึ่งบ้านส่วย **เม** แก่เรา

เช่น อิมํ จีวรํ มยฺหํ เทมิ.

ตฺวํ อ.ท่าน **เทมิ** ขอจงให้ **อิมํ จีวรํ** ซึ่งจีวรนี้ **มยฺหํ** แก่เรา

๔. อรรถ **ปตฺถนา** - จง (ปรารถนา)

เช่น อยํ สุมนมาลาว ปิยา โหมิ ภวาภเว.

อหํ อ.ดิฉัน **ปิยา** เป็นผู้เป็นที่รักของบุคคลอื่น หรือ เป็นหญิงสาวผู้น่ารัก **อยํ สุมนมาลา อิว** เพียงดัง อ.ดอกมะลินี้ **โหมิ** จงเป็น **ภวาภเว** ในภพน้อยภพใหญ่ หรือ ในทุก ๆ ภพเถิด

๕. ก. อรรถ **อาสิฏฺฐ** - จง (ความหวังสำหรับตน)

เช่น อหํ อเวโร โหมิ อพฺยาปชฺโช โหมิ อนีโฆ โหมิ สุขี อตฺตานํ ปริหรามิ.

อหํ อ.ข้าพเจ้า **อเวโร โหมิ** จงเป็นผู้ไม่มีเวร **อพฺยาปชฺโช โหมิ** จงเป็นผู้ไม่มีความทุกข์ใจ **อนีโฆ โหมิ** จงเป็นผู้ไม่มีความทุกข์กาย **สุขี** เป็นผู้มีความสุขกายสุขใจ **(หุตฺวา)** เป็น **ปริหรามิ** จงบริหาร (ตลอดชีวิต) **อตฺตานํ** ซึ่งกายของตนเถิด

ข. อรรถ **อาสิฏฺฐ** - จง (ความหวังสำหรับคนอื่น)

เช่น สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ อพฺยาปชฺชา โหนฺตุ อนีฆา โหนฺตุ สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ.

สตฺตา อ.สัตว์ ท. **สพฺเพ** ทั้งปวง **อเวรา โหนฺตุ** จงเป็นผู้ไม่มีเวรเถิด

อพฺยาปชฺชา โหนฺตุ จงเป็นผู้ไม่มีความทุกข์ใจเถิด **อนีฆา โหนฺตุ** จงเป็นผู้ไม่มีความทุกข์กายเถิด **สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ** จงเป็นผู้มีความสุขกายสุขใจบริหารซึ่งกายของตนเถิด

๖. อรรถ **สปถ** - จง (การสาบแช่งด้วยความโกรธ)

เช่น อยํ วสโล มรตุ.

อยํ วสโล อ.คนถ่อยนี้ **มรตุ** จงตาย

๗. อรรถ **สปถ** - จง (การสาบานเพื่อแสดงความบริสุทธิ์เป็นต้น)

เช่น เอกิกา สยเน เสตุ ยา เต อมฺเพ อวาหริ.

ยา อ.หญิงใด **อวาหริ** ขโมยแล้ว **อมฺเพ** ซึ่งผลมะม่วง ท. **เต** ของท่าน **สา** อ.หญิงนั้น **เอกิกา** เป็นหญิงผู้เดียว **เสตุ** จงนอน **สยเน** บนที่นอน

๘. อรรถ **สมปุจฺฉา** จัก (คำถามเพราะไม่แน่ใจ)

เช่น กึ นุ โภ อภิธมฺมํ วา วินยํ วา สุโณมิ กึ ?

โภ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **อหํ** อ.ข้าพเจ้า **อภิธมฺมํ วา สุโณมิ กึ นุ** จักฟังซึ่งอภิธรรมหรือหนอ **(อุทาหุ)** หรือว่า **วินยํ วา สุโณมิ กึ นุ** จักฟัง ซึ่งวินัยหรือหนอ (หมายความว่า จักเรียนคัมภีร์อภิธรรมก่อนหรือจักเรียนคัมภีร์วินัยก่อน)

๙. อรรถ **วิธิ** - พึง (แนะนำวิธีทำ)

เช่น เอวํ ปุญฺญํ กโรตุ โภ.

โภ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **ปุคฺคโล** อ.บุคคล **กโรตุ** พึงกระทำ **ปุญฺญํ** ซึ่งบุญ **เอวํ** อย่างนี้

๑๐. อรรถ **อามนฺตน** - เชิญ (เชื้อเชิญ)

เช่น อาคจฺฉตุ ภวํ. **ภวํ** อ.ท่าน **อาคจฺฉตุ** เชิญมา

เอตฺถ นิสีทตุ. **นิสีทตุ** เชิญนั่ง **เอตฺถ** ในที่นี้

๑๑. อรรถ **นิมนฺตน** ขอจง (นิมนต์)

เช่น อธิวาเสตุ เม ภตฺตํ ภควา สฺวาตนาย ตํ.

ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ภควา** อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **อธิวาเสตุ** ขอจงรับ **ตํ ภตฺตํ** ซึ่งภัตรนั้น **เม** ของข้าพเจ้า **สฺวาตนาย** เพื่อประโยชน์แห่งปีติปราโมทย์อันจะมีในวันพรุ่งนี้ หรือเพื่อการฉันอาหารในวันพรุ่งนี้

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. ดูก่อนผู้มีอายุ อ.เธอ จงหุง ซึ่งข้าว
ข. แน่ะสามเณร ผู้มีอายุ อ.เธอ จงแสดง ซึ่งธรรม
ค. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ท่าน ขอจงให้ ซึ่งจีวร แก่กระผม
ฆ. อ.ข้าพเจ้า ขอจงเป็นผู้มีปัญญา ในทุก ๆ ภพเถิด
ง. อ.ข้าพเจ้า ขอจงอย่าเป็นคนพาล ในทุก ๆ ภพเถิด
จ. อ.อาจารย์ ของข้าพเจ้า จงเป็นผู้ไม่มีเวร
ฉ. อ.คนถ่อยนี้ จงไหม้ ในนรก (สบถ)
ช. อ.ข้าพเจ้า จงไหม้ ในนรก (สาบาน)
ซ. ข้าแต่อาจารย์ อ.ข้าพเจ้า จักเรียน ซึ่งคัมภีร์ปาพิสิกขา หรือว่า จักเรียน ซึ่งพระวินัย
ฌ. โอ... สามเณร อ.เธอ จงฉัน ซึ่งข้าว อย่างนี้
ญ. ข้าแต่ท่านอาจารย์ อ.ท่าน นิมนต์นั่ง ในที่นี้
ฏ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ท่าน ขอจงรับ (ซึ่งภัตร) เพื่อฉันอาหารในวันพรุ่งนี้

จบอรรถปัญจมีวิภัตติ

๓๘. สัตตมี อาขยาตวิภัตติ (ควร, พึง)

ท่องและแปล

เอยฺย	เอยฺยุ	เอถ	เอรํ
เอยฺยาสิ	เอยฺยาถ	เอโถ	เอยฺยาโวฺห
เอยฺยามิ	เอยฺยาม	เอยฺยํ	เอยฺยาเมฺห

ภเวยฺย, ภเว	ภเวยฺยุ	ภเวถ	ภเวรํ
ภเวยฺยาสิ, ภเว	ภเวยฺยาถ	ภเวโถ	ภเวยฺยาโวฺห
ภเวยฺยามิ, ภเว	ภเวยฺยาม	ภเวยฺยํ, ภเว	ภเวยฺยาเมฺห

ควรทราบ

ภเวยฺย, ภเว - พึงเป็น, **สเจ ภเวยฺยุ** - หากว่า พึงเป็นไซร้, **คจฺเฉยฺยาสิ** - พึงไป, (อรรถ **อนุมติ** คือการอนุญาตแก่บุคคลผู้ปรารถนาจะไปว่า ถ้าต้องการไป ก็ไปได้) สำหรับอรรถของสัตตมีวิภัตติเหมือนกับปัญจมีวิภัตติ ได้แสดงไว้แล้วเป็นส่วนมาก

คจฺเฉยย, คจฺเฉ - พึงไป, **ปเจยฺย, ปเจ** - พึงหุง, **ลเภยฺย, ลเภ** - พึงได้, **สิยา อสฺส** - พึงเป็น (เอยฺยวิภัตติ), **สิยุ, อสฺสุ** - พึงเป็น (เอยฺยุวิภัตติ), **สเจ อสฺสถ** - ถ้าว่า พึงเป็นไซร้ (เอยฺยาถวิภัตติ), **สเจ อสฺสํ** - ถ้าว่า พึงเป็นไซร้ (เอยฺยามิวิภัตติ)

ท่องและแปล

๑. อยํ กุมาโร พุทฺโธ ภเวยฺย.
๒. โภนฺโต ทารกา ตุมฺเห ปณฺฑิตา ภเวยฺยาถ.
๓. ภนฺเต มยํ พาลา น ภเวยฺยาม.
๔. อหํ ภวาภเว ปิโย ภเวยฺยํ.
๕. อาวุโส ตฺวํ คามํ คจฺเฉยฺยาสิ.
๖. เอหิ อาวุโส, คามํ ปิณฺฑาย คจฺเฉยฺยาสิ.
๗. สเจ ตุมฺเห ปุญฺญํ กเรยฺยาถ, ปุญฺเญน สุคตึ ปาปุเณยฺยาโวฺห.
๘. สเจ อยํ ทารโก พาโล อสฺส, นิรยํ ปาปุเณยย.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ทารกนี้ เป็นบัณฑิต พึงเป็น
ข. อ.ท่าน ท. เป็นคนพาล ไม่พึงเป็น
ค. อ.ข้าพเจ้า ท. เป็นบัณฑิต ทุก ๆ ภพ พึงเป็น
ฆ. ดูก่อนผู้มีอายุ อ.ท่าน พึงมา สู่วัด
ง. ดูก่อนผู้มีอายุ อ.เธอ จงมา, (อ.เธอ) พึงใป สู่เมืองลำปาง
จ. ถ้าว่า อ.ข้าพเจ้า เป็นคนพาล พึงเป็นไซร้, พึงถึง ซึ่งนรก
ฉ. ถ้าว่า อ.ท่าน ท. พึงกระทำ ซึ่งบุญไซร้, พึงไป สู่สวรรค์

ควรทราบ

ภเวยฺย - พึงเป็น, **ภเวยฺยาถ** - พึงเป็น, **น ภเวยฺยาถ** - ไม่พึงเป็น, **เอหิ** - จงมา, **สเจ กเรยฺยาถ** - ถ้าว่า อ.ท่าน ท. พึงกระทำไซร้, **ปาปุเณยฺยาโวฺห** - พึงถึง, **สุคตึ** - ซึ่งสุคติ (ภพดี), **ปิโย** - เป็นผู้เป็นที่รักหรือเป็นชายหนุ่มผู้น่ารัก, **นิรยํ** - ซึ่งนรก

๓๙. กิตก์กิริยา อรรถภาวะ และกรรม

ตพฺพ อนีย ปัจจัย (ท่อง)

โหตพฺพํ, ภวิตพฺพํ, ภวนียํ	- ควรเป็น, พึงเป็น
คนฺตพฺพํ, คมนียํ	- (อันเขา) ไป, ควรไป, พึงไป
กตฺตพฺพํ, กาตพฺพํ, กรณียํ	- (อันเขา) กระทำ, ควรกระทำ, พึงกระทำ
ทฏฺฐพฺพํ	- (อันเขา) จดจำ, ควรจดจำ, พึงจดจำ
เวทิตพฺพํ	- (อันเขา) รู้, ควรรู้, พึงรู้
รมณียํ	- (อันเขา) พึงยินดี, พึงร่าเริง
โสตพฺพํ, สวณียํ	- (อันเขา) ฟัง, ควรฟัง, พึงฟัง
ปจิตพฺพํ	- (อันเขา) หุง, ควรหุง, พึงหุง, (ต้ม, แกง)

ท่องและแปล

ประโยคภาววาจก

๑. สามเณเรน นาม ทนฺเตน ภวิตพฺพํ, น อทนฺเตน.

๒. ตยา พุทฺธํ วนฺทิตพฺพํ.

ประโยคกัมมวาจก

๔. มยา กรุงเทพนครํ คนฺตพฺพํ, น เชียงใหม่นครํ.

๕. ตยา กุสลํ กาตพฺพํ, น อกุสลํ.

๖. ตุมฺเหหิ อิทํ สนฺนิฏฺฐานํ ทฏฺฐพฺพํ, อญฺญํ น เวทิตพฺพํ.

๗. เทวมนุสฺเสหิ ภควโต เชตวนํ รมณียํ, มนุสฺสานํ คาโม น รมณีโย.

ข้อควรทราบ

ในประโยคภาววาจก บทกัตตา จะต้องลงตติยาวิภัตติ, ในที่มีกรรม บทกรรม ต้องลง ทุติยาวิภัตติ บทกิริยา ลง **เต** วัตตมานาวิภัตติ ปรัสสบท เอกวจนะ หรือ **สิ**ปฐมาวิภัตติ นปุงสกลิงค์เท่านั้น

ในประโยคกัมมวาจก บทกรรมและบทกิริยา จะต้องลงปฐมาวิภัตติ มีลิงค์ และวจนะ เหมือนกัน

ทนฺโต - คนสุภาพ, คนที่ฝึกแล้ว, **สนฺนิฏฺฐานํ** - คำสันนิษฐาน, ตัดสินใจ

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อันข้าพเจ้า พึงเป็นคนสุภาพ พึงเป็น
ข. อันคนพาล ไม่พึงเป็นบัณฑิต
ก. อ.หมู่บ้าน อันภิกษุ ท. พึงไป เพื่อก้อนข้าว
ฆ. อ.บุญ อันมนุษย์ ท. พึงกระทำ เพื่อความสุข ในกาลข้างหน้า
ง. อ.พระธรรม อันพระพุทธเจ้า พึงทรงแสดง แก่เทวดาและมนุษย์ ท.
จ. อ.หมู่บ้าน อันข้าพเจ้า พึงไป
ฉ. อ.อกุศล อันคนพาล พึงกระทำ, (อ.อกุศล) อันบัณฑิต ไม่พึงกระทำ
ช. อ.วัด ของข้าพเจ้า ท. อันข้าพเจ้า ท. พึงยินดี (รื่นรมย์), อ.บ้าน ของท่าน ท. อันข้าพเจ้า ท. ไม่พึงยินดี ?
ฌ. อ.คำพูด ของอาจารย์ อันลูกศิษย์ ควรฟัง, อ.คำพูด ของคนพาล (อันลูกศิษย์) ไม่ควรฟัง
ญ. อ.บาตร อันนภิกษุ ควรเผา (รม)
ฏ. อ.คำสันนิษฐาน อันข้าพเจ้า ท. ควรจดจำ
ฐ. อ.ลูกศิษย์ อันอาจารย์ พึงรู้

๔๐. ต ปัจจัยที่กล่าว กตฺตา (ท่อง)

ภูโต	-	เป็นแล้ว
คโต	-	ไปแล้ว, ย่อมไป, ถึงแล้ว, ย่อมถึง
รโต	-	ยินดีแล้ว
อภิรโต	-	ยินดียิ่งแล้ว
ชาโต	-	เป็นแล้ว, เกิดแล้ว
มโต	-	ตายแล้ว
ฐิโต	-	ยืนอยู่แล้ว, ตั้งอยู่แล้ว, ดำรงอยู่แล้ว
ปตฺโต	-	ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว
ภินฺโน	-	แตกแล้ว, ถูกทำลายแล้ว
ฉินฺโน	-	ขาดแล้ว, ตัดแล้ว
สงฺกนฺโต	-	ย้ายแล้ว
วิพฺภนฺโต	-	สึกแล้ว
นิกฺขนฺโต	-	ออกไปแล้ว
นิฏฺฐิโต	-	จบแล้ว, หมดแล้ว, สำเร็จแล้ว
วสฺสํ วุตฺโถ	-	อยู่แล้ว ตลอดกาลฝน (ออกพรรษาแล้ว)

ท่องและแปล

๑. ปุริโส คามํ ปาเทน คโต.
๒. อหํ พุทฺธสาสเน รโต.
๓. มาติโต ปุตฺโต ชาโต.
๔. ปุตฺโต มโต, ปุตฺเต มเต, ปิตา โรทติ.
๕. สามเณโร พุทธสาสเน น รโต, วิพฺภนฺโต.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.เวลา ล่วงเลยไปแล้ว
ข. อ.บาตร แตกแล้ว
ค. อ.มนุษย์ ท. ย้ายไปแล้ว

ข้อควรทราบ

บทกิตก์กิริยาที่เป็นกัตตุวาจก ต้องลงปฐมาวิภัตติ และมี ลิงค์ วจนะ เหมือนกับบทกัตตา และ **ต ปัจจัย** เป็นต้น เป็นได้ทั้ง ๓ กาล

๔๑. ต ปัจจัยที่กล่าว กรรม (ท่อง)

กโต	- (อันเขา) กระทำแล้ว, กระทำแล้ว
หโต	- (อันเขา) ฆ่าแล้ว
ปุเรกฺขโต	- (อันเขา) กระทำไว้ข้างหน้า, ตั้งไว้ข้างหน้า
ปริวุโต, ปริวาริโต	- (อันเขา) แวดล้อมแล้ว
ทฑฺโฒ	- (อันไฟ) ไหม้แล้ว
ทฏฺโฐ	- (อันงู) กัดแล้ว
อนุสิฏฺโฐ	- (อันเขา) สั่งสอนแล้ว
ทิฏฺโฐ	- (อันเขา) เห็นแล้ว
วุสิตำ	- (อันเขา) ประพฤติแล้ว
ฉนฺโน	- (อันเขา) ปกปิดแล้ว
สุโต, สุตำ	- (อันเขา) ฟังแล้ว, ฟังแล้ว
วุตฺตำ	- (อันเขา) กล่าวแล้ว
ลทฺโธ	- (อันเขา) ได้แล้ว
ปุฏฺโฐ	- (อันเขา) ถามแล้ว
ปสฏฺโฐ	- (อันเขา) สรรญเสริญแล้ว
ภุตฺโต	- (อันเขา) กินแล้ว
ปีตำ	- (อันเขา) ดื่มแล้ว

ท่องและแปล

๑. มยา ปุญฺญำ กตำ, น ปาปำ.
๒. ตยา ปุริโส หโต, มยา น หโต.
๓. อาจริโย สิสฺเสหิ ปุเรกฺขโต.

๔. พุทฺโธ ภิกฺขุสํเฆน ปริวาริโต. (ปริวุโต) ?
๕. อคฺคินา นโร ทฑฺโฒ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.นางสาวน้อย อันข้าพเจ้า เห็นแล้ว
ข. อ.ศีล อันขาพเจ้า ประพฤติแล้ว
ค. อ.บาป อันคนพาล ปกปิดแล้ว
ฆ. อ.สามเณร อันอาจารย์ สั่งสอนแล้ว

ข้อควรทราบ

บทกิตก์ กิริยาที่เป็นกัมมวาจก ต้องลงปฐมาวิภัตติ และมีลิงค์ วจนะ เหมือนบทกรรม

ข ปัจจัยที่กล่าวกรรม (ท่อง)

ทุกฺกรํ - (อันเขา) กระทำได้โดยลำบาก หรือกระทำโดยยาก
ทุลฺลโภ, ทุลฺลภํ - (อันเขา) ได้โดยลำบาก, ได้โดยยาก
ทุทฺทสํ - (อันเขา) เห็นโดยลำบาก, เห็นได้ยาก
สุกรํ - (อันเขา) กระทำได้โดยสะดวก, กระทำได้ง่าย
สุลภํ - (อันเขา) ได้โดยสะดวก, ได้ง่าย
สุทสํ - (อันเขา) เห็นโดยสะดวก, เห็นได้ง่าย

ท่องและแปล

๑. พาเลน ปุญฺญํ ทุกฺกรํ, ปาปํ สุกรํ.
๒. ปณฺฑิเตน ปาปํ ทุกฺกรํ, ปุญฺญํ สุกรํ.
๓. โลกสฺมึ มนุสฺสภาโว ทุลฺลโภ, น สุลโภ.
๔. ปเรสํ วชฺชํ สุทสํ, อตฺตโน วชฺชํ ทุทฺทสํ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ.... อ.ความเป็นมนุษย์ ( ) ได้โดยง่าย ในโลกหรือ ?
ข. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ.... อ.ความเป็นมนุษย์ ( ) ได้ไม่ง่าย (ได้ยาก) ในโลก
ค. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ.... อ.บุญ อันคนพาล กระทำได้ง่ายหรือ ?
ฆ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ.... อ.บุญ อันคนพาล กระทำได้ยาก
ง. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ.... อ.โทษ ของบุคคลอื่น เห็นได้ง่ายหรือ ?
จ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ.... ครับ เห็นได้ง่าย
ฉ. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ.... อ.โทษ ของตน เห็นได้ยาก มิใช่หรือ ?

๔๒. ตเว, ตุ๋ ปัจจัย แปลว่า “อ.อัน, เพื่ออัน” (ท่อง)

คนฺตเว, คนฺตุ๋ - เพื่ออันไป
กาตเว, กาตุ๋ - เพื่ออันกระทำ
ภวิตุ๋ - เพื่ออันมี, เพื่ออันเป็น
ทฏฺฐุ๋ - เพื่ออันเห็น, เพื่ออันเฝ้า
รมิตุ๋ - เพื่ออันยินดี (เพื่ออันรื่นรมย์)
ปจิตุ๋ - เพื่ออันหุง
ปตฺตุ๋ - เพื่ออันถึง, เพื่ออันบรรลุ
โสตุ๋ - เพื่ออันฟัง
วสิตุ๋ - เพื่ออันอยู่
ฉินฺทิตุ๋ - เพื่ออันตัด
ภินฺทิตุ๋ - เพื่ออันทำลาย
วนฺทิตุ๋ - เพื่ออันไหว้
จริตุ๋ - เพื่ออันเที่ยวไป
ปวิสิตุ๋ - เพื่ออันเข้าไป

ท่องและแปล

๑. ทารโก ปุญฺญ์ กาตุ์ วิหารๆ คจฺฉติ.
๒. ทาริกา ธมฺมๆ โสตุ์ อิจฺฉติ.
๓. ตฺวๆ สิปฺปๆ อิจฺฉสิ.
๔. มยๆ พุทฺธๆ วนฺทิตุ์ วิหารๆ คมิสฺสาม.
๕. อาวุโส เอถ, ปิณฺฑาย จริตุ์ คามๆ ปวิสิสฺสาม.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ท่าน ย่อมไม่ปรารถนา เพื่อฟัง ซึ่งธรรม
ข. อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมปรารถนา เพื่อเรียน ซึ่งศิลปะ
ค. อ.ท่าน ท. จงมา สู่วัด เพื่อฟัง ซึ่งธรรม
ฆ. อ.ข้าพเจ้า ย่อมหุง ซึ่งข้าว เพื่อไป สู่นคร

๔๓. ตุน, ตฺวาน, ตฺวา ปัจจัย แปลว่า “แล้ว” (ท่อง)

หุตฺวา	- เป็นแล้ว
กาตุน, กตฺวาน, กตฺวา	- กระทำแล้ว
ทตฺวา	- ให้แล้ว, ถวายแล้ว, ประทานแล้ว
สุตฺวาน, สุตฺวา	- ฟังแล้ว
คนฺตุน, คนฺตฺวาน, คนฺตฺวา	- ไปแล้ว
ภุตฺวาน, ภุตฺวา	- กินแล้ว
ปจิตุน, ปจิตฺวาน, ปจิตฺวา	- หุงแล้ว
วนฺทิตฺวาน, วนฺทิตฺวา	- ไหว้แล้ว

ท่องและแปล

๑. มนุสฺสา ทานๆ ทตฺวา สคฺคๆ ปาปุณิสฺสนฺติ.
๒. สามเณรา สีลๆ สมาทิยิตฺวา สุคตึ คจฺฉิสฺสนฺติ.

๓. ทารกา สิปฺปำ สิกฺขิตฺวา ปณฺฑิตา ภวิสฺสนฺติ.
๔. อหำ พุทฺธำ วนฺทิตฺวา ปิณฺฑาย คามำ ปวิสิตุำ คมิสฺสามิ.
๕. พาลา ปาปำ กตฺวาน นิรเย ปจิสฺสนฺติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.นางสาวน้อย หุงแล้ว ซึ่งข้าว ย่อมกิน
ข. อ.ข้าพเจ้า กินแล้ว ซึ่งข้าว จักนอน
ค. อ.ท่าน ท. นอนแล้ว จงเรียน ซึ่งศิลปะ
ฆ. อ.สามเณร ท. เที่ยวไปแล้ว เพื่อก้อนข้าว จะมา สู่วัด
ง. อ.เด็กชาย อยู่แล้ว ในวัด จักอ่าน ซึ่งหนังสือ
จ. อ.ท่าน ท. ไหว้แล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า จงนอน

๔๔. มาน, อนฺต ปัจจัย (เมื่อ, อยู่, เป็นปัจจุบันกาล)

ภวมาโน, ภวนฺโต - เป็นอยู่, เมื่อเป็น
สมาโน, สนฺโต - มีอยู่, เมื่อมี
คจฺฉมาโน, คจฺฉนฺโต - ไปอยู่, เมื่อไป
ปจมาโน, ปจนฺโต - หุงอยู่, เมื่อหุง
กโรนฺโต - กระทำอยู่, เมื่อกระทำ
วิหรนฺโต - อยู่อยู่, เมื่ออยู่
วนฺทมาโน, วนฺทนฺโต - ไหว้อยู่, เมื่อไหว้

ท่องและแปล

๑. ตฺวำ คามำ คจฺฉนฺโต ปิณฺฑำ ลภิสฺสสิ.
๒. อหำ ปิณฺฑำ ลภมาโน ภุญฺชิสฺสามิ.
๓. ทาริกา ภตฺตำ ปจมานา พุทฺธำ จิตฺเตน วนฺทติ.
๔. ทารโก ภตฺตำ ภุญฺชมาโน สยิตุำ อิจฺฉติ.
๕. อาจริโย อมรปุรนคเร มหาคนฺธาราเม วิหรนฺโต อิมำ ปาฬิสิกฺขำ ลิขติ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

ก. อ.ข้าพเจ้า เมื่อเป็นเด็ก ย่อมอยู่ ในวัดนี้
ข. อ.ท่าน เมื่อเรียน ซึ่งศิลปะ จงฟัง ซึ่งคำ ของอาจารย์
ค. อ.บัณฑิต เมื่อการะทำ ซึ่งบุญ ย่อมทำ เพื่อถึง ซึ่งพระนิพพาน
ฆ. อ.ข้าพเจ้า เมื่ออยู่ ที่วัดท่ามะโอ ในนครลำปาง เรียนแล้ว ซึ่งปาฬิสิกขา

๔๕. จ, เจวศัพท์

ในประโยคหนึ่งมี **จ** ศัพท์ตัวเดียวก็มี **จ** ศัพท์สองสามตัวก็มี สำหรับในที่นี้สองสามตัวนั้น ส่วนมากจะเห็น **เจว**ศัพท์ อย่างหน้า (เจว กับ จศัพท์นั้น หากอยู่ในจุณณิยะ (ร้อยแก้ว) แล้ว **เจว**ศัพท์ต้องอยู่หน้า **จ**ศัพท์แน่นอน, แต่ในคาถา บางครั้งก็วาง **เจว** ไว้ข้างหลัง **จ**ศัพท์บ้าง และบางครั้งก็วาง **จ**ศัพท์ไว้หลัง **เจว**ศัพท์ไม่แน่นอน)

ในประโยค (วากฺย) ที่มี **จ**ศัพท์ตัวเดียว ให้แปลว่า **"ด้วย, อนึ่ง, ก็, ก็จริง"** ถ้ามี **จ** สองสามศัพท์ ให้แปลว่า **"ด้วย"**

ท่องและแปล

จุณฺณิยปเท ปุพฺพ เจว ปร จ	นอกจากคาถา เจว ก่อน จ,
คาถา ปเท เจว จ อนิยต	ในคาถา จ ก่อน เจว ก็มี.

จงแปลเป็นไทย

๑. พุทฺโธ โลเก อุปฺปชฺชติ, โส จ ธมฺมํ เทเสติ, ตํ ธมฺมํ เทวา เจว มนุสฺสา จ สุณนฺติ.
๒. พหู เทวา มนุสฺสา จ มงฺคลานิ อจินฺตยุ.
๓. อหํ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต.
๔. อเสวนา จ พาลานํ ปณฺฑิตานํ เสวนา,
ปูชา จ ปูชนียานํ เอตํ มงฺคลมุตฺตมํ.

จงเปลี่ยนเป็นบาลี

๑. อ. ข้าพเจ้า ย่อมกราบไหว้ ซึ่งพระพุทธเจ้าด้วย ซึ่งพระธรรมด้วย ซึ่งพระสงฆ์ด้วย

๒. อ.เทวดา ท. ด้วย อ.มนุษย์ ท. ด้วย เป็นอันมาก ย่อมถึง ซึ่งพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่พึ่ง

๓. อ.การคบ (เสพ) ซึ่งคนพาล ด้วย อ.การไม่คบ (ไม่เสพ) ซึ่งบัณฑิตด้วย อ.การไม่บูชา ซึ่งบัณฑิต ผู้ควรบูชาด้วย อ.สามสิ่งเหล่านี้ เป็นอวมงคล ย่อมเป็น

๔๖. ปิ, อปิศัพท์

ปิ และ **อปิ**ศัพท์ แปลว่า **“แม้, ก็, ด้วย, และ”** ซึ่งเหมือนกับ **จ** ศัพท์ ที่แสดงมาแล้วที่แปลว่า **“ด้วย, และ”** นั้น แสดงอรรถการรวบรวมซึ่งกันและกัน เช่น พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ

อุทาหรณ์ของ ปิ และ อปิศัพท์

๑. พาโล ทานํ น เทติ, สีลํ น รกฺขติ.

๒. อหํ พุทฺธปิ ธมฺมปิ สงฺฆปิ สรณํ คโต.
บางครั้ง **ปิ** และ **อปิ**ศัพท์ กล่าวอรรถ **สมฺภาวนา** (การยกย่อง)

๓. พุทฺโธปิ* ตํ ธมฺมํ ฌตฺวา พุทฺธภาวํ คโต.
แม้ อ.พระพุทธจ้า ตรัสรู้แล้ว ซึ่งธรรมนั้น ทรงถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระพุทธเจ้า

หมายความว่า พระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้น ประเสริฐที่สุด คนธรรมดาสามัญจะตรัสรู้เหมือนพระองค์มิได้เลย เพราะฉะนั้น **อปิ**ศัพท์ในที่นี้ กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้า และพระธรรมว่าประเสริฐจริง ๆ

* ถึงในภาษาบาลี มีอรรถที่แตกต่างออกไป แต่ในภาษาไทยส่วนมากแปลว่า แม้พึงรู้ว่า แม้ในที่นี้ เป็นการยกย่องสรรเสริญพระพุทธเจ้าและพระธรรม

๔. อปิ* ทิพฺเพสุ กาเมสุ รตึ โส นาธิคจฺฉติ.

อ.เขานั้น ย่อมไม่ได้ ซึ่งความยินดี แม้ในกาม ท. อันเป็นทิพย์

อปิศัพท์ในที่นี้ สรรเสริญกามที่เป็นทิพย์ด้วย สรรเสริญผู้ไม่ยินดีในกามที่เป็นทิพย์นั้นด้วย หมายความว่า ในเทวโลกนั้น มีกามคุณที่น่ายินดีมากเพียงใด พระโพธิสัตว์ก็ยังไม่ประสงค์เสวยกามคุณนั้น แล้วเหตุใด พระองค์จะมายินดีกามคุณของมนุษย์ ซึ่งเป็นของต่ำเล่า

ในบางครั้ง **อปิ**ศัพท์ ยังกล่าวอรรถ **ครหา** - การติเตียน เช่น

๕. สามิเกน อู้ อู้ติ อุสฺสาหิยมาโน สุนโขปิ ฑสติ.

แม้ อ.สุนัข ผู้อันเจ้าของ ให้เกิดความพยายามอยู่ (ยุแหย่) ด้วยเสียงว่า อุ้ อุ้ ย่อมกัด (ยังกัดได้)

อปิศัพท์ในที่นี้ กล่าวอรรถ **ครหา** เพราะเอาสุนัขมาเปรียบเทียบกับคน สุนัขเป็นสัตว์เดรัจฉานที่ต่ำชนิดหนึ่ง แต่เมื่อเจ้าของ ยุให้กัดขโมยเป็นต้น ก็ยังกัดตามคำยุนั้น (เพราะเชื่อคำของเจ้าของ) แล้วท่านทั้งหลายผู้ได้สมญานามว่ามนุษย์ล่ะ ทำไมไม่พยายามประพฤติตามคำของสัตบุรุษมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นที่ทรงแนะนำไว้

๖. สารถินา ปาชิยมาโน โคโณปิ อุชุมคฺคํ คจฺฉติ.

แม้ อ.วัว ตัวอันนายสารถี ขับไปอยู่ ย่อมไป สู่ทางอันตรง

หมายความว่า วัวเป็นสัตว์เดรัจฉาน ยังสามารถไปตรงได้ แต่ทำไมเล่า ท่านทั้งหลายผู้มีอาจารย์คอยตักเตือนสั่งสอนอยู่ จึงไม่ประพฤติตรง ๆ

อปิศัพท์ ในข้อ ๕ - ๖ ติเตียน สุนัขและวัวด้วย ติเตียนผู้ไม่มีความพยายาม และผู้ไม่ประพฤติตรง ๆ ด้วย

---

* อปิ ศัพท์เป็น อฏฺฐานปยุตฺต ประกอบในที่ไม่สมควร เวลาแปล ต้องย้ายมาไว้หลัง กาเมสุ เป็น กาเมสุ อปิ

๔๗. วาศัพท์

ในบางครั้ง **วา** ศัพท์ กล่าวอรรถ **สมุจฺจย** - รวบรวม ที่แปลว่า **"ด้วย"** หรือ **"และ"** เหมือนกับ **จ** และ **อปิ** ศัพท์ เช่น

๑. ราชโต วา โจรโต วา อารกฺขํ คณฺหณฺตุ.
จงถือเอา ซึ่งการอารักขา จากพระราชาด้วย จากโจรด้วย

ในบางครั้ง บรรดา **วา** ศัพท์ ๒ - ๓ ตัว เป็นต้น รวมกันอยู่ในประโยค (วากฺย) กล่าวเนื้อความ วิกัปป์ (ไม่แน่นอน) ได้แก่ เนื้อความอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น

๒. อิทํ ภตฺตํ อมฺหากํ ทฺวินฺนํ น ปโหติ, ตฺวํ วา ภุญฺชสฺสุ, อหํ วา ภุญฺชิสฺสามิ.
อ.ข้าวนี้ ย่อมไม่เพียงพอ แก่เรา ท. ๒ คน, อ.ท่าน จักฉัน หรือ, หรือว่า อ.กระผม จักฉัน

๔๘. เอวศัพท์

หากว่าประโยคสองประโยคมี ประธานต่างกัน มีกิริยากล่าวอรรถเหมือนกัน ประโยคหนึ่งมี เอวศัพท์ อีกประโยคหนึ่งไม่มี **เอว**ศัพท์นั้น มีเนื้อความห้ามประธานของประโยคอื่นนอกจากประโยคของตน มีคำแปลว่า **"นั่นเทียว"** หรือ **"เท่านั้น"** หากในที่ไม่มีเนื้อความห้ามก็ทำเนื้อความของประโยคนั้นให้แน่นอน ไม่เป็นอย่างอื่น

เช่น - สเจ อิทํ ภตฺตํ อมฺหากํ ทฺวินฺนํ น ปโหติ, ตฺวํ มา ภุญฺชาหิ, อหเมว ภุญฺชิสฺสามิ.
ถ้าว่า อ.ข้าวนี้ ย่อมไม่เพียงพอ แก่เรา ท. ๒ คน ไซร้, อ.ท่าน จงอย่าฉัน, อ.กระผมนั่นเทียว จักฉัน

- อหํ ปิณฺฑาย จริตฺวา สยเมว ภุญฺชึ.
อ.กระผม เที่ยวไปแล้ว เพื่อบิณฑบาต ฉันแล้ว ด้วยตนเองนั่นเทียว

๔๙. มาศัพท์

มา ศัพท์ กล่าวเนื้อความปฏิเสธ - ห้าม แปลว่า **"อย่า, ไม่"** มีได้ในประโยคที่มีกิริยาอาขยาตเป็น ปัญจมีวิภัตติ, อัชชตนีวิภัตติ และหิยยัตตนีวิภัตติเท่านั้น มีในปัญจมีวิภัตติเป็นส่วนมาก

เช่น มา เต ภวนฺตวนฺตรายา. (ภวนฺตุ + อนฺตรายา)
อ.อันตราย ท. จงอย่ามี แก่ท่าน (ขออันตรายทั้งหลาย จงอย่ามีแก่ท่าน)

สรุปข้อควรจำ

จศัพท์ **ปิ**ศัพท์ และ **วา**ศัพท์ มีอรรถรวบรวมในที่มีสภาพเหมือนกันได้เท่านั้น อุปมาเหมือนแกงหมู แกงไก่ และแกงอื่น ๆ หากเป็นประเภทเดียวกัน ก็เทรวมกันได้ คนก็เช่นกัน หากมีสภาพเหมือนกันหรือตรงกัน ก็รวมเข้าหมู่เดียวกันได้

เอว ศัพท์ ก็ห้ามซึ่งคุณที่เหมือนกันเท่านั้น หากไม่เหมือนกัน ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องห้ามเลย เพราะฉะนั้น ในที่รวบรวมและในที่ห้าม ก็ต้องรวบรวม กัตตา กับ กัตตา, ห้าม กัตตา กับ กัตตา เป็นต้นเท่านั้น

สำหรับ **ปิ** และ **อปิ** ศัพท์ที่เป็น **สมุภาวนา** (ยกย่อง) ต้องตั้งอยู่หลังบทที่กล่าวอรรถ **ประเสริฐ** และอรรถ **มาก** ตรงกันข้ามกับ **ปิ** แและ **อปิ** ศัพท์ที่เป็น **ครหา** (ติเตียน) ซึ่งตั้งอยู่หลังบทที่กล่าวอรรถ **เลว** และ อรรถ **น้อย**

จบกัณฑ์ที่ ๓

หมายเหตุ:

ภาษาบาลีที่เป็นภาษาที่มาในพระไตรปิฎกของพระพุทธเจ้า จึงยากที่จะนำมาแสดงได้ทั่วทั้งหมด โดยเฉพาะ **ปาฬิสิกฺขา** แล้ว ได้แสดงเพียงขั้นพื้นฐาน สำหรับนักศึกษาผู้ที่จะศึกษาพระบาลีต่อเท่านั้น

นักศึกษาผู้เรียน **ปาฬิสิกฺขา** และ **สทฺทสงฺเขป** (ไวยากรณ์ย่อ) อันเป็นขั้นพื้นฐานนี้

จนคล่องชำนาญแล้ว หากต้องการเรียน **ธมฺมปทฏฺฐกถา องฺคุตฺตรนิกายปาฬิ** และ **วินิจฺฉย-ปาฬิ (มหาวคฺค)** ก็คงจะเรียนได้โดยมีอาจารย์คอยช่วยเหลือแนะนำบางสิ่งบางอย่างที่เห็นว่ายาก ก็จะทำให้เข้าใจง่าย

เพราะฉะนั้น นักศึกษาที่เรียน **ปาฬิสิกฺขา** หนึ่งรอบแล้ว ยังไม่เข้าใจ ยังไม่คล่อง ก็ควรเรียนรอบ ๒ อีก เมื่อคล่องปาก ขึ้นใจแล้ว ก็จะมีประโยชน์มากในการเรียนพระบาลี ขั้นต่อไป

ยํ พุทฺโธ ภาสเต วาจํ ธมฺมํ นิพพานปตฺติยา,
ทุกฺขสฺสนฺตกิริยาย สา เว วาจาน มุตฺตมา.

(วงฺคีสสํยุตฺตปาฬิ)

พระพุทธเจ้าที่ประเสริฐ ทรงตรัสพระวาจาที่เป็นธรรมใด เพื่อการบรรลุพระนิพพานและเพื่อการกระทำซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ พระวาจานั้น เป็นพระวาจาที่ประเสริฐ กว่าพระวาจาทั้งหมดแล

จบปาฬิสิกขา

สัททสังเขป (ไวยากรณ์ย่อ)

๕๐. ไวยากรณ์ย่อ แบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์

ในไวยากรณ์ย่อชั้นประถมต้นนี้ **แบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์** ดังนี้

๑. นามคณะย่อ
๒. อาขยาตคณะย่อ
๓. สนธิย่อ
๔. สมาสย่อ
๕. ตัทธิตย่อ
๖. กิตก์ย่อ

นักศึกษาจะต้องเรียนทั้ง ๖ กัณฑ์ โดยเริ่มเรียนตั้งแต่นามคณะย่อลงมาตามลำดับ เมื่อเข้าใจและทรงจำนามคณะย่อ อาขยาตคณะย่อได้หมดแล้ว ก็จะสามารถเข้าใจนามกัณฑ์และอาขยาตกัณฑ์ ในคัมภีร์ศัพทศาสตร์ทั้งหลายได้ และเมื่อนักศึกษาเรียนปาพิสิกขาเข้าใจและทรงจำไว้ได้ ก็จะเข้าใจในการกกัณฑ์อีกด้วย

ไวยากรณ์ย่อนี้ มีบางท่านอาจจะคิดว่าเขียนอย่างไม่เคารพ เหมือนกับคำพูดเล่นของเด็ก แต่ถึงอย่างไร ข้าพเจ้าก็เชื่อเหลือเกินว่า ท่านเหล่านั้นคงจะชอบใจเมื่อทราบถึงจุดประสงค์ว่า ที่เขียนขึ้นมานี้ ก็เพื่อให้สามเณรน้อย ๆ และผู้เริ่มเรียนภาษาบาลีได้เข้าใจบาลีชั้นประถมก่อน

เมื่อชำนาญในนามศัพท์ต่าง ๆ แล้ว จะแต่งคาถาก็ดี เขียนจุณณิยะ (ร้อยแก้ว) ก็ดี รจนาคัมภีร์ก็ดี หรือเข้าใจความหมายในพระไตรปิฎกก็ดี ได้โดยไม่ยาก ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะแสดงนามปทมาลา ๑๓ คณะ คือตั้งแต่ ปุริส เป็นต้น ถึงสัพพนามเป็นที่สุดก่อน ตามลำดับของวิภัตติ ๑๖ ตัว รวมทั้งอาลปนะด้วย

๕๑. นามคณะย่อ

ในนามคณะย่อนี้ ท่านจำแนกนามศัพท์ออกเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. ปุลฺลิงฺคํ = ปุงลิงค์ (เพศชาย)
๒. อิตฺถิลิงฺคํ = อิตถีลิงค์ (เพศหญิง)
๓. นปุ๎สกลิงฺคํ = นปุงสกลิงค์ (มิใช่เพศชายมิใช่เพศหญิง)

ศัพท์บางพวกมีวิธีสำเร็จรูปไม่ยากและวางรูปไว้ไม่สับสนรู้ได้ง่าย ก็ถูกสมมติให้เป็นปุงลิงค์ (เพศชาย)

ศัพท์บางพวกมีวิธีสำเร็จรูปยากและวางรูปไว้สับสนรู้ได้ยาก ก็ถูกสมมติให้เป็น อิตถีลิงค์ (เพศหญิง)

ศัพท์บางพวกมีวิธีสำเร็จรูปไม่ง่ายไม่ยากและวางรูปไว้สับสนก็ไม่ใช่ ไม่สับสนก็ไม่ใช่ เช่นนี้ จึงถูกสมมติให้เป็น นปุงสกลิงค์ (เพศกระเทย)

ที่จัดเช่นนี้จัดโดยคล้อยตามสภาพที่มีอยู่ในโลก (โดยสมมติ) หมายความว่าบุคคลบางพวกมีขนมีหนวดมีกำลังมากและมีกิริยาอาการมีการยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น ไม่มีลับลมคมใน เป็นเหตุให้ผู้พบเห็นรู้ได้ง่ายว่า เป็นชาย เช่นนี้ จึงถูกเรียกว่า **ปุงลิงค์** (เหตุให้รู้ถึงความเป็นชาย)

บุคคลบางจำพวกมีสภาพไม่สะอาดมีกิริยาอาการที่ผู้พบเห็นจะรู้อาการเหล่านั้นได้ยาก จึงถูกเรียกว่า **อิตถีลิงค์** (เหตุให้รู้ถึงความเป็นหญิง)

บุคคลบางพวกมีสภาพอันไม่สะอาดก็ไม่ใช่ สะอาดก็ไม่ใช่กิริยาอาการรู้ได้ง่ายก็ไม่ใช่ รู้ได้ยากก็ไม่ใช่ จึงถูกเรียกว่า **นปุงสกลิงค์** (เหตุให้รู้ถึงความไม่ใช่ชาย ไม่ใช่หญิง) ที่กล่าวมานี้เป็นลิงค์โดยเนื้อความ เรียกว่า **อตฺถลิงฺค**

ศัพท์บางพวกมีเนื้อความของอิตถีลิงค์ แต่มีวิธีสำเร็จรูปได้ง่าย เป็นต้น ก็สมมติให้เป็นปุงลิงค์ เช่น **มาตุคาโม** - หญิงแม่บ้าน, **ทาโร** - เมีย เป็นต้น

ศัพท์บางพวกไม่มีเนื้อความของอิตถีลิงค์ แต่มีวิธีสำเร็จรูปได้ยากเป็นต้น ก็ถูกสมมติให้เป็นอิตถีลิงค์ เช่น **ตฏา** - ตลิ่งชัน หรือ หน้าผา เป็นต้น

ศัพท์บางพวกไม่มีเนื้อความของนปุงสกลิงค์ แต่มีวิธีสำเร็จรูปได้โดยไม่ง่ายไม่ยาก เป็นต้น ก็ถูกสมมติให้เป็นนปุงสกลิงค์ เช่น **กลตฺตํ** - เมีย เป็นต้น ทั้ง ๓ จำพวกนี้เป็นลิงค์โดยศัพท์ เรียกว่า **สทฺทลิงค**

๕๒. วิภัตติ

วิภัตติ มี ๒ ประการ คือ **นามวิภัตติ** และ **อาขยาตวิภัตติ** ในที่นี้จะกล่าวถึง วิภัตติ-นามก่อน

วิภัตติ คือ ศัพท์หมู่หนึ่งที่ลงหลังจากนามเพื่อจำแนกเนื้อความของบทความให้ต่างกันออกไป คือชี้ชัดลงไปว่า ศัพท์มีรูปอย่างนี้ มีเนื้อความกรรม (สิ่งที่ถูกกระทำ) มีรูปเช่นนี้ มีเนื้อความกรณะ (เป็นเครื่องมือ) เป็นต้น อย่างหนึ่ง และยังให้รู้ถึง เอกพจน์ (ของสิ่งเดียว) พหูพจน์ (ของหลายสิ่ง) อย่างหนึ่ง มี ๑๔ ตัว นับอาลปนะด้วยเป็น ๑๖ ตัว แบ่งเป็น ๘ หมวด ๆ ละ ๒ ตัว **สิ, โย. อำ, โย. นา, หิ. ส, นำ. สฺมา, หิ. ส, นำ. สฺมึ, สุ. สิ, โย.**

๕๓. ชื่อเรียกวิภัตติ ๒ หมวดในอรรถกถาและฎีกา

ปจฺจตฺต'มุปโยคญฺจ กรณำ สมฺปทานิยำ,
นิสฺสกฺกำ สามิวจนำ ภุมฺมาลปนมฏฺฐมำ.

ซึ่งต่างจากไวยากรณ์เรียกว่า ปฐมาวิภัตติเป็นต้น

ชื่อวิภัตติ		วิภัตติ		คำแปลของวิภัตติ (อายตนิบาต)
ธ.ฎี.	ไว.	เอก.	พหุ	
ปจฺจตฺต	ปฐมา	สิ	โย	อันว่า..., อันว่าทั้งหลาย
อุปโยค	ทุติยา	อำ	โย	ซึ่ง, สู่, ยัง, สิ้น, ตลอด, กะ, เฉพาะ, แห่ง, ใน, ให้เป็น....ทั้งหลาย
กรณ	ตติยา	นา	หิ	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง, ใน....ท.
สมฺปทาน	จตุตฺถี	ส	นำ	แก่, เพื่อ, ต่อ, ...ท.
นิสฺสกฺก	ปญฺจมี	สฺมา	หิ	แต่, จาก, กว่า, เหตุ, เพราะ, โดย....ท,
สามิ	ฉฏฺฐี	ส	นำ	แห่ง, ของ, เมื่อ, บรรดา, กว่า, อัน....ท.
ภุมฺม	สตฺตมี	สฺมึ	สุ	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน, ซึ่ง, ด้วย, เพราะ, จาก, ...ท.
อาลปน	อาลปน	สิ	โย	แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่, โอ... ท., ...

เมื่อรู้คำแปลของวิภัตติแล้วก็ต้องแปลประกอบกับศัพท์ต่าง ๆ มีปุริสศัพท์เป็นต้น อย่างนี้

ป. เอก. ปุริโส = อ.บุรุษ
ป. พหุ. ปุริสา = อ.บุรุษทั้งหลาย
อา. เอก. ปุริสา = แน่ะบุรุษ, ดูก่อนบุรุษ, ข้าแต่บุรุษ, โอบุรุษ
อา. พหุ. ปุริสา = แน่ะบุรุษ ท., ดูก่อนบุรุษ ท., ข้าแต่บุรุษ ท., โอบุรุษ ท.
ทุ. เอก. ปุริสํ = ซึ่งบุรุษ, ยังบุรุษ ฯลฯ ให้เป็น
ทุ. พหุ. ปุริเส = ซึ่งบุรุษ ท., ...
ต. เอก. ปุริเสน = ด้วยบุรุษ, โดยบุรุษ, อันบุรุษ, ฯลฯ ในบุรุษ
ต. พหุ. ปุริเสหิ, ปุริเสภิ = ด้วยบุรุษ ท., ...
จ. เอก. ปุริสสฺส = แก่บุรุษ, เพื่อบุรุษ, ต่อบุรุษ
จ. พหุ. ปุริสานํ = แก่บุรุษ ท., ...
ปญ. เอก. ปุริสสฺมา = แต่บุรุษ, จากบุรุษ, กว่าบุรุษ ฯลฯ โดยบุรุษ
ปญ. พหุ. ปุริเสหิ, ปุริเสภิ = แต่บุรุษ ท., ...
ฉ. เอก. ปุริสสฺส = แห่งบุรุษ, ของบุรุษ ฯลฯ อันบุรุษ
ฉ. พหุ. ปุริสานํ = แห่งบุรุษ ท., ...
ส. เอก. ปุริสสฺมึ = ในบุรุษ, ใกล้บุรุษ, ที่บุรุษ ฯลฯ จากบุรุษ
ส. พหุ. ปุริเสสุ = ในบุรุษ ท., ...

ข้อควรทราบ

ในนามคณะนี้จะไม่แสดงวิธีสำเร็จรูปทั้งหมด จะบอกเฉพาะรูปพิเศษและสูตรที่เกี่ยวกับคณะเท่านั้น การสำเร็จรูปโดยพิศดารนักศึกษาจะเข้าใจได้ตามวิธีของไวยากรณ์ในคัมภีร์ไวยากรณ์อีกครั้งหนึ่ง

ครูจะต้องให้นักเรียนเรียนและท่องในเวลากลางวัน ส่วนกลางคืนก็ให้นักเรียนรวมกันเป็นกลุ่ม ๆ ทำตัวรูปพิเศษและนำศัพท์แจกตามที่มีอยู่ในคาถามาแจกปทมาลา และควรถามถึงรูปศัพท์เดิมว่าเป็นลิงค์อะไร เป็นการันต์อะไร เมื่อถามเช่นนี้บ่อย ๆ นักศึกษาก็จะมีความเข้าใจในนามคณะมากขึ้น

๕๔. ปุริสาทิคณะ (ปุงลิงค์)

หมู่บทที่มี **อการันต์**เป็นที่สุด มี **ปุริส** ศัพท์เป็นต้น เฉพาะปฐมาเมื่อสำเร็จรูปแล้ว มี **โอ** การันต์เป็นที่สุด (ปุริโส) เช่นนี้ชื่อว่า**ปุริสาทิคณะ** เป็นปุงลิงค์อย่างเดียว

ปุริโส - บุรุษ, บุคคล

ปุริสสทฺทปทมาลา (บุรุษ, บุคคล)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	ปุริโส	ปุริสา
อา.	โภ ปุริส, ปุริสา	ภวนฺโต ปุริสา
ทุ.	ปุริสํ	ปุริเส
ต.	ปุริเสน	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
จ.	ปุริสสฺส	ปุริสานํ
ปญ.	ปุริสา ปุริสมฺหา ปุริสสฺมา	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
ฉ.	ปุริสสฺส	ปุริสานํ
ส.	ปุริเส ปุริสมฺหิ ปุริสสฺมึ	ปุริเสสุ

แจกเหมือน ปุริส ศัพท์

พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ โปโส เทโว จ มนุสฺโส นโร,
มาตุคาโม โอโรโธติ ปุริสาทิคโณ มโต.

ศัพท์ว่า พระพุทธเจ้า, พระธรรม, พระสงฆ์, ผู้ชาย, เทวดา, มนุษย์, คน, หญิงชาวบ้าน, นางสนม, นักศึกษาพึงทราบว่า เป็น ปุริสาทิคณะ

วิธีสำเร็จรูปโดยย่อ

๑. หลังจาก อการันต์ ในปุงลิงค์ แปลง สิ เป็น โอ = โส
๒. หลังจาก อการันต์ แปลงโยปฐมาเป็น อา, โย ทุติยา เป็น เอ ด้วยสูตร สพฺพโย-นีนมาเอ

๓. ตั้งสิวิภัตติในอาลปนะมีชื่อว่า ค = อาลปเน สิ คสญฺโญ
ในเพราะ ค เบื้องหลัง ทีฆะ อ เป็น อา = อการปิตาทยนฺตานมา
ในเพราะ ค เบื้องหลัง รัสสะ อา เป็น อ = อากาโร วา
ลบ ค = เสสโต โลปำ คสิปิ

๔. หลังจาก อการันต์ แปลง นา วิภัตติ เป็น เอน = อโต เนน

๕. เพราะ สุ และ หิ วิภัตติเบื้องหลัง แปลง อ เป็น เอ = สุหิสฺวกาโร เอ

๖. เพราะ ส วิภัตติเบื้องหลัง ลง สฺ อาคม = สาคโม เส

๗. เพราะ สุ นำ และ หิ วิภัตติ เบื้องหลัง ทีฆะ อ เป็น อา, อิ เป็น อี, อุ เป็น อู บ้าง = สุนำหิสุ จ

๘. แปลง สฺมา เป็น มฺหา, หิ เป็น ภิ และ สฺมึ วิภัตติ เป็น มฺหิ บ้าง = สฺมาหิสฺมึนำ มฺหาภิมฺหิ วา

๙. หลังจาก อการันต์ แปลง สฺมา เป็น อา และ สฺมึ เป็น เอ บ้าง = สฺมาสฺมึนำ วา

เมื่อทำวิธีเหล่านี้แล้ว รูปใดมีสระสองตัว ก็ต้องลบสระหน้า ปกติสระหลังไว้ ด้วยสูตรว่า สรโลโปมาเทสปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกติ. แล้วจึงนำพยัญชนะที่ไม่มีสระไปประกอบกับสระหลังด้วยสูตรว่า นเย ปรำ ยุตฺเต เช่น

ปุริโส = ปุริส + สิ
ปุริส + โอ = โส
ปุริส x โอ = สรโลโปมาเทสปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกติ
ปุริโส = นเย ปรำ ยุตฺเต
สำเร็จรูปเป็น ปุริโส

ส่วนศัพท์อื่น ๆ นักศึกษาพึงเทียบวิธีสำเร็จรูปตามปุริสศัพท์นี้

๕๕. จิตตาทิคณะ (นปุงสกลิงค์)

หมู่บทที่มี อการันต์เป็นที่สุด มี จิตฺต เป็นต้น เฉพาะปฐมาเมื่อสำเร็จรูปแล้ว มีนิคหิตเป็นที่สุด (จิตฺตำ) ชื่อว่า **จิตตาทิคณะ ๆ** นี้ เป็นนปุงสกลิงค์เท่านั้น

จิตฺตํ - จิต
จิตฺตสทฺทปทมาลา (จิต)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. จิตฺตํ	จิตฺตา จิตฺตานิ
อา. โภ จิตฺต จิตฺตา	ภวนฺตานิ จิตฺตา จิตฺตานิ
ทุ. จิตฺตํ	จิตฺเต จิตฺตานิ
ต. จิตฺเตน	จิตฺเตหิ จิตฺเตภิ
จ. จิตฺตสฺส	จิตฺตานํ
ปญ. จิตฺตา จิตฺตมฺหา จิตฺตสฺมา	จิตฺเตหิ จิตฺเตภิ
ฉ. จิตฺตสฺส	จิตฺตานํ
ส. จิตฺเต จิตฺตมฺหิ จิตฺตสฺมึ	จิตฺเตสุ

ศัพท์แจก เหมือน จิตฺต ศัพท์

กุลํ จ กุสลํ ปุญฺญ กลตฺตํ อุทกํ สุขํ,
ทุกฺขํ อกุสลํ ปาปํ กมฺมํ จิตฺตาทิกํ มตํ.

ตระกูล, กุศล, บุญ, เมีย, น้ำ, ความสุข;
ความทุกข์, อกุศล, บาป, กรรม (การงาน) เป็นจิตตาทิคณะ

สูตรทำตัวรูป อการันต์ในนปุงสกลิงค์โดยย่อ

๑. หลังจาก อการันต์ แปลง สิ เป็น อำ - สึ
๒. หลังจาก อการันต์ แปลง โย เป็น นิ - อโต นิจฺจำ
๓. หลังจาก อการันต์ แปลง นิ เป็น อา - สพฺพโยนีนมาเอ
๔. ในเพราะ นิ เบื้องหลัง ทีฆะ อ เป็น อา - โยสุกตนิการโลเปสุ ทีฆำ

รูปที่เหลือทั้งหมด เหมือนกับ **ปุริส** ศัพท์

กมฺม ศัพท์มีรูปที่แตกต่างจาก **จิตฺต** ศัพท์ ในตติยาวิภัตติ ถึง สัตตมีวิภัตติมีดังนี้

ต. กมฺเมน **กมฺมนา กมฺมุนา**	กมฺเมหิ กมฺเมภิ
จ. กมฺมสฺส **กมฺมุโน**	กมฺมานำ
มี กมฺมสฺมา กมฺมมฺหา **กมฺมุนา**	กมฺเมหิ กมฺเมภิ
ฉ. กมฺมสฺส **กมฺมุโน**	กมฺมานำ
ส. **กมฺมนิ** กมฺเม กมฺมมฺหิ กมฺมสฺมึ	กมฺเมสุ

ทำเฉพาะรูปพิเศษ

ต. เฉพาะ นา วิภัตติ แปลง อ ของ กมฺม เป็น อ, อุ ด้วยสูตร - อกมฺมนฺตสฺส จ

จ.ฉ. เฉพาะ ส วิภัตติ แปลง อ ของ กมฺม เป็น อุ ด้วย จ ศัพท์ ในสูตร - อุนามฺหิ จ

ตั้ง อุ ชื่อ ล - อิวณฺณุวณฺณา ฌลา

หลังจาก ล แปลง ส วิภัตติ เป็น โน - ฌลโต สสฺส โน วา

หลังจาก ล แปลง สฺมา วิภัตติ เป็น นา - ฌลโต จ

ส. แปลง สฺมึ วิภัตติ เป็น นิ ด้วย ตุ ศัพท์ในสูตร - พฺรหฺมโต ตุ สฺมึ นิ

รูปศัพท์ที่เหลือทั้งหมดทำเหมือน **ปุริส** ศัพท์ ฯ

๕๖. กัญญาทิคณะ (อิตถีลิงค์)

หมู่บทที่มี **อา** ปัจจัย และ **ตา** ปัจจัยเป็นที่สุดชื่อว่า **กัญญาทิคณะ** เป็นอิตถีลิงค์เท่านั้น

กญฺญา - สาวน้อย

กญฺญาสทฺทปทมาลา (ท่อง)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	กญฺญา	กญฺญา กญฺญาโย
อา.	โภติ กญฺเญ	โภติโย กญฺญา กญฺญาโย

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ทุ. กญฺญํ	กญฺญา กญฺญาโย
ต. กญฺญาย	กญฺญาหิ กญฺญาภิ
จ. กญฺญาย	กญฺญานํ
ปญ. กญฺญาย	กญฺญาหิ กญฺญาภิ
อ. กญฺญาย	กญฺญานํ
ส. กญฺญาย กญฺญายํ	กญฺญาสุ

ศัพท์แจกเหมือน กญฺญา ศัพท์

สทฺธา เมตฺตา ปญฺญา คงฺคา ปุจฺฉา สิกฺขา ภิกฺขา ตณฺหา วาจา คาถา อมฺมา อนฺนา ปริสา จ สภา (สมา). (เด็กสาว) ศรัทธา, เมตตา, ปัญญา, แม่น้ำคงคา, คำถาม, ข้อศึกษา, อาหาร, ตัณหา, วาจา, คาถา, แม่, แม่, บริษัท, ที่ประชุม, (สมา แจกเหมือน กญฺญา ศัพท์)

อมฺมา อนฺนา และ **อมฺพา** ศัพท์ ในอาลปนะไม่เป็น **เอ** เหมือน **กญฺเญ** มีรูปเป็น **อมฺม อมฺนา อนฺน อนฺนา** เป็นต้น **ปริสา,** และ **สภา** ศัพท์ ในสัตตมีวิภัตติมีรูปเป็น **ปริสตึ. สภตึ.** โดยเอา **สุมึ** วิภัตติเป็น **ตึ** ด้วยสูตรว่า **ตึสภาปริสโต** (โมคฺคลฺลาน) แต่ปัจจุบัน ใช้เป็น **ปริสติ สภติ,** โดยลบนิคคหิตเสียก็มี (ในปทรูปสิทฺธิ ไม่ได้แสดงไว้)

วิธีสำเร็จรูปในอิตถีลิงค์

กญฺญา + อา หลังจาก อการันต์ ลง อา อิตถีลิงค์ปัจจัย
ด้วยสูตร = อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย

๑. กญฺญา แยก - ลบ - รวม = ปุพฺพมโธ ฯ, สรโลโป ฯ, นเย ปรํ ยุตฺเต
กญฺญา ตั้งเป็นนาม ด้วย จ ศัพท์ใน ตทฺธิตสมาสกิตกา นามวาตเวตุนาทีสุ จ
กญฺญา + สิ ลง สิ วิภัตติ = ลิงฺคตฺเถ ปฐมา
กญฺญา ลบ สิ วิภัตติ = เสสโต โลปี คสิปิ
สำเร็จรูปเป็น กญฺญา

๒. ตั้ง อา ชื่อ ฆ = อา โฆ
หลังจาก ฆ ลบ โยวิภัตติ = ฆปโต จ โยนํ โลโป

๓. หลังจาก ฆ แปลง สิ ที่ชื่อ ค เป็น เอ = ฆเต จ
๔. หลังจาก ฆ แปลง นา, ส, สฺมา, ส, สฺมึ, วิภัตติ เป็น อาย = ฆโต นาทีนำ
๕. หลังจาก ฆ แปลง สฺมึ วิภัตติ เป็น ยำ = ฆปโต สฺมึ ยำ วา

๕๗. มโนคณะ (ปุ + นปุ)

หมู่บทที่มี อการันต์เป็นที่สุดมี (มน) เป็นต้น เมื่อสำเร็จรูปแล้ว เหมือน ปุริสาทิคณะ ต่างแต่มีลักษณะพิเศษกว่า ปุริสาทิคณะ จึงได้ชื่อว่า **มโนคณะ ๆ** นี้ มี ๒ ประเภท คือ **มโนคณะ** อย่างหนึ่ง **มโนคณาทิคณะ** อย่างหนึ่ง

๑. มโนคณะศัพท์ มีลักษณะ ๓

๑. นา, ส, สฺมึ วิภัตติ เป็น สา โส สิ อุทาหรณ์ว่า มนสา มนโส มนสิ ตามลำดับ
๒. บทกรรมของกิริยา แปลง อำ วิภัตติ เป็น โอ อุทาหรณ์ว่า มโน ญตฺวา รู้แล้ว ซึ่งใจ
๓. แปลง อ เป็น โอ กลางบทสมาสและตัทธิต อุทาหรณ์ มโนธาตุ มโนมยำ

มนสทฺทปทมาลา (ท่อง)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. มนำ มโน	มนา มนานิ
อา. เห มน มนา	เห มนา มนานิ
ทุ. **มโน** มนำ	มเน มนานิ
ต. **มนสา** มเนน	มเนหิ มเนภิ
จ. **มนโส** มนสฺส	มนานำ
มี. มนสฺมา มนมฺหา มนา	มเนหิ มเนภิ
ฉ. **มนโส** มนสฺส	มนานำ
ส. **มนสิ** มเน มนมฺหิ มนสฺมึ	มเนสุ

มโนคณะศัพท์

มโน วโจ วโย เตโช ตโป เจโต ตโม ยโส,
อโย ปโย สิโร ฉนฺโท สโร อุโร รโห อโห.

ใจ วาจา วัย เดช ตบะ จิต ความมืด ยศ
เหล็ก น้ำนม หัว ความชอบใจ (ฉันทเจตสิก) สระน้ำ อก ที่ลับ วัน

ทำตัวรูปเฉพาะรูปพิเศษ

๑. หลังจากมโนคณะศัพท์ แปลง อำ วิภัตติ เป็น โอ - จ ศัพท์ในสูตร สสฺส โจ

๒. หลังจากมโนคณะศัพท์ แปลง นา, ส, สฺมึ วิภัตติ เป็น อา, โอ, อิ - มโนคณาทิโต สฺมึนานมิอา

๓. เพราะสระ อา, โอ, อิ เบื้องหลัง ลง สฺ อาคม - ส สเร วาคโม

รูปที่เหลือทำเหมือน ปุริส ศัพท์

จบมโนคณะศัพท์ ฯ

ข้อควรทราบ

ในลักษณะทั้ง ๓ นี้มิใช่จะเป็นไปได้แน่นอน ที่ไม่เป็นไปตามลักษณะนี้ก็มีบ้าง เช่นใน **ลักษณะที่ ๑** นา, ส, สฺมึ วิภัตติ มีรูปเป็น มเนน, มนสฺส, มนสฺมึ ก็มี

ในลักษณะทั้ง ๒ บทกรรมของกิริยา แปลง อำ วิภัตติ เป็น โอ ก็มี ไม่แปลงเป็น โอ ก็มี มโน ญตฺวา แปลง อำ เป็น โอ, มนำ ญตฺวา ไม่แปลง อำ เป็น โอ (รู้แล้ว ซึ่งใจ)

ในลักษณะทั้ง ๓ กลางบทสมาสและตัทธิตเป็น โอ ก็มี ไม่เป็น โอ ก็มี เช่น มโนธาตุ มโนมยำ เป็น โอ กลางสมาส และตัทธิต, อยกปลฺลำ ไม่เป็น โอ กลางสมาส, เพราะฉะนั้น นักศึกษาพึงสังเกตลักษณะของมโนคณะศัพท์ ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ และศัพท์มโนคณะทั้งหมด คัมภีร์ปทรูปสิทฺธิ กล่าวว่าเป็น ปุงลิงค์ ส่วนในคัมภีร์สัททนีติกล่าวว่าเป็นปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์ ในบาลี อรรถกถา และฎีกา ใช้เป็นนปุงสกลิงค์

๕๘. มโนคณาทิคณะ

มโนคณาทิคณะนี้มี**ลักษณะ ๒**

พิลํ พลํ ทโม วาโห ถาโม ถามํ ชโร ชรา
ปทํ มุขนฺตฺยฏฺฐาทฺยงฺก- ปุณฺณา มโน คณาทิโก.

รู (ช่อง, โพรง) กำลัง, การฝึก, เกวียน, กำลัง, โรคไข้, ความแก่, บท, หน้า, หน้า (ปาก) ศัพท์ทั้ง ๘ นี้ เป็นมโนคณาทิคณะเพราะมีเฉพาะลักษณะที่ ๑ เท่านั้น ในคาถานี้ศัพท์ที่มีนิคคหิตเป็นที่สุดเป็น นปุงสกลิงค์ มีโอการันต์เป็นที่สุด เป็นปุงลิงค์ ส่วน ชรา เป็นอิตถีลิงค์

พิลสทฺทปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. พิลํ	พิลา พิลานิ
อา. โภ พิล พิลา	ภวนฺตานิ พิลา พิลานิ
ทุ. พิลํ	พิเล พิลานิ
ต. **พิลสา** พิเลน	พิเลหิ พิเลภิ
จ. **พิลโส** พิลสฺส	พิลานํ
มี. พิลา พิลมฺหา พิลสฺมา	พิเลหิ พิเลภิ
ฉ. **พิลโส** พิลสฺส	พิลานํ
ส. **พิลสิ** พิเล พิลมฺหิ พิลสฺมึ	พิเลสุ

อาโป จ สรโท วาโย รโช รชนฺติ อาทโย,
อนฺตงฺกทฺวยสมฺปนฺนา มโนคณาทิโก มตา.

น้ำ, ฤดูอับลม (ปี) ลม, ฝุ่น (ธุลี) ศัพท์ทั้ง ๕ นี้มีลักษณะ ๒ คือ ลักษณะที่ ๒ และลักษณะที่ ๓ อาโป ถึง รโช เป็นปุงลิงค์, รชํ เป็น นปุงสกลิงค์

อาปสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อาโป	อาปา
อา. โภ อาป อาปา	ภวนฺโต อาปา
ทุ. อาปํ **อาโป**	อาเป
ต. อาเปน	อาเปหิ อาเปภิ
จ. อาปสฺส	อาปานํ
มี. อาปสฺมา อาปมฺหา อาปา	อาเปหิ อาเปภิ
ฉ. อาปสฺส	อาปานํ
ส. อาปสฺมึ อาปมฺหิ อาเป	อาเปสุ

ถามสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. ถาโม	ถามา
อา. โภ ถาม ถามา	ภวนฺโต ถามา
ทุ. ถามํ	ถาเม
ต. **ถามสา** ถาเมน ถามุนา ถามโส	ถาเมหิ ถาเมภิ
จ. **ถามโส** ถามสฺส **ถามุโน**	ถามานํ
มี. **ถามุนา** ถามสฺมา ถามมฺหา ถามา	ถาเมหิ ถาเมภิ
ฉ. **ถามโส** ถามสฺส **ถามุโน**	ถามานํ
ส. **ถามสิ** ถาเม ถมมฺหิ ถามสฺมึ	ถาเมสุ

(หากต้องการเป็นนปุงสกลิงค์ พึงแจกปฐมา, อาลปนะ และทุติยาวิภัตติ ตามวิธีของนปุงสกลิงค์ ที่เหลือเหมือนกับปุงลิงค์)

ทำตัวรูปเฉพาะรูปพิเศษ

๑. เพราะ นา วิภัตติ แปลง อ ที่สุดของ ถาม เป็น อุ ด้วย อนฺต ศัพท์ในสูตร - อกมฺมนฺตสฺส จ

๒. หลังจาก อการันต์ แปลง นา วิภัตติ เป็น โส - โส วา (กจฺ ๑๐๕ ใน ปทรูปสิทฺธิ ไม่แสดงไว้)

๓. เพราะ ส, สฺมา วิภัตติ แปลง สระ อ ที่สุดของ ถามศัพท์ เป็น อุ ด้วย จ ศัพท์ ในสูตร - อุนามฺหิ จ

๔. ตั้ง อุ ชื่อ ล - อิวณฺณุวณฺณา ฌลา

๕. หลังจาก อุ ชื่อ ล แปลง ส วิภัตติ เป็น โน - ฌลโต สสฺส โน วา

๖. หลังจาก อุ ชื่อ ล แปลง สฺมา เป็น นา - ฌลโต จ

วิธีที่เหลือ เหมือน มน ศัพท์

๕๙. คุณวันตาทิคณะ (ปุ, นปุ)

หมู่บทที่มี **วนฺตุ มนฺตุ ตวนฺตุ ตาวนฺตุ อาวนฺตุ อิมนฺตุ** ปัจจัยเป็นที่สุดชื่อว่า **คุณวันตาทิคณะ**

คุณวันตาทิคณะ ปุงลิงค์ รูปเดิมเป็น คุณวนฺตุ อุการันต์ มีรูปสำเร็จเป็น คุณวา อาการันต์ โดยแปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า อา สิมฺหิ, และรูปว่า คุณวนฺโต แปลง อุ ที่ นฺตุ เป็น อ ด้วยสูตรว่า สิมฺหิ วา, แปลง สิ วิภัตติ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, เช่นนี้เป็น คุณวันตาทิคณะ ปุงลิงค์

คุณวนฺตุสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. คุณวา คุณวนฺโต	คุณวนฺตา คุณวนฺโต
อา. โภ คุณวํ คุณว คุณวา	ภวนฺโต คุณวนฺตา คุณวนฺโต
ทุ. คุณวํ คุณวนฺตํ	คุณวนฺเต
ต. คุณวตา คุณวนฺเตน	คุณวนฺเตหิ คุณวนฺเตภิ
จ. คุณวสฺส คุณวโต คุณวนฺตสฺส	คุณวตํ คุณวนฺตานํ

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
มี.	คุณวตา คุณวนฺตา คุณวนฺตมฺหา คุณวนฺตสฺมา	คุณวนฺเตหิ คุณวนฺเตภิ
ฉ.	คุณวสฺส คุณวโต คุณวนฺตสฺส	คุณวตๆ คุณวนฺตานๆ
ส.	คุณวติ คุณวนฺเต คุณวนฺตมฺหิ คุณวนฺตสฺมึ	คุณวนฺเตสุ

ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ กล่าวว่า ในเพราะ สิ วิภัตติ แปลง อุ ของ นฺตุ เป็น อ ด้วยสูตร สิมฺหิ วา, มีได้เฉพาะ หิมวนฺตุ ศัพท์เท่านั้น แต่ในพระบาลี แม้ศัพท์อื่นที่ไม่ใช่ หิมวนฺตุ ก็แปลง อุ ของ นฺตุ เป็น อ ได้ เช่น อคุโล นาม นาเมน **ปญฺญวนฺโต** (ชุตินฺธโร) (พุทฺธวํส)

คติมนฺโต สติมนฺโต ธิติมนฺโต จ โย อิสิ. (อานนฺทเถรคาถา) และใน ส วิภัตติ รูป คุณวสฺส ในปทรูปสิทธิ ไม่ได้แสดงไว้ ส่วนในคัมภีร์โมคคัลลานะ ก็ดี ในพระบาลี ก็ดี มีใช้อยู่ จึงนำมาแสดงไว้ในที่นี้

วิธีทำรูปในคุณวันตาทิคณะ

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อา = อา สิมฺหิ

๒. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง อุ ของ นฺตุ เป็น อ = สิมฺหิ วา

๓. เพราะ สุ, นำ, หิ, โย วิภัตติ แปลง อุ ของ นฺตุ เป็น อ = นฺตุสฺสนฺโต โยสุ จ

๔. เพราะ อำ, นา, ส, สฺมึ วิภัตติ แปลง อุ ของ นฺตุ เป็น อ ด้วย จ ศัพท์ ในสูตร = นฺตุสฺสนฺโต โยสุ จ

๕. เพราะ โย แปลง นฺตุ กับ โย เป็น นฺโต = นฺตุสฺส นฺโต

๖. เพราะ สิ ชื่อ ค แปลง นฺตุ กับ ค เป็น อำ, อ, อา = อวณฺณา จ เค

๗. เพราะ ส, สฺมึ, นา วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ ส เป็น โต กับ สฺมึ เป็น ติ กับ นา เป็น ตา = โตติตา สสฺมึนาสุ

๘. เพราะ ส แปลง นฺตุ กับ ส เป็น นฺตสฺส = นฺตสฺส เส วา

๙. หลังจาก นฺตุ แปลง สฺมา วิภัตติ เป็น นา = อมฺหตุมฺหนฺตุราชพฺรหฺมตฺต ฯ

ใน นปุงสกลิงค์ ศัพท์เดิมเป็น คุณวนฺตุ อุการันต์ เมื่อสำเร็จรูปแล้ว เป็น คุณวำ มีนิคคหิตเป็นที่สุด โดยแปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อำ ด้วยสูตร = อำ นปุสเก. เช่นนี้ เป็นคุณวันตาทิคณะ นปุงสกลิงค์

คุณวนฺตุสทฺทปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. คุณวำ	คุณวนฺตา คุณวนฺติ คุณวนฺตานิ
อา. โภ คุณวำ คุณว คุณวา	ภวนฺตานิ คุณวนฺตา คุณวนฺติ คุณวนฺตานิ
ทุ. คุณวำ คุณวนฺตำ	คุณวนฺเต คุณวนฺติ คุณวนฺตานิ

ตติยาวิภัตติ ถึง สัตตมีวิภัตติ แจกเหมือน ปุงลิงค์

ศัพท์แจกตาม

หิมวา สติมา เจว พนฺธุมา ภุตฺตวาปิจ
เอตฺตาวา จ ยาว ตาวา จนฺทิมา คุณวาทโย.

หิมวา - ภูเขาหิมพานต์, **สติมา** - ผู้มีสติ, **พนฺธุมา** - ผู้มีพวกพ้อง, **ภุตฺตวา** - ผู้กิน, **เอตฺตาวา** - มีเพียงนี้, **ยาวา** - เพียงใด, **ตาวา** - เพียงนั้น, **จนฺทิมา** - พระจันทร์

วิธีทำตัวรูปคุณวันตาทิคณะ (นปุ)

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อำ = อำ นปุสเก
๒. เพราะ โย วิภัตติ แปลง อุ ของ นฺตุ เป็น อ = นฺตุสฺสนฺโต โยสุ จ
๓. แปลง โย เป็น อิ ด้วย อนฺต ศัพท์ ในสูตร = นฺตุสฺสนฺโต โยสุ จ

วิธีที่เหลือ เหมือนในปุงลิงค์

๖๐. คัจฉันตาทิคณะ

หมู่ที่มี **อนฺต** ปัจจัยเป็นที่สุด มี **คจฺฉนฺต** เป็นต้น เมื่อสำเร็จรูปแล้ว มีนิคคหิตเป็นที่สุด (คจฺฉำ และ คจฺฉนฺโต) ชื่อว่า **คัจฉันตาทิคณะ** เป็นได้ ๒ ลิงค์คือ ปุลิงค์ และ นปุงสกลิงค์

คจฺฉนฺตสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. คจฺฉํ คจฺฉนฺโต	คจฺฉนฺตา คจฺฉนฺโต
อา. โภ คจฺฉ คจฺฉ คจฺฉา	ภวนฺโต คจฺฉนฺตา คจฺฉนฺโต
ทุ. คจฺฉํ คจฺฉนฺตํ	คจฺฉนฺเต
ต. คจฺฉตา คจฺฉนฺเตน	คจฺฉนฺเตหิ คจฺฉนฺเตภิ
จ. คจฺฉสฺส คจฺฉโต คจฺฉนฺตสฺส	คจฺฉตํ คจฺฉนฺตานํ
มี. คจฺฉตา คจฺฉนฺตา คจฺฉนฺตมฺหา - สฺมา	คจฺฉนฺเตหิ คจฺฉนฺเตภิ
ฉ. คจฺฉสฺส คจฺฉโต คจฺฉนฺตสฺส	คจฺฉตํ คจฺฉนฺตานํ
ส. คจฺเฉ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺตมฺหิ - สฺมึ	คจฺฉนฺเตสุ

คจฺฉนฺตสทฺทปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. คจฺฉํ คจฺฉนฺตํ	คจฺฉนฺตา คจฺฉนฺติ คจฺฉนฺตานิ
อา. โภ คจฺฉ คจฺฉ คจฺฉา	ภวนฺ ตานิ คจฺฉนฺตา คจฺฉนฺติ คจฺฉนฺตานิ
ทุ. คจฺฉํ คจฺฉนฺตํ	คจฺฉนฺตา คจฺฉนฺติ คจฺฉนฺตานิ

ตติยาวิภัตติ ถึง สัตตมีวิภัตติ แจกเหมือนปุงลิงค์

ศัพท์แจกตาม

เอวํ สยํ จรํ ติฏฺฐํ ททำ ภุญฺชำ สุณำ ปจำ,
ชีรำ มียำ จวำ กรำ ภวำ สำ อรหำ มหำ.

เอวำ แจกเหมือน **คจฺฉนฺต** ผู้ไป, ผู้นอนอยู่, ผู้เที่ยวไปอยู่, ผู้ยืนอยู่, ผู้ให้อยู่, ผู้กินอยู่, ผู้ฟังอยู่, ผู้หุงอยู่, ผู้แก่, ผู้ตาย, ผู้ตาย, ผู้กระทำอยู่, ผู้เจริญ, ผู้สงบ, พระอรหันต์, ผู้ประเสริฐ ศัพท์ในคาถานี้บางศัพท์มีวิธีแจกปทมาลาใน ปุลิงค์ ต่างจาก คจฺฉนฺต ศัพท์ จึงจะแจกไว้ต่างหาก, ส่วน **อรหำ** และ **มหำ** ศัพท์ มีรูปพิเศษเฉพาะในปฐมาเท่านั้น มีรูปดังนี้ คือ

ป. อรหำ อรหนฺโต อรหา	อรหนฺโต อรหนฺตา
ป. มหำ มหนฺโต มหา	มหนฺโต มหนฺตา

รูปที่เหลือ แจกเหมือน คจฺฉนฺต ศัพท์ ในปุงลิงค์

วิธีทำรูปใน คัจฉันตาทิคณะ

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อำ = สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนำ นฺตสทฺโท อำ

๒. เพราะ วิภัตติ และปัจจัย ท. ที่ไม่ใช่ สิ แปลง นฺต เหมือน นฺตุ = เสเสสุ นฺตุว

วิธีที่เหลือมีแปลง นฺตุ กับ โย เป็น นฺโต เป็นต้น เหมือนคุณวันตาทิคณะ

กโรนฺตสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. กรำ กโรนฺโต	กโรนฺตา กโรนฺโต
อา. โภ กโรนฺต กโรนฺตา	ภวนฺโต กโรนฺตา กโรนฺโต
ทุ. กโรนฺตำ	กโรนฺเต
ต. กโรตา กโรนฺเตน	กโรนฺเตหิ กโรนฺเตภิ
จ. กโรโต กโรนฺตสฺส	กโรตำ กโรนฺตานำ
มี. กโรตา กโรนฺตา กโรนฺตมฺหา - สฺมา	กโรนฺเตหิ กโรนฺเตภิ
ฉ. กโรโต กโรนฺตสฺส	กโรตำ กโรนฺตานำ
ส. กโรติ กโรนฺเต กโรนฺตมฺหิ - สฺมึ	กโรนฺเตสุ

ภวนฺตสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. ภวำ	โภนฺโต โภนฺตา ภวนฺโต ภวนฺตา
อา. เห ภวำ ภว ภวา โภนฺต โภนฺตา	เห โภนฺโต โภนฺตา ภวนฺโต ภวนฺตา
ทุ. ภวำ ภวนฺตำ	โภนฺเต ภวนฺเต
ต. โภตา ภวตา โภเตน ภวนฺเตน	ภวนฺเตหิ ภวนฺเตภิ

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
จ.	ภวสฺส ภวโต ภวนฺตสฺส โภโต โภนฺตสฺส	ภวตๆ ภวนฺตานๆ
มี.	โภตา ภวตา ภวนฺตา ภวนฺตมฺหา - สฺมา	ภวนฺเตหิ ภวนฺเตภิ
ฉ.	ภวสฺส ภวโต ภวนฺตสฺส โภโต โภนฺตสฺส	ภวตๆ ภวนฺตานๆ
ส.	ภวติ ภวนฺเต ภวนฺตมฺหิ ภวนฺตสฺมึ	ภวนฺเตสุ

สนฺตสทฺทปทมาลา (ปุ)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	สๆ สนฺโต	สนฺตา สนฺโต
อา.	โภ สๆ ส สา	ภวนฺโต สนฺตา สนฺโต
ทุ.	สๆ สนฺตๆ	สนฺเต
ต.	สตา สนฺเตน	สนฺเตหิ สนฺเตภิ สพฺภิ
จ.	สสฺส สโต สนฺตสฺส	สตๆ สนฺตานๆ
มี.	สตา สนฺตา สนฺตมฺหา สนฺตสฺมา	สนฺเตหิ สนฺเตภิ สพฺภิ
ฉ.	สสฺส สโต สนฺตสฺส	สตๆ สนฺตานๆ
ส.	สติ สนฺเต สนฺตมฺหิ สนฺตสฺมึ	สนฺเตสุ

ภวนฺต ศัพท์ ต่างจาก คจฺฉนฺต ศัพท์ใน นา, ส วิภัตติเท่านั้น

๑. เพราะ โย วิภัตติ แปลง ว ของ ภวนฺต เป็น โอ = โอภาโว กฺวจิ โยสุ วการสฺส

๒. เพราะ สิ ชื่อ ค แปลง ภวนฺต ศัพท์ เป็น โภ = โภ เค ตุ
เพราะ ค แปลง ภวนฺต ศัพท์ เป็น ภวนฺเต โภนฺต โภนฺตา ด้วย ตุศัพท์ ในสูตร = โภ เค ตุ

๓. เพราะ นา และ ส วิภัตติ แปลง ว ของ ภวนฺต ศัพท์ เป็น โอ = โอภาโว กฺวจิ โยควิภาคะในสูตร โอภาโว กฺวจิ โยสุ วการสฺส
(**โยควิภาค** ก็คือ การแบ่งสูตรออกเป็น ๒ ส่วนเป็นต้น แล้วนำมาทำรูป)

วิธีที่เหลือ เหมือนกับคัจฉันตาทิคณะศัพท์

๖๑. ปุมาทิคณะ (ปุ)

หมู่ศัพท์ที่มี อการันต์เป็นที่สุด มี **ปุม** ศัพท์เป็นต้น เมื่อสำเร็จรูปแล้ว มีอาการันต์เป็นที่สุด มี **ปุมา** ศัพท์เป็นต้น โดยแปลง อ กับ สิ เป็น อา ด้วยสูตร - ปุมนฺตสฺสา สิมฺหิ. ชื่อว่า **ปุมาทิคณะ** เป็นปุงลิงค์เท่านั้น

ปุม - ผู้ชาย

ปุมสทฺทปทปมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. ปุมา ปุโม	ปุมาโน ปุมา
อา. เห ปุมํ ปุม ปุมา	เห ปุมาโน ปุมา
ทุ. ปุมานํ ปุมํ	ปุมาโน ปุเม
ต. ปุมุนา ปุมานา ปุเมน	ปุมาเนหิ ปุมาเนภิ ปุเมหิ - ภิ
จ. ปุมุโน ปุมสฺส	ปุมานํ
มี, ปุมุนา ปุมา ปุมมฺหา ปุมสฺมา	ปุมาเนหิ - ภิ ปุเมหิ - ภิ
ฉ. ปุมุโน ปุมสฺส	ปุมานํ
ส. ปุมาเน ปุเม ปุมมฺหิ ปุมสฺมึ	ปุมาเนสุ ปุเมสุ ปุมาสุ

ยุว ศัพท์ แจกตาม **ปุม** ศัพท์ มีพิเศษกว่าในรูปที่แปลง อ ที่สุดของ ยุว เป็น อาน ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า หิวิภตฺติมฺหิ จ และใน สวิภัตติ รูป ยุวิโน ในคัมภีร์โมคคัลลานะก็ดี ในพระบาลีก็ดี มีอยู่ จึงแปลง อ เป็น อิ ด้วยสูตรว่า เตสุ วุทฺธิ ฯ, ตั้ง อิ ชื่อ ฌ แล้วแปลง ส วิภัตติ เป็น โน ด้วยสูตรว่า ฌลโต สสฺส โน วา

ยุวสทฺทปทมาลา (ชายหนุ่ม)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. ยุวาโน ยุวา	ยุวานา ยุวา
อา. โภ ยุวาน ยุวานา ยุว ยุวา	โภนฺโต ยุวานา ยุวา
ทุ. ยุวานํ ยุวํ	ยุวาเน ยุเว

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ต. ยุวาเนน ยุเวน ยุวานา	ยุวาเนหิ ยุวาเนภิ ยุเวหิ - ภิ
จ. ยุวานสฺส ยุวสฺส ยุวิโน	ยุวานานำ ยุวานำ
มี. ยุวา ยุวมฺหา ยุวสฺมา ยุวานา ยุวานมฺหา ยุวานสฺมา	ยุวาเนหิ ยุวาเนภิ ยุเวหิ - ภิ
ฉ. ยุวานสฺส ยุวสฺส ยุวิโน	ยุวานานำ ยุวานำ
ส. ยุเว ยุวมฺหิ ยุวสฺมึ ยุวาเน ยุวานมฺหิ ยุวานสฺมึ	ยุวาเนสุ ยุเวสุ ยุวาสุ

มฆ ศัพท์ แจกปทมาลาเหมือนกัน จึงจะแจกปทมาลาไว้ต่างหาก (ในคัมภีร์สัททนีติกล่าวว่า มฆวา เป็นศัพท์มี วนฺตุปัจจัยเป็นที่สุด จัดเป็นคุณวาทิคณะ)

อทฺธ - ระยะทาง

อทฺธสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อทฺธา	อทฺธาโน
อา. โภ อทฺธ อทฺธา	โภนฺโต อทฺธาโน
ทุ. อทฺธานำ	อทฺธาโน
ต. อทฺธุนา	อทฺธาเนหิ อทฺธาเนภิ
จ. อทฺธุโน	อทฺธานำ
มี. อทฺธุนา	อทฺธาเนหิ อทฺธาเนภิ
ฉ. อทฺธุโน	อทฺธานำ
ส. อทฺธนิ อทฺธาเน	อทฺธาสุ

สูตรทำตัวรูปใน ปุมาทิคณะ

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง อ ของ ปุม กับ สิ เป็น อา = ปุมนฺตสฺสา สิมฺหิ
๒. เพราะ โย วิภัตติ ท. แปลง อ ของ ปุม กับ โย เป็น อาโน = โยสฺวาโน
๓. เพราะ สิ ชื่อ ค แปลง อ ของ ปุม กับ ค เป็น อำ = อมาลปเนกวจเน
๔. เพราะ นา วิภัตติ แปลง อ ของ ปุม เป็น อา = อุ นามฺหิ จ

๕. เพราะ ส, สฺมา วิภัตติ แปลง อ ของ ปุม, กมฺม และ ถาม เป็น อุ ด้วย จ ศัพท์ในสูตร = อุ นามฺหิ จ

๖. เพราะ หิ วิภัตติ แปลง อ ของ ปุม เป็น อาเน = หิวิภตฺติมฺหิ จ

๗. หลังจาก อิ, อี ชื่อ ฌ และ อุ อู ชื่อ ล แปลง สฺมา วิภัตติ เป็น นา บ้าง ด้วยสูตรว่า = ฌลโต จ

๘. เพราะ สฺมึ วิภัตติ แปลง อ ของ ปุม เป็น อาเน = อาเน สฺมึมฺหิ วา

๙. เพราะ สุ วิภัตติ แปลง อ ของ ปุม เป็น อา = สุสฺมิมา วา

ทำตัวรูป ยุว ศัพท์

๑. แปลง อ ของ ยุว เป็นต้น กับ สิ เป็น อา ด้วย อนฺต ศัพท์ในสูตร = ปุมนฺตสฺสา สิมฺหิ

๒. เพราะวิภัตติทั้งปวง แปลง อ ของ ยุว เป็นต้น เป็น อาน ด้วย จ ศัพท์ ในสูตร = หิวิภตฺติมฺหิ จ

๓. เพราะ นา, สุ วิภัตติ แปลง อ ของ ยุว ศัพท์เป็นต้น เป็น อา ด้วย จ ศัพท์ในสูตร = อกมฺมนฺตสฺส จ

วิธีที่เหลือ เหมือนกับ ปุม ศัพท์

จบปุมาทิคณะ

๖๒. ราชาทิคณะ (ปุ)

หมู่บทที่มี อการันต์เป็นที่สุด มี ราช ศัพท์เป็นต้น ใน สิ ปฐมาวิภัตติ มีรูปสำเร็จเป็น อาการันต์ (ราชา) โดยแปลง **สิ** วิภัตติ เป็น **อา** ด้วยสูตรว่า สฺยา จ ชื่อว่า **ราชาทิคณะ** เป็นปุงลิงค์อย่างเดียว

ราชา - พระราชา

ราชสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. ราชา	ราชาโน
อา. โภ ราช ราชา	โภนฺโต ราชาโน
ทุ. ราชานํ ราชํ	ราชาโน
ต. รญฺญา ราชินา ราเชน	ราชูหิ - ภิ, ราเชหิ - ภิ
จ. รญฺโญ ราชิโน	รญฺญํ ราชูนํ ราชานํ
มี. รญฺญา	ราชูหิ - ภิ, ราเชหิ - ภิ
ฉ. รญฺโญ ราชิโน	รญฺญํ ราชูนํ ราชานํ
ส. รญฺเญ ราชินิ	ราชูสุ ราเชสุ

พฺรหฺมา - พรหม

พฺรหฺมสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. พฺรหฺมา	พฺรหฺมาโน
อา. โภ พฺรหฺเม	โภนฺโต พฺรหฺมาโน
ท. พฺรหฺมานํ พฺรหฺมํ	พฺรหฺมาโน
ต. พฺรหฺมุนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
จ. พฺรหฺมุโน พฺรหฺมสฺส	พฺรหฺมูนํ พฺรหฺมานํ
มี. พฺรหฺมุนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
ฉ. พฺรหฺมุโน พฺรหฺมสฺส	พฺรหฺมูนํ พฺรหฺมานํ
ส. พฺรหฺมนิ	พฺรหฺเมสุ

อตฺตา - ตน, จิต

อตฺตสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อตฺตา	อตฺตาโน
อา. โภ อตฺต อตฺตา	โภนฺโต อตฺตาโน
ทุ. อตฺตานำ อตฺตำ	อตฺตาโน
ต. อตฺตนา อตฺเตน	อตฺตเนหิ อตฺตเนภิ
จ. อตฺตโน	อตฺตานำ
มี. อตฺตนา	อตฺตเนหิ อตฺตเนภิ
ฉ. อตฺตโน	อตฺตานำ
ส. อตฺตนิ	อตฺตเนสุ อตฺเตสุ

อาตุมสทฺทปทมาลา (ตน)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อาตุมา	อาตุมาโน
อา. โภ อาตุม อาตุมา	โภนฺโต อาตุมาโน
ทุ. อาตุมานำ อาตุมำ	อาตุมาโน

ปทมาลาที่เหลือ เหมือนปุริสศัพท์

สขา - เพื่อน

สขสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. สขา	สขาโน สขาโย สขิโน
อา. โภ สข สขา สเข	โภนฺโต สขาโน สขาโย สขิโน
ทุ. สขานํ สขารํ สขํ	สขาโน สขาโย สขิโน
ต. สขินา	สขาเรหิ - ภิ, สเขหิ - ภิ
จ. สขิโน สขิสฺส	สขีนํ สขารานํ สขานํ
มี. สขินา	สขาเรหิ - ภิ, สเขหิ - ภิ
ฉ. สขิโน สขิสฺส	สขีนํ สขารานํ สขานํ
ส. สเข	สขาเรสุ สเขสุ

สูตรที่ใช้ทำตัวรูปในราชาคณะ

๑. หลังจาก ราช เป็นต้น แปลง สิ วิภัตติเป็น อา = สฺยา จ
๒. หลังจาก ราช เป็นต้น แปลง โย วิภัตติเป็น อาโน = โยนมาโน
๓. หลังจาก พฺรหฺม ศัพท์เป็นต้น แปลง อํ วิภัตติเป็น อานํ = พฺรหฺมตฺตสขราชาทิโต อมานํ
๔. เพราะ นา วิภัตติ แปลง ราช กับ นา เป็น รญฺญา = นามฺหิ รญฺญา วา
๕. เพราะ สุ, นํ, หิวิภัตติ แปลง ราช เป็น ราชุ = ราชสฺส ราชุ สุนฺหิสุ จ
๖. เพราะ ส วิภัตติ แปลง ราช กับ ส เป็น รญฺโญ = ราชสฺส รญฺโญ ราชิโน เส
๗. เพราะ นํ วิภัตติ แปลง ราช กับ นํ เป็น รญฺญํ = รญฺญํ นมฺหิ วา
๘. หลังจาก ตุมฺห, อมฺห ศัพท์เป็นต้น แปลง สฺมา วิภัตติ เป็น นา = อมฺหตุมฺห-นฺตุราชพฺรหฺมตฺตสขสตฺถุปิตาทีหิ สฺมา นาว
๙. เพราะ สฺมึ วิภัตติ แปลง ราช กับ สฺมึ เป็น รญฺเญ, ราชินิ = สฺมึมฺหิ รญฺเญ ราชินิ.

พฺรหฺม ศัพท์ มีรูปพิเศษ ๔ วิภัตติ คือ ค, นา, ส, สฺมึ

๑. หลังจาก พฺรหฺม แปลง สิ ชื่อ ค เป็น เอ = พฺรหฺมโต คสฺส จ

๒. เพราะ ส, นา วิภัตติ แปลง อ ของ พฺรหฺม เป็น อุ = อุตฺตํ สนาสุ
๓. เพราะ นํ วิภัตติ แปลง อ ของ พฺรหฺม เป็น อุ = อุตฺตํ โยควิภาคในสูตรว่า อุตฺตํ สนาสุ
๔. หลัง อิ, อี ชื่อ ฌ และ อุ, อู ชื่อ ล แปลง ส เป็น โน = ฌลโต สสฺโน วา
๕. หลังจาก พฺรหฺม เป็นต้น แปลง สฺมึ วิภัตติ เป็น นิ = พฺรหฺมโต ตุ สฺมึ นิ

วิธีที่เหลือ เหมือนกับ ปุริส ศัพท์

อตฺต ศัพท์ตั้งแต่ตติยาวิภัตติต่างจาก ราช ศัพท์

๑. เพราะ นา วิภัตติ แปลง อ ที่สุดของ อตฺต เป็น อ = จ ศัพท์ในสูตร อกมฺมนฺตสฺส จ
๒. เพราะ หิ วิภัตติ แปลง อ ที่สุดของ อตฺต เป็น อน = อตฺตนฺโต หิสฺมิมนตฺตํ
๓. หลัง อตฺต แปลง ส วิภัตติเป็น โน = สสฺส โน
๔. หลัง อตฺต แปลง สฺมา วิภัตติเป็น นา = สฺมา นา
๕. หลัง อตฺต แปลง สฺมึ วิภัตติเป็น นิ = ตโต สฺมึ นิ

สขศัพท์

๑. หลังจาก สข แปลง โย วิภัตติ เป็น อาโย, โน = สขโต จาโยโน
๒. เพราะ โน, นา, นํ และ ส วิภัตติ แปลง อ ของ สข เป็น อิ = สขนฺตสฺสิโนนานํเสสุ
๓. หลังจาก สข แปลง สิ ชื่อ ค เป็น อ, อา, เอ = สขโต คสฺเส วา
๔. เพราะ สุ, นํ, อํ วิภัตติ แปลง อ ของ สข เป็น อาร = สุนมฺสุ วา
๕. เพราะ หิ วิภัตติ แปลง อ ของ สข เป็น อาร = อาโร หิมฺหิ วา
๖. หลังจาก สข ศัพท์ แปลง สฺมึ วิภัตติ เป็น เอ แน่นอน = สมิเม

จบราชาทิคณะ

๖๓. สัตถาทิคณะ

หมู่ศัพท์ที่มี **อุ**การันต์เป็นที่สุดมี **สตฺถุ** เป็นต้น เมื่อสำเร็จรูปแล้วมี อาการันต์เป็นที่สุด (สตฺถา) โดยแปลง อุ เป็น อา แล้วลบ สิวิภัตติ ด้วยสูตรว่า สตฺถุปิตาทีนมา สิสฺมึ สิโลโป จ ในคณะมี **สตฺถุศัพท์**เป็นต้นเป็น**ปุงลิงค์, มาตุ** ศัพท์เป็นต้น เป็น**อิตถีลิงค์**

สตฺถา - พระศาสดา

สตฺถุสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. สตฺถา	สตฺถาโร
อา. โภ สตฺถ สตฺถา	โภนฺโต สตฺถาโร
ทุ. สตฺถารำ	สตฺถาเร สตฺถาโร
ต. สตฺถารา สตฺถุนา	สตฺถาเรหิ - ภิ, สตฺถูหิ - ภิ
จ. สตฺถุ สตฺถุโน สตฺถุสฺส	สตฺถารานำ สตฺถานำ สตฺถูนำ
มี. สตฺถารา	สตฺถาเรหิ - ภิ, สตฺถูหิ - ภิ
ฉ. สตฺถุ สตฺถุโน สตฺถุสฺส	สตฺถารานำ สตฺถานำ สตฺถูนำ
ส. สตฺถริ	สตฺถาเรสุ สตฺถูสุ

กตฺตุ ภตฺตุ วตฺตุ เนตุ เนตฺตุ นตฺตุ ธาตุ สมา,
ปิตุ ภาตุ ชามาตุ จ มาตุ ธีตุ วิเสสกา.

ผู้กระทำ, ผู้เลี้ยง, ผู้กล่าว, ผู้นำไป, หลาน, ผู้ทรงไว้, (แจกปทมาลาเหมือน สตฺถุ ศัพท์) ผู้รักษา (พ่อ), ผู้กล่าว (พี่ชาย น้องชาย), ลูกเขย, ผู้บูชา (ผู้รักษา, แม่), ลูกสาว (ต่างจาก สตฺถุ)

ปิตุ ภาตุ ชามาตุ ๓ ศัพท์นี้ต้อง รัสสะ อา ที่ อาร เป็น อร

ปิตุ ศัพท์ ใน **นา** วิภัตติมีรูปเป็น **เปตฺยา**

เนตฺตุ ศัพท์ ใน **สฺมึ** วิภัตติมีรูปเป็น **เนตฺเต**

มาตา - มารดา

มาตุสทฺทปทมาลา (อิตฺ)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	มาตา	มาตโร
อา.	โภติ มาต มาตา	โภติโย มาตเร
ทุ.	มาตรํ	มาตโร
ต.	มาตรา มาตุยา มตฺยา	มาตเรหิ - ภิ, มาตูหิ - ภิ
จ.	มาตุ มาตุสฺส มาตุยา มตฺยา	มาตรานํ มาตานํ มาตูนํ
มี.	มาตรา มาตุยา มตฺยา	มาตเรหิ - ภิ, มาตูหิ - ภิ
ฉ.	มาตุ มาตุสฺส มาตุยา มตฺยา	มาตรานํ มาตานํ มาตูนํ
ส.	มาตริ มาตุยา มตฺยา มาตุยํ มตฺยํ	มาตเรสุ มาตูสุ

ธีตุ ศัพท์ ไม่มีรูปเป็น ธีตฺยา ธีตุยํ เหมือน มตฺยา, มตุยํ

นตฺตุ ศัพท์ ในอิตถีลิงค์ กล่าวอรรถ หลานสาว ไม่ต้อง รัสสะ อาร เป็น อร มีรูปเป็น นตฺตาโร, นตฺตารํ.

สูตรที่ใช้ทำตัวรูปในสัตถาทิคณะ

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง อุ ของ สตฺถุ เป็นต้น เป็น อา และลบ สิ ด้วยสูตรว่า สตฺถุปิตาทีนมา สิสฺมึ สิโลโป จ

๒. เพราะวิภัตติทั้งหลาย (เว้น สิ วิภัตติ) แปลง อุ ของ สตฺถุ เป็นต้นเป็น อาร = อญฺเญสฺวารตฺตํ

๓. หลังจาก อาร แปลง โย วิภัตติเป็น โอ = ตโต โยนโม ตุ

๔. หลังจาก อาร แปลง นา วิภัตติเป็น อา = นา อา

๕. เพราะ ส วิภัตติ แปลง อุ ของ สตฺถุ เป็นต้น เป็น อุ และลบ ส = อุ สสฺมึ สโลโป จ

๖. เพราะ นํ วิภัตติ แปลง อุ ของ สตฺถุ เป็นต้น เป็น อาร = วา นมฺหิ

๗. เพราะ นํ วิภัตติ แปลง อุ ของ สตฺถุ เป็น อาร แน่นอน ของศัพท์อื่น ๆ ไม่แน่นอน = สตฺถุนตฺตญฺจ

๘. หลังจาก อาร แปลง สฺมึวิภัตติ เป็น นิ = ตโต สฺมึ นิ

๙. เพราะ อิ รัสสะ อาร เป็น อร = อาโร รสฺสมิกาเร

จบสัตถาทิคณะ

๖๔. รัตตาทิคณะ

รัตตาทิคณะนี้ มีทั้ง ๒ ลิงค์ คือ **อิตถีลิงค์** และ **นปุงสกลิงค์** ในอิตถีลิงค์ มีการันต์ ๓ คือ **อิการันต์ อุการัน** และ **อูการันต์** ในการันต์ทั้ง ๓ นั้น หมู่บทที่มี อิการันต์เป็นที่สุด มี **รตฺติ** เป็นต้น มีรูปสำเร็จเป็นอิการันต์ (รตฺติ) โดยลบ สิ วิภัตติด้วยสูตรว่า เสสโต โลปิ คสิปิ ชื่อว่า **รัตตาทิคณะ อิตถีลิงค์ ฯ**

รตฺติ - ราตรี

รตฺติสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. รตฺติ	รตฺตี รตฺติโย รตฺโย
อา. โภติ รตฺติ	โภติโย รตฺตี รตฺติโย รตฺโย
ทุ. รตฺตึ	รตฺตี รตฺติโย รตฺโย
ต. รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีหิ - ภิ, รตฺติหิ - ภิ
จ. รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีนำ รตฺตินำ
มี. รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีหิ - ภิ, รตฺติหิ - ภิ
ฉ. รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีนำ รตฺตินำ
ส. รตฺติยา รตฺยา รตฺติยำ รตฺยำ รตฺโต	รตฺตีสุ รตฺติสุ

มติ นาภิ ภูมิ โพธิ ขนฺติ ยุวติ โอสธิ,
ปาพิ สนฺธิ อิทฺธิ กิตฺติ ยุตฺตฺยงฺ'คุลิ ทุนฺทุภิ.

ความรู้, สะดือ, แผ่นดิน, อริยมรรคญาณ, ความอดทน, หญิงสาว, ยา, บาลี, ปฏิสนธิ, ฤทธิ์, ชื่อเสียง, ความสมควร, นิ้วมือ, กลองใหญ่, ศัพท์ในคาถานี้แจกปทมาลาเหมือน รตฺติ ศัพท์ ทุกวิภัตติ ยกเว้น สฺมึวิภัตติ ไม่มีรูปเหมือน รตฺโต

อุการันต์ อิตถีลิงค์

ยาคุ ธาตุ กาสุ เธนุ ททฺทุ กณฺฑุ กเรณุ จ,
รชฺชุ สสฺสุ ปิยงฺคู'ฬุ- ตฺยุการนฺติตฺถิกา ตถา.

ศัพท์เหล่านี้ คือ ข้าวต้ม, ธาตุ, หลุม, แม่โคนม, โรคกลาก, โรคเกลื้อน, ช้างพัง, เชือก, แม่ยายแม่ผัว, ต้นประยงค์ ดาว เป็นอิตถีลิงค์ อุการันต์ (ปิยงฺคุ+อุฬุ+อิติอุการนฺต+อิตฺถิกา)

อุการันต์ อิตถีลิงค์ มีรูปในปทมาลาเหมือน รตฺติ ศัพท์เป็นส่วนมาก ยกเว้นรูป รตฺโย, รตฺยา, รตฺยํ ดังนี้ จึงจะแจกปทมาลาไว้ต่างหาก

ยาคุสทฺทปทมาลา (ข้าวต้ม)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. ยาคุ	ยาคู ยาคุโย
อา. โภติ ยาคุ	โภติโย ยาคู ยาคุโย
ทุ. ยาคุํ	ยาคู ยาคุโย
ต. ยาคุยา	ยาคูหิ - ภิ, ยาคุหิ - ภิ
จ. ยาคุยา	ยาคูนํ ยาคุนํ
มี. ยาคุยา	ยาคูหิ - ภิ, ยาคุหิ - ภิ
ฉ. ยาคุยา	ยาคูนํ ยาคุนํ
ส. ยาคุยา ยาคุยํ	ยาคูสุ ยาคุสุ

อูการันต์ อิตถีลิงค์

วฐู ชมฺพู จมู กจฺฉู สรภู สรพู สุภู,
วามูรู นาคนาสูรู สุตนู'การอนฺตกา.

ลูกสะใภ้ (หญิงสาว), ต้นหว้า, ทหาร, โรคหิด, แม่น้ำสรภู, ตุ๊กแก, หญิงมีคิ้วงาม, หญิงมีขาอ่อนงามเหมือนงวงช้าง, หญิงมีกายงาม (หุ่นดี) ศัพท์เหล่านี้เป็นอูการันต์ อิตถีลิงค์

ศัพท์ในคาถานี้มีรูปเดิมเป็นอูการันต์ รูปสำเร็จจึงไม่ต้องทำรัสสะเป็น วฐุหิ, วฐุนำ, วฐุสุ

วฐูสทฺทปทมาลา (หญิงสาว)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	วฐู	วฐู วฐุโย
อา.	โภติ วฐุ	โภติโย วฐู วฐุโย
ทุ.	วฐุำ	วฐู วฐุโย
ต.	วฐุยา	วฐูหิ วฐูภิ
จ.	วฐุยา	วฐูนำ
มี.	วฐุยา	วฐูหิ วฐูภิ
ฉ.	วฐุยา	วฐูนำ
ส.	วฐุยา วฐุยำ	วฐูสุ

สูตรที่ใช้ทำตัวในรัตตาทิคณะ อิตถีลิงค์

๑. ตั้ง อิ ชื่อ ป ด้วยสูตร = เต อิตฺถฺยาโป
๒. หลัง ป ลบ โย วิภัตติ = ฆปโต จ โยนำ โลโป
๓. เพราะ โย ที่ถูกลบแล้ว ทีฆะ อิ เป็น อี = โยสุกตนิการโลเปสุ ทีฆำ
๔. แปลง โย วิภัตติเป็น โอ ด้วย ตุ ศัพท์ในสูตร = ตโต โยนโม ตุ
๕. เพราะสระ โอ หลัง แปลง อิ ที่ชื่อ ป เป็น ย = ปสญฺญสฺส จ
๖. ลบ ตุ ตัวหน้าเสียตัวหนึ่ง ด้วย จ ศัพท์ในสูตร = พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค
๗. หลัง อิ ที่ชื่อ ป แปลง นา, ส, สฺมา, ส และ สฺมึ วิภัตติ เป็น ยา = ปโต ยา

จบรัตตาทิคณะ อิตถีลิงค์

รัตตาทิคณะ (ปุ)

รัตตาทิคณะ ปุงลิงค์มีการันต์ ๖ คือ อา อิ อี อุ อู และ โอ การันต์

อาการันต์

สาสทฺทปทมาลา (สุนัข)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. สา	สา สาโน
อา. เห ส สา	โภนฺโต สา สาโน
ทุ. สๆ	เส สาเน
ต. เสน	สาหิ สาภิ สาเนหิ สาเนภิ
จ. สสฺส สาย	สานๆ
มี. สา สมฺหา สสฺมา	สาหิ สาภิ สาเนหิ สาเนภิ
ฉ. สสฺส	สานๆ
ส. เส สมฺหิ สสฺมึ	สาสุ สาเนสุ

สูตรที่ใช้ในอาการันต์

๑. เพราะ โย และวิภัตติฝ่ายเอกวจนะ รัสสะ อา เป็น อ = อโฆ รสฺสเมกวจน-โยสฺวปิ จ

๒. เพราะวิภัตติทั้งหลาย แปลง อ เป็น อาน = จ ศัพท์ในสูตร หิวิภตฺติมฺหิ จ

๓. แปลง โย วิภัตติ เป็น โอ = ตุ ศัพท์ในสูตร ตโต โยนโม ตุ

วิธีที่เหลือ เหมือนกับ ปุริส ศัพท์

อิการันต์

อคฺคิสทฺทปทมาลา (ไฟ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อคฺคินิ อคฺคิ	อคฺคี อคฺคโย
อา. โภ อคฺคิ	โภนฺโต อคฺคี อคฺคโย
ทุ. อคฺคึ	อคฺคี อคฺคโย
ต. อคฺคินา	อคฺคีหิ - ภิ, อคฺคิหิ - ภิ
จ. อคฺคิโน อคฺคิสฺส	อคฺคีนำ อคฺคินำ
มี. อคฺคิสฺมา อคฺคิมฺหา อคฺคินา	อคฺคีหิ - ภิ, อคฺคิหิ - ภิ
ฉ. อคฺคิโน อคฺคิสฺส	อคฺคีนำ อคฺคินำ
ส. อคฺคิสฺมึ อคฺคิมฺหิ	อคฺคีสุ อคฺคิสุ

อาทิ พฺยาธิ มเหสี'สิ สนฺธิ คณฺฑิ มุนิ กุจฺฉิ,
อสิ ปาณิ อหิ กิมิ อริ ฌาติ พลา'ติถิ.

เบื้องต้น, โรค, พระพุทธเจ้า, ฤาษี, การต่อ (สรสนฺธิ - ปุ, ปฏิสนฺธิ - อิตฺ) ศัพท์ยาก (ข้อไม้ไผ่), ภิกษุ, ท้อง, ดาบ, ฝ่ามือ, งู, หนอน, ศัตรู, ญาติ, การบวงสรวง, อาคันตุกะ (แขก)

สูตรที่ใช้ทำตัวรูปในอิการันต์

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง อิ ของ อคฺคิ ศัพท์ เป็น อินิ = อคฺคิสฺสินิ
๒. ตั้ง อิ ชื่อ ฌ = อิวณฺณุวณฺณา ฌลา
๓. หลังจาก ฌ ลบ โย วิภัตติ = ฆปโต จ โยนำ โลโป
๔. เพราะ โย ที่ถูกลบแล้ว ทีฆะ อิ เป็น อี = โยสุ กตนิการโลเปสุ ทีฆำ
๕. หลังจาก ฌ แปลง ส วิภัตติ เป็น โน = ฌลโต สสฺส โน วา

วิธีที่เหลือ เหมือนกับ ปุริส ศัพท์

อีการันต์

ทณฺฑีสทฺทปทมาลา (ผู้มีไม้เท้า)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	ทณฺฑี	ทณฺฑี ทณฺฑิโน
อา.	โภ ทณฺฑิ	โภนฺโต ทณฺฑี ทณฺฑิโน
ทุ.	ทณฺฑินํ ทณฺฑึ	ทณฺฑี ทณฺฑิโน
ต.	ทณฺฑินา	ทณฺฑีหิ ทณฺฑีภิ
จ.	ทณฺฑิโน ทณฺฑิสฺส	ทณฺฑีนํ
มี.	ทณฺฑินา ทณฺฑิมฺหา ทณฺฑิสฺมา	ทณฺฑีหิ ทณฺฑีภิ
ฉ.	ทณฺฑิโน ทณฺฑิสฺส	ทณฺฑีนํ
ส.	ทณฺฑินิ ทณฺฑิมฺหิ ทณฺฑิสฺมึ	ทณฺฑีสุ

ศัพท์แจกตาม

หตฺถี ทาฐี คณี สํฆี สามี คามี จ คามณี,
โยคี โรคี สุขี ทุกฺขี จารี จาคี จ กุสลี.

ช้าง, สัตว์ร้าย, ผู้มีคณะ, ผู้มีหมู่, เจ้าของ หรือ สามี, ผู้ใหญ่บ้าน, กำนัน, ผู้มีความเพียร, ผู้มีโรค, ผู้มีความสุข, ผู้มีความทุกข์, ผู้มีความประพฤติ, ผู้มีการบริจาค, ผู้มีกุศล

สูตรที่ใช้ทำตัวรูปในอีการันต์

๑. เพราะวิภัตติฝ่ายเอกวจนะและโย วิภัตติทั้งหลาย รัสสะ อี เป็น อิ ด้วยสูตร = อโฆ รสฺสเมกวจนโยสฺวปิจ
๒. หลังจาก อิ ชื่อ ฆ แปลง โย วิภัตติ เป็น โน = โยนํ โน
๓. หลังจาก อิ ชื่อ ฆ แปลง สฺมึ วิภัตติ เป็น นิ = สฺมึ นิ

วิธีที่เหลือ เหมือนกับ อคฺคิ ศัพท์ ฯ

อุการันต์

ภิกขุสทฺทปฑมาลา (ภิกษุ)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	ภิกฺขุ	ภิกฺขู ภิกฺขโว
อา.	โภ ภิกฺขุ	โภนฺโต ภิกฺขู ภิกฺขเว ภิกฺขโว
ทุ.	ภิกฺขุ๋	ภิกฺขู ภิกฺขโว
ต.	ภิกฺขุนา	ภิกฺขูหิ - ภิ, ภิกฺขุหิ - ภิ
จ.	ภิกฺขุโน ภิกฺขุสฺส	ภิกฺขูนๆ ภิกฺขุนๆ
มี.	ภิกฺขุนา ภิกฺขุมฺหา ภิกฺขุสฺมา	ภิกฺขูหิ - ภิ, ภิกฺขุหิ - ภิ
ฉ.	ภิกฺขุโน ภิกฺขุสฺส	ภิกฺขูนๆ ภิกฺขุนๆ
ส.	ภิกฺขุมฺหิ ภิกฺขุสฺมึ	ภิกฺขูสุ ภิกฺขุสุ

ศัพท์แจกตาม

ปฏฺ สานุ ภาณุ ราหุ เกตุ ปงฺคุ'จฺฉุ สินฺธิ'ธุ,
เวฬุ เวณุ เนรุ เมรุ คุรู'สุ เหตุ ชนฺตุ จ.

คนฉลาด, ไหล่เขา, รัศมี, ราหู, ธง, คนเปลี้ย, อ้อย, มหาสมุทร, เชื้อไฟ, ไม้ไผ่, ไม้ไผ่, ภูเขาสุเมรุ} ภูเขาสุเมรุ, ครู, ลูกศร, เหตุ, สัตว์ (สินฺธิ'ธุ = สินฺธุ + อิธุ)

สูตรที่ใช้ทำตัวรูปในอุการันต์

๑. หลังจาก อุ ชื่อ ล แปลง โย วิภัตติเป็น โว = ลโต โวกาโร จ
๒. เพราะ เว, โว แปลง อุ ที่ชื่อ ล เป็น อ = เวโวสุ โล จ
๓. หลังจาก อุ ที่ชื่อ ล แปลง โย อาลปนะ เป็น เว, โว = อกตรสฺสา ลโต ยวาลปนสฺส เวโว

วิธีที่เหลือ เหมือนกับ อคฺคิ ศัพท์

อูการันต์

สยมฺภูสทฺทปทมาลา (พระสยัมภูพุทธเจ้า)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. สยมฺภู	สยมฺภู สยมฺภุโว
อา. โภ สยมฺภุ	โภนฺโต สยมฺภู สยมฺภุโว
ทุ. สยมฺภุๆ	สยมฺภู สยมฺภุโว
ต. สยมฺภุนา	สยมฺภูหิ สยมฺภูภิ
จ. สยมฺภุโน สยมฺภุสฺส	สยมฺภูนๆ
มี. สยมฺภุนา สยมฺภุมฺหา สยมฺภุสฺมา	สยมฺภูหิ สยมฺภูภิ
ฉ. สยมฺภุโน สยมฺภุสฺส	สยมฺภูนๆ
ส. สยมฺภุมฺหิ สยมฺภุสฺมึ	สยมฺภูสุ

อภิภู วตฺตภู สมฺภู ปภู วิภู ปราภิภูทโย.

ศัพท์ทั้ง ๖ นี้แจกปทมาลาเหมือน สยมฺภู ส่วน สพฺพญฺญู เวทคู วิญฺญู เป็นต้น แปลง โย เป็น โน แทน โว และ สหภู ศัพท์ แปลง โย เป็น โว และ โน นักศึกษาพึงจดจำด้วยคาถานี้

โวโยโน ชนฺตุโต โหนฺติ โวโยว เหตุสทฺทโต,
สหภูสทฺทโต โวโน โวว ภิกฺขาภิภฺวาทิโต,
อมุปภฺติโต โยว โนว สพฺพญฺญุอาทิโต.

หลังจาก ชนฺตุ ศัพท์ มี โว โย โน หลังจาก เหตุ ศัพท์มี โว โย เท่านั้น หลังจาก สหภู ศัพท์ มี โว โน หลังจาก ภิกฺขุ ศัพท์ และ อภิภู ศัพท์มี โว เท่านั้น หลังจาก อมุ ศัพท์เป็นต้นมี โย อย่างเดียว หลังจาก สพฺพญฺญู ศัพท์เป็นต้น มี โน เท่านั้น

โอการันต์

โค - วัว

โคสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. โค	คาโว คโว
อา. เห โค	โภนฺโต คาโว คโว
ทุ. ควํ คาวํ คาวุ่	คาโว คโว
ต. คาเวน คเวน	โคหิ โคภิ
จ. คาวสฺส ควสฺส	ควํ คุนฺนำ โคนำ
มี. คาวา คาวมฺหา - สฺมา ควา ควมฺหา - สฺมา	โคหิ โคภิ
ฉ. คาวสฺส ควสฺส	ควำ คุนฺนำ โคนำ
ส. คาเว คาวมฺหิ - สฺมึ คเว ควมฺหิ - สฺมึ	คาเวสุ คเวสุ โคสุ

(โคศัพท์นั้น มิใช่หมายเอาวัวตัวผู้เท่านั้น บางรูปหมายถึงวัวตัวเมียด้วย ในคัมภีร์โมคคัลลานะกล่าวว่า ส วิภัตติมีรูป ควำ ด้วย)

สูตรที่ใช้ทำตัวรูปในโอการันต์

๑. เพราะ โย วิภัตติ แปลง โอ ของ โค เป็น อาว = โยสุ จ
๒. เพราะ นา, สฺมา, สฺมึ, สุ วิภัตติ แปลง โอ ของ โค เป็น อาว = จ ศัพท์ในสูตร โยสุ จ
๓. เพราะ โย, นา, ส, สฺมา, สฺมึ, สุ วิภัตติ แปลง โอ ของ โค เป็น อว = จ ศัพท์ในสูตร อวมฺหิ จ
๔. แปลง โย วิภัตติ เป็น โอ = ตุ ศัพท์ ในสูตร ตโต โยนโม ตุ
๕. เพราะ อำ วิภัตติ แปลง โอ ของ โค เป็น อาว และ อว = อวมฺหิ จ
๖. เพราะ อำ วิภัตติ แปลง อ ของ อาว เป็น อุ = อาวสฺสุ วา
๗. หลังจาก อุ ที่ชื่อ ล แปลง อำ เป็น นิคคหิต = อโม นิคฺคหีตำ ณลเปหิ
๘. เพราะ ส วิภัตติ แปลง โอ ของ โค เป็น อาว = คาว เส

๙. แปลง นำ วิภัตติเป็น อำ แปลง โอ ของ โค เป็น อว = จ ศัพท์ในสูตร ตโต นมำปติมฺหา ลุตฺเต จ สมาเส

๑๐. เพราะ นำ วิภัตติ แปลง โค เป็น คุ = จ ศัพท์ในสูตร สุหินาสุ จ

๑๑. เพราะ นำ วิภัตติ ลง นฺ อาคม ด้วย จ ศัพท์ ในสูตร = โน จ ทฺวาทิโต นำมฺหิ

จบรัตตาทิคณะ ปุงลิงค์

รัตตาทิคณะ นปุงสกลิงค์

ในรัตตาทิคณะนี้ มี การันต์ ๕ คือ อิ - อี - อุ - อู - โอ

อิการันต์

อฏฺฐิ สตฺถิ ทธ' กฺข'จฺฉิ วาริ สปฺปิ นปุสกา.

เมล็ด (กระดูก) ขาอ่อน, นมส้ม, นัยน์ตา, นัยน์ตา, น้ำ, เนยใส

ศัพท์เหล่านี้เป็นรัตตาทิคณะ อิการันต์ นปุงสกลิงค์

อฏฺฐิสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อฏฺฐี	อฏฺฐี อฏฺฐีนิ
อ. เห อฏฺฐี	เห อฏฺฐี อฏฺฐีนิ
ทุ. อฏฺฐึ	อฏฺฐี อฏฺฐีนิ

รูปที่เหลือ เหมือนกับ อคฺคิ ศัพท์ ในปุงลิงค์

ทำตัวรูป

๑. แปลง โย วิภัตติ เป็น นิ = โยนำ นิ นปุสเกหิ

อีการันต์

สุขการี, สีฆยายี เป็นต้นเป็นอีการันต์ นปุงสกลิงค์ แจกปทมาลาเหมือน ทณฺฑี ศัพท์ ในปุงลิงค์ เพียงแต่ปฐมา สิ วิภัตติ ต้องรัสสะเป็น สุขการิ, สีฆยายิ ส่วน โย วิภัตติเป็น สุขการีนิ, สีฆยายีนิ เท่านั้น ที่เหลือเหมือน ทณฺฑี ศัพท์

อุการันต์

อายุ จกฺขุ วสุ ทารุ มธุวมฺพุ ติปุ หิงฺคุ จ,
สิงฺคุ มตฺถุ วตฺถุ ชตุ สาลฺวสฺสุ ผลุ พินฺทุ จ.

อายุ, ดวงตา, ทรัพย์, ไม้, น้ำผึ้ง, น้ำ, ดีบุก, มหาหิงค์ (ยา), ต้นมะรุม, เนยเหลว, เรื่อง (วัตถุสิ่งของ, สวน, ที่ตั้ง), ครั่ง, เง่าบัว, น้ำตา, ข้อ (ปล้อง), จุด (หยาดน้ำ)

ศัพท์เหล่านี้เป็น รัตตาทิคณะ อุการันต์ นปุงสกลิงค์ แจกเหมือน อฏฺฐิ ศัพท์ แต่ อายุ ศัพท์ พิเศษใน นา ตติยาวิภัตติมีรูปเป็น อายุสา เหมือนกับมโนคณะเท่านั้น

อูการันต์

โคตรภู, ธมฺมญฺญู เป็นต้น เป็นรัตตาทิคณะ อูการันต์ นปุงสกลิงค์ แจกเหมือน สุขการี ศัพท์ ฯ

โอการันต์

จิตฺตโคศัพท์ เป็น สมาส โอการันต์ ต้องรัสสะ โอ เป็น อุ ด้วยสูตร = สโร รสฺโส นปุงสเก แล้วมาเป็นนามมี อุการันต์เป็นที่สุด แจกปทมาลาเหมือน อุ การันต์ อายุ ศัพท์

อธิบาย อีการันต์ นปุงสกลิงค์

สุขการี ทานอันกระทำความสุข **สีฆยายี** จิตผู้ไปเร็วเป็นปกติ ความจริงแล้ว อีการันต์ในปุงลิงค์ หากกล่าวถึง จิต ทาน ศีล และ ตระกูล เป็นต้น ก็เปลี่ยนเป็นนปุงสกลิงค์ไป เช่น ทณฺฑี ศัพท์ แปลว่า ชายผู้มีไม้เท้า ก็เป็นปุงลิงค์ ถ้าแปลว่า ตระกูลผู้มีไม้เท้า ก็เป็นนปุงสกลิงค์ แจกเป็น ทณฺฑิ ทณฺฑี ทณฺฑีนิ เป็นต้น

สุขการี ถ้าแปลว่า ชายผู้กระทำความสุข ก็เป็นปุงลิงค์ แจกเหมือน ทณฺฑีศัพท์ หากแปลว่า ทานอันกระทำความสุข ก็เป็นนปุงสกลิงค์ สีฆยายีศัพท์ ก็เช่นเดียวกัน

จบรัตตาทิคณะ นปุงสกลิงค์

๖๕. นทาทิคณะ อิตถีลิงค์

หมู่บทที่สำเร็จรูป โดยลง อี ปัจจัย ด้วยสูตรว่า นทาทิโต วา อี และสูตรว่า ณวณิก-เณยฺยณนฺตูหิ เป็นต้น ชื่อว่า **นทาทิคณะ** เป็นอิตถีลิงค์เท่านั้น

นที - แม่น้ำ

นทีสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. นที	นที นทิโย นชฺโช
อา. โภติ นทิ	โภติโย นที นทิโย นชฺโช
ทุ. นทึ นทิยำ	นที นทิโย นชฺโช
ต. **นชฺชา** นทิยา	นทีหิ นทีภิ
จ. **นชฺชา** นทิยา	นทีนำ
มี. **นชฺชา** นทิยา	นทีหิ นทีภิ
ฉ. **นชฺชา** นทิยา	นทีนำ
ส. **นชฺชำ** นทิยา นทิยำ	นทีสุ

ศัพท์แจกตาม

อิตฺถี นารี กุมารี จ ตรุณี พฺราหฺมณี สขี,
มาตุลานี สิรี โภคี คจฺฉนฺตี คจฺฉตี คุณ-
วนฺตี คุณวตี คาวี ทาสี ปุถวี ปถวี.

ผู้หญิง, เด็กหญิง, หญิงสาว, หญิงผู้ประพฤติพรหมจรรย์, เพื่อนหญิง, ป้า, น้าหญิง, สิริ, หญิงผู้มีทรัพย์, หญิงผู้ไปอยู่, หญิงผู้ไปอยู่, หญิงผู้มีคุณ, แม่วัว, ทาสหญิง, แผ่นดิน, แผ่นดิน.

บทเหล่านี้แจกปทมาลาเหมือน นทีศัพท์ ยกเว้นรูป ชฺโช ชฺชา ชฺชํ ดังนั้น จึงจะแจกไว้ต่างหากอีก

ทำตัวรูปเฉพาะรูปพิเศษ

๑. แปลง โย วิภัตติ เป็น โอ = ตุศัพท์ในสูตร ตโต โยนโม ตุ
๒. แปลง อิ ชื่อ ป เป็น ย = ปสญฺญสฺส จ
๓. แปลง ทฺย เป็น ช = ยวตๆ ตลนทการานๆ พฺยญฺชนานิ จลยชการตฺตๆ
๔. ชฺ สทิสเทฺวภาวะ = ปร เทฺวภาโว ฐาเน
๕. หลัง อิ ชื่อ ป แปลง นา, ส วิภัตติเป็น อา = อา ปโต โยควิภาค ในสูตร อมา ปโต สฺมึสฺมานๆ วา
๖. หลังจาก อิ ที่ชื่อ ป แปลง สฺมึ เป็น อๆ, สฺมา เป็น อา = อมา ปโต สฺมึสฺมานๆ วา

วิธีที่เหลือ เหมือนกับ รตฺติ ศัพท์ ฯ

อิตฺถีสทฺทปทมาลา

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	อิตฺถี	อิตฺถี อิตฺถิโย
อา.	โภติ อิตฺถิ	โภติโย อิตฺถี อิตฺถิโย
ทุ.	อิตฺถิยๆ อิตฺถึ	อิตฺถี อิตฺถิโย
ต.	อิตฺถิยา	อิตฺถีหิ อิตฺถีภิ

เอกวจนะ	พหุวจนะ
จ. อิตฺถิยา	อิตฺถีนำ
มี. อิตฺถิยา	อิตฺถีหิ อิตฺถีภิ
ฉ. อิตฺถิยา	อิตฺถีนำ
ส. อิตฺถิยา อิตฺถิยำ	อิตฺถีสุ

ปุถวีสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. ปุถวี	ปุถวี ปุถวิโย
อา. โภติ ปุถวิ	โภติโย ปุถวี ปุถวิโย
ทุ. ปุถวี ปุถวิยำ	ปุถวี ปุถวิโย
ต. **ปุถพฺยา** ปุถวิยา	ปุถวีหิ ปุถวีภิ
ต. **ปุถพฺยา** ปุถวิยา	ปุถวีนำ
มี. **ปุถพฺยา** ปุถวิยา	ปุถวีหิ ปุถวีภิ
ฉ. **ปุถพฺยา** ปุถวิยา	ปุถวีนำ
ส. **ปุถพฺยำ** ปุถวิยา ปุถวิยำ	ปุถวีสุ

คาถาแจกตามยังมีศัพท์ที่มีรูปพิเศษอีก ๒ ศัพท์ คือ พฺราหฺมณี และ ทาสี ใน นา, ส, สฺมา วิภัตติ มีรูปเป็น พฺราหฺมณฺยา, ทาสฺยา และ สัตตมีวิภัตติ มีรูปเป็น พฺราหฺมณฺยำ, ทาสฺยำ

ทำตัวรูปเฉพาะรูปพิเศษ

๑. หลังจาก อิ ชื่อ ป แปลง นา และ ส วิภัตติเป็น อา = อา ปโต โยควิภาคใน อมา ปโต สฺมึสฺมานำ วา

๒. หลังจาก อิ ชื่อ ป แปลง สฺมึ เป็น อำ, สฺมา เป็น อา = อมา ปโต สฺมึสฺมานำ วา

๓. เพราะ อา และ อำ แปลง อิ ชื่อ ป เป็น ย = ปสญฺญสฺส จ

๔. แปลง วฺ เป็น พฺ = โพ วสฺส

๖๖. คหปตาทิคณะ อิตถีลิงค์

หมู่บทที่สำเร็จรูปโดย ลง อินี ปัจจัยด้วยสูตร ปติภิกฺขุราชีการนฺเตหิ อินี ฯ ชื่อว่า คหปตาทิคณะ เป็นอิตถีลิงค์แน่นอน

คหปตานีสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. คหปตานี	คหปตานี คหปตานิโย
อา. โภติ คหปตานิ	โภติโย คหปตานี คหปตานิโย
ทุ. คหปตานึ คหปตานิยํ	คหปตานี คหปตานิโย

ตั้งแต่ ตติยา ไปจนถึง สัตตมี แจกเหมือนกับ อิตฺถีศัพท์

ศัพท์แจกตาม

ภิกฺขุนี ราชินี เจว ทณฺฑินี จ โปกฺขรณี,
ยกฺขินี จ ปรจิตฺต- วิทุนี คหปตาทโย.

นางภิกษุณี, พระราชินี, หญิงผู้มีไม้เท้า, สระโปกขรณี, นางยักษินี, หญิงผู้รู้จิตของบุคคลอื่น, ศัพท์เหล่านี้เป็น**คหปตาทิคณะ**

บทเหล่านี้แจกปทมาลาเหมือนกับ คหปตานี ศัพท์ เว้น โปกฺขรณี ศัพท์ที่มีรูปพิเศษ ในปฐมาวิภัตติ เป็น โปกฺขรณฺโณ นา, ส, สฺมา เป็น โปกฺขรณฺณา สฺมึ เป็น โปกฺขรณฺณํ จึงจะแจกไว้ต่างหาก

โปกฺขรณีสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. โปกฺขรณี	โปกฺขรณี โปกฺขรณฺโณ โปกฺขรณิโย
อา. เห โปกฺขรณิ	เห โปกฺขรณี โปกฺขรณฺโณ โปกฺขรณิโย
ทุ. โปกฺขรณึ โปกฺขรณิยํ	โปกฺขรณี โปกฺขรณฺโณ โปกฺขรณิโย

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ต.	โปกฺขรณิยา **โปกฺขรญฺญา**	โปกฺขรณีหิ โปกฺขรณีภิ
จ.	โปกฺขรณิยา **โปกฺขรญฺญา**	โปกฺขรณีนำ
มี.	โปกฺขรณิยา **โปกฺขรญฺญา**	โปกฺขรณีหิ โปกฺขรณีภิ
ฉ.	โปกฺขรณิยา **โปกฺขรญฺญา**	โปกฺขรณีนำ
ส.	โปกฺขรณิยา โปกฺขรณิยำ **โปกฺขรญฺญำ**	โปกฺขรณีสุ

ทำเฉพาะรูปพิเศษ

๑. แปลง อิ ของ อินี ปัจจัยเป็น อ และแปลง น เป็น ณ = เตสุ วุทฺธิโลปาคม ฯ
๒. แปลง โย วิภัตติ เป็น โอ = ตุศัพท์ในสูตร ตโต โยนโม ตุ
๓. แปลง อี ที่ชื่อ ป เป็น ย = ปสญฺญสฺส จ
๔. แปลง ญฺย เป็น ญ = การศัพท์ในสูตร ยวตำ ตลนทการานำ พยญฺชนานิ ฯ
๕. ญ เทฺวภาวะ -= ปร เทฺวภาโว ฐาเน
๖. หลังจาก อี ที่ชื่อ ป แปลง นา, ส วิภัตติเป็น อา = อา ปโต โยควิภาค ในสูตรว่า อมา ปโต สฺมึสฺมานำ วา
๗. หลังจาก อี ที่ชื่อ ป แปลง สฺมึ เป็น อำ, สฺมา เป็น อา = อมา ปโต สฺมึสฺมานำ วา

สรุปวิธีลงอิตถีลิงค์โชตกปัจจัย

๑. บทที่เป็นได้ ๒ ลิงค์ ลง อี ปัจจัย เป็นส่วนมาก ลง อินี ปัจจัยน้อย
เช่น สุนขี, สูกรี, มกฺกฏี, ยกฺขี มีรูปเป็น ยกฺขินี บ้าง ฯ
๒. บทที่มี ณว, ณิก, เณยฺย, ณ, นฺต และ นฺตุ ปัจจัยเป็นที่สุด ลง อี ปัจจัยเท่านั้น ฯ
เช่น มาณวี, นาวิกี, เวนเตยฺยี, โคตมี, คจฺฉนฺตี คุณวนฺตี (ตามลำดับ)
๓. คุณนามที่มี อการันต์เป็นที่สุด ลงเฉพาะ อา ปัจจัยเท่านั้น เช่น อภิรูปา กญฺญา, นีลา มาลา, โสภณา วธู
๔. บทที่มี อิ, อี, อุ, อู เป็นที่สุด ลง อินี ปัจจัย
เช่น คหปตานี, ภิกฺขุนี, ทณฺฑินี, โปกฺขรณี, ปรจิตฺตวิทุนี

๖๗. สัพพนามคณะ

สพฺพนาม คือ ศัพท์ที่ใช้แทน **นามศัพท์** ทั่ว ๆ ไป มี ๒๗ ตัว คือ **สพฺพ, กตร, กตม, อุภย, อิตร, อญฺญ, อญฺญตร, อญฺญตม, ปุพฺพ, ปร, อปร, ทกฺขิณ, อุตฺตร, อธร, ย, ต, เอต, อิม, อมุ, กึ, เอก, อุภ, ทฺวิ, ติ, จตุ (ปญฺจ) ตุมฺห อมฺห** อิติ สตฺตวีสติ สพฺพนามานิ, ตานิ สพฺพนามตฺตา ติลิงฺคานิ ฯ

สพฺพ - ทั้งปวง

สพฺพสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. สพฺโพ	สพฺเพ
อา. โภ สพฺพ สพฺพา	โภนฺโต สพฺเพ
ทุ. สพฺพํ	สพฺเพ
ต. สพฺเพน	สพฺเพหิ สพฺเพภิ
จ. สพฺพสฺส	สพฺเพสํ สพฺเพสานํ
มี. สพฺพสฺมา สพฺพมฺหา	สพฺเพหิ สพฺเพภิ
ฉ. สพฺพสฺส	สพฺเพสํ สพฺเพสานํ
ส. สพฺพสฺมึ สพฺพมฺหิ	สพฺเพสุ

สพฺพสทฺทปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. สพฺพํ	สพฺพานิ
อา. โภ สพฺพ สพฺพา	ภวนฺตานิ สพฺพานิ
ทุ. สพฺพํ	สพฺพานิ

ตั้งแต่ ตติยาวิภัตติ เป็นต้นไป แจกเหมือนในปุงลิงค์

สพฺพาสทฺทปทมาลา อิตถีลิงค์

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. สพฺพา	สพฺพา สพฺพาโย
อา. โภติ สพฺเพ	โภติโย สพฺพา สพฺพาโย
ทุ. สพฺพำ	สพฺพา สพฺพาโย
ต. สพฺพาย	สพฺพาหิ สพฺพาภิ
จ. สพฺพาย สพฺพสฺสา	สพฺพาสำ สพฺพาสานำ
มี. สพฺพาย	สพฺพาหิ สพฺพาภิ
ฉ. สพฺพาย สพฺพสฺสา	สพฺพาสำ สพฺพาสานำ
ส. สพฺพายำ สพฺพสฺสำ	สพฺพาสุ

สูตรทำตัวรูปในปุงลิงค์

๑. หลังจากสัพพนาม แปลง โย ปฐมาวิภัตติ เป็น เอ = สพฺพนามการเต ปฐโม
๒. เพราะ นำ วิภัตติ แปลง อ ของสัพพนาม เป็น เอ = สพฺพนามานำ นำมฺหิ จ
๓. หลังจากสัพพนาม แปลง นำ วิภัตติ เป็น สำ, สานำ = สพฺพโต นำ สำสานำ

นปุงสกลิงค์

๑. หลังจาก อการันต์ แปลง โย เป็น นิ = อโต นิจฺจำ
๒. ที่เหลือ เหมือนในปุงลิงค์

อิตถีลิงค์

๑. ในอาลปนะ แปลง สิ ที่ชื่อ ค เป็น เอ = ฆเต จ
๒. หลังจาก อา ที่ชื่อ ฆ แปลง นา วิภัตติเป็นต้น เป็น อาย = ฆโต นาทีนำ
๓. หลังจาก ฆ, ป แปลง สฺมึ เป็น สำ, ส เป็น สา = ฆปโต สฺมึสานำ สำสา
๔. เพราะ สำ, สา ลง สฺ อาคม = สำสาเสฺกวจเนสุ จ

กตร ถึง อญฺญตม ๖ ศัพท์นี้แจกเหมือน สพฺพ ศัพท์ แต่ในอิตถีลิงค์มีรูปพิเศษคือ ใน ส วิภัตติ มีรูปเป็น กตริสฺสา, สฺมึ วิภัตติ มีรูปเป็น กตริสฺสํ. โดยแปลง อ เป็น อิ ด้วย จ ศัพท์ที่ตามมาในสูตร เอติมาสมิ

กตราสทฺทปทมาลา (ไหน)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. กตรา	กตรา กตราโย
อา. โภติ กตเร	โภติโย กตรา กตราโย
ทุ. กตรํ	กตรา กตราโย
ต. กตราย	กตราหิ กตราภิ
จ. กตราย กตริสฺสา	กตราสํ กตราสานํ
มี. กตราย	กตราหิ กตราภิ
ฉ. กตราย กตริสฺสา	กตราสํ กตราสานํ
ส. กตราย กตริสฺสํ	กตราสุ

ตั้งแต่ ปุพฺพ ถึง อธร ๖ ศัพท์นี้มีรูปต่างจาก สพฺพ ศัพท์ โดยแปลง โย ปฐมา เป็น อา มีรูปเป็น ปุพฺพา, แปลง สฺมา วิภัตติเป็น อา มีรูปเป็น ปุพฺพา และแปลง สฺมึ วิภัตติเป็น เอ มีรูปเป็น ปุพฺเพ (เพราะ จ ศัพท์ในสูตร ตโย เนว จ สพฺพนาเมหิ ให้ทำได้บ้าง)

ปุพฺโพ - ข้างหน้า, ก่อน

ปุพฺพสทฺทปทมาลา (ปุ๋)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. ปุพฺโพ	ปุพฺเพ ปุพฺพา
อา. โภ ปุพฺพ ปุพฺพา	โภนฺโต ปุพฺเพ ปุพฺพา
ทุ. ปุพฺพํ	ปุพฺเพ
ต. ปุพฺเพน	ปุพฺเพหิ ปุพฺเพภิ

เอกวจนะ	พหุวจนะ
จ. ปุพฺพสฺส	ปุพฺเพสํ ปุพฺเพสานํ
มี. ปุพฺพา ปุพฺพมฺหา ปุพฺพสฺมา	ปุพฺเพหิ ปุพฺเพภิ
ฉ. ปุพฺพสฺส	ปุพฺเพสํ ปุพฺเพสานํ
ส. ปุพฺเพ ปุพฺพมฺหิ ปุพฺพสฺมึ	ปุพฺเพสุ

ในนปุงสกลิงค์มีรูปแตกต่างเฉพาะปฐมา และทุติยาวิภัตติเท่านั้น ส่วนในอิตถีลิงค์ศัพท์ทั้ง ๖ นี้ แจกเหมือน สพฺพา ศัพท์ เว้น ทกฺขิณ และ อุตฺตร ศัพท์ มีรูปพิเศษ ใน สฺมึวิภัตติ มีรูปเป็น ทกฺขิณาย, อุตฺตราย เกินจาก สพฺพา ศัพท์ (เพราะว่า ศัพท์ที่มาจากสูตร เนตาหิ สฺมิมาย ยา)

สัพพนามตั้งแต่ **ย** ศัพท์ ถึง **อมฺห** ศัพท์ **ไม่มีอาลปนะ ย** ศัพท์ แจกปทมาลาเหมือน **สพฺพ** ศัพท์ **ทั้งสามลิงค์**

โส - นั้น

ตสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. โส	เน เต
ทุ. นํ ตํ	เน เต
ต. เนน เตน	เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ
จ. อสฺส นสฺส ตสฺส	เนสํ เนสานํ เตสํ เตสานํ
มี. อสฺมา นสฺมา ตสฺมา นมฺหา ตมฺหา	เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ
ฉ. อสฺส นสฺส ตสฺส	เนสํ เนสานํ เตสํ เตสานํ
ส. อสฺมึ นสฺมึ ตสฺมึ นมฺหิ ตมฺหิ	เนสุ เตสุ

ตสทฺทปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. นํ ตํ	นานิ ตานิ
ทุ. นํ ตํ	นานิ ตานิ
ต. เนน เตน	เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ

ที่เหลือแจกเหมือน ปุลิงค์

ตาสทฺทปทมาลา (อิตถีลิงค์)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. สา	นา นาโย ตา ตาโย
ทุ. นํ ตํ	นา นาโย ตา ตาโย
ต. นาย ตาย	นาหิ นาภิ ตาหิ ตาภิ
จ. ติสฺสาย ตสฺสาย อสฺสาย นสฺสาย ติสฺสา ตสฺสา อสฺสา นสฺสา นาย ตาย	นาสํ นาสานํ ตาสํ ตาสานํ
มี. นาย ตาย	นาหิ นาภิ ตาหิ ตาภิ
ฉ. ติสฺสาย ตสฺสาย อสฺสาย นสฺสาย ติสฺสา ตสฺสา อสฺสา นสฺสา นาย ตาย	นาสํ นาสานํ ตาสํ ตาสานํ
ส. ติสฺสํ ตสฺสํ อสฺสํ นสฺสํ นายํ ตายํ	นาสุ ตาสุ

เอโส - นั่น

เอตสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. เอโส	เอเต
ทุ. เอตํ (เอนํ)	เอเต
ต. เอเตน	เอเตหิ เอเตภิ

เอกวจนะ	พหุวจนะ
จ. เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
มี. เอตมฺหา เอตสฺมา	เอเตหิ เอเตภิ
ฉ. เอตสฺส	เอเตสํ เอเตสานํ
ส. เอตมฺหิ เอตสฺมึ	เอเตสุ

เอตสทฺทปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. เอตํ	เอตานิ
ทุ. เอตํ	เอตานิ
ต. เอเตน	เอเตหิ เอเตภิ

รูปที่เหลือ แจกเหมือนในปุงลิงค์

เอตาสทฺทปทมาลา (อิตถีลิงค์)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. เอสา	เอตา เอตาโย
ทุ. เอตํ	เอตา เอตาโย
ต. เอตาย	เอตาหิ เอตาภิ
จ. เอติสฺสาย เอติสฺสา เอตาย	เอตาสํ เอตาสานํ
มี. เอตาย	เอตาหิ เอตาภิ
ฉ. เอติสฺสาย เอติสฺสา เอตาย	เอตาสํ เอตาสานํ
ส. เอติสฺสํ เอตายํ	เอตาสุ

ข้อควรทราบ

ตา ศัพท์ อิตถีลิงค์ ใน นำ วิภัตติ รูปว่า อาสำ มีใช้น้อย ส่วน ตฺย สัพพนาม แจกปทมาลาเหมือน ต ศัพท์

สูตรที่ใช้ทำตัวรูป ต ศัพท์

๑. แปลง ต ของ เอต และ ต ศัพท์ เป็น ส = เอตเตสำ โต
๒. หลังจากสัพพนาม แปลง โย ปฐมา เป็น เอ = สพฺพนามการเต ปฐโม
๓. แปลง ต สัพพนามเป็น น = ตสฺส วา นสฺตำ สพฺพตฺถ
๔. เพราะ ส, สฺมา, สฺมึ, สำ, สา วิภัตติ แปลง ต เป็น อ = สสฺมาสฺมึสำสฺวตฺตำ
๕. เพราะ นำ วิภัตติในอิตถีลิงค์ แปลง อ เป็น เอ = สพฺพนามมานำ นำมฺหิ จ
๖. เพราะ สำ, สา เอกวจนะ ลง สฺ อาคม = สำสาเสฺวกวจเนสุ จ
๗. แปลง ส วิภัตติที่อยู่หลังจาก ตา, เอตา, อิมา เป็น สฺสาย = ตโต สสฺส สฺสาย
๘. หลังจาก ฆ, ป แปลง สฺมึ เป็น สำ, ส วิภัตติเป็น สา = ฆปโต สฺมึสานำ สำสา
๙. หลังจาก ฆ, ป แปลง สฺมึ วิภัตติ เป็น ยำ = ฆปโต สฺมึ ยำ วา
๑๐. หลังจาก ฆ แปลง นา วิภัตติเป็นต้น เป็น อาย = ฆโต นาทีนำ
๑๑. เพราะ สำ, สา เอกวจนะ แปลง อา ที่ ตา เป็น อิ = ตสฺสา วา
๑๒. เพราะ สำ, สา เอกวจนะ แปลง อา ที่ เอตา และ อิมา เป็น อิ = เอติมาสมิ

อยำ - นี้

อิมสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อยำ	อิเม
ท. อิมำ	อิเม
ต. อเนน อิมินา	เอหิ เอภิ อิเมหิ อิเมภิ
จ. อสฺส อิมสฺส	เอสำ เอสานำ อิเมสำ อิเมสานำ
มี. อสฺมา อิมมฺหา อิมสฺมา	เอหิ เอภิ อิเมหิ อิเมภิ
ฉ. อสฺส อิมสฺส	เอสำ เอสานำ อิเมสำ อิเมสานำ
ส. อสฺมึ อิมมฺหิ อิมสฺมึ	เอสุ อิเมสุ

อิมสทฺทปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อิทำ อิมำ	อิมานิ
ทุ. อิทำ อิมำ	อิมานิ

รูปที่เหลือเหมือนกับ ปุลิงค์ ฯ

อิมาสทฺทปทมาลา (อิตถีลิงค์)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อยำ	อิมา อิมาโย
ทุ. อิมำ	อิมา อิมาโย
ต. อิมาย	อิมาหิ อิมาภิ
จ. อสฺสาย อิมิสฺสาย อสฺสา อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสำ อิมาสานำ
มี. อิมาย	อิมาหิ อิมาภิ
ฉ. อสฺสาย อิมิสฺสาย อสฺสา อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสำ อิมาสานำ
ส. อสฺสำ อิมิสฺสำ อิมายำ	อิมาสุ

อสุ - โน้น

อมุสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อสุ อมุ	อมู
ทุ. อมุำ	อมู
ต. อมุนา	อมูหิ อมูภิ อมุหิ อมุภิ
จ. อมุสฺส อทุสฺส	อมูสำ อมูสานำ อมุสำ อมุสานำ
มี. อมุมฺหา อมุสฺมา	อมูหิ อมูภิ อมุหิ อมุภิ
ฉ. อมุสฺส อทุสฺส	อมูสำ อมูสานำ อมุสำ อมุสานำ
ส. อมุมฺหิ อมุสฺมึ	อมูสุ อมุสุ

อมุสทฺทปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อทุ	อมู อมูนิ
ท. อทุ	อมู อมูนิ

รูปที่เหลือ เหมือนในปุงลิงค์

อมุสทฺทปทมาลา (อิตถีลิงค์)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อสุ อมุ	อมู อมุโย
ทุ. อมุ	อมู อมุโย
ต. อมุยา	อมูหิ อมูภิ อมุหิ อมุภิ
จ. อมุสฺสา อมุยา	อมูสํ อมูสานํ อมุสํ อมุสานํ
มี. อมุยา	อมูหิ อมูภิ อมุหิ อมุภิ
ฉ. อมุสฺสา อมุยา	อมูสํ อมูสานํ อมุสํ อมุสานํ
ส. อมุสฺสํ อมุยํ	อมูสุ อมุสุ

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง อิม ศัพท์ที่ไม่ใช่ นปุ เป็น อยํ = อนุปุสกสฺสายํ สิมฺหิ
๒. เพราะ นา วิภัตติ แปลง อิม ศัพท์ที่ไม่ใช่ อิตถีลิงค์เป็น อน และ อิมิ = อนิมินามฺหิ จ
๓. เพราะ สุ, นํ, หิ วิภัตติ แปลง อิม ที่ไม่ใช่อิตถีลิงค์ เป็น เอ = สพฺพสฺสิมสฺเส วา
๔. เพราะ ส, สฺมา, สฺมึ, สํ, สา แปลง อิม เป็น อ = อิมสทฺทสฺส จ
๕. เพราะ สํ, สา และ สฺสาย เอกวจนะ แปลง อ ของ อิม เป็น อิ = เอติมาสมิ

นปุงสกลิงค์

๖. เพราะ อำ และ สิ วิภัตติ แปลง อิม กับวิภัตติเป็น อิทำ = อิมสฺสิทมำสิสุ นปุสเก

อมุศัพท์

๗. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง ม ของ อมุ เป็น ส = อมุสฺสโม สำ

๘. เพราะ อำ และ สิ วิภัตติ แปลง อิม กับ วิภัตติเป็น อทุำ = อมุสฺสาทุำ

ข้อควรทราบ

ต ศัพท์ แปลว่า นั้น สำหรับใช้ในที่ **ไกล, เอต** ศัพท์ แปลว่า นั่น ใช้ในที่ไม่ไกล้ไม่ไกล, **อิม** ศัพท์ แปลว่า นี้ ใช้ในที่ใกล้ การกำหนดใช้เช่นนี้ ยังไม่แน่นอน เพราะ **เอต** ศัพท์ตามคัมภีร์ไวยากรณ์ใช้ในที่ไม่ไกล แต่ในพระวินัย **เอต** ศัพท์มีใช้ในที่ไกล เช่น เอตำ สัมาฏึ อธิฏฺฐามิ.

กึสทฺทปทมาลา (ปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. โก	เก
ทุ. กำ	เก
ต. เกน	เกหิ เกภิ
จ. กสฺส กิสฺส	เกสำ เกสานำ
มี. กมฺหา กสฺมา	เกหิ เกภิ
ฉ. กสฺส กิสฺส	เกสำ เกสานำ
ส. กมฺหิ กิมฺหิ กสฺมึ กิสฺมึ	เกสุ

กึสทฺทปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. กึ	กานิ
ทุ. กึ	กานิ

รูปที่เหลือ เหมือนในปุงลิงค์

กาสทฺทปทมาลา (อิตถีลิงค์)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. กา	กา กาโย
ทุ. กำ	กา กาโย
ต. กาย	กาหิ กาภิ
จ. กสฺสา กาย	กาสำ กาสานำ
ม. กาย	กาหิ กาภิ
ฉ. กสฺสา กาย	กาสำ กาสานำ
ส. กสฺสำ กายำ	กาสุ

สูตรที่ใช้ทำตัวรูป

๑. เพราะวิภัตติทั้งหลาย แปลง กึ เป็น ก = เสเสสุ จ

๒. เพราะพยัญชนะหลัง ลบนิคคหิต = พยญฺชเน จ

๓. เพราะสระหลัง ลบนิคคหิต = กฺวจิ โลปำ

กึ ศัพท์ที่มี **จิ** นิบาตอยู่หลัง มีอรรถ **อปฺปก** แปลว่า **น้อย**

กึสทฺทจิอนฺตปทมาลา

ปุ		อิตฺ	
เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. โกจิ	เกจิ	กาจิ	กาโยจิ
ทุ. กญฺจิ	เกจิ	กญฺจิ	กาโยจิ
ต. เกนจิ	เกหิจิ	กายจิ	กาหิจิ
จ. กสฺสจิ	เกสญฺจิ	กายจิ กสฺสาจิ	กาสญฺจิ
มี. กสฺมาจิ	เกหิจิ	กายจิ	กาหิจิ
ฉ. กสฺสจิ	เกสญฺจิ	กายจิ กสฺสาจิ	กาสญฺจิ
ส. กสฺมิญฺจิ กิสฺมิญฺจิ	เกสุจิ	กายญฺจิ กสฺสญฺจิ	กาสุจิ

กึสทฺทจิอนฺตปทมาลา (นปุ)

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. กิญฺจิ	กานิจิ
ทุ. กิญฺจิ	กานิจิ

รูปที่เหลือ เหมือนในปุงลิงค์

กึ ศัพท์ที่มี ย อยู่หน้า มี จิ อยู่หลัง มีอรรถ **สกล** (ทั้งหมดทั้งสิ้น) แปลว่า คนใดคนหนึ่ง หรือ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง

กึสทฺท ยปุพฺพ จิอนฺตสทฺทปทมาลา

ปุ		อิตฺ	
เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. โย โกจิ	เย เกจิ	ยา กาจิ	ยา กาจิ, ยาโย กาโยจิ
ทุ. ยํ กญฺจิ	เย เกจิ	ยํ กญฺจิ	ยา กาจิ, ยาโย กาโยจิ
ต. เยน เกนจิ	เยหิ เกหิจิ	ยาย กายจิ	ยาหิ กาหิจิ

	ปุ		อิตฺ	
	เอกวจนะ	พหุวจนะ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
จ.	ยสฺส กสฺสจิ	เยสานำ เกสานัจิ, เยสำ เกสญฺจิ	ยสฺสา กสฺสาจิ, ยาย กายจิ	ยาสำ กาสญฺจิ
มี.	ยสฺมา กสฺมาจิ, ยมฺหา กมฺหาจิ	เยหิ เกหิจิ	ยาย กายจิ	ยาหิ กาหิจิ
ฉ.	ยสฺส กสฺสจิ	เยสำ เกสญฺจิ, เยสานำ เกสานัจิ	ยสฺสา กสฺสาจิ, ยาย กายจิ	ยาสำ กาสญฺจิ
ส.	ยสฺมึ กสฺมิญฺจิ, ยสฺมึ กิสฺมิญฺจิ	เยสุ เกสุจิ	ยสฺสำ กสฺสญฺจิ, ยายำ กายัจิ	ยาสุ กาสุจิ

กึสทฺท ยปุพฺพ จิอนฺตสทฺทปทมาลา (นปุ)

	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	ยำ กิญฺจิ	ยานิ กานิจิ
ทุ.	ยำ กิญฺจิ	ยานิ กานิจิ

รูปที่เหลือเหมือนกับ ปุลิงค์

คาถา กึ ศัพท์

จินฺโต กาโก จ กึสทฺโท อปฺปกตฺถสฺส วาจโก,
ยการยุตฺโต อาทิมฺหิ สกลตฺถสฺส วาจโก,
อจินฺโต จ อยาทิ จ ปุจฺฉา วาจกสมฺมโต.

กา ศัพท์ โก ศัพท์ และ กึ ศัพท์ ที่มี จิ อยู่หลัง กล่าวอรรถว่า **อปฺป = น้อย** หากมี ย อยู่หน้า และมี จิ อยู่หลัง กล่าวอรรถว่า **สกล = ทั้งหมดทั้งสิ้น** ถ้าไม่มี จิ อยู่หลัง ไม่มี ย อยู่หน้า ก็กล่าวอรรถ **ปุจฺฉา = คำถาม**

กึ ศัพท์ที่ประกอบกับ นามศัพท์

ปุงลิงค์ แจกเป็น กึนาโม, โกนาโม
นปุงสกลิงค์ แจกเป็น กึนามฺ, กนามฺ
อิตถีลิงค์ แจกเป็น กึนามา, กานามา เป็นต้น (สัททนีติ กล่าวว่า แจกได้ทุกวิภัตติ) นอกจากรูป กึนาโม, โกนาโม ในพระไตรปิฎกมีใช้น้อย ฯ

เอกศัพท์มีอรรถมาก

เอโก ตีสุ สงฺขฺยาตุลฺยา- ตุลฺยาสหายมิสฺสเน
เสฏฺฐญฺญสจฺจมุขฺเยสุ อปฺปมฺหิ เกวเลปิ จ.

เอก ศัพท์ มีอรรถสังขยา ตุลฺย (เหมือน), อตุลฺย (ไม่เหมือน), อสหาย (ไม่มีสหาย), มิสฺสน (อรรถผสม), เสฏฺฐ (อรรถประเสริฐ), อญฺญ (อื่น), สจฺจ (จริง), มุขฺย (ประธาน), อปฺป (น้อย), เกวล (อย่างเดียว, ล้วนๆ)

เอกสทฺทปทมาลา (อรรถสงฺขฺยาเป็นต้น)

ปุ	นปุ	อิตฺถี
ป. เอโก	เอกํ	เอกา
ทุ. เอกํ	เอกานิ	เอกํ
ต. เอเกน	เอเกน	เอกาย
จ. เอกสฺส	เอกสฺส	เอกิสฺสา เอกาย
มี. เอกมฺหา เอกสฺมา	เอกมฺหา เอกสฺมา	เอกาย
ฉ. เอกสฺส	เอกสฺส	เอกิสฺสา เอกาย
ส. เอกมฺหิ เอกสฺมึ	เอกมฺหิ เอกสฺมึ	เอกิสฺสํ เอกายํ

เอกศัพท์มี อรรถ **อญฺญ** (อื่น ๆ) มีเฉพาะพหุวจนะเท่านั้น แจกเหมือน สพฺพ ศัพท์ พหุวจนะ ทั้ง ๓ ลิงค์

ปุ	นปุ	อิตฺถี
พหุวจนะ	พหุวจนะ	พหุวจนะ
ป. เอเก	เอกานิ	เอกา เอกาโย
ทุ. เอเก	เอกานิ	เอกา เอกาโย
ต. เอเกหิ เอเกภิ	เอเกหิ เอเกภิ	เอกาหิ เอกาภิ
จ. เอเกสํ เอเกสานํ	เอเกสํ เอเกสานํ	เอกาสํ เอกาสานํ
มี. เอเกหิ เอเกภิ	เอเกหิ เอเกภิ	เอกาหิ เอกาภิ
ฉ. เอเกสํ เอเกสานํ	เอเกสํ เอเกสานํ	เอกาสํ เอกาสานํ
ส. เอเกสุ	เอเกสุ	เอกาสุ

เอกศัพท์อรรถ **มิสฺสน** (ผสมกัน) ไม่ใช่สัพพนาม มีทั้งเอกพจน์และพหุพจน์ ๓ ลิงค์ แจกปทมาลาตาม ปุริส, จิตฺต, กญฺญา ศัพท์ ส่วนอรรถ **เสฏฺฐ** และ **สจฺจ** เป็นต้น ในไวยากรณ์ไม่แสดงไว้ว่าแจกปทมาลาตามนาม หรือ สัพพนาม แต่พบในพระบาลีมีรูปเหมือน นามนาม ในลิงค์ทั้ง ๓ มี ปุริส เป็นต้น

ลง ก อาคมหลัง เอก ศัพท์มีรูปเป็น เอกโก แจกตาม ปุริสาทิคณะ, เอกกํ แจกตาม จิตตาทิคณะ, เอกิกา แจกเหมือน กัญญาทิคณะ ทั้งเอกวจนะ และพหุวจนะ

ลง กาณี ปัจจัย หลัง เอก ศัพท์มีรูปเป็น เอกาณี แจกเหมือน ทณฺฑี ปุงลิงค์, เอกาณิ แจกเหมือน นปุงสกลิงค์, เอกาณินี แจกเหมือน ทณฺฑินี อิตถีลิงค์ทั้ง ๒ วจนะ

รูป **เอเกโก** (ปุ), **เอเกกํ** (นปุ), **เอเกกา** (อิตถีลิงค์) เป็นคำวิจฉา (การกล่าวซ้ำว่า เอก, เอก) อย่างหนึ่ง แจกเหมือน เอก ศัพท์ สัพพนาม เป็นเอกวจนะอย่างเดียว ทั้ง ๓ ลิงค์

รูป **เอกโก** (ลง ก อาคม) กับรูป เอ**เกโก** (วิจฺฉา) นั้นมีเนื้อความต่างกันที่ลง ก อาคม หมายถึงคนเดียว สิ่งเดียว เช่น เอกโก (ชาย) คนเดียว, เอกกํ (ตระกูล) ๆ เดียว, เอกิกา (หญิง) คนเดียว, รูปวิจฉา หมายถึงหลายคนหลายสิ่ง เช่น เอเกโก คนหนึ่ง ๆ หรือทุก ๆ คน, เอเกกํ ตระกูลหนึ่ง ๆ หรือทุก ๆ ตระกูล, เอกิกา หญิงคนหนึ่ง ๆ หรือหญิงทุก ๆ คน

อุภ ศัพท์ เป็นพหุวจนะอย่างเดียว มีรูปเหมือนกันทั้ง ๓ ลิงค์

อุภ - สอง

อุภสทฺทปทมาลา ๓ ลิงค์

พหุวจนะ

ป. อุโภ อุเภ
ทุ. อุโภ อุเภ
ต. อุโภหิ อุโภภิ อุเภหิ อุเภภิ
จ. อุภินฺนำ
มี. อุโภหิ อุโภภิ อุเภหิ อุเภภิ
ฉ. อุภินฺนำ
ส. อุโภสุ

อุภย ศัพท์ แจกปทมาลาเหมือน **สพฺพ**ศัพท์ทั้ง ๓ ลิงค์ แต่ใน**ปุงลิงค์** โย วิภัตติ มีรูปพิเศษกว่า สพฺพ ศัพท์ โดยแปลง โย เป็น โอ ด้วย ตุ ศัพท์ในสูตร ตโต โยนโม ตุ จึงมีได้ ๒ รูป (อุภโย อุภเย) รูปว่า อุภเย (ในคัมภีร์สัททนีติ ไม่มี) แต่ในพระบาลีมีรูปว่า **"อุภเย เทวมนุสฺสา" อุภย** ศัพท์ใน **นปุงสกลิงค์** อาจารย์ไวยากรณ์ทั้งหลาย ไม่ได้แสดงไว้ แต่ในพระบาลีมีรูปว่า **"อุภยานิ โข ปนสฺส ปาติโมกฺขานิ"** (**อุภย** ศัพท์นี้มีอรรถเท่า **อุภ** ศัพท์ แปลว่า **สอง**)

สังขยา ตั้งแต่ ทฺวิ (๒) ถึง ปญฺจ (๕) เป็นพหุวจนะอย่างเดียว ทฺวิ และ ปญฺจ มีรูปเหมือนกันทั้ง ๓ ลิงค์

กติศัพท์ **(เท่าไร)** ในพระไตรปิฎกมีใช้มาก และอาจารย์บางท่านกล่าวว่าเป็นสัพพนาม แต่คัมภีร์ไวยากรณ์ต่าง ๆ ไม่กล่าวว่าเป็นสัพพนาม กติศัพท์ เป็นพหุวจนะอย่างเดียว แจกเหมือน ทฺวิ ศัพท์

ทฺวิปทมาลา ๓ ลิงค์ พหุวจนะ	**กติปทมาลา ๓ ลิงค์** พหุวจนะ
ป. เทฺว ทุเว	กติ (ปุริสา)
ทุ. เทฺว ทุเว	กติ (ปุริเส)
ต. ทฺวีหิ ทฺวีภิ	กติหิ กติภิ (ปุริเสหิ)

ทฺวิปทมาลา ๓ ลิงค์ พหุวจนะ	กติปทมาลา ๓ ลิงค์ พหุวจนะ
จ. ทฺวินฺนำ ทุวินฺนำ	กตินฺนำ (ปุริสานำ)
มี. ทฺวีหิ ทฺวีภิ	กติหิ กติภิ (ปุริเสหิ)
ฉ. ทฺวินฺนำ ทุวินฺนำ	กตินฺนำ (ปุริสานำ)
ส. ทฺวีสุ ทุวีสุ	กติสุ (ปุริเสสุ)

ติสทฺทปทมาลา พหุวจนะ

ปุงลิงค์	นปุงสกลิงค์	อิตถีลิงค์
ป. ตโย	ตีณิ	ติสฺโส
ทุ. ตโย	ตีณิ	ติสฺโส
ต. ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ
จ. ติณฺณำ ติณฺณนฺนำ	ติณฺณำ ติณฺณนฺนำ	ติสฺสนฺนำ
มี. ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ	ติหิ ตีภิ
ฉ. ติณฺณำ ติณฺเณนฺนำ	ติณฺณำ ติณฺณนฺนำ	ติสฺสนฺนำ
ส. ตีสุ	ตีสุ	ตีสุ

จตุสทฺทปทมาลา ๓ ลิงค์

ปุงลิงค์ - พหุวจนะ	อิตถีลิงค์ - พหุวจนะ
ป. จตฺตาโร จตุโร	จตสฺโส
ทุ. จตฺตาโร จตุโร	จตสฺโส
ต. จตูหิ - ภิ, จตุหิ - ภิ, จตุพฺภิ	จตูหิ - ภิ, จตุหิ - ภิ, จตุพฺภิ
จ. จตุนฺนำ	จตสฺสนฺนำ
มี. จตูหิ - ภิ, จตุหิ - ภิ, จตุพฺภิ	จตูหิ - ภิ, จตุหิ - ภิ, จตุพฺภิ
ฉ. จตุนฺนำ	จตสฺสนฺนำ
ส. จตูสุ จตุสุ	จตูสุ จตุสุ

นปุงสกลิงค์ ป. จตฺตาริ, ทุ. จตฺตาริ รูปที่เหลือ เหมือนในปุงลิงค์

สูตรที่ใช้ทำตัวรูป

๑. เพราะ โย วิภัตติ แปลง ทฺวิ กับ โย เป็น เทฺว = โยสุ ทฺวินฺนำ เทฺว จ
๒. เพราะ โย วิภัตติ แปลง ทฺวิ กับ โย เป็น ทฺเว = จ ศัพท์ในสูตร โยสุ ทฺวินฺนำ เทฺว จ
๓. ในเพราะ นำ วิภัตติ แปลง ทฺวิ เป็น ทฺวิ = จ ศัพท์ในสูตร โยสุ ทฺวินฺนำ เทฺว จ
๔. ในเพราะ นำ ลง นฺ อาคม = โน จ ทฺวาทิโต นำมฺหิ
๕. ในเพราะ โย วิภัตติ แปลง ติ กับ โย เป็น ติสฺโส, จตสฺโส (อิตฺ), ตโย, จตฺตาโร (ปุ๎), ตีณิ, จตฺตาริ (นปุ๎) = ติจตุนฺนำ ติสฺโสจตสฺโสตโยจตฺตาโรตีณิจตฺตาริ
๖. ในอิตถีลิงค์ เพราะ นำ วิภัตติ ลง สฺ อาคม = จ ศัพท์ในสูตร โน จ ทฺวาทิโต นำมฺหิ

ปญฺจ (๕) เป็น พหูพจน์อย่างเดียว มีรูปเหมือนกันทั้ง ๓ ลิงค์

ปญฺจสทฺทปทมาลา

ป. ปญฺจ
ทุ. ปญฺจ
ต. ปญฺจหิ ปญฺจภิ
จ. ปญฺจนฺนำ
มี. ปญฺจหิ ปญฺจภิ
ฉ. ปญฺจนฺนำ
ส. ปญฺจสุ

สังขยา ตั้งแต่ ฉ (๖) เป็นต้น ถึง อฏฺฐารส (๑๘) แจกปทมาลา เหมือนกับ ปญฺจ

สังขยา ตั้งแต่ **เอกูนวีสติ** (๑๙) มีวจนะ และวิภัตติแตกต่างกันออกไป จะกำหนดได้ด้วยคาถานี้

ทฺวาทโย อฏฺฐารสนฺตา ติลิงฺเค พหุวาจกา,
วีสตฺยาที นวุตฺยนฺตา อิตฺถีลิงฺเคกวาจกา.
สตาที อสงฺเขฺยยฺยนฺตา นปุ๎สกา ทฺวิวาจกา,
โกฏิตฺยมกฺโขภิณี อิตฺถีลิงฺคา ทฺวิวาจกา.

สังขยาทั้งหลายมี **ทฺวิ** เป็นต้น ถึง **อฏฺฐารส** เป็นพหุวจนะ ในลิงค์ทั้ง ๓ ตั้งแต่ **เอกูนวีสติ** ถึง **นวนวุติ** เป็นเอกวจนะ อิตถีลิงค์เท่านั้น, ตั้งแต่ **เอกูนสตำ** ถึง **อสงฺเขฺยยฺย** เป็น

นปุงสกลิงค์ ๒ วจนะ, **โกฏิ, ปโกฏิ, โกฏิปโกฏิ** และ **อกฺโขภิณี** เป็นอิตถีลิงค์ ๒ วจนะ ฯ

หมายเหตุ ที่กล่าวว่า **สตๆ** และ **โกฏิ** เป็นต้น มี ๒ วจนะนั้น

หมายเอาในขณะแยกกันเป็น ๒ พวก เช่น เทฺว วีสติโย, เทฺว โกฏิโย เป็นต้น แต่หากว่ากล่าวเนื้อความ **"หนึ่ง"** เช่น **สตๆ** หนึ่งร้อย, **โกฏิ** หนึ่งโกฏิ เป็นต้น ก็เป็นเอกวจนะแน่นอน

วีสติ ในคาถาหมายเอาตั้งแต่ เอกูนวีสติ ขึ้นไป, นวุติ หมายเอา นวนวุติ (๙๙) รูปนี้มีใช้มากในอรรถกถา เช่น "นวนวุติกปฺเป" เป็นต้น, ส่วน สตๆ หมายเอาตั้งแต่ เอกูนสตๆ (๙๙) ขึ้นไป

วีสติสทฺทปทมาลา อิตถีลิงค์

เอกวจนะ

ป. วีสติ
ทุ. วีสตึ
ต. วีสติยา
จ. วีสติยา
มี. วีสติยา
ฉ. วีสติยา
ส. วีสติยๆ

สังขยาที่เป็นเอกวจนะอย่างเดียว เช่น สตๆ เมื่อต้องการกล่าวถึงหลาย ๆ ร้อย ต้องแยกออกเป็น ๒ พวก แล้วลง โย วิภัตติ เป็น เทฺว สตานิ เป็นต้น

แยกพวกกันเป็นพหุวจนะ

ป. เทฺว วีสติโย	ทุ. เทฺว วีสติโย	ต. ทฺวีหิ วีสตีหิ	จ. ทฺวินฺนๆ วีสตีนๆ
ปญฺ. ทฺวีหิ วีสติหิ	ฉ. ทฺวินฺนๆ วีสตีนๆ	ส. ทฺวีสุ วีสตีสุ	

ตุมฺหสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. ตฺวํ ตุวํ	ตุมฺเห โว
ทุ. ตวํ ตํ ตฺวํ ตุวํ	ตุมฺหากํ ตุมฺเห โว
ต. ตยา ตฺวยา เต	ตุมฺเหหิ ตุมฺเหภิ โว
จ. ตุมฺหํ ตว เต ตุยฺหํ	ตุมฺหากํ ตุมฺหํ โว
ปญฺ. ตยา ตฺวยา	ตุมฺเหหิ ตุมฺเหภิ
ฉ. ตุมฺหํ ตว เต ตุยฺหํ	ตุมฺหากํ ตุมฺหํ โว
ส. ตยิ ตฺวยิ	ตุมฺเหสุ

อมฺหสทฺทปทมาลา

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป. อหํ	มยํ อมฺเห โน
ทุ. มํ มมํ	อมฺหากํ อมฺเห โน
ต. มยา เม	อมฺเหหิ อมฺเหภิ โน
จ. อมฺหํ มม มยฺหํ มมํ เม	อมฺหํ อมฺหากํ อสฺมากํ โน
ปญฺ. มยา	อมฺเหหิ อมฺเหภิ
ฉ. อมฺหํ มม มยฺหํ มมํ เม	อมฺหํ อมฺหากํ อสฺมากํ โน
ส. มยิ	อมฺเหสุ อสฺเมสุ

อธิบาย ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์ เหมือนกันในลิงค์ทั้ง ๓ เช่น ตฺวํ อ.ท่าน ผู้ชาย อ. ท่าน ผู้หญิง อ.ท่าน ตระกูล ดังนั้นจึงเรียกว่า อลิงค์ เพราะไม่เป็นที่สังเกตว่า เป็นปุงลิงค์ อิตถีลิงค์ และนปุงสกลิงค์ แต่มีใช้ ไม่มีลิงค์ตามที่กล่าวว่า ลิงฺคญฺจ นิปฺปจฺจเต

วิธีทำตัวรูปของ ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์นี้ พิสดารมาก จะไม่แสดงไว้ในที่นี้ และขอให้นักศึกษาพึงทราบว่า แปลง ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์ กับวิภัตตินั้นๆ รวมกันแล้ว สำเร็จรูปตามวิภัตตินั้น ๆ

๖๘. ปัจจัยใช้ในอรรถของวิภัตตินาม ๑๕ ตัว

สพฺพาทิโต โต ตฺร ถ ธิ ว หึ หำ ห ธ หิญฺจนำ,
ทา ทาจนำ ทานิ รหิ ธุนาติ ทส ปญฺจ จ.

สพฺพาทิโต หมายเอาถึง สพฺพ, ย, ต, เอต. อิม, และ กึ ศัพท์

ลง **โต** ปัจจัยหลังจาก **สพฺพาทิ** ได้ทั้งหมด

ลง **ตฺร, ถ, ธิ** และ **ทา** ปัจจัยหลังจาก **สพฺพ** ศัพท์ เป็น สพฺพโต, สพฺพตฺร, สพฺพตฺถ, สพฺพธิ, สพฺพทา (สทา)

ลง **ตฺร, ถ, หึ** และ **ทา** ปัจจัยหลังจาก **ย** สัพพนาม เป็น ยโต, ยตฺร, ยตฺถ, ยหึ, ยทา

ลง **ตฺร, ถ, หึ, หำ, ทา, ทานิ** ปัจจัยหลังจาก **ต** สัพพนาม เป็น ตโต, ตตฺร, ตตฺถ, ตหึ, ตหำ, ตทา, ตทานิ

ลง **ตฺร** และ **ถ** ปัจจัย หลังจาก **เอต** สัพพนาม เป็น เอตฺโต, อโต, อตฺร, เอตฺถ, อตฺถ

ลง **ห, ธ, รหิ, ทานิ ธุนา,** ปัจจัยหลังจาก **อิม** ศัพท์ เป็น อิโต, อิห, อิธ, เอตรหิ, อิทานิ, อธุนา

ลง **ตฺร, ถ, ว, หึ, หำ, หิญฺจนำ ทาจนำ, ทา** และ **รหิ** ปัจจัยหลังจาก **กึ** ศัพท์ เป็น กุโต, กุตฺร, กุตฺถ, กตฺถ, กฺว, กุหึ, กุหำ, กหำ, กุหิญฺจนำ, กุทาจนำ, กทา, กรหิ

จบสัพพนาม

จบนามคณะย่อ

๖๙. คำนำอาขยาต

ยं ติกาลं ติปุริสं กฺริยาวาจิ ติการกं,
อติลิงฺคं ทฺวิวจนं ตทาขฺยาตนฺติ วุจฺจติ.

ยं อ.บทใด **ติกาลं** มีสามกาล **ติปุริสं** มีบุรุษสาม **กฺริยาวาจิ** เป็นตัวกล่าวกิริยา **ติการกं** มีสามการกะ **อติลิงฺคं** ไม่มีลิงค์ทั้งสาม **ทฺวิวจนं** มีสองวจนะ (**อตฺถิ** มีอยู่) **ตं** อ. บทนั้น **วุจฺจติ** ย่อมถูกกล่าว **อาขฺยาตนฺติ** ว่า **"อาขฺยาต"**

ติกาลं มีสามกาล คือ อดีตกาลก็มี ปัจจุบันกาลก็มี อนาคตกาลก็มี เช่น **อคจฺฉิ** - ได้ไปแล้ว (อดีตกาล), **คจฺฉติ** - ย่อมไป (ปัจจุบัน), **คจฺฉิสฺสติ** - จักไป (อนาคต)

ติปุริสं มีบุรุษสาม คือ ปฐมบุรุษ, มัชฌิมบุรุษ, อุตตมบุรุษ, ปฐมบุรุษ คือ บุคคลที่เราพูดถึง, มัชฌิมบุรุษ คือ บุคคลที่กำลังพูดอยู่กับเรา, อุตตมบุรุษ คือ ตัวเรา

กฺริยาวาจิ กล่าวกิริยา คือ กล่าวถึงกิริยาอาการโดยความเป็นประธาน ไม่กล่าวถึงทัพพะวัตถุโดยความเป็นประธานเหมือนกับบทนาม เช่น คจฺฉามิ - ย่อมไป ในที่นี้ กล่าวถึงกิริยาเป็นประธาน คือกล่าวถึงกิริยาการไปโดยตรง แต่เมื่อกล่าวถึงการไปแล้วก็เชื่อว่ากล่าวถึงผู้ไปโดยอ้อมด้วย

(นามบทกล่าวถึงทัพพะ ส่วนอาขยาตกล่าวถึงกิริยา)

ติการกं มีการกะสาม คือ ภาวการกะ, กัมมการกะ, กัตตุการกะ เช่น คจฺฉียเต - การไป (ภาวะ), คจฺฉียเต - ย่อมถูกไป (กัมมะ), คจฺฉติ - ย่อมไป (กัตตุ)

อติลิงฺคं ไม่มีลิงค์ทั้งสาม คือ ไม่เป็นทั้ง อิตถีลิงค์ ปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์เหมือนกับนามบท

ทฺวิวจนं มีสองวจนะ คือ เอกพจน์ พหูพจน์ เช่น คจฺฉติ เป็นเอกพจน์, คจฺฉนฺติ เป็นพหูพจน์

บทที่มีลักษณะทั้ง ๖ ตามที่กล่าวมานี้ ชื่อว่า **อาขยาตบท**

ผู้ชำนาญในนามปทมาลาและอาขยาตปทมาลา ก็ชื่อว่าชำนาญภาษาบาลีเกินครึ่งแล้ว ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงจะแสดงอาขยาตปทมาลาต่อไป เพื่อให้นักศึกษาท่องจำไว้ทั้งหมดโดยย่อ

(ท่องเฉพาะรูปสำเร็จเป็นกิริยาแล้วเท่านั้น บทวิภัตติข้างหน้าและข้างหลังไม่ต้องท่อง)

ข้อควรทราบ

ในอาขยาตปทมาลานี้ ไม่ต้องทำวิธีสำเร็จรูป ท่องให้จำได้คล่องปากก็ใช้ได้แล้ว และในขณะท่อง จะให้เข้าใจได้ง่าย ก็ต้องสังเกตระเบียบดังต่อไปนี้

๑. **ติ, มิ, ตุ, มิ, เอยฺย, เอยฺยาสิ, เอยฺยามิ, เอยฺยํ,** เป็น **เอ** ๘ อย่าง วิภัตติ ๘ ตัวนี้ เมื่อสำเร็จรูปแล้วมีรูปเป็น **เอ** ได้เช่น ภเว = ภู+อ+ติ

๒. **อนฺติ, อนฺเต** วิภัตติเป็น **เร** เฉพาะที่อยู่หลังจาก รัสสสระที่มีครุอยู่หน้า เช่น คจฺฉเร (คจฺฉ + อนฺติ) คจฺ เป็น ครุ ซึ่งอยู่หน้าของ ฉ อันเป็นรัสสะ อภิภูยเร (อภิภูย + อนฺเต) ภู เป็น ครุ อยู่หน้าของ ย อันเป็นรัสสะ, เมื่อมี อนฺติ และ อนฺเตวิภัตติที่อยู่หลังรัสสะเช่นนี้ จึงเป็น เร ได้, และอนฺติ, อนฺเต ที่เป็น เร นี้ หมายเอา อนฺติ, อนฺเต ในภวิสสันตีวิภัตติด้วย

๓. ในหิยยัตนีวิภัตติต้องลง อ อาคมหน้าธาตุ, ในปโรกขาวิภัตติ และ ภวิสสันตีวิภัตติต้องลง อิ อาคมหลังธาตุ, ในอัชชตนีวิภัตติและกาลาติปัตติวิภัตติต้องลงทั้ง อ อาคมหน้าธาตุและ อิ อาคมหลังธาตุ วิภัตติที่กล่าวมานี้ที่ไม่ลงอาคมก็มี

ในปโรกขาวิภัตติและภวิสสันตีวิภัตติ ลง อิ อาคมได้เฉพาะที่มีวิภัตติเป็นพยัญชนะเท่านั้น เช่น ตฺถวิภัตติ เรวิภัตติเป็นต้น. ส่วนที่มีวิภัตติที่เป็นสระ เช่น อ และ อุ เป็นต้น ไม่ต้องลง อิ อาคม

๔. ในหิยยตนี และ อัชชตนีวิภัตติ รัสสะ อา, อี, อู, มฺหาวิภัตติ เป็น อ, อิ, อุ, มฺห บ้าง, โอ หิยยัตตนีวิภัตติ เป็น อ, โอ อัชชตนีวิภัตติ เป็น อิ, ตฺถ หิยยัตตนีวิภัตติ เป็น ถ. อาอัชชตนีวิภัตติ เป็น ตฺถ บ้าง, และในที่มี ตฺถา และ มฺหาวิภัตติเบื้องหลังให้ลง อุ อาคมได้บ้าง

๕. ในกาลาติปัตติวิภัตติให้รัสสะ สฺสาวิภัตติ เป็น สฺส, สสามฺหา เป็น สสามฺห, และแปลง เอ ของ สฺเสวิภัตติ เป็น อ บ้าง

๖. ธาตุที่ไม่มีกรรม (ไม่มองหากรรม) มี ภูธาตุเป็นต้น ถ้ามี อภิ อุปสัค เป็นต้นอยู่ข้างหน้าก็เป็นธาตุมีกรรม ดังนั้นจึงจะแสดงกัมมวาจกด้วยภูธาตุที่มี อภิ อุปสัคอยู่หน้า มี อภิภูยเต เป็นต้น และกัมมวาจกนี้ จะต้องมีวิภัตติเป็นฝ่ายอัตตโนบท รูปกัมมวาจกที่มีรูปเป็นปรัสสบทก็มี โดยแปลงวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท เป็นปรัสสบท เช่นแปลง เต เป็น ติ

ดังนั้น จึงจะแสดงที่เป็นรูปอัตตโนบทก่อน แล้วแสดงรูปที่เป็นปรัสสบทภายหลัง รูปอัตตโนบท เป็นปรัสสบทนี้จะแสดงเฉพาะในคณะแรกเท่านั้น คณะต่อ ๆ ไปจะไม่แสดงแล้ว

๗. รูปภาววาจก มีเฉพาะวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท ปฐมบุรุษ เอกพจน์เท่านั้น

๘. ปโรกขาวิภัตติและกาลาติปัตติวิภัตติมีใช้น้อย พึงอ่านแล้วสังเกตไว้ ส่วนปทมาลาของวิภัตติที่เหลือ มีใช้มาก จงท่องให้คล่องปากขึ้นใจ

๙. วิภัตติ ๘ หมวดนี้แบ่งได้เป็น ๓ กาล และมีคำแปลโดยย่อ ดังต่อไปนี้

วัตตมานา - อยู่, ย่อม, จะ, ปัญจมี - จง, ขอจง, สัตตมี - ควร, พึง. ทั้งสามนี้จัดเป็นปัจจุบันกาล

ปโรกขา - แล้ว (นาน), หิยยัตตนี - แล้ว (วานนี้), อัชชตนี - แล้ว (วันนี้) ทั้งสามนี้จัดเป็นอดีตกาล

ภวิสสันตี - จัก, กาลาติปัตติ - จัก..แล้ว (อนาคตของอดีต) ทั้งสองนี้จัดเป็นอนาคตกาล

จบคำนำอาขยาต

๗๐. อาขยาต

หมู่บทอาขยาต ชื่อว่าอาขยาตคณะ ปัจจัยที่ทำให้ธาตุแตกต่างกันเรียกว่า **วิกรณปัจจัย** มี ๑๔ ตัว คือ อ, เอ และนิคคหิตอาคม, ย, ณุ, ณา, อุณา, นา, ปฺป, ณฺหา, โอ, ยิร, เณ, ณฺย.

อาขยาตคณะนี้ เมื่อจำแนกโดยวิกรณปัจจัยแล้ว ก็มี ๘ คณะ คือ

๑. ภูวาทิคณะ ลง **อ**ปัจจัย
๒. รุธาทิคณะ ลง **อ**ปัจจัยและนิคคหิตอาคม
๓. ทิวาทิคณะ ลง **ย**ปัจจัย
๔. สฺวาทิคณะ ลง **ณุ, ณา** และ **อุณา**ปัจจัย
๕. กิยาทิคณะ ลง **นา**ปัจจัย
๖. คหาทิคณะ ลง **ปฺป** และ **ณฺหา**ปัจจัย
๗. ตนาทิคณะ ลง **โอ** และ **ยิร**ปัจจัย
๘. จุราทิคณะ ลง **เณ** และ **ณย**ปัจจัย

(ตามลำดับสูตรดังนี้ ภูวาทิโต อ, รุธาทิโต นิคฺคหีต ปุพฺพญฺจ, ทิวาทิโต โย, สฺวาทิโต ณุณาอุณา จ, กิยาทิโต นา, คหาทิโต ปฺปณฺหา, ตนาทิโต โอยิรา, จุราทิโต เณณยา)

๗๑. ภูวาทิคณะ

หมู่บทนี้สำเร็จรูปโดยลง **อ**ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ภูวาทิโต อ ชื่อว่า ภูวาทิคณะ ๆ นี้เป็นได้ ๓ วาจก คือ กัตตุวาจก, กัมมวาจก และ ภาววาจก

ภูธาตุ+อปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ติ	ภวติ, ภเว	ภวนฺติ	อนฺติ
สิ	ภวสิ	ภวถ	ถ
มิ	ภวามิ, ภเว	ภวาม	ม

อัตตโนบท

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
เต	ภวเต	ภวนฺเต	อนฺเต
เส	ภวเส	ภวเวฺห	เวฺห
เอ	ภเว	ภวาเมฺห	เมฺห

กัมมวาจก

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
เต	อภิภูยเต	อภิภูยนฺเต, อภิภูยเร	อนฺเต
เส	อภิภูยเส	อภิภูยเวฺห	เวฺห
เอ	อภิภูเย	อภิภูยาเมฺห	อาเมฺห

แปลงอัตตโนบทเป็นปรัสสบท

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
เต	อภิภูยติ	อภิภูยนฺติ, อภิภูยเร	อนฺเต
เส	อภิภูยสิ	อภิภูยถ	เวฺห
เอ	อภิภูยามิ	อภิภูยาม	เมฺห

ภูธาตุ+อปัจจัย+ปัญจมีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ตุ	ภวตุ, ภเว	ภวนฺตุ	อนฺตุ
หิ	ภวาหิ, ภว	ภวถ	ถ
มิ	ภวามิ, ภเว	ภวาม	ม

อัตตโนบท

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ตำ	ภวตำ	ภวนฺตำ	อนฺตำ
สฺสุ	ภวสฺสุ	ภวโวฺห	โวฺห
เอ	ภเว	ภวามเส	อามเส

กัมมวาจก

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ตำ	อภิภูยตำ	อภิภูยนฺตำ	อนฺตำ
สสฺสุ	อภิภูยสฺสุ	อภิภูยโวฺห	โวฺห
เอ	อภิภูเย	อภิภูยามเส	อามเส

ภูธาตุ+อปัจจัย+สัตตมีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
เอยฺย	ภเวยฺย, ภเว	ภเวยฺยุ̊	เอยฺยุ̊
เอยฺยาสิ	ภเวยฺยาสิ, ภเว	ภเวยฺยาถ	เอยฺยาถ
เอยฺยามิ	ภเวยฺยามิ, ภเว	ภเวยฺยาม	เอยฺยาม

อัตตโนบท

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
เอถ	ภเวถ	ภเวรฺ̊	เอรฺ̊
เอโถ	ภเวโถ	ภเวยฺยาโวฺห	เอยฺยาโวฺห
เอยฺยฺ̊	ภเวยฺยฺ̊, ภเว	ภเวยฺยาเมฺห	เอยฺยาเมฺห

กัมมวาจก

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
เอถ	อภิภูเยถ	อภิภูเยรฺ̊	เอรฺ̊
เอโถ	อภิภูเยโถ	อภิภูเยยฺยาโวฺห	เอยฺยาโวฺห
เอยฺยฺ̊	อภิภูเยยฺยฺ̊, อภิภูเย	อภิภูเยยฺยาเมฺห	เอยฺยาเมฺห

ภูธาตุ+ปโรกขาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
อ	พภูว	พภูวุ	อุ
เอ	พภูเว	พภูวิตฺถ	ตฺถ
อๆ	พภูว	พภูวิมฺห	มฺห

อัตตโนบท

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ตฺถ	พภูวิตฺถ	พภูวิเร	เร
ตฺโถ	พภูวิตฺโถ	พภูวิโวฺห	โวฺห
อิ	พภูวิ	พภูวิเมฺห	เมฺห

กัมมวาจก

เอกวจนะ		พหุวจนะ	
ตฺถ	อภิพภูวียิตฺถ	อภิพภูวียิเร	เร
ตฺโถ	อภิพภูวียิตฺโถ	อภิพภูวียิโวฺห	โวฺห
อิ	อภิพภูวียิ	อภิพภูวียิเมฺห	เมฺห

ออาคม+ภูธาตุ+อปัจจัย+หิยยัตตนีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

อา	อภวา, ภวา, อภว, ภว
อู	อภวู, ภวู, อภวุ, ภวุ
โอ	อภโว, ภโว, อภว, ภว, อภวิ, ภวิ
ตฺถ	อภวตฺถ, ภวตฺถ, อภวถ, ภวถ
อ	อภว, ภว
มฺหา	อภวมฺหา, ภวมฺหา, อภวมฺห ภวมฺห
ตฺถ	อภวตฺถ, ภวตฺถ
ตฺถุ	อภวตฺถุ, ภวตฺถุ
เส	อภวเส, ภวเส
วฺหํ	อภววฺหํ, ภววฺหํ
อึ	อภวึ, ภวึ
มฺหเส	อภวมฺหเส, ภวมฺหเส

กัมมวาจก

ตฺถ	อภฺยภูยตฺถ, อภิภูยตฺถ, อภฺยภูยถ, อภิภูยถ
ตฺวุ	อภฺยภูยตฺวุ, อภิภูยตฺวุ
เส	อภฺยภูยเส, อภิภูยเส
วฺหํ	อภฺยภูยวฺหํ, อภิภูยวฺหํ
อึ	อภฺยภูยึ, อภิภูยึ
มฺหเส	อภฺยภูยมฺหเส, อภิภูยมฺหเส

อัชชตนีวิภัตติกัตตุวาจก

อี	อภวี, ภวี, อภวี, ภวิ
อุ	อภวุ, ภวุ, อภวึสุ, ภวึสุ, ภวุสุ
โอ	อภโว, ภโว, อภว, ภว, อภวิ, ภวิ
ตฺถ	อภวิตฺถ, ภวิตฺถ, อภวุตฺถ, ภวุตฺถ
อึ	อภวึ, ภวึ
มฺหา	อภวิมฺหา, ภวิมฺหา, อภวิมฺห, ภวิมฺห,อภวุมฺหา ภวุมฺหา, อภวุมฺห, ภวุมฺห
อา	อภวา, ภวา, อภวิตฺถ, ภวิตฺถ
อู	อภวู, ภวู, อภวุ, ภวุ
เส	อภวิเส, ภวิเส
วฺหํ	อภวิวฺหํ, ภวิวฺหํ
อุ	อภว, ภว, อภวุ, ภวุ
เมฺห	อภวิเมฺห, ภวิเมฺห

กัมมวาจก

อา	อภฺยภูยา, อภิภูยา, อภฺยภูยิตฺถ, อภิภูยิตฺถ
อู	อภฺยภูยู, อภิภูยู, อภฺยภูยุ, อภิภูยุ
เส	อภฺยภูยิเส, อภิภูยิเส

กัมมวาจก

วฺหं	อภฺยภูยิวฺหं, อภิภูยิวฺหं
อๅ	อภฺยภูย, อภิภูย, อภฺยภูยๅ, อภิภูยๅ
เมฺห	อภฺยภูยิเมฺห, อภิภูยิเมฺห

ภวิสสันตีวิภัตติกัตตุวาจกปทมาลา

สฺสติ	ภวิสฺสติ	ภวิสฺสนฺติ, ภวิสฺสเร	สฺสนฺติ
สฺสสิ	ภวิสฺสสิ	ภวิสฺสถ	สฺสถ
สฺสามิ	ภวิสฺสามิ	ภวิสฺสาม	สฺสาม
สฺสเต	ภวิสฺสเต	ภวิสฺสนฺเต, ภวิสฺสเร	สฺสนฺเต
สฺสเส	ภวิสฺสเส	ภวิสฺสเวฺห	สฺสเวฺห
สฺสๅ	ภวิสฺสๅ	ภวิสฺสาเมฺห	สฺสาเมฺห

กัมมวาจก

สฺสเต	อภิภูยิสฺสเต
สฺสนฺเต	อภิภูยิสฺสนฺเต, อภิภูยิสฺสเร
สฺสเส	อภิภูยิสฺสเส
สฺสเวฺห	อภิภูยิสฺสเวฺห
สฺสๅ	อภิภูยิสฺสๅ
สฺสาเมฺห	อภิภูยิสฺสาเมฺห

กาลาติปัตติวิภัตติกัตตุวาจกปทมาลา

สฺสา	อภวิสฺสา, ภวิสฺสา, อภวิสฺส, ภวิสฺส
สฺสํสุ	อภวิสฺสํสุ, ภวิสฺสํสุ
สฺเส	อภวิสฺเส, ภวิสฺเส. อภวิสฺส, ภวิสฺส
สฺสถ	อภวิสฺสถ, ภวิสฺสถ
สฺสํ	อภวิสฺสํ, ภวิสฺสํ
สฺสามฺหา	อภวิสฺสามฺหา, ภวิสฺสามฺหา, อภวิสฺสามฺห, ภวิสฺสามฺห
สฺสถ	อภวิสฺสถ, ภวิสฺสถ
สฺสึสุ	อภวิสฺสึสุ, ภวิสฺสึสุ
สฺสเส	อภวิสฺสเส, ภวิสฺสเส
สฺสเวฺห	อภวิสฺสเวฺห, ภวสิฺสเวฺห
สสึ	อภวิสฺสึ, ภวิสฺสึ
สฺสามฺหเส	อภวิสฺสามฺหเส, ภวิสฺสามฺหเส

กัมมวาจก

สฺสถ	อภิภูยิสฺสถ
สฺสึสุ	อภิภูยิสฺสึสุ
สฺสเส	อภิภูยิสฺสเส
สฺสเวฺห	อภิภูยิสฺสเวฺห
สฺสึ	อภิภูยิสฺสึ
สฺสามฺหเส	อภิภูยิสฺสามฺหเส

ภูวาทิคณิกธาตุ

คจฺฉติ ปจติจฺฉติ ตุทติ ปวิสติ นุทติ,
โหติ สยติ ติฏฺฐติ ชุโหตฺยาที ภุวาทโย.

คจฺฉติ - ย่อมไป, **ปจติ** - ย่อมหุง, **อิจฺฉติ** - ย่อมปรารถนา, ย่อมใคร่, **ตุทติ** - ย่อมแทง, **ปวิสฺสติ** - ย่อมเข้าไป, **นุทติ** - ย่อมทิ้ง, **โหติ** - ย่อมมี, **สยติ** - ย่อมนอน, **ติฏฺฐติ** - ย่อมตั้ง, ย่อมยืน, **ชุโหติ** - ย่อมบวงสรวง

กิริยาเหล่านี้แจกปทมาลาเหมือน ภูธาตุ

๗๒. รุธาทิคณะ

หมู่บทที่สำเร็จรูปโดยการลง อปัจจัยและนิคคหิตอาคม ด้วยสูตรว่า รุธาทิโต นิคคหีต ปุพฺพญฺจ ชื่อว่า **รุธาทิคณะ**

รุธธาตุ+อปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
รุนฺธติ, รุนฺเธ	รุนฺธนฺติ, รุนฺธเร	รุนฺธเต	รุนฺธนฺเต, รุนฺธเร
รุนฺธสิ	รุนฺธถ	รุนฺธเส	รุนฺธเวฺห
รุนฺธามิ, รุนฺเธ	รุนฺธาม	รุนฺเธ	รุนฺธาเมฺห

กัมมวาจก

นิรุชฺฌเต	นิรุชฺฌนฺเต, นิรุชฺฌเร
นิรุชฺฌเส	นิรุชฺฌเวฺห
นิรุชฺเฌ	นิรุชฺฌาเมฺห

รุธธาตุ+อปัจจัย+ปัญจมีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

รุนฺธตุ, รุนฺเธ	รุนฺธนฺตุ	รุนฺธตำ	รุนฺธนฺตำ
รุนฺธาหิ, รุนฺธ	รุนฺธถ	รุนฺธสฺสุ	รุนฺธโวฺห
รุนฺธามิ, รุนฺเธ	รุนฺธาม	รุนฺเธ	รุนฺธามเส

กัมมวาจก

นิรุชฺฌตำ	นิรุชฺฌนฺตำ
นิรุชฺฌสฺสุ	นิรุชฺฌโวฺห
นิรุชฺเฌ	นิรุชฺฌามเส

รุธธาตุ+อปัจจัย+สัตตมีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท อัตตโนบท

รุนฺเธยฺย, รุนฺเธ	รุนฺเธยฺยุ	รุนฺเธถ	รุนฺเธรำ
รุนฺเธยฺยาสิ, รุนฺเธ	รุนฺเธยฺยาถ	รุนฺเธโถ	รุนฺเธยฺยาโวฺห
รุนฺเธยฺยามิ, รุนฺเธ	รุนฺเธยฺยาม	รุนฺเธยฺยำ, รุนฺเธ	รุนฺเธยฺยาเมฺห

กัมมวาจก

นิรุชฺเฌถ	นิรุชฺเฌรำ
นิรุชฺเฌโถ	นิรุชฺเฌยฺยาโวฺห
นิรุชฺเฌยฺยำ, นิรุชฺเฌ,	นิรุชฺเฌยฺยาเวฺห

รุธธาตุ+ปโรกขาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
รุรุนฺธ, รุโรธ	รุรุนฺธุ	รุรุนฺธิตฺถ	รุรุนฺธิเร
รุรุนฺเธ	รุรุนฺธิตฺถ	รุรุนฺธิตฺโถ	รุรุนฺธิโวฺห
รุรุนฺธ	รุรุนฺธิมฺห	รุรุนฺธิ	รุรุนฺธิเมฺห

กัมมวาจก

นิรุชฺฌิตฺถ	นิรุชฺฌเร
นิรุชฺฌิตฺโถ	นิรุชฺฌิโวฺห
นิรุชฺฌิ	นิรุชฺฌิเมฺห

(ออาคม)+รุธธาตุ+อปัจจัย+หิยยัตตนีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

อรุนฺธา, รุนฺธา, อรุนฺธ, รุนฺธ	อรุนฺธู, รุนฺธู, อรุนฺธุ, รุนฺธุ
อรุนฺโธ, รุนฺโธ, อรุนฺธ, รุนฺธิ, อรุนฺธิ.	อรุนฺธตฺถ, รุนฺธตฺถ, อรุนฺธถ, รุนฺธถ
อรุนฺธ, รุนฺธ	อรุนฺธมฺหา, รุนฺธมฺหา, อรุนฺธมฺห, รุนฺธมฺห

อัตตโนบท

อรุนฺธตฺถ, รุนฺธตฺถ, อรุนฺธถ, รุนฺธถ	อรุนฺธตฺถุ, รุนฺธตฺถุ
อรุนฺธเส, รุนฺธเส	อรุนฺธวฺหุ, รุนฺธวฺหุ
อรุนฺธึ, รุนฺธึ	อรุนฺธมฺหเส, รุนฺธมฺหเส

กัมมวาจก

นิรุชฺฌตฺถ, นิรุชฺฌถ	นิรุชฺฌตฺวุ
นิรุชฺฌเส	นิรุชฺฌวฺหํ
นิรุชฺฌึ	นิรุชฺฌมฺหเส

(ออาคม)+รุธธาตุ+อัชชตนีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

อรุนฺธี, รุนฺธี, อรุนฺธิ, รุนฺธิ	อรุนฺธุ, รุนฺธุ, อรุนฺธึสุ, รุนฺธึสุ, อรุนฺธํสุ, รุนฺธํสุ
อรุนฺโธ, รุนฺโธ, อรุนฺธ, รุนฺธ, อรุนฺธิ, รุนฺธิ	อรุนฺธิตฺถ, รุนฺธิตฺถ, อรุนฺธุตฺถ, รุนฺธุตฺถ
อรุนฺธึ, รุนฺธึ	อรุนฺธิมฺหา, รุนฺธิมฺหา, อรุนฺธิมฺห, รุนฺธิมฺหิ, รุนฺธุมฺห, อรุนฺธุมฺหา, รุนฺธุมฺหา, อรุนฺธุมฺห

อัตตโนบท

อรุนฺธา, รุนฺธา, อรุนฺธิตฺถ	อรุนฺธู, รุนฺธู, อรุนฺธุ, รุนฺธุ รุนฺธิตฺถ
อรุนฺธิเส, รุนฺธิเส	อรุนฺธิวฺหํ, รุนฺธิวฺหํ
อรุนฺธ, รุนฺธ, อรุนฺธํ, รุนฺธํ	อรุนฺธิเมฺห, รุนฺธิเมฺห

กัมมวาจก

นิรุชฺฌา, นิรุชฺฌิตฺถ	นิรุชฺฌู, นิรุชฺฌุ
นิรุชฺฌิเส	นิรุชฺฌิวฺหํ
นิรุชฺฌ, นิรุชฺฌํ	นิรุชฺฌเมฺห

รุธธาตุ+ภวิสสันตีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
รุนฺธิสฺสติ	รุนฺธิสฺสนฺติ, รุนฺธิสฺสเร	รุนฺธิสฺสเต	รุนฺธิสฺสนฺเต, รุนฺธิสฺสเร
รุนฺธิสฺสสิ	รุนฺธิสฺสถ	รุนฺธิสฺสเส	รุนฺธิสฺสเวฺห
รุนฺธิสฺสามิ	รุนฺธิสฺสาม	รุนฺธิสฺสํ	รุนฺธิสฺสาเมฺห

นิบทหน้า+รุธธาตุ+ยปัจจัย+ภวิสสันตีวิภัตติ (กัมมวาจก)

นิรุชฺฌิสฺสเต	นิรุชฺฌิสฺสนฺเต, นิรุชฺฌิสฺสเร
นิรุชฺฌิสฺสเส	นิรุชฺฌิสฺสเวฺห
นิรุชฺฌิสฺสํ	นิรุชฺฌิสฺสาเมฺห

(ออาคม)+รุธธาตุ+กาลาติปัตติวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

อรุนฺธิสฺสา, รุนฺธิสฺสา, อรุนฺธิสฺส, รุนฺธิสฺส	อรุนฺธิสฺสํสุ, รุนฺธิสฺสํสุ
อรุนฺธิสฺเส, รุนฺธิสฺเส, อรุนฺธิสฺส, รุนฺธิสฺส	อรุนฺธิสฺสถ, รุนฺธิสฺสถ
อรุนฺธิสฺสํ, รุนฺธิสฺสํ	อรุนฺธิสฺสามฺหา, รุนฺธิสฺสามฺหา
	อรุนฺธิสฺสามฺห, อรุนฺธิสฺสามฺห

อัตตโนบท

อรุนฺธิสฺสถ, รุนฺธิสฺสถ	อรุนฺธิสฺสึสุ, รุนฺธิสฺสึสุ
อรุนฺธิสฺสเส, รุนฺธิสฺสเส	อรุนฺธิสฺสเวฺห, รุนฺธิสฺสเวฺห
อรุนฺธิสฺสึ, รุนฺธิสฺสึ	อรุนฺธิสฺสามฺหเส, รุนฺธิสฺสามฺหเส

กัมมวาจก

นิรุชฺฌิสฺสถ	นิรุชฺฌิสฺสึสุ
นิรุชฺฌิสฺสเส	นิรุชฺฌิสฺสเวฺห
นิรุชฺฌิสฺสึ	นิรุชฺฌิสฺสามฺหเส

รุธาทิคณิกธาตุ

สุมฺภติ ฉินฺทติ เจว ภินฺทติ ยุญฺชติ ตถา,
ภุญฺชติ มุญฺจติ จาปิ รุธาทิกตฺตุวาจิโน.
นิรุชฺฌเต สุพฺภเต จ ฉิชฺชเต ภิชฺชเต ตถา,
ยุชฺชเต ภุชฺชเต จาปิ มุจฺจเต กมฺมวาจิโน.

สุมฺภติ - ย่อมตี, **ฉินฺทติ** - ย่อมตัด, **ภินฺทติ** - ย่อมทำลาย, **ยุญฺชติ** - ย่อมพยายาม, **ภุญฺชติ** - ย่อมกิน, **มุญฺจติ** - ย่อมปล่อย. **รุธาทิกตฺตุวาจิโน** เป็นรุธาทิรูปอันกล่าวกัตตา

นิรุชฺฌเต - ย่อมถูกกั้น, **สุพฺภเต** - ย่อมถูกตี, **ฉิชฺชเต** - ย่อมภูกตัด, **ภิชฺชเต** - ย่อมถูกทำลาย, **ยุชฺชเต** - ย่อมถูกประกอบ, **ภุชฺชเต** - ย่อมถูกกิน, **มุจฺจเต** - ย่อมถูกปล่อย, **กมฺมวาจิโน** เป็นรูปอันกล่าวกรรม

๗๓. ทิวาทิคณะ

หมู่ศัพท์ที่สำเร็จรูปโดยการลง **ย** วิกรณปัจจัย ด้วยสูตรว่า ทิวาทิโต โย ชื่อว่า**ทิวาทิคณะ**

ทิวุธาตุ+ยปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
ทิพฺยติ, ทิพฺเย	ทิพฺยนฺติ, ทิพฺยเร	ทิพฺยเต	ทิพฺยนฺเต, ทิพฺยเร
ทิพฺยสิ	ทิพฺยถ	ทิพฺยเส	ทิพฺยเวฺห
ทิพฺยามิ, ทิพฺเย	ทิพฺยาม	ทิพฺเย	ทิพฺยาเมฺห

ทิวุธาตุ+ยปัจจัย+ปัญจมีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
ทิพฺยตุ, ทิพฺเย	ทิพฺยนฺตุ	ทิพฺยตำ	ทิพฺยนฺตำ
ทิพฺยาหิ, ทิพฺย	ทิพฺยถ	ทิพฺยสฺสุ	ทิพฺยโวฺห
ทิพฺยามิ, ทิพฺเย	ทิพฺยาม	ทิพฺเย	ทิพฺยามเส

ทิวุธาตุ+ยปัจจัย+ปโรกขาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
ทิทิพฺย	ทิทิพฺยุ	ทิทิพฺยิตฺถ	ทิทิพฺยิเร
ทิทิพฺเย	ทิทิพฺยิตฺถ	ทิทิพฺยิตฺโถ	ทิทิพฺยิโวฺห
ทิทิพฺย	ทิทิพฺยมฺห	ทิทิพฺยิ	ทิทิพฺยิเมฺห

อาปุพฺพ+ปทธาตุ+ยปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

อาปชฺชติ อาปชฺเช	อาปชฺชนฺติ, อาปชฺชเร เป็นต้น แจกปทมาลาเหมือน ทิวฺธาตุ

(ในทิวาทิคณะ กัมมวาจก ก็เหมือนกับ กัตตุวาจก คือ ลง ยปัจจัยในอรรถกรรม เมื่อสำเร็จรูปแล้วก็เหมือนกับกัตตุวาจก ดังนั้น จะไม่แสดงอีก และในวิภัตติที่เหลือ มีอัชชตนี เป็นต้น ก็ให้นักศึกษาประกอบเหมือนในภูวาทิคณะที่แสดงมาแล้ว)

อุปฺปชฺชติ อาปชฺชติ กุชฺฌติ ตุสฺสติ ตถา,
วิชฺฌติ มญฺญติ เจว สมาทิยติ ปจฺจติ,
มุจฺจติ ฉิชฺชติ เจว ภิชฺชติ จ ทิวาทโย.

อุปฺปชฺชติ - ย่อมเกิดขึ้น, **อาปชฺชติ** - ย่อมถึง, ย่อมต้อง, **กุชฺฌติ** - ย่อมโกรธ, **ตุสฺสติ** - ย่อมยินดี, **วิชฺฌติ** - ย่อมยิง, ย่อมแทง, ย่อมเจาะ, **มญฺญติ** - ย่อมสำคัญ, ย่อมรู้, **สมาทิยติ** - ย่อมถือเอาด้วยดี, ย่อมสมาทาน, **ปจฺจติ** - ย่อมสุก, ย่อมเผล็ดผล, ย่อมไหม้, **มุจฺจติ** - ย่อมพ้น, **ฉิชฺชติ** - ย่อมขาด, **ภิชฺชติ** - ย่อมแตก, **ทิวาทิโย** เป็นทิวาทิธาตุ

๗๔. สวาทิคณะ

หมู่ธาตุที่สำเร็จรูปโดยการลง **ณุ, ณา, อุณา** วิกรณปัจจัย ด้วยสูตรว่า สฺวาทิโต ณุณาอุณา จ ชื่อว่า **สวาทิคณะ**

สุธาตุ+ณุ,ณาปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

สุโณติ, สุณาติ, สุเณ	สุณนฺติ
สุโณสิ, สุณาสิ, สุณสิ	สุโณถ, สุณาถ
สุโณมิ, สุณามิ, สุเณ	สุโณม, สุณาม

อัตตโนบท

สุณเต	สุณนฺเต
สุณเส	สุณเวฺห
สุเณ	สุณาเมฺห

กัมมวาจก

สูยเต	สูยนฺเต, สูยเร
สูยเส	สูยเวฺห
สูเย	สูยาเมฺห

ปัญจมีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

สุโณตุ, สุณาตุ, สุเณ	สุณนฺตุ
สุโณหิ, สุณาหิ, สุณ	สุโณถ, สุณาถ
สุโณมิ, สุณามิ, สุเณ	สุโณม, สุณาม

อัตตโนบท

สุณตำ	สุณนฺตำ
สุณสฺสุ	สุณโวฺห
สุเณ	สุณามเส

สุธาตุ+ณาปัจจัย+สัตตมีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
สุเณยฺย, สุเณ	สุเณยฺยุ	สุเณถ	สุเณรํ
สุเณยฺยาสิ, สุเณ	สุเณยฺยาถ	สุเณโถ	สุเณยฺยาโวฺห
สุเณยฺยามิ, สุเณ	สุเณยฺยาม	สุเณยฺยํ, สุเณ	สุเณยฺยาเมฺห

ปบทหน้า+อปธาตุ+อุณาปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปาปุณาติ, ปาปุเณ	ปาปุณนฺติ	ปาปุณเต	ปาปุณนฺเต
ปาปุณาสิ	ปาปุณาถ	ปาปุณเส	ปาปุณเวฺห
ปาปุณามิ	ปาปุณาม	ปาปุเณ	ปาปุณาเมฺห

หิยยัตตนีวิภัตติ กัตตุวาจก

อปาปุณา, ปาปุณา, อปาปุณ, ปาปุณ อปาปุโณ, ปาปุโณ, อปาปุณ, ปาปุณ, อปาปุณิ, ปาปุณิ อปาปุณํ, ปาปุณํ, อปาปุณ, ปาปุณ	อปาปุณู, ปาปุณู, อปาปุณุ, ปาปุณุ อปาปุณตฺถ, ปาปุณตฺถ, อปาปุณถ, ปาปุณถ อปาปุณมฺหา, ปาปุณมฺหา, อปาปุณมฺห, ปาปุณมฺห

อัตตโนบท

อปาปุณตฺถ, ปาปุณตฺถ, อปาปุณถ, ปาปุณถ อปาปุณเส, ปาปุณเส อปาปุณึ, ปาปุณึ	อปาปุณตฺถุ, ปาปุณตฺถุ อปาปุณวฺหํ, ปาปุณวฺหํ อปาปุณมฺหเส, ปาปุณมฺหเส

สวาทิคณิกธาตุ

ปหิณาติ มิโนติ จ สกฺกุณาติ จ สฺวาทโย,
สูยเต ปาปียเต จ ปตียเต จ สกฺกเต.

ปหิณาติ - ย่อมส่งไป, **มิโนติ** - ย่อมตวง, **สกฺกุณาติ** - ย่อมอาจ, **สฺวาทโย** เป็นสวาทิธาตุ, **สูยเต** - ย่อมถูกได้ยิน, **ปาปียเต** - ย่อมถูกถึง, **ปหียเต** - ย่อมถูกส่งไป, **สกฺกเต** - ความสามารถ. (รูปเหล่านี้กล่าวกรรมและภาว)

๗๕. กิยาทิคณะ

หมู่ศัพท์ที่สำเร็จรูปโดยการลง **นา** วิกรณปัจจัย ด้วยสูตรว่า กิยาทิโต นา ชื่อว่า **กิยาทิคณะ**

กีธาตุ+นาปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
กิณาติ, กิเณ	กิณนฺติ	กิณเต	กิณนฺเต
กิณาสิ	กิณาถ	กิณเส	กิณเวฺห
กิณามิ, กิเณ	กิณาม	กิเณ	กิณาเมฺห

กัมมวาจก

กียเต	กียนฺเต, กียเร
กียเส	กียเวฺห
กีเย	กียาเมฺห

(ออาคม)+กีธาตุ+ณาปัจจัย+อัชชตนีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

ป.	อกฺกิณี, กิณี, อกฺกิณิ, กิณิ	อกฺกิณุ, กิณุ, อกฺกิณึสุ, กิณึสุ, อกฺกิณุ, กิณุสุ
ม.	อกฺกิโณ, กิโณ, อกฺกิณ, กิณ, อกฺกิณิ, กิณิ	อกฺกิณิตฺถ, กิณิตฺถ, อกิณุตฺถ, กิณุตฺถ
อุ.	อกฺกิณึ, กิณึ	อกฺกิณิมฺหา, กิณิมฺหา, อกฺกิณิมฺห, กิณิมฺห, อกฺกิณุมฺหา, กิณุมฺหา, อกฺกิณุมฺห, กิณุมฺห

อัตตโนบท

อกฺกิณา, กิณา, อิกฺกิณ, กิณ	อกฺกิณุ, กิณู, อกฺกิณู, กิณุ
อกฺกิณิเส, กิณิเส	อกฺกิณิวฺหุ, กิณิวฺหุ
อกฺกิณุ, กิณุ, อกฺกิณ, กิณ	อกฺกิณิเมฺห, กิณิเมฺห

กิยาทิคณิกธาตุ

ชินาติ จ จินาติ จ ชานาติ จ ปญฺญายติ
มินาติ ลุนาติ เจว ธุนาติ จ กิยาทโย.
วิกฺกียเต กียเต จ ชียเต จียเตปิ จ,
ญายเต มียเต เจว ลูยเต ธุยเต ตถา.

ชินาติ - ย่อมชนะ, **จินาติ** - ย่อมสั่งสม, ย่อมสิ้นไป, **ชานาติ** - ย่อมรู้, **ปญฺญายติ** -ย่อมปรากฏ, **มินาติ** - ย่อมวัด, **ลุนาติ** - ย่อมเกี่ยว, **ธุนาติ** - ย่อมหวั่นไหว **กิยาทโย** เป็นกิยาทิธาตุอันกล่าวกัตตา

วิกฺกียเต - ย่อมถูกขาย, **กียเต** - ย่อมถูกซื้อ, **ชียเต** - ย่อมถูกชนะ, **จียเต** - ย่อมถูกสั่งสม, **ญายเต** - ย่อมถูกรู้, **มียเต** - ย่อมถูกวัด, **ลูยเต** - ย่อมถูกเกี่ยว, **ธูยเต** - ความหวั่นไหว **ตถา** เป็นกิยาทิกัมมรูป ภาวรูป เหมือนอย่างนั้น

๗๖. คหาทิคณะ

หมู่ศัพท์ที่สำเร็จรูปโดยการลง **ปฺป** และ **ณฺหา**ปัจจัย ด้วยสูตรว่า คหาทิโต ปฺป ณฺหา ชื่อว่า **คหาทิคณะ**

คหธาตุ+ณฺหาปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
คณฺหาติ, คณฺเห	คณฺหนฺติ คณฺหเร	คณฺหเต	คณฺหนฺเต, คณฺหเร
คณฺหาสิ	คณฺหาถ, คณฺหถ	คณฺหเส	คณฺหเวฺห
คณฺหามิ, คณฺเห	คณฺหาม	คณฺเห	คณฺหาเมฺห

กัมมวาจก

คยฺหเต	คยฺหนฺเต, คยฺหเร
คยฺหเส	คยฺหเวฺห
คยฺเห	คยฺหาเมฺห

คหธาตุ+ณฺหาปัจจัย+ภวิสสันตีวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
คณฺหิสฺสติ	คณฺหิสฺสนฺติ, คณฺหิสฺสเร	คณฺหิสฺสเต	คณฺหิสฺสนฺเต, คณฺหิสฺสเร
คณฺหิสฺสสิ	คณฺหิสฺสถ	คณฺหิสฺสเส	คณฺหิสฺสเวฺห
คณฺหิสฺสามิ	คณฺหิสฺสาม	คณฺหิสฺสํ	คณฺหิสฺสาเมฺห

กัมมวาจก

คยฺหิสฺสเต	คยฺหิสฺสนฺเต, คยฺหิสฺสเร
คยฺหิสฺสเส	คยฺหิสฺสเวฺห
คยฺหิสฺสํ	คยฺหิสฺสาเมฺห

คหธาตุ+ปฺปปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
เฆปฺปติ, เฆปฺเป	เฆปฺปนฺติ, เฆปฺปเร	เฆปฺปเต	เฆปฺปนฺเต, เฆปฺปเร
เฆปฺปสิ	เฆปฺปถ	เฆปฺปเส	เฆปฺปเวฺห
เฆปฺปามิ, เฆปฺเป	เฆปฺปาม	เฆปฺเป	เฆปฺปาเมฺห

๗๗. ตนาทิคณะ

หมู่ศัพท์ที่สำเร็จรูปโดยการลง **โอ** และ **ยิร** วิกรณปัจจัยด้วยสูตรว่า ตนาทิโต โอยิรา ชื่อว่า **ตนาทิคณะ**

ตนุธาตุ+โอปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
ตโนติ	ตโนนฺติ	ตนุเต	ตโนนฺเต
ตโนสิ	ตโนถ	ตนุเส	ตนุเวฺห
ตโนมิ	ตโนม	ตเนฺว	ตนุเมฺห

กรธาตุ+โอปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
กโรติ	กโรนฺติ	กโรเต	กโรนฺเต
กโรสิ	กโรถ	กโรเส	กโรเวฺห
กโรมิ	กโรม	กเร	กโรเมฺห

กรธาตุ+ยิรปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

กยิรติ, กยิเร	กยิรนฺติ	กยิรเต	กยิรนฺเต
กยิรสิ	กยิรถ	กยิรเส	กยิรเวฺห
กยิรามิ, กยิเร	กยิราม	กยิเร	กยิราเมฺห

กัมมวาจก

กรียเต	กรียนฺเต, กรียเร
กรียเส	กรียเวฺห
กรีเย	กรียาเมฺห

ปปุพฺพ อปธาตุ โอปัจจัยวัตตมานาวิภัตติกัตตุวาจกปทมาลา

ปรัสสบท

ปปฺโปติ	ปปฺโปนฺติ
ปปฺโปสิ	ปปฺโปถ
ปปฺโปมิ	ปปฺโปม

ตนาทิคณิกธาตุ

สกฺโกติ ปปฺโปติ เจว ชาคโรติ ตนาทโย,
ปตายเต ปตญฺญเต กรียเต จ กยฺยเต,
สกฺกเต ปาปียเต จ ชาครียเต จ กมฺมกา.

สกฺโกติ - ย่อมอาจ, ย่อมสามารถ, **ปปฺโปติ** - ย่อมถึง, **ชาคโรติ** - ย่อมตื่น **ตนาทโย** เป็นตนาทิคณิกธาตุ,

ปตายเต, ปตญฺญเต - ย่อมถูกแผ่ไป, **กรียเต, กยฺยเต -** ย่อมถูกกระทำ, **สกฺกเต** - ความสามารถ, **ปาปียเต** - ย่อมถูกถึง, **ชาครียเต** - การตื่น **กมฺมกา** เป็นกัมมรูป และ ภาวรูป

๗๘. จุราทิคณะ

หมู่ศัพท์ที่สำเร็จรูปโดยการลง **เณ, ณย** วิกรณปัจจัย ด้วยสูตรว่า จุราทิโต เณณยา ชื่อว่า **จุราทิคณะ**

จุรธาตุ+เณปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

โจเรติ	โจเรนฺติ
โจเรสิ	โจเรถ
โจเรมิ	โจเรม

จุรธาตุ+ณยปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท		อัตตโนบท	
โจรยติ, โจรเย	โจรยนฺติ	โจรยเต	โจรยนฺเต
โจรยสิ	โจรยถ	โจรยเส	โจรยเวฺห
โจรยามิ, โจรเย	โจรยาม	โจรเย	โจรยาเมฺห

กัมมวาจก

โจรียเต	โจรียนฺเต, โจรียเร
โจรียเส	โจรียเวฺห
โจรีเย	โจรียาเมฺห

จินฺตธาตุ+เณปัจจัย+วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุวาจก)

ปรัสสบท

จินฺเตติ	จินฺเตนฺติ
จินฺเตสิ	จินฺเตถ
จินฺเตมิ	จินฺเตม

จุราทิคณิกธาตุ

จินฺเตติ จ มนฺเตติ จ ปาเลติ ฆาเฏติ ตถา,
เวเทติ คเณติ จาปิ อิเม จุราทิธาตโว.

จินฺเตติ, จินฺตยติ - ย่อมคิด, **มนฺเตติ, มนฺตยติ** - ย่อมปรึกษา, **ปาเลติ, ปาลยติ** - ย่อมรักษา, **เวเทติ, เวทยติ** - ย่อมเสวย, **คเณติ, คณยติ** - ย่อมนับ, ย่อมคำนวณ **อิเม** อ.ธาตุ ท. เหล่านี้ **จุราทิธาตโว** เป็นจุราทิธาตุ **(โหนฺติ)** ย่อมเป็น

จบจุราทิคณะ

(สำหรับในอาขยาตปทมาลา ที่แสดงมาแล้วก็พอเข้าใจได้แล้ว)

จบอาขยาตคณะย่อ

๗๙. สนธิกัณฑ์

สนธิ หมายถึง การติดต่อบทระหว่างบท ๒ บท โดยไม่มีการลบวิภัตติซึ่งแตกต่างกันกับสมาส แต่ก่อนที่จะศึกษาสนธิ นักศึกษาควรศึกษาและทำความเข้าใจกับจำนวนอักขระ ๔๑ ตัว ตลอดถึงชื่อต่าง ๆ มี ทีฆะ (เสียงยาว) รัสสะ (เสียงสั้น) เป็นต้น ที่มีใช้ในสนธิกัณฑ์ก่อน

๘๐. สนธิ ๕ อย่าง

ในสนธิกัณฑ์ ท่านจำแนกประเภทออกเป็น ๕ ด้วยกัน คือ

๑. สระสนธิ
๒. พยัญชนะสนธิ
๓. นิคคหิตสนธิ
๔. อาคมสนธิ
๕. อาเทสสนธิ

๘๑. วรรณะ ๔๑ ตัว

วรรณะ ๔๑ ตัว มี **อ** เป็นต้น มี **อำ** เป็นที่สุด เรียกว่า **อักขระ**

อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ
ก ข ค ฆ ง
จ ฉ ช ฌ ญ
ฏ ฐ ฑ ฒ ณ
ต ถ ท ธ น
ป ผ พ ภ ม
ย ร ล ว ส ห ฬ อำ

๘๒. ธนิตอักขระ ๑๐

ธนิตอักขระ มี ๑๐ คือ

ข - ฆ, ฉ - ฌ, ฐ - ฒ, ถ - ธ, ผ - ภ (ต้องสวดออกเสียงหนัก ๆ)

วรรณะ ๘ ตัว มี อ เป็นต้น มี โอ เป็นที่สุด ชื่อว่า **สระ**
สระ ๓ ตัว คือ อ, อิ, อุ ที่สวดเสียงสั้น ชื่อว่า **รัสสะ**
สระ ๕ ตัว คือ อา, อี, อู, เอ, โอ ที่สวดเสียงยาว ชื่อว่า **ทีฆะ**

อักขระ ๓๓ ตัว มี ก เป็นต้น มี อำ เป็นที่สุด ชื่อว่า **พยัญชนะ**
พยัญชนะ ๒๕ ตัว มี ก เป็นต้น มี ม เป็นที่สุด ชื่อว่า **วรรค**
โดยแบ่งเป็น ๕ วรรค ๆ ละ ๕ ตัว คือ กวรรค, จวรรค, ฏวรรค, ตวรรค, ปวรรค
พยัญชนะ ๘ ตัว มี ย เป็นต้น มี อำ เป็นที่สุด ชื่อว่า **อวรรค**

ตารางแสดงวิธีเขียนสระและพยัญชนะ

สระล้วน ๆ	อ	อา	อี	อี	อุ	อู	เอ	โอ
สระที่จะผสมกับพยัญชนะ	-	-า	ิ	ี	ุ	ู	เ-	โ-
พยัญชนะล้วน ๆ	กฺ	ขฺ	คฺ	ฆฺ	งฺ	(ถึง)	ฬฺ	๎
การเขียนสระผสมกับ	ก	กา	กิ	กี	กุ	กู	เก	โก
พยัญชนะตามสภาพเป็นจริง	ก๎	กิ๎	กุ๎	-	-	-	-	-
การเขียนสระผสมกับพยัญชนะ	ก	กา	กิ	กี	กุ	กู	เก	โก
ตามความนิยม	ก๎	กิ๎	กุ๎	-	-	-	-	-

๘๓. สระสนธิ

๑. ในเพราะสระหลัง ลบสระหน้าเสีย

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
โลกคฺคปุคฺคโล	= โลก + อคฺคปุคฺคโล	สเมตายสฺมา	= สเมตุ + อายสฺมา
ตีณิมานิ	= ตีณิ + อิมานิ	สพฺเพว	= สพฺเพ + เอว
โนเหตำ	= โนหิ + เอตำ	ตยสฺสุ	= ตโย + อสฺสุ
มาตุปฏฺฐานำ	= มาตุ + อุปฏฺฐานำ	อสนฺเตตฺถ	= อสนฺโต + เอตฺถ

โลก ศัพท์ และ อคฺค ศัพท์ มีสระอยู่ทั้งสองบท เมื่อมีสระอยู่เช่นนี้ ต้องลบสระหน้าเสีย

ตัวอย่างการทำตัวรูป

โลกคฺคปุคฺคโล ศัพท์เดิมเป็น โลก + อคฺคปุคฺคโล

- ลบสระ อ ที่ ก (กฺ)
- นำ กฺ ไปประกอบสระ อ หลัง
- สำเร็จรูปเป็น โลกคฺคปุคฺคโล

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๒. ในที่สระหน้า และสระหลังมีรูปไม่เหมือนกัน ให้ลบสระหลังบ้าง

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
ยสฺสทานิ	= ยสฺส + อิทานิ	จกฺขุนฺทฺริยํ	= จกฺขุ + อินฺทฺริยํ
สญฺญาติ	= สญฺญา + อิติ	อกตญฺญูสิ	= อกตญฺญู + อสิ
ฉายาว	= ฉายา + อิว	วนฺเทหํ	= วนฺเท + อหํ
กถาว	= กถา + เอว	โสหํ	= โส + อหํ
อิติปิ	= อิติ + อปิ	จตฺตาโรเม	= จตฺตาโร + อิเม
อสฺสมณีสิ	= อสฺสมณี + อสิ	ปาโตว	= ปาโต + เอว

ตัวอย่างการทำตัวรูป

ยสฺสทานิ ศัพท์เดิมเป็น ยสฺส + อิทานิ

- ลบสระ อิ หลังเสีย
- สำเร็จรูปเป็น ยสฺสทานิ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๓. เมื่อลบสระหน้าแล้วให้แปลง อิวณฺณ เป็น เอ, อุวณฺณ เป็น โอ (อิ,อี เรียก อิวณฺณ, อุ,อู เรียก อุวณฺณ)

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
พนฺธุสฺเสว	= พนฺธุสฺส + อิว	โนเปติ	= น + อุเปติ
อุเปกฺขติ	= อุป + อิกฺขติ	เอโกนสตํ	= เอก + อูนสตํ
อุเปโต	= อุป + อิโต	วาโมรู	= วาม + อูรู
อเวจฺจ	= อว + อิจฺจ	โวทกํ	= วิ + อุทกํ
ชิเนริตํ	= ชิน + อีริตํ	อเตว	= อติ + อิว

ตัวอย่างการทำตัวรูป

พนฺธุสฺเสว ศัพท์เดิมเป็น พนฺธุสฺส + อิว
- ลบสระ อ หน้าแล้ววิการสระ อิ หลังเป็น เอ
- นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ เอ หลัง
- สำเร็จรูปเป็น พนฺธุสฺเสว

โนเปติ ศัพท์เดิมเป็น น + อุเปติ
- ลบสระ อ หน้าแล้ววิการสระ อุ เป็น โอ
- นำพยัญชนะไปประกอบกับสระ โอ หลัง
- สำเร็จรูปเป็น โนเปติ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๔. เมื่อลบสระหน้าแล้ว ให้ทีฆะสระหลัง (ทีฆะ อ เป็น อา, อิ เป็น อี, อุ เป็น อู)

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
พุทฺธานุสฺสติ	= พุทฺธ + อนุสฺสติ	พหูปการํ	= พหุ + อุปการํ
สาตฺถิกา	= ส + อตฺถิกา	โยปายํ	= โยปิ + อยํ
ปญฺญวาสฺส	= ปญฺญวา + อสฺส	อปฺปสฺสุตายํ	= อปฺปสฺสุโต + อยํ
ยานีธ ภูตานิ	= ยานิ + อิธ ภูตานิ	สทฺธีธ	= สทฺธา + อิธ
อตีโต	= อติ + อิโต	ตถูปมํ	= ตถา + อุปมํ

ตัวอย่างการทำตัวรูป

พุทฺธานุสฺสติ ศัพท์เดิมเป็น พุทฺธ + อนุสฺสติ
- ลบสระ อ หน้า ทีฆะสระหลัง (อ เป็น อา)
- สำเร็จรูปเป็น พุทฺธานุสฺสติ

๕. เมื่อลบสระหลังแล้ว ให้ทีฆะสระหน้า

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
โลกสฺสาติ	= โลกสฺส + อิติ	วิชฺชูว	= วิชฺชุ + อิว
วีติปตนฺติ	= วิ + อติปตนฺติ	กึสูธ	= กึสุ + อิธ
วีตินาเมนฺติ	= วิ + อตินาเมนฺติ	สาธูติ	= สาธุ + อิติ
สมฺมาฏฺปิ	= สมฺมาฏฺ + อปิ		

ตัวอย่างการทำตัวรูป

โลกสฺสาติ ศัพท์เดิมเป็น โลกสฺส + อิติ

- ลบสระ อิ หลัง ทีฆะสระหน้าเป็น อา
- สำเร็จรูปเป็น โลกสฺสาติ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๖. ในเพราะสระหลัง ให้แปลง **เอ** ของ **เม, เต เย, ปพฺพเต, เก, เจ เป็น ย**

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
มฺยายํ	= เม + อยํ	ตฺยาหํ	= เต + อหํ
ตฺยสฺส	= เต + อสฺส	ปพฺพตฺยาหํ	= ปพฺพเต + อหํ
ยฺยสฺส	= เย + อสฺส	กฺยสฺส	= เก + อสฺส
		จฺยสฺส	= เจ + อสฺส

ตัวอย่างการทำตัวรูป

มฺยายํ ศัพท์เดิมเป็น เม + อยํ

- ในเพราะสระ อ หลังเอา เอ ของ เม เป็น ยฺ
- ทีฆะสระ อ หลังเป็น อา
- สำเร็จรูปเป็น มฺยายํ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๗. ในเพราะสระหลัง แปลง **โอ** ของ **ก, ข, ย, ส*,** และ **อุ** เป็น **ว** (ส* มาจาก ต สัพพนาม)

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**	**ปทสมฺพนฺธ**	**ปทจฺเฉท**
ยาวตกฺวสฺส	= ยาวตโก + อสฺส	สฺวาคตํ	= สุ + อาคตํ
กฺวตฺโถ	= โก + อตฺโถ	จกฺขฺวาปาถํ	= จกฺขุ + อาปาถํ
อถขฺวสฺส	= อถโข + อสฺส	พหฺวาพาโธ	= พหุ + อาพาโธ
ยฺวายํ	= โย + อยํ	วตฺเถฺวตฺถ	= วตฺถุ + เอตฺถ
สฺวสฺส	= โส + อสฺส	น เตฺวว	= น ตุ + เอว
อนฺวทฺธมาสํ	= อนุ + อทฺธมาสํ		

ตัวอย่างการทำตัวรูป

ยาวตกฺวสฺส ศัพท์เดิมเป็น ยาวตโก + อสฺส

- ในเพราะสระหลัง แปลง โอ เป็น วฺ
- สำเร็จรูปเป็น ยาวตกฺวสฺส

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๘. ในเพราะสระเบื้องหลัง แปลง **ติ** ของ **อติ, ปติ, อิติ** เป็น **จ**

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**	**ปทสมฺพนฺธ**	**ปทจฺเฉท**
อจฺจนฺตํ	= อติ + อนฺตํ	ปจฺเจตํ	= ปติ + เอตํ
อจฺโจทาตา	= อติ + โอทาตา	อิจฺจสฺส	= อิติ + อสฺส
ปจฺจโย	= ปติ + อโย	อิจฺเจตํ	= อิติ + เอตํ
ปจฺจาหรติ	= ปติ + อาหรติ	อิจฺจาทิ	= อิติ + อาทิ

ตัวอย่างการทำตัวรูป

อจฺจนฺตํ ศัพท์เดิมเป็น อติ + อนฺตํ

- ในเพราะสระหลัง แปลง ติ ทั้งตัว เป็น จ
- จฺ เทฺวภาวะ เป็นสองตัว
- สำเร็จรูปเป็น อจฺจนฺตํ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๙. ในเพราะสระหลัง แปลง **ธ** ของ **อิธ** ศัพท์ ที่เป็นเบื้องจาก **"เอก"** ศัพท์ เป็น **ท** ทำตัวรูป (มี ๑ ตัว)

เอกมิทาหำ ศัพท์เดิมเป็น เอกำ + อิธ + อหำ

- ในเพราะ อิ หลัง แปลงนิคคหิต (◌ं) เป็น ม (เป็น เอกมิธ + อหำ)
- ในเพราะสระ อะ หลัง แปลง ธ เป็น ท
- ลบสระหน้าเพราะสระหลัง และทีฆะสระหลัง อ เป็น อา
- สำเร็จรูปเป็น เอกมิทาหำ

๑๐. แม้ไม่มีสระในเบื้องหลัง ก็แปลง **ธ** เป็น **ห, ต** เป็น **ฏ** เป็นต้นได้

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**	**ปทสมฺพนฺธ**	**ปทจฺเฉท**
สาหุทสฺสนำ	= สาธุ + ทสฺสนำ	นิปฺผตฺติ	= นิ + ปตฺติ
ทุกฺกฏำ	= ทุกฺกตำ	นิพฺพานำ	= นิ + วานำ
นิกฺขมติ	= นิ + กมติ	นิจฺฉโย	= นิ + จโย

ตัวอย่างการทำตัวรูป

สาหุ ทสฺสนำ ศัพท์เดิมเป็น สาธุ + ทสฺสนำ

- เอา ธ เป็น ห
- สำเร็จรูปเป็น สาหุ ทสฺสนำ

๑๑. ในเพราะสระหลัง แปลง **อิ** เป็น **ย**

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**	**ปทสมฺพนฺธ**	**ปทจฺเฉท**
วุตฺยสฺส	= วุตฺติ + อสฺส	พฺยากาสิ	= วิ + อกาสิ
วิตฺยานุภูยเต	= วิตฺติ + อนุภูยเต	พฺยญฺชนำ	= วิ + อญฺชนำ
พฺยากโต	= วิ + อากโต	ทาสฺยาหำ	= ทาสี + อหำ
		นทฺยาสนฺโน	= นที + อาสนฺโน

ตัวอย่างการทำตัวรูป

วุตฺยสฺส ศัพท์เดิมเป็น วุตฺติ + อสฺส

- ในเพราะสระหลัง แปลง อิ เป็น ย, ลบ ตฺ ตัวหนึ่ง
- สำเร็จรูปเป็น วุตฺยสฺส

๘๔. พยัญชนะสนธิ

๑๒. ในเพราะการรักษาฉันท์และการสวดสะดวก ให้ทีฆะ หรือ รัสสะ สระหน้าได้

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**
มุนี จเร	= มุนิ + จเร
ขนฺตี ปรมํ	= ขนฺติ + ปรมํ
โภวาทิ นาม	= โภวาที + นาม

ตัวอย่างการทำตัวรูป

มุนี จเร ศัพท์เดิมเป็น มุนิ + จเร

- เพราะการรักษาฉันท์ ทีฆะ อิ เป็น อี
- สำเร็จรูปเป็น มุนี จเร

๑๓. ในเพราะพยัญชนะเบื้องหลัง ลบ **โอ** ของ **โส, เอโส** ศัพท์ แล้วลง **อ** อาคม ในที่ลบนั้น

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**
ส สีลวา	= โส + สีลวา
เอส ธมฺโม	= เอโส + ธมฺโม
เอส อตฺโถ	= เอโส + อตฺโถ

ตัวอย่างการทำตัวรูป

ส สีลวา ศัพท์เดิมเป็น โส + สีลวา

- ในเพราะพยัญชนะเบื้องหลัง ลบสระ โอ หน้าแล้วลง อ อาคม
- สำเร็จรูปเป็น ส สีลวา

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๑๔. **เทฺวภาว** อักษรที่อยู่หลังจาก **อ, อิ, อุ** และ **อา** (**เทฺวภาว** คือการทำพยัญชนะตัวหนึ่งให้เป็นสองตัว)

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
อิธปฺปมาโท	= อิธ + ปมาโท
ปกฺกโม	= ป + กโม
วิปฺปยุตฺโต	= วิ + ปยุตฺโต
สุปฺปฏิปนฺโน	= สุ + ปฏิปนฺโน
อกฺกโม	= อา + กโม

ตัวอย่างการทำตัวรูป

อิธปฺปมาโท ศัพท์เดิมเป็น อิธ + ปมาโท

- หลังจากสระ อ ปฺ สทิสเทฺวภาว
- สำเร็จรูปเป็น อิธปฺปมาโท

(สทิส - เหมือนกัน, เทฺว - สอง, ภาว - ความเป็น ๒ ตัวเหมือนกัน)

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๑๕. เมื่อมีอักษรตัวที่ ๒ ของวรรคทั้ง ๕ คือ **ข ฉ ธ ถ ผ** อยู่หลังจาก **อ, อิ, อุ** และ **อา** อักษร ก็ทำ **อสทิสเทฺวภาว** อักษรตัวที่ ๑ ในวรรคของตน เข้าข้างหน้าได้

เมื่อมีอักษรตัวที่ ๔ ของวรรคทั้ง ๔ คือ **ฆ ฌ ฑ ธ ภ** อยู่หลังจาก **อ, อิ, อุ** และ **อา** อักษร ก็ทำ **อสทิสเทฺวภาว** อักษรตัวที่ ๓ ในวรรคของตน เข้าข้างหน้าได้

(**อสทิส-**ไม่เหมือนกัน, **เทฺว**-สอง, **ภาว**-เป็น, เป็น ๒ ตัวไม่เหมือนกัน)

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
รูปกฺขนฺโธ	= รูป + ขนฺโธ	นิทฺธโน	= นิ + ธโน
นิจฺฉโย	= นิ + จโย	ฌานปฺผโล	= ฌาน + ผโล
จชฺฌานปฺผโล	= จ + ฌานปฺผโล	นิพฺภยํ	= นิ + ภยํ
ยตฺรฏฺฐิตํ	= ยตฺร + ฐิตํ	อกฺขาโต	= อา + ขาโต
ยสตฺเถโร	= ยส + เถโร		

ตัวอย่างการทำตัวรูป

รูปกฺขนฺโธ ศัพท์เดิมเป็น รูป + ขนฺโธ

- พยัญชนะตัวที่ ๑ ซ้อนตัวที่ ๒ (ซ้อน กฺ)
- สำเร็จรูปเป็น รูปกฺขนฺโธ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำตัวรูปเช่นเดียวกันนี้

๑๖. แต่ถ้ามีอักษรตัวที่ ๑ ที่ ๓ และที่ ๕ ของทุก ๆ วรรค ให้ทำ **สทิสเทฺวภาว** เท่านั้น เช่น เมื่อมี ก ก็ทำเป็น กฺ เทฺวภาว เป็น กฺก เมื่อมี ค ก็ทำเป็น คฺ เทฺวภาว เป็น คฺค ดังนี้เป็นต้น

๘๕. นิคคหิตสนธิ

๑๗. ในเพราะพยัญชนะวรรคเบื้องหลัง **แปลงนิคคหิต** เป็น **วัคคันตะ** (**วคฺคนฺต** คือพยัญชนะที่สุดวรรค ได้แก่ **ง ญ ณ น ม** อักษร ของวรรคนั้น ๆ)

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**	**ปทสมฺพนฺธ**	**ปทจฺเฉท**
ตณฺหงฺกโร	= ตณฺหำ + กโร	ชุตินฺธโร	= ชุตึ + ธโร
รณญฺชโห	= รณำ + ชโห	สมฺมโต	= สำ + มโต
สณฺฐิโต	= สำ + ฐิโต		

ตัวอย่างการทำตัวรูป

ตณฺหงฺกโร ศัพท์เดิมเป็น ตณฺหำ + กโร

- เพราะพยัญชนะกวรรค แปลง นิคคหิต เป็น งฺ
- สำเร็จรูปเป็น ตณฺหงฺกโร

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๑๘. ในเพราะ **เอว** ศัพท์ก็ดี **หิ** นิบาตเบื้องหลังก็ดี แปลง **นิคคหิต** เป็น **ญ**

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**	**ปทสมฺพนฺธ**	**ปทจฺเฉท**
ปจฺจตฺตญฺเญว	= ปจฺจตฺตํ + เอว	ตญฺเญว	= ตํ + เอว
ตญฺหิ	= ตํ + หิ	เอวญฺหิ	= เอวํ + หิ

ตัวอย่างการทำตัวรูป

ปจฺจตฺตญฺเญว ศัพท์เดิมเป็น ปจฺจตฺตํ + เอว

- ในเพราะ เอว ศัพท์ แปลง นิคคหิต เป็น ญ, แล้ว ญ เทฺวภาว
- สำเร็จรูปเป็น ปจฺจตฺตญฺเญว

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๑๙. ในเพราะ **ย** เบื้องหลัง แปลง นิคคหิต ของ **สํ** อุปสัค และนิคคหิตอันมี **ย** สัพพนาม อยู่หลัง พร้อมกับ **ย** เป็น **ญ**

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**
สญฺโญโค	= สํ + โยโค
สญฺญุตฺตํ	= สํ + ยุตฺตํ
ยญฺญเทว	= ยํ + ยเทว

ตัวอย่างการทำตัวรูป

สญฺโญโค ศัพท์เดิมเป็น สํ + โยโค

- ในเพราะ ย แปลง นิคคหิต กับ ย เป็น ญ, ญ เทฺวภาว
- สำเร็จรูปเป็น สญฺโญโค

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๒๐. ในเพราะสระหลัง แปลง นิคคหิต เป็น **มฺ** และ **ทฺ** อักษร

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**
ตมหํ	= ตํ + อหํ
ยทนิจฺจํ	= ยํ + อนิจฺจํ
ยมาหุ	= ยํ + อาหุ
เอตทโวจ	= เอตํ + อโวจ

ตัวอย่างการทำตัวรูป

ตมหำ ศัพท์เดิม เป็น ตำ + อหำ

- ในเพราะสระหลัง แปลง นิคคหิต เป็น มฺ
- สำเร็จรูปเป็น ตมหำ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๘๖. อาคมสนธิ

๒๑. ในเพราะสระหลัง ลง **ยฺ, วฺ, มฺ, ทฺ, นฺ, ตฺ, รฺ, หฺ** และ **คฺ** อาคม

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
นยิมสฺส	= น + อิมสฺส	ลหุเมสฺสติ	= ลหุ + เอสฺสติ
วุทิกฺขติ	= อุ + ทิกฺขติ	สมฺมทญฺญา	= สมฺมา + อญฺญา
อิโต นายติ	= อิโต + อายติ	สพฺภิเรว	= สพฺภิ + เอว
ยสฺมาติห	= ยสฺมา + อิห	ฉพฺภิญฺญา	= ฉ + อภิญฺญา

ตัวอย่างการทำตัวรูป

นยิมสฺส ศัพท์เดิมเป็น น + อิมสฺส

- ในเพราะสระหลัง ลง ยฺ อาคม
- สำเร็จรูปเป็น นยิมสฺส

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๒๒. ในเพราะพยัญชนะเบื้องหลัง ลง **โอ** อาคม

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
อติปฺปโค โข	= อติปฺป + โข
ปโรสตำ	= ปร + สตำ
ปโรสหสฺสำ	= ปร + สหสฺสำ
ปโรปณฺณาสำ	= ปร + ปณฺณาสำ

ตัวอย่างการทำตัวรูป

อติปฺปโค โข ศัพท์เดิมเป็น อติปฺป + โข

- ในเพราะ ข เบื้องหลัง ลง โอ และ คฺ อาคม
- สำเร็จรูปเป็น อติปฺปโค โข

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้ (ไม่มี คฺ อาคม)

๒๓. ลง **นิคคหิต** อาคม เพื่อการสวดสะดวก ในบางที่

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**
จกฺขุ์ อุทปาทิ	= จกฺขุ + อุทปาทิ
อวำสิโร	= อว + สิโร
ยาวญฺจิธ	= ยาว + จ + อิธ
อณุ์ถูลานิ	= อณุ + ถูลานิ

ตัวอย่างการทำตัวรูป

จกฺขุ์ อุทปาทิ ศัพท์เดิมเป็น จกฺขุ + อุทปาทิ

- ลง นิคคหิต อาคม
- สำเร็จเป็น จกฺขุ์ อุทปาทิ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๘๗. นิคคหิตโลปสนธิ

๒๔. **ลบนิคคหิต** เพื่อการสวดสะดวก และเพื่อรักษาฉันท์

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
ตาสาหํ	= ตาสํ + อหํ	อริยสจฺจาน ทสฺสนํ	= อริยสจฺจานํ + ทสฺสนํ
วิทูนคฺคํ	= วิทูนํ + อคฺคํ	พุทฺธาน สาสนํ	= พุทฺธานํ + สาสนํ
อทาสาหํ	= อทาสึ + อหํ	สารตฺโต	= สํ + รตฺโต
จิรปฺปวาสึ	= จิรํ + ปวาสึ	ตถาคตาหํ	= ตถาคตํ + อหํ
เอวาหํ	= เอวํ + อหํ	คนฺตุกาโม	= คนฺตุ + กาโม

ตัวอย่างการทำตัวรูป

ตาสาหํ ศัพท์เดิมเป็น ตาสํ + อหํ

- ลบ นิคคหิต (ลบสระหน้า ทีฆะสระหลัง)
- สำเร็จรูปเป็น ตาสาหํ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๒๕. หลังจาก นิคคหิต ลบสระของ **อิติ, อิว, อิทานิ, อสิ, เอว, อปิ เป็นต้น**

ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท	ปทสมฺพนฺธ	ปทจฺเฉท
กินฺติ	= กึ + อิติ	ตฺวสิ	= ตฺวํ + อสิ
อภินนฺทุนฺติ	= อภินนฺทุ + อิติ	สทิสว	= สทิสํ + เอว
อุตฺตตฺตว	= อุตฺตตฺตํ + อิว	อุตฺตรีปิ	= อุตฺตรึ + อปิ
จกฺกว	= จกฺกํ + อิว	อิทปิ	= อิทํ + อปิ
กลินฺทานิ	= กลึ + อิทานิ	ทาตุปิ	= ทาตุ + อปิ
กินฺทานิ	= กึ + อิทานิ		

ตัวอย่างการทำตัวรูป

กินฺติ ศัพท์เดิมเป็น กึ + อิติ

- หลังนิคคหิต ลบ อิ ที่ อิติ

- แปลง นิคคหิต เป็นวัคคันตะ นฺ
- สำเร็จรูปเป็น กินฺติ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๒๖. พยัญชนะสังโยค เป็น **วิสังโยค** บ้าง (พยัญชนะ ๒ - ๓ ตัวที่รวมกันอยู่ในสระตัวเดียวกัน เรียกว่า **สังโยค** เช่น สฺส การลบพยัญชนะสังโยคตัวหน้า คือ สฺ แล้วตัวหลัง คือ ส เรียกว่า **วิสังโยค**)

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**	**ปทสมฺพนฺธ**	**ปทจฺเฉท**
เอวํส	= เอวํ + อสฺส	อคฺยาคารํ	= อคฺคิ + อาคารํ
ปุปฺผสา	= ปุปฺผํ + อสฺสา	วุตฺยสฺส	= วุตฺติ + อสฺส

ตัวอย่างการทำตัวรูป

เอวํส ศัพท์เดิมเป็น เอวํ + อสฺส

- ลบพยัญชนะที่ชื่อว่า สังโยค ตัวหน้าคือ สฺ (หลังจากนิคหิต ลบสระหลัง)
- สำเร็จรูปเป็น เอวํส

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๘๘. อาเทสสนธิ

๒๗. ในเพราะสระเบื้องหลัง แปลง **อภิ** เป็น **อพฺภ** และ **อธิ** เป็น **อชฺฌ**

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**	**ปทสมฺพนฺธ**	**ปทจฺเฉท**
อพฺภุทีริตๆ	= อภิ + อุทีริตๆ	อชฺโฌกาโส	= อธิ + โอกาโส
อพฺภกฺขานๆ	= อภิ + อกฺขานๆ	อชฺฌาคมา	= อธิ + อาคมา
อพฺภุคฺคโต	= อภิ + อุคฺคโต	อชฺฌุปคโต	= อธิ + อุปคโต

ตัวอย่างการทำตัวรูป

อพฺภุทีริตๆ ศัพท์เดิมเป็น อภิ + อุทีริตๆ

- แปลง อภิ เป็น อพฺภ

- สำเร็จเป็น อพฺภุทีริตำ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๒๘. แปลง **ปติ** อุปสัค เป็น **ปฏิ** บ้าง

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**
ปฏคฺคิ	= ปติ + อคฺคิ
ปฏิหญฺญติ	= ปติ + หญฺญติ
ปฏิรูปเทสวาโส จ	= ปติ + รูปเทสวาโส จ

ตัวอย่างการทำตัวรูป

ปฏคฺคิ ศัพท์เดิมเป็น ปติ + อคฺคิ

- แปลง ปติ เป็น ปฏิ
- ลบสระ อิ หน้า
- สำเร็จรูปเป็น ปฏคฺคิ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๒๙. ในเพราะพยัญชนะเบื้องหลัง แปลง **อว** เป็น **โอ** บ้าง

ปทสมฺพนฺธ	**ปทจฺเฉท**
โอนทฺโธ	= อว + นทฺโธ
โอวทติ	= อว + วทติ

ตัวอย่างการทำตัวรูป

โอนทฺโธ ศัพท์เดิมเป็น อว + นทฺโธ

- แปลง อว เป็น โอ
- สำเร็จรูปเป็น โอนทฺโธ

รูปที่เหลือ นักศึกษาพึงทำเช่นเดียวกันนี้

๘๙. อุปสคฺคนิปาต

อุปสัค ๒๐ ตัว คือ **ป ปรา นิ นี อุ ทุ สํ วิ อว อนุ ปริ อธิ อภิ ปติ สุ อา อติ อปิ อป อุป** อิติ วีสติ อุปสคฺคา

นิบาต โดยย่อ คือ **จ วา เห อเห เร อเร สเจ เสฺว อชฺช ยถา ตถา ยาวตา ยาว ตาว อุปริ อนฺโต ติโร โอรๆ ปารๆ เหฏฺฐา** ดังนี้เป็นต้น

จบสนธิย่อ

๙๐. สมาสกัณฑ์

การย่อบทตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไปให้เป็นบทเดียวกัน เพื่อให้เนื้อความ และวิภัตติเป็นอันเดียวกันเรียกว่า สมาส (การย่อบท)

๙๑. สมาสว่าโดยย่อมี ๖ อย่าง

๑. อพฺยยีภาวสมาส
๒. กมฺมธารยสมาส
๓. ทิคุสมาส
๔. ตปฺปุริสสมาส
๕. พหุพฺพีหิสมาส
๖. ทฺวนฺทสมาส

(พฺยย' กมฺม ทิคุ ตปฺปุ- พหุ' ทฺวนฺทา สมาสกา)

๙๒. อพฺยยีภาวสมาส

อพฺยยีภาวสมาส คือ สมาสที่มี **อพฺยยบท** คือ อุปสัคบทและนิบาตบทอยู่ข้างหน้าและเป็นประธาน เช่น อุปนครํ = อุป + นครํ, อุป เป็นอุปสัค มีอรรถว่า ใกล้ และอยู่หน้า, นครศัพท์ เมือง หรือนคร เมื่อย่อเข้ากัน นครสฺส สมีปี สำเร็จรูปเป็น อุปนครํ ใกล้ แห่งนคร อรรถว่า ใกล้ เป็นประธานในสมาสนี้ (สมาสนี้ มุ่งหมายเอาที่ ใกล้ มิได้มุ่งหมายเอาตัวนคร)

บทข้างหน้าลงฉัฏฐีวิภัตติ นครสฺส สมีปี ปฐมาวิภัตติ อุปนครํ ใกล้แห่งนคร
ทรถานํ อภาโว = นิทฺทรถํ. อ. ความไม่มี แห่งความเร่าร้อน
รถสฺส ปจฺฉา = อนุรถํ. ภายหลัง แห่งรถ
วาตสฺส ปจฺฉา = อนุวาตํ. ภายหลัง แห่งลม
โสตสฺส อนุคตํ = อนุโสตํ ไปตาม แห่งกระแส
วาตสฺส ปฏิโลมํ = ปฏิวาตํ. ทวน แห่งลม
โสตสฺส ปฏิโลมํ = ปฏิโสตํ. ทวน แห่งกระแส
อตฺตานมตฺตานํ ปติ = ปจฺจตฺตํ. เฉพาะ ซึ่งตน เฉพาะตน ๆ

อา กุมาเรหิ = อากุมารำ. (ยโส) อ.ยศ (ชื่อเสียง) (กจฺจายนสฺส) ของพระมหา-กัจจายนะ ถึงเด็ก ท.

อา ปาณโกฏิยา = อาปาณโกฏิกำ. ถึง ที่สุดแห่ง ชีวิต

ภิกฺขาย สมิทฺธีติ = สุภิกฺขำ ความสมบูรณ์ แห่งข้าว

ภิกฺขาย อสมิทฺธีติ = ทุพฺภิกฺขำ. ความไม่สมบูรณ์ แห่งข้าว

วุฑฺฒานำ ปฏิปาฏิ = ยถาวุฑฺฒำ. ลำดับ แห่งผู้เฒ่า ท. (ผู้เจริญ)

สตฺตึ อนติกฺกมิตฺวา (กโรตีติ) = ยถาสตฺติ. ไม่เกินไปแล้ว ซึ่งความสามารถ (ย่อมกระทำ), ย่อมไม่กระทำล่วงซึ่งความสามารถ

พลำ อนติกฺกมิตฺวา (กโรตีติ) = ยถาพลำ. ไม่ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งกำลัง (ย่อมกระทำ)

กมำ อนติกฺกมิตฺวา (กโรตีติ) = ยถากฺกมำ ไม่ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งลำดับ (ย่อมกระทำ)

พลสฺส อนุรูปำ = ยถาพลำ. ตามกำลัง

กมสฺส อนุรูปำ = ยถากฺกมำ. ตามลำดับ

ชีวสฺส ยตฺตโก ปริจฺเฉโท = ยาวชีวำ. กำหนด เพียงไร แห่งชีวิต

อายุสฺส ยตฺตโก ปริจฺเฉโท = ยาวตายุกำ. กำหนดเพียงไร แห่งอายุ

ยตฺตเกน อตฺโถ = ยาวทตฺถำ. ความต้องการ ด้วยวัตถุมีประมาณเท่าใด

ปพฺพตสฺส ติโร = ติโรปพฺพตำ. ภายนอกแห่งภูเขา

ปาสาทสฺส อนฺโต = อนฺโตปาสาทำ. ภายใน แห่งปราสาท

วสฺสสฺส อนฺโต = อนฺโตวสฺสำ. ภายใน แห่งฤดูฝน (ภายในพรรษา)

นครสฺส พหิ = พหินครำ. ภายนอก แห่งนคร

ปาสาทสฺส อุปริ = อุปริปาสาทำ. เบื้องบน แห่งปราสาท

มญฺจสฺส เหฏฺฐา = เหฏฺฐามญฺจำ. ภายใต้ แห่งเตียง

ภตฺตสฺส ปุเร = ปุเรภตฺตำ. ในกาลก่อน แห่งภัตร

คงฺคาย โอรำ = โอรคงฺคำ. ฝั่งนี้ แห่งแม่น้ำคงคา

คงฺคาย ปารำ = ปารคงฺคำ. ฝั่งโน้น แห่งแม่น้ำคงคา

สห มกฺขิกาย = สมกฺขิกำ. กับ ด้วยแมลงวัน

เย เย วุฑฺฒา = ยถาวุฑฺฒำ. ผู้เจริญใด ๆ

วุฑฺฒานำ ปฏิ ปาฏิ = ยถาวุฑฺฒำ. ตามลำดับ แห่งผู้เจริญ

๙๓. กมฺมธารยสมาส

กมฺมธารยสมาส คือ สมาสที่มีบทนามสองบทมีเนื้อความเดียวกัน เช่น มหนฺโต ปุริโส บุรุษผู้ประเสริฐ ที่กล่าวว่ามีเนื้อความเดียวกันเพราะ บุรุษ และ ประเสริฐ เป็นสิ่ง ๆ เดียวกัน แยกออกจากกันไม่ได้ และเมื่อย่อ มหนฺโต และ ปุริโส เข้าเป็นสมาสแล้ว สำเร็จเป็น มหาปุริโส มีวิภัตติเดียวกัน นี้เป็นลักษณะของกัมมธารยสมาส ๆ นี้ จำแนกออกเป็น ๙ ประเภทคือ

วิเสสนปุพฺพปโท	วิเสสนุตฺตรปโท,
วิเสสโนภโย เจว	อุปมานุตฺตรปโท.
สมฺภาวนาปุพฺพปโท	อวธารณปุพฺพโก,
น-กุปุพฺพปโท เจว	ปาทิปุพฺพปโทติ จ.

๑. วิเสสนปุพฺพปท บทหน้าเป็นวิเสสนะ และมี วจนะ วิภัตติ เสมอกับบทประธาน

เช่น มหนฺโต จ โส ปุริโส จาติ = มหาปุริโส. บุรุษผู้ประเสริฐ
มหนฺตญฺจ ตำ พลญฺจาติ = มหพฺพลำ. กำลังมาก
สนฺโต จ โส ปุริโส จาติ = สปฺปุริโส. บุรุษผู้สงบ, สัตบุรุษ
นีสญฺจ ตำ อุปลญฺจาติ = นีลุปฺปลำ. ดอกบัวเขียว
พฺราหฺมณี จ สา ทาริกา จาติ = พฺรหฺมณทาริกา. เด็กหญิงพราหมณ์
ขตฺติยา จ สา กญฺญา จาติ = ขตฺติยกญฺญา. นางกษัตริย์

๒. วิเสสนุตฺตรปท บทหลังเป็นวิเสสนะ และมี วจนะ วิภัตติ เสมอกับบทประธาน

เช่น สาริปุตฺโต จ โส เถโร จาติ = สาริปุตฺตตฺเถโร. พระสารีบุตรเถระ
วินโยจ โส ปิฏกำ จาติ = วินยปิฏกำ. พระวินัยปิฎก
อวิชฺชา จ สา ปจฺจโย จาติ = อวิชฺชาปจฺจโย. อวิชชาเป็นปัจจัย

๓. วิเสสโนภยปท บททั้งสองเป็นวิเสสนะ และมี วจนะวิภัตติ เสมอกับประธาน.

เช่น สีตญฺจ ตำ อุณฺหญฺจาติ = สีตุณฺหำ. ทั้งเย็นทั้งร้อน

๔. อุปมานุตฺตรปท มีบทหลังเป็นอุปมา โดยไม่ตรงกันข้ามกับชื่อ

เช่น พุทฺโธ จ โส อาทิจฺโจ จาติ = พุทฺธาทิจฺโจ. พระพุทธเจ้าเพียงดังพระอาทิตย์

๕. สมฺภาวนาปุพฺพปท มีบทหน้าถูกยกขึ้น (ด้วย อิติ)

เช่น ธมฺโม อิติ สญฺญา = ธมฺมสญฺญา. ความหมายรู้ว่าธรรม
ปาโณ อิติ สญฺญา = ปาณสญฺญา. ความหมายรู้ว่าสัตว์มีชีวิต

อนิจฺจํ อิติ สญฺญา = อนิจฺจสญฺญา. ความหมายรู้ว่าไม่เที่ยง
ธีตา อิติ สญฺญา = ธีตุสญฺญา. ความหมายรู้ว่าลูกสาว

๖. อวธารณปุพฺพปท มีบทหน้าประกอบด้วย **เอว** เพื่อห้ามเนื้อความอื่น
เช่น สทฺธา เอว ธนํ = สทฺธาธนํ. ทรัพย์คือศรัทธา
จกฺขุ เอว อินฺทริยํ = จกฺขุอินทริยํ. อินทรีย์คือจักษุ

๗. นนิปาตปุพฺพปท มีบทหน้าเป็น **น** นิบาต
เช่น น พฺราหฺมโณ = อพฺราหฺมโณ. ไม่ใช่พราหมณ์
น กุสลํ = อกุสลํ. อกุศล
น กตฺวา = อกตฺวา. ไม่กระทำ

๘ กุปุพฺพปท มีบทหน้าเป็น **กุ** นิบาต.
เช่น กุจฺฉิตํ อนฺนํ = กทนฺนํ. ข้าวน่าเกลียด
อปฺปกํ ลวณํ = กาลวณํ. เกลือน้อย

๙. ปาทิปุพฺพปท มีบทหน้าเป็น **ป** อุปสัคค์ เป็นต้น.
เช่น ปธานํ วจนํ = ปาวจนํ. พระดำรัสอันประเสริฐ (ปาพจน์, พระไตรปิฎก)
สุนฺทโร คนฺโธ = สุคนฺโธ. มีกลิ่นหอม
อโสภณํ กตํ = ทุกฺกฏํ. กรรมอันกระทำไม่ดี

วิธีตั้งวิเคราะห์ บททั้งสอง ต้องลงปฐมาวิภัตติ ต ศัพท์ ต้องตามลิงค์ของบทหน้า คือ บทหน้าเป็นปุงลิงค์ ก็ต้องเป็นปุงลิงค์ บทหน้าเป็นอิตถีลิงค์ ก็ต้องเป็นอิตถีลิงค์ และบทสำเร็จ ก็ต้องตามลิงค์ของบทหลัง พึงสังเกตดูในข้อ ๒

จบกัมมธารยสมาส

๙๔. ทิคุสมาส

ทิคุสมาส คือ กัมมธารยสมาสที่มีสังขยาอยู่หน้า

เอโก จ โส ปุคฺคโล จาติ = เอกปุคฺคโล. บุคคลผู้เดียว
เทฺว รตฺติโย = ทฺวิรตฺตํ. ๒ คืน
ติสฺโส รตฺติโย = ติรตฺตํ. ๓ คืน
ตโย โลกา = ติโลกํ. โลก ๓
จตฺตาริ สจฺจานิ = จตุสจฺจํ. อริยสัจจ์ ๔
ปญฺจ สีลานิ = ปญฺจสีลํ. ศีล ๕
ปญฺจ สิกฺขาปทานิ = ปญฺจสิกฺขาปทํ. สิกขาบท ๕
ฉ อายตนานิ = สฬายตนํ. อายตนะ ๖
สตฺต อหานิ = สตฺตาหํ. ๗ วัน, หนึ่งสัปดาห์
สตฺต โคธาวริโย = สตฺตโคธาวรํ. แม่น้ำโคทาวรี ๗ สาย
นว โลกุตฺตรา = นวโลกุตฺตรํ. โลกุตฺตรธรรม ๙
สตฺต โยชนานิ = สตฺตโยชนํ. ๗ โยชน์
ทสสหสฺสํ จกฺกวาฬานิ = ทสสหสฺสจกฺกวาฬานิ. หมื่นจักรวาฬทั้งหลาย

สงฺขฺยา

เอกาทส	๑๑	เอกูนวีสติ	๑๙
ทฺวาทส	๑๒	วีส, วีสติ	๒๐
เตรส	๑๓		
จตุทฺทส, จุทฺทส, โจทฺทส	๑๔		
ปญฺจทส, ปณฺณรส	๑๕		
โสฬส	๑๖		
สตฺตรส	๑๗		
อฏฺฐารส	๑๘		

๙๕. ตปฺปุริสสมาส

ตปฺปุริสสมาส คือ สมาสที่มีบท ๒ บท ๆ หน้าลง **อำ** ทุติยาวิภัตติเป็นต้น ถึง สัตตมี-วิภัตติ บทหลังลงปฐมาวิภัตติ ตัปปุริสสมาส มีเนื้อความของบทหลังเป็นประธาน เช่น ภูมึ คโต ภูมิคโต (ผู้ไปสู่พื้นดิน) บทว่า ภูมิ เป็นบทหน้า ต้องลง อำ ทุติยาวิภัตติ คโต เป็นบทหลัง ต้องลง สิปฐมาวิภัตติ นักศึกษาพึงกำหนดเรียกชื่อของสมาสนี้ตามวิภัตติของบทหน้า เช่น ภูมิคโต นี้เป็น **ทุติยาตัปปุริสสมาส** หากบทหน้าลงสัตตมีวิภัตติ ก็เรียก **สัตตมีตัปปุริสสมาส**

ทุติยาตปฺปุริสสมาส

อุ. ภูมึ คโต = ภูมิคโต. ผู้ไปสู่พื้นดิน
สุขำ ปตฺโต = สุขปฺปตฺโต. ผู้ถึงซึ่งสุข

ตติยาตปฺปุริสสมาส

อุ. พุทฺเธน ภาสิโต = พุทฺธภาสิโต. **อันพระพุทธเจ้า**ตรัสแล้ว
สลฺเลน วิทฺโธ = สลฺลวิทฺโธ. อันลูกศรแทงแล้ว
สีเลน สมฺปนฺโน = สีลสมฺปนฺโน. ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล
เอเกน อูนวีสติ = เอกูนวีสติ. ยี่สิบหย่อนด้วยหนึ่ง
อสฺเสน ยุตฺโต รโถ = อสฺสรโถ. รถอันบุคคลเทียมแล้วด้วยม้า

จตุตฺถีตปฺปุริสสมาส

อุ. กฐินสฺส ทุสฺสำ = กฐินทุสฺสำ. ผ้าเพื่อกฐิน
อาคนฺตุกสฺส ภตฺตำ = อาคนฺตุกภตฺตำ. ข้าวเพื่ออาคันตุกะ
พุทฺธานำ เทยฺยำ = พุทฺธเทยฺยำ. ดอกไม้ที่ถวายแด่พระพุทธเจ้า

ปญฺจมีตปฺปุริสสมาส

อุ. เมฬุนมฺหา อเปโต = เมฬุนาเปโต. หลีกออกแล้วจากเมฬุน
นครมฺหา นิคฺคโต = นครนิคฺคโต. ออกไปแล้วจากนคร
ปิณฺฑปาตมฺหา ปฏิกฺกนฺโต = ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต. กลับมาแล้วจากบิณฑบาต

โจรมฺหา ภยํ = โจรภยํ. ภัยจากโจร
ทุจฺจริตมฺหา วิรติ = ทุจฺจริตวิรติ. การเว้นจากทุจริต
กมฺมโต ชาตํ = กมฺมชํ. รูปที่เกิดเพราะกรรม

ฉฏฺฐีตปฺปุริสสมาส

อุ. รญฺโญ ปุริโส = ราชปุริโส. บุรุษของพระราชา
รญฺโญ ปุตฺโต = ราชปุตฺโต. บุตรของพระราชา
พุทฺธสฺส สาวโก = พุทฺธสาวโก. สาวกของพระพุทธเจ้า
เทวานํ ราชา = เทวราชา. ราชาของเทวดา

สตฺตมีตปฺปุริสสมาส

อุ. รูปสฺมึ สญฺญา = รูปสญฺญา. ความสำคัญในรูป
สํสารสฺมึ ทุกฺขํ = สํสารทุกฺขํ. ทุกข์ในสงสาร
ธมฺเม รโต = ธมฺมรโต. ยินดีแล้วในธรรม
จกฺขุสฺมึ นิสฺสิตํ วิญฺญาณํ = จกฺขุวิญฺญาณํ. จิตอาศัยแล้วในจักษุ
วิกาเล โภชนํ = วิกาลโภชนํ. โภชนะในเวลาวิกาล
ปพฺพเต ฐีโต = ปพฺพตฏฺโฐ. ตั้งอยู่บนภูเขา
ปงฺเก ชาตํ = ปงฺกชํ. เกิดแล้วในโคลนตม

๙๖. พหุพฺพีหิสมาส

พหุพฺพีหิสมาส คือสมาสที่มีเนื้อความของบทอื่นจากบทที่ถูกย่อเป็นประธาน บทที่ถูกย่อเข้ากันเป็นสมาส เรียกว่า **"สกบท"** (บทของตน) ส่วนบทที่ไม่นับเข้าในบทที่ถูกย่อนั้น เรียกว่า **"อญฺญปท"** (บทอื่นจากบทสมาส) อญฺญบท นั้น มีเนื้อความเป็นประธานในสมาส เช่น สห วิตกฺเกน เมื่อย่อเป็นบทสมาสเป็น สวิตกฺโก เนื้อความของ **"สห"** ก็ดี ของ **"วิตกฺเกน"** ก็ดี มิได้เป็นประธานในบทสมาส อรรถของ **"อญฺญบท"** ซึ่งอยู่นอกบทสมาสเท่านั้น เป็นประธานในสมาสนี้ ฉะนั้น สวิตกฺโก จึงแปลได้ว่า ธรรมอันเป็นไปกับด้วยวิตก ได้บทอื่น คือ ธรรม เป็นประธาน

ปฐมา. สห วิตกฺเกน โย วตฺตตีติ สวิตกฺโก. ธรรมที่เป็นไปกับด้วยวิตก
ทุติยา. อาคตา สมณา อิมํ = อาคตสมโณ. วัดอันสมณะมาสู่
ตติยา. ชิตานิ อินฺทริยานิ เยน โสยํ = ชิตินฺทริโย. พระอริยผู้มีอินทรีย์อันชนะแล้ว
ชิโต มาโร เยน โสยํ = ชิตมาโร. พระพุทธเจ้าผู้มีมารอันทรงชนะแล้ว
จตุตฺถี. ทินฺโน สุงฺโก ยสฺส โสยํ = ทินฺนสุงฺโก. พระราชาผู้มีส่วยอันชาวนครถวายแล้ว
ปญฺจมี. นิคฺคโต ชโน ยสฺมา โสยํ = นิคฺคตชโน. อ. หมู่บ้านอันบุคคลออกแล้ว
ฉฏฺฐี. ฉินฺโน หตฺโถ ยสฺส โสยํ = ฉินฺนหตฺโถ. อ. บุคคลผู้มีมืออันขาดแล้ว
สตฺตมี. สมฺปนฺโน สสฺโส ยสฺมึ โสยํ = สมฺปนฺนสสฺโส. ชนบทอันมีข้าวกล้าสมบูรณ์

๙๗. ทฺวนฺทสมาส

ทฺวนฺทสมาส คือ สมาสที่มีบทนาม ๒ บทขึ้นไป เมื่อย่อเข้ากันเป็นบทสมาสแล้ว มีเนื้อความของตน ทุก ๆ บท เป็นประธาน ซึ่งต่างจากกัมมธารยสมาส ที่มีเนื้อความรวมกัน **แบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ**

๑. สมาหารทฺวนฺทสมาส บทสำเร็จเป็นเอกวจนะ นปุงสกลิงค์ (เพราะรวบรวม)

๒. อสมาหารทฺวนฺทสมาส (อิตรีตรโยค) บทสำเร็จเป็นพหุวจนะ ตามลิงค์ของบทหลัง (เพราะไม่รวบรวม)

วิธีตั้งวิเคราะห์ ให้แยกศัพท์ของบทสมาส ออกมาตั้งเป็นปฐมาวิภัตติ ตามลิงค์ของบทนั้น ๆ และใส่ จ ศัพท์ไว้ข้างหลังบทนามนั้น ๆ ไม่ต้องมี อิติศัพท์

๑. เช่น จกฺขุ จ โสตํ จ = จกฺขุโสตํ. ตา และ หู
คีตํ จ วาทิตํ จ = คีตวาทิตํ. ฉิ่ง และ ฉาบ
ผาโล จ ปาชนํ จ = ผาลปาชนํ. ผาลไถ และ ปฏัก
หตฺถี จ อสฺโส จ = หตฺถิอสฺสํ. ช้าง และ ม้า
ฑํสา จ มกสา จ = ฑํสมกสํ. เหลือบ และ ยุง
อหิ จ นกุโล จ = อหินกุลํ. งู และ พังพอน
สีลํ จ ปญฺญาณํ จ = สีลปญฺญาณํ. ศีล และ ปัญญา
อชา จ เอฬกา จ = อเชฬกํ. แม่แพะ และ แกะ

๒. เช่น สมโณ จ พฺราหฺมโณ จ = สมณพฺราหฺมณา. สมฺณะ และ พราหมณ์
สาริปุตฺโต จ โมคฺคลฺลาโน จ = สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา.
พระสารีบุตร และ พระมหาโมคคัลลานะ
เทโว จ มนุสฺโส จ = เทวมนุสฺสา. เทวดา และ มนุษย์
มาตา จ ปิตา จ = มาตาปิตโร. มารดา และ บิดา
ธาตุโย จ ลิงฺคานิ จ = ธาตุลิงฺคานิ. ธาตุ และ ลิงค์

จบทวันทสมาส

จบสมาส

๙๘. ตัทธิตกัณฑ์

ตัทธิต คือ ปัจจัยหมู่หนึ่ง ที่มีประโยชน์เกื้อกูลแก่เนื้อความของนามบท **ตทฺธิต** ศัพท์เดิมเป็น **ตํ + หิ** แปลง **ห** เป็น **ธ** แล้วแปลงนิคคหิตเป็น **ท** สำเร็จรูปเป็น **ตทฺธิต** มีวิเคราะห์ว่า **เตสํ หิตํ ตทฺธิตํ หิตํ** อ.ปัจจัยอันมีประโยชน์เกื้อกูลแก่เนื้อความ **เตสํ** แห่งบทนาม ท. เหล่านั้น **ตทฺธิตํ** ชื่อว่า **ตัทธิต** เช่น วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ วาสิฏฺโฐ บทว่า วสิฏฺฐสฺส กล่าวถึงทัพพะอย่างเดียว คือ ฉาฬีวสิฏฺฐสฺ เมื่อลง ณ ปัจจัย ในเบื้องหลัง สำเร็จรูปเป็น วาสิฏฺโฐ แล้วกล่าวอรรถ ๒ อย่าง คือ ลูกของ, ฉาฬีวสิฏฺฐสฺ อรรถว่า ลูกของ เป็นอรรถที่เกิดขึ้นมาจากตัทธิตปัจจัย

เพราะเหตุที่ตัทธิตปัจจัย ลงหลังจากนามแล้วทำให้เนื้อความของนามบท เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น จึงได้ชื่อว่า **ตัทธิต** ปัจจัยอันมีประโยชน์เกื้อกูลแก่นามบท

๙๙. ตัทธิตปัจจัยแบ่งออกเป็น ๖ หมวด

๑. อปจฺจตทฺธิต
๒. อเนกตฺถตทฺธิต
๓. อสฺสตฺถิตทฺธิต
๔. สงฺขฺยาตทฺธิต
๕. ภาวตทฺธิต
๖. อพฺยยตทฺธิต

ในตัทธิตทั้ง ๖ นั้น บทสำเร็จของตัทธิตทั้ง ๔ เบื้องแรก คือ อปัจจตัทธิต อเนกัตถตัทธิต อัสสัตถิตัทธิต มีลิงค์ตามลิงค์ของประธาน

เช่น วาสิฏฺโฐ เป็นปุงลิงค์ เพราะมีประธานคือ ทารโก เป็นปุงลิงค์ หากมีประธานเป็น กุมารี อิตถีลิงค์ ก็ต้องมีรูปเป็น วาสิฏฺฐี อิตถีลิงค์ เช่นเดียวกัน และยังต้องมี วจนะและวิภัตติตรงกับประธานอีกด้วย

๑๐๐. อปจฺจตทฺธิต

บุตรก็ดี ธิดาก็ดี หลานก็ดี เหลนก็ดี ชื่อว่า **อปจฺจ** ในที่นี้ลงปัจจัย ๑๐ ตัว คือ **ณ, ณายน, ณาน, เณยฺย, ณิ, ณิก, ณิย, ณฺย, ณว, เณร,** สำหรับปัจจัยที่มี **ณฺ** อนุพันธ์อักษรลงหลังจากบทใด ให้วุทธิสระหน้าของบทนั้น คือ วุทธิ **อ** เป็น **อา, อิ อี** เป็น **เอ** และ **อุ อู** เป็น **โอ** แล้วลบ **ณฺ** อนุพันธ์ นั้นเสีย

(อปจฺจ เป็นนปุงสกลิงค์แน่นอน ไม่เปลี่ยนไปตามลิงค์อื่น)

๑. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ.
เช่น วาสิฏฺโฐ = ลูกชาย, หลานชาย, เหลนชายของฤาษีวสิฏฐะ
วาสิฏฺฐี = ลูกสาว, หลานสาว, เหลนสาวของฤาษีวสิฏฐ.

๒. ลง ณายน, ณาน, ปัจจัยในอรรถว่า วจฺฉสฺส อปจฺจํ เป็นต้น
เช่น วจฺฉายโน วจฺฉาโน = ลูกชายของฤาษีวัจฉะ
วจฺฉายนี วจฺฉานี = ลูกสาวของฤาษีวัจฉะ
กจฺจายโน กจฺจาโน - ลูกชายของฤาษีกัจจะ
กจฺจายนี กจฺจานี - ลูกสาวของฤาษีกัจจะ

๓. ลง เณยฺย ปัจจัยในอรรถว่า กตฺติกาย อปจฺจํ.
เช่น กตฺติเกยฺโย - ลูกชายของนางกัตติกา
กตฺติเกยฺยี - ลูกสาวของนางกัตติกา

๔. ลง ณิ ปัจจัยในอรรถว่า ทกฺขสฺส อปจฺจํ.
เช่น ทกฺขิ - ลูกชายของฤาษีทักขะ

๕. ลง ณิก ปัจจัยในอรรถว่า สกฺยปุตฺตสฺส อปจฺจํ,
เช่น สกฺยปุตฺติโก - โอรสของศากยบุตร หรือ โอรสของพระพุทธเจ้า

๖. ลง ณิย ปัจจัยในอรรถว่า สกฺยปุตฺตสฺส อปจฺจํ.
เช่น สกฺยปุตฺติโย - โอรสของศากยบุตร หรือ โอรสของพระพุทธเจ้า

๗. ลง ณฺย ปัจจัย ในอรรถว่า กุณฺฑณิยา อปจฺจํ.
เช่น โกณฺฑญฺโญ - ลูกชายของนางกุณฑณี

๘. ลง ณฺว ปัจจัยในอรรถว่า อุปคุสฺส อปจฺจํ.
เช่น โอปคฺคโว - ลูกชายของอุปคุ

๙. ลง เณร ปัจจัยในอรรถว่า วิธวาย อปจฺจํ เป็นต้น

เช่น เวธเวโร - ลูกของแม่หม้าย
สามเณโร - ลูกของพระอุปัชฌาย์
(สมณสฺส อุปชฺฌายสฺส ปุตฺโต ปุตฺตฎฺฐานิยตฺตา)

วิธีทำตัวรูปโดยย่อ

วาสิฏฺโฐ ศัพท์เดิมเป็น วสิฏฺฐ
- ลง ณ ปัจจัย ในอรรถว่า (วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ) ลูกของวสิฏฐะ
- ในเพราะ ณ อนุพันธ์ วุทธิ อ ที่ ว เป็น อา และ ลบ ณฺ อนุพันธ์อักษร ลบ อ ที่ ฐ (วาสิฏฺฐ)
- นำพยัญชนะไปประกอบสระหลัง
- ลง สิ ปฐมาวิภัตติ
- แปลง สิ เป็น โอ
- สำเร็จรูปเป็น วาสิฏฺโฐ.

๑๐๑. อเนกตฺถตทฺธิต

ลง **ณิก** ปัจจัยในอรรถ สำสฏฺฐ เป็นต้น

ก. ลง ณิก ปัจจัยในอรรถว่า ติเลน สำสฏฺฐํ.
เช่น เตลิกำ - โภชนะอันระคนด้วยงา

ข. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า นาวาย ตรติ.
เช่น นาวิโก - ผู้ข้ามด้วยเรือ (นายเรือ)

ค. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า สกเฏน จรติ.
เช่น สากฏิโก - ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน

ฆ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า สีเสน วหติ.
เช่น สีสิโก - ผู้นำไปด้วยศีรษะ

ง. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า ปรทารำ คจฺฉติ.
เช่น ปารทาริโก - ผู้ไปมาหาสู่ภรรยาของบุคคลอื่น

จ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า อภิธมฺมำ อธีเต, อภิธมฺมำ ชานาติ
เช่น อาภิธมฺมิโก - ผู้เรียนพระอภิธรรม, หรือผู้ชำนาญพระอภิธรรม

เวนยิโก - ผู้เรียนพระวินัย, หรือผู้ชำนาญพระวินัย
สุตฺตนฺติโก - ผู้เรียนพระสูตร, หรือผู้ชำนาญพระสูตร
เวยฺยากรณิโก - ผู้เรียนไวยากรณ์, หรือผู้ชำนาญไวยากรณ์

ฉ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถ กาเยน กโต, วจสา กตํ, มนสา กตํ.
เช่น กายิโก - ความเพียรอันบุคคลทำด้วยกาย
วาจสิกํ - กรรมอันบุคคลกระทำด้วยวาจา
มานสิกํ - กรรมอันบุคคลกระทำด้วยใจ

ช. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถ สรีเร สนฺนิธานา, กาเย สนฺนิธานํ, มนสิ สนฺนิธานํ.
เช่น สาริกา - เวทนาอันประชุมลงในสรีระ
กายิกํ - ทุกข์อันประชุมลงในกาย
มานสิกํ - ทุกข์อันประชุมลงในใจ

ฌ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า ทฺวาเร นิยุตฺโต เป็นต้น
เช่น โทวาริโก - ผู้ประกอบที่ประตู (ยามผู้รักษาประตู)
ภณฺฑาคาริโก - ผู้ประกอบในโรงเก็บของ (ผู้รักษาคลัง)

ญ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า วีณา อสฺส สิปฺปํ เป็นต้น
เช่น เวณิโก - ผู้มีการดีดพิณเป็นศิลปะ
วํสิโก - ผู้มีการเป่าขลุ่ยเป็นศิลปะ

ฏ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า เตลํ อสฺส ภณฺฑํ เป็นต้น
เช่น เตลิโก - ผู้มีน้ำมันเป็นสินค้า (พ่อค้าน้ำมัน)
คนฺธิโก - ผู้มีของหอมเป็นสินค้า (พ่อค้าเครื่องสำอาง)

ฐ. ลง ณิก ปัจจัย ในบทว่า อุรพฺภํ หนฺตฺวา ชีวติ เป็นต้น
เช่น โอรพฺภิโก - ผู้ฆ่าแกะเลี้ยงชีพ
มาควิโก - ผู้ฆ่าเนื้อเลี้ยงชีพ (พรานเนื้อ)
มจฺฉิโก - ผู้ฆ่าปลาเลี้ยงชีพ (ชาวประมง)
สากุณิโก - ผู้ฆ่านกเลี้ยงชีพ (พรานนก)

ฑ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า ชาเลน หโต.
เช่น ชาลิโก - ปลาอันถูกฆ่าด้วยแห

ฒ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า สุตฺเตน พทฺโธ.
เช่น สุตฺติโก - ผู้ถูกผูกด้วยด้าย (คนแต่งงานกัน)

ณ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า วตฺเถน กีตํ.
เช่น วตฺถิกํ - ภัณฑะ อันบุคคลซื้อด้วยผ้า
สาติกํ - ภัณฑะ อันบุคคลซื้อด้วยเงินร้อย

ต. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า อกฺเขน ทิพฺพติ.
เช่น อกฺขิโก - ผู้เล่นด้วยสกา
สาลากิโก - ผู้เล่นด้วยสลาก

ถ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า จาโป อสฺส อาวุธํ.
เช่น จาปิโก - ผู้มีธนูเป็นอาวุธ

ท. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า วาโต อสฺส อาพาโธ.
เช่น วาติโก - ผู้มีโรคลม

ธ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า พุทฺเธ ปสนฺโน.
เช่น พุทฺธิโก. - ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า
ธมฺมิโก - ผู้เลื่อมใสในพระธรรม
สงฺฆิโก - ผู้เลื่อมใสในพระสงฆ์

น. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า พุทฺธสฺส สนฺตโก.
เช่น พุทฺธิโก - ทรัพย์ของพระพุทธเจ้า
ธมฺมิโก - ทรัพย์ของพระธรรม
สงฺฆิโก - ทรัพย์ของพระสงฆ์
ปุคฺคลิโก ทรัพย์ของบุคคล
(สงฺฆิกํ จีวรํ จีวรอันเป็นทรัพย์ของพระสงฆ์ = สงฺฆสฺส สนฺตกํ)

ป. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า กุมฺโภ อสฺส ปริมาณํ.
เช่น กุมฺภิกํ. - วัตถุอันมีประมาณหนึ่งกุมภะ

ผ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า กุมฺภสฺส ราสิ, กุมฺภํ อรหติ.
เช่น กุมฺภิโก. - กองแห่งกุมภะ, หรือปัจจัยอันสมควรต่อหนึ่งกุมภะ

พ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า ปสุกูลํ สีลํ ยสฺส.
เช่น ปสุกูลิโก - ผู้มีปกติทรงไว้ซึ่งผ้าบังสกุล (ปังสุกูลิกธุดงค์)
อารญฺญิโก - ผู้มีปกติอยู่ในป่า (อารัญญิกธุดงค์)
โสสานิโก - ผู้มีปกติอยู่ในป่าช้า (โสสานิกธุดงค์)

ภ. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า อปาเย ชาโต.

เช่น อาปายิโก - ผู้เกิดในอบาย
เนรยิโก - ผู้เกิดในนรก

ม. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า ราชคเห ชาโต, ราชคเห วสติ.
เช่น ราชคหิโก - ผู้เกิดในเมืองราชคฤห์, ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์
สาวตฺถิโก - ผู้เกิดในเมืองสาวัตถี, ผู้อยู่ในเมืองสาวัตถี
นาคริโก - ผู้เกิดในเมือง, ผู้อยู่ในเมือง
คามิโก - ผู้เกิดในหมู่บ้าน, ผู้อยู่ในหมู่บ้าน

ย. ลง ณิก ปัจจัย ในอรรถว่า โลเก วิทิโต.
เช่น โลกิโก - ธรรมอันปรากฏในโลก, เป็น โลกิโย ก็ได้

ร. ลง ณิก ปัจจัยในอรรถว่า มาติโต อาคตํ.
เช่น มาติกํ - ทรัพย์อันมาจากแม่, (มรดกตกทอด)
ปิติกํ - ทรัพย์อันมาจากพ่อ, เป็นรูป มตฺติกํ เปตฺติกํ ก็ได้

ล. ลง ณิก ปัจจัยในอรรถว่า จตุมหาราเช ภตฺติ เอเตสํ
เช่น จาตุมหาราชิกา. - เทวดาผู้ภักดีในท้าวจาตุมหาราช ท.

อเนกตฺถตทฺธิต
หมวดที่สอง

๑. ลง **ณ** ปัจจัย ในอรรถว่า เตน รตฺตํ, ตสฺส อิทํ เป็นต้น

ก. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า กสาเวน รตฺตํ.
เช่น กาสาวํ - ผ้าอันบุคคลย้อมด้วยน้ำฝาด
โกสุมฺภํ - ผ้าอันบุคคลย้อมด้วยดอกคำ

ข. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า มหึสสฺส อิทํ.
เช่น มาหิสํ - ทรัพย์ของควาย (เนื้อ, หนัง, น้ำนม เป็นต้น)
กจฺจายนํ - ทรัพย์ของอาจารย์กัจจายนะ (หรือคัมภีร์กัจจายนะ)
โสคตํ - ทรัพย์ของพระพุทธเจ้า (คำสั่งสอน)

ค. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า อุทุมฺพรสฺส อวิทูเร ภวํ.
เช่น โอทุมฺพรํ - วิมานอันเกิดขึ้นในที่ใกล้แห่งต้นมะเดื่อ

ฆ. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า มนสิ ภวํ, อุรสิ ภโว, มิตฺเต ภวา, ปุเร ภวา.

เช่น มานสं - สุขอันเกิดขึ้นในใจ
โอรโส - ลูกอันเกิดในอก
เมตฺตา - ธรรมอันเกิดขึ้นในมิตร
โปรี - คำพูดอันเกิดขึ้นในเมือง

ง. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า มถุรายं ชาโต, มถุราย อาคโต, มถุรา อสฺส นิวาโส, มถุราย อิสฺสโร.

เช่น มาถุโร - ผู้เกิดในเมืองมถุรา. หรือ ผู้มาจากเมืองมถุรา, หรือ ผู้ที่อยู่ในเมืองมถุรา หรือพระราชาผู้ครองเมืองมถุรา
เวรญฺโช - ผู้เกิดในเมืองเวรัญชา ฯลฯ
นาคโร - ผู้เกิดในเมือง ฯลฯ
ชานปโท - ผู้เกิดในชนบท ฯลฯ

จ. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า กตฺติกาย นิยุตฺโต.

เช่น กตฺติโก - เดือนอันประกอบด้วยดาวกัตติกา (เดือน ๑๒)
มาคสิโร - เดือนอันประกอบด้วยดาวมิคสิระ (เดือนอ้าย)
ผุสฺโส - เดือนอันประกอบด้วยดาวผุสสะ (เดือนยี่)
มาโฆ - เดือนอันประกอบด้วยดาวมฆะ (เดือน ๓)
ผคฺคุโน - เดือนอันประกอบด้วยดาวผัคคุนี (เดือน ๔)
จิตฺโต - เดือนอันประกอบด้วยดาวจิตตะ (เดือน ๕)
เวสาโข - เดือนอันประกอบด้วยดาววิสาขา (เดือน ๖)
เชฏฺโฐ - เดือนอันประกอบด้วยดาวเชฏฐะ (เดือน ๗)
อาสาฬฺโห - เดือนอันประกอบด้วยดาวอาสาฬหี (เดือน ๘)
สาวโณ - เดือนอันประกอบด้วยดาวสวณะ (เดือน ๙)
โปฏฺฐปโท - เดือนอันประกอบด้วยดาวโปฏฐปทะ (เดือน ๑๐)
อสฺสยุโช - เดือนอันประกอบด้วยดาวอัสสยุชะ (เดือน ๑๑)

ฉ. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า เวยฺยกรณं อธีเต, พฺยากรณं ชานาติ.

เช่น เวยฺยากรโณ - ผู้เรียนคัมภีร์ไวยากรณ์, หรือผู้ชำนาญคัมภีร์ไวยากรณ์

ช. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า วสาตีนं วิสโย.

เช่น วาสาโต - ที่อันเป็นที่อยู่ของพระเจ้าวสาติ

ฌ. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า อุทุมฺพรา อสฺมึ สนฺติ.

เช่น โอทุมฺพโร - ที่อันมีต้นมะเดื่อ

ญ. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า ปุริโส ปริมาณํ อสฺส.

เช่น โปริสํ - น้ำอันมีประมาณ (ลึก) เท่าตัวบุรุษ (ยืนชูมือ)

๒. ลง **เณยฺย, เณยฺยก** ปัจจัยในอรรถ **ชาต, วสติ, อรหติ, หิตํ** เป็นต้น

ก. ลง เณยฺย, เณยฺยก ปัจจัยในอรรถ พาราณสิยํ ชาโต, พาราณสิยํ วสติ.

เช่น พาราณเสยฺโย - ผู้เกิดในเมืองพาราณสี, ผู้อยู่ในเมืองพาราณสี
พาราณเสยฺยโก - ผู้เกิดในเมืองพาราณสี, ผู้อยู่ในเมืองพาราณสี
คงฺเคยฺโย - ปลาตัวเกิดในแม่น้ำคงคา, หรือปลาอยู่ในแม่น้ำคงคา
โกเลยฺโย - สุนัขเกิดในบ้าน (กุเล ชาโต)
- สุนัขอยู่ในบ้าน (กุเล วสติ)

ข. ลง เณยฺย ปัจจัยในอรรถว่า ทกฺขิณํ อรหติ.

เช่น ทกฺขิเณยฺโย - ผู้ควรรับซึ่งทักษิณาทาน

ค. ลง เณยฺย ปัจจัยในอรรถว่า ปถสฺส หิตํ.

เช่น ปาเถยฺยํ - วัตถุอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทาง (เสบียงเดินทาง)
สาปเตยฺยํ - ทรัพย์อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เจ้าของทรัพย์
(สสฺส ปติ สปติ. เจ้าของทรัพย์, สปติสฺส หิตํ สาปเตยฺยํ)
ปทีเปยฺยํ - น้ำมันอันเป็นประโยชน์ต่อประทีป (ตะเกียง)

๓. ลง **อิม, อิย, อิก,** ปัจจัยในอรรถว่า **ชาต, นิยุตฺต, ตํ อสฺส อตฺถิ, ตมฺหิ ภโว** เป็นต้น

ก. ลง อิม ปัจจัยในอรรถว่า ปจฺฉา ชาโต.

เช่น ปจฺฉิโม - ผู้เกิดในภายหลัง
ปจฺฉิมา (ชนตา)- หมู่ชนผู้เกิดในภายหลัง
อนฺติโม - ผู้เกิดในที่สุด
เหฏฺฐิโม - ผู้เกิดในภายใต้

ข. ลง อิย ปัจจัยในอรรถว่า มนุสฺสชาติยํ ชาโต.

เช่น มนุสสชาติโย - ผู้เกิดในชาติมนุษย์
โลกิโย - ผู้เกิดในโลก

ค. ลง อิม, อิย, อิก ปัจจัยในอรรถว่า อนฺเต นิยุตฺโต, ปุตฺโต อสฺส อตฺถิ.

เช่น อนฺติโม - ผู้ประกอบในที่สุด

อนฺติโย - ผู้ประกอบในที่สุด
อนฺติโก - ผู้ประกอบในที่สุด
ปุตฺติโม - ผู้มีบุตร
ปุตฺติโย - ผู้มีบุตร
ปุตฺติโก - ผู้มีบุตร

ฆ. ลง อิย ปัจจัยในอรรถว่า ปญฺจวคฺเค ภโว.
เช่น ปญฺจวคฺคิโย - ผู้เกิดในพวก ๕ หรือผู้นับเนื่องในหมู่ ๕
ฉพฺพคฺคิโย - ผู้เกิดในพวก ๖, หรือพวกภิกษุฉัพพัคคีย์

ง. ลง อิย ปัจจัยในอรรถว่า อุทเร ภวํ, อตฺตโน อิทํ.
เช่น อุทริยํ - อาหารใหม่อันมีในท้อง
อตฺตนิยํ - ทรัพย์ของตน

๔. ลง **ย, ณฺย,** ปัจจัยในอรรถว่า **สาธุ, หิต, ภว, ชาต** เป็นต้น
ก. ลง ณฺย ปัจจัยในอรรถว่า กมฺมนิ สาธุ, สภายํ สาธุ, ปริสายํ สาธุ.
เช่น กมฺมญฺญํ - วัตถุอันดีในการงาน
สพฺภํ - คำพูดดีในสภา
ปาริสชฺโช - บริวารผู้ดีในสภา

ข. ลง ณฺย ปัจจัยในอรรถว่า เมธาย หิตํ, ปทานํ หิตํ, รถสฺส หิตา, สมณานํ หิตํ.
เช่น เมชฺชํ - เนยใสอันเป็นประโยชน์แก่น้ำมัน
ปชฺชํ - น้ำมันอันเป็นประโยชน์แก่เท้า
รจฺฉา - ทางอันเป็นประโยชน์แก่รถ
สามญฺญํ - วัตถุอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สมณะ

ค. ลง ณฺย ปัจจัยในอรรถว่า คาเม ภโว, กวิมฺหิ ภวํ, อรูเป ภวํ, ถนโต ชาตํ.
เช่น คมฺโม - ข้อประพฤติอันเกิดในหมู่บ้าน
กาพฺยํ - กาพย์อันเกิดในกวี
อารุปฺปํ - จิตอันเกิดในอรูปภพ
ถญฺญํ - น้ำนมอันเกิดจากเต้านม

๕. ลง **กณฺ, ณ, ตา** ปัจจัยในอรรถว่า **สมูห**

๖. ลง **ตา** ปัจจัยในอรรถ **สกตฺถ** หรือ **สวตฺถ**

ก. ลง กณฺ, ณ ปัจจัยในอรรถว่า อฏฺฐนฺนำ สมูโห, คามานำ สมูโห, ชนานำ สมูโห.
เช่น อฏฺฐโก - หมู่แห่งแปด
คามตา - ประชุมแห่งหมู่บ้าน
ชนตา - หมู่แห่งชน

ข. ลง ตา ปัจจัยในอรรถว่า สกตฺถ ว่า เทโวเยว เทวตา.
เช่น เทวตา - เทวดา

หมายเหตุ

สกตฺถ หรือ **สฺวตฺถ** มาจาก โส เยว อตฺโถ สฺวตฺโถ. โส เยว อ.อรรถของบทนั้นนั่นเทียว อตฺโถ เป็นอรรถของปัจจัย **สวตฺโถ** ชื่อว่า **สวตฺถ** ได้แก่ **อรรถของบทหน้า** หมายความว่า ปัจจัยไม่มีอรรถพิเศษกว่า อรรถของบทหน้า ๆ มีอรรถเช่นไร ดังนั้นจึงเรียกว่า ลงในอรรถ **สกตฺถ** หรือ **สวตฺถ** (อรรถของบทเดิม) ในที่นี้ เทวศัพท์ มีอรรถ เทวดา เมื่อลง ตา ปัจจัยมาแล้ว ก็ยังคงมีอรรถว่า เทวดาอยู่เช่นเดิม

๗. ลง **อาลุ** ปัจจัยในอรรถ ความมากของธรรมมี **อภิชฺฌา** เป็นต้นนั้น

ก. ลง ก อาคมเป็น อภิชฺฌาลุโก, สีตาลุโก เป็นต้น
เช่น อภิชฺฌาลุ - ผู้มีอภิชฺฌามาก (อภิชฺฌา อสฺส พหุลา)
สีตาลุ - ผู้มีความหนาวมาก, คนขี้หนาว (สีตา อสฺส พหุลา)

๘. ลง **ก** ปัจจัยในอรรถ **ปฏิภาค** (เหมือนกัน) **กุจฺฉิต** (น่าเกลียด) **อนุกปฺป** (ความสงสาร) **สญฺญา** (ชื่อ) เป็นต้น

ก. ลง ก ปัจจัยในอรรถ ปฏิภาคว่า หตฺถิโน อิว.
เช่น หตฺถิกา - รูปอันเหมือนกับช้าง ท. (รูปปั้นช้าง, ตุ๊กตาช้าง)
อสฺสกา - รูปอันเหมือนกับม้า ท. (รูปปั้นม้า, ตุ๊กตาม้า)
โคณกา - รูปอันเหมือนกับวัว ท. (รูปปั้นวัว, ตุ๊กตาวัว)

ข. ลง ก ปัจจัยในอรรถว่า กุจฺฉิโต สมโณ.
เช่น สมณะโก - สมณผู้น่าเกลียด
มุณฺฑโก - หัวโล้นน่าเกลียด

ค. ลง ก ปัจจัยในอรรถว่า อนุกมฺปิโต ปุตฺโต.
เช่น ปุตฺตโก - ลูกน้อยผู้น่าสงสาร
ภฏโก - คนรับจ้าง (ลง ก ปัจจัยในอรรถ ขุทฺทก)

รถโก - รถคันเล็ก (ขุทฺทโก รโถ ลง ก ปัจจัยในอรรถ ขุทฺทก)

๙. ลง **ตฺตก, วนฺตุ** ปัจจัย หลังจาก กึ, ย, ต, เอต ศัพท์ในอรรถ ปริมาณ

ก. ลง ตฺตก ปัจจัยในอรรถว่า กึ ปริมาณํ ยสฺส เป็นต้น

เช่น กิตฺตกํ - มีประมาณเท่าใด
ยตฺตกํ - มีประมาณเพียงใด
ตตฺตกํ - มีประมาณเพียงนั้น
เอตฺตกํ - มีประมาณเพียงนี้

ข. ลง วนฺตุ ปัจจัยในอรรถว่า กึ ปริมาณํ ยสฺส.

เช่น กีวา - มีประมาณเท่าไร (กึ+วนฺตุ แปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อา)
ยาวา - มีประมาณเพียงใด (ย+วนฺตุ แปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อา)
ตาวา - มีประมาณเพียงนั้น (ต+วนฺตุ แปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อา)

หมายเหตุ

วนฺตุ ปัจจัย อาจารย์บางท่าน กล่าวว่าเป็น **"อาวนฺตุ"** ปัจจัย ส่วนรูปว่า **ยาวตโก** และ **ตาวตโก** สำเร็จมาจาก **อาวตก** ปัจจัย

๑๐. ลง **มย** ปัจจัยในอรรถ ถูกกระทำด้วยสิ่งนั้น, เกิดขึ้นเพราะสิ่งนั้น, มีสิ่งนั้นเป็นปกติ

ก. สุวณฺณมโย - รถที่ถูกกระทำด้วยทองคำ. (สุวณฺเณน ปกโต) หรือ รถที่มีทองคำเป็นสภาพ (สุวณฺณํ ปกติ ยสฺสาติ)

ข. อิทฺธิมยํ - บาตรและจีวรอันสำเร็จแล้วเพราะฤทธิ์ (อิทฺธิยา นิพฺพตฺตํ)
มโนมยํ - ฤทธิ์อันสำเร็จแล้วเพราะฌานจิต (มนสา นิพฺพตฺตํ)

ค. ลง **มย** ปัจจัย ในอรรถ **สกตฺถ** (อรรถของบทเดิม)

อุ ทานมยํ - ทาน (ทานเมว ทานมยํ)
สีลมยํ - ศีล (สีลเมว สีลมยํ)
ภาวนามยํ - ภาวนา (ภาวนาเยว ภาวนามยํ)

เหตุที่เรียกว่า **อเนกตฺถตทฺธิต** เพราะกล่าวอรรถมากมายหลายประการ

จบอเนกัตถตัทธิต

๑๐๒. ภาวตทฺธิต

๑. ลงปัจจัย ๓ ตัว คือ **ณฺย, ตฺต, ตา** ในอรรถ **ภาว** (อรรถอันเป็นเหตุเกิดขึ้น)

ก. ลง ณฺย ปัจจัยในอรรถว่า อลสสฺส ภาโว เป็นต้น

เช่น อาลสฺยํ* - ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน
อาโรคฺยํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรค
โกสลฺลํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาด
ปณฺฑิจฺจํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีปัญญา
พาหุสจฺจํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้ศึกษามาก
อิสฺสริยํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่

ข. ลง **ตฺต, ตา** ปัจจัย ในอรรถว่า **มนุสฺสสฺส ภาโว** เป็นต้น

เช่น มนุสฺสตฺตํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นมนุษย์
มนุสฺสตา - ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นมนุษย์
ทณฺฑิตฺตํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีไม้เท้า
ทณฺฑิตา - ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีไม้เท้า

๒. ลงปัจจัย ๔ ตัว คือ **ตฺตน, เณยฺย, ณ, กณฺ** ในอรรถ **ภาว** (เป็นเหตุมา)

ก. ลง **ตฺตน** ปัจจัย ในอรรถ ชารสฺส ภาโว.

เช่น ชารตฺตนํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นชายชู้
ชายตฺตนํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นภรรยา

ข. ลง **เณยฺย** ปัจจัย ในอรรถว่า สุจิโน ภาโว.

เช่น โสเจยฺยํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้สะอาด

ค. ลง **ณ, กณฺ** ปัจจัยในอรรถว่า วิสมสฺส ภาโว เป็นต้น

เช่น เวสมฺ - ความเป็นแห่งของไม่เสมอกัน
คารวํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้เคารพ
อชฺชวํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้ตรง
มทฺทวํ - ความเป็นแห่งบุคคลผู้อ่อนโยน
รามณียกํ - ความเป็นแห่งที่อันรื่นรมณ์

---

* อาลสฺยํ ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน อันเป็นเหตุเป็นมาแห่ง อลส ศัพท์

๓. ลง ณฺย ปัจจัย ในอรรถ กมฺม และ อรรถ สกตฺถ

ก. วีริยํ - กรรมของบุคคลผู้กล้าหาญ (วีรานํ กมฺมํ) หรือ ความเป็นแห่งบุคคลผู้กล้าหาญ (วีรสฺส ภาโว ก็ได้)

เภสชฺชํ - ยาอันเป็นการงานของหมอ (ภิสคฺคสฺส กมฺมํ) หรือ (ภิสคฺคสฺส ภาโว ก็ได้)

สาเจยฺยํ - การงานของคนหลอกลวง (สจสฺส กมฺมํ)

ลง ณฺย ปัจจัยในอรรถ วีรานํ กมฺมํ เป็นต้น

ข. ยถาภุจฺจํ - ตามความเป็นจริง. (ยถา ภูตเมว ยถาภุจฺจํ. ณฺย)

การุญฺญํ - ความสงสาร (กรุณา เยว การุญฺญํ)

ปตฺตกลฺลํ - กรรมอันมีเวลาอันถึงแล้ว (ปตฺตกาลํ เยว ปตฺตกลฺลํ. ณฺย)

ลง ณฺย ปัจจัยในอรรถว่า ยถา ภูตเมว ยถาภุจฺจํ เป็นต้น

จบภาวตัทธิต

๑๐๓. วิเสสตทฺธิต

(ตัทธิตนี้จัดเข้าใน อเนกตฺถตทฺธิต)

บุคคลผู้วิเศษกว่าบุคคลอื่น เรียกว่า **วิเสส**

๑. ลงปัจจัย ๕ ตัว คือ **ตร, ตม, อิสิก, อิย, อิฏฺฐ** ในอรรถ **วิเสส** นั้น

ก. ลง **ตร** เป็นต้นในอรรถว่า สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ... หรือ ปาปานํ วิเสโส. ผู้วิเศษกว่าคนเลว ท. (คนเลวสิ้นดี)

เช่น ปาปตโร - คนเลวโดยพิเศษ

ปาปตโม - คนเลวโดยพิเศษ

ปาปิสิโก - คนเลวโดยพิเศษ

ปาปิโย - คนเลวโดยพิเศษ

ปาปิฏฺโฐ - คนเลวโดยพิเศษ

ข. ลง ตร ปัจจัยเป็นต้นในอรรถว่า สพฺเพ อิเม ปฏู, อยมิเมสํ วิเสเสน ปฏูติ ... หรือ

ปฏูนํ วิเสโส. ผู้วิเศษ กว่าคนฉลาด ท.

เช่น ปฏุตโร - คนฉลาดโดยพิเศษ
ปฏุตโม - คนฉลาดโดยพิเศษ
ปฏิสิโก - คนฉลาดโดยพิเศษ
ปฏิโย - คนฉลาดโดยพิเศษ
ปฏิฏฺโฐ - คนฉลาดโดยพิเศษ

จบวิเสสตัทธิต

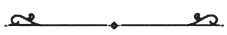

๑๐๔. อสฺสตฺถิตทฺธิต

๑. ลง **วี, อิล, ส, ว, อาล** ปัจจัยในอรรถว่า **อสฺส อตฺถิ**

ฉะนั้น จึงเรียกว่า **อสฺสตฺถิตทฺธิต** ในบางวิเคราะห์เช่น คุโณ ยสฺมึ วิชฺชติ คุณวา. ไม่มี อสฺส อตฺถิ แต่ก็เรียกว่า **อสฺสตฺถิตทฺธิต** ได้ เพราะ วิชฺชติ และ อตฺถิ มีอรรถเหมือนกัน, ตามฉบับสีหลเดิม เรียกว่า **อตฺถยุตฺถตทฺธิต** ตัทธิตที่มีอรรถ **อตฺถิ**

ก. ลง วี ปัจจัยในอรรถว่า เมธา อสฺส อตฺถีติ เมธาวี.
เช่น เมธาวี - ผู้มีปัญญา
เมธาวิณี - หญิงผู้มีปัญญา
เมธาวิ - ตระกูลผู้มีปัญญา
มายาวี - ผู้มีมายา ฯลฯ

ข. ลง อิล ปัจจัยในอรรถว่า ปิจฺฉ อสฺส อตฺถีติ เป็นต้น
เช่น ปิจฺฉิโล - ต้นไม้มียาง
ชฏิโล - ฤาษีผู้มีชฎา
ตุณฺฑิโล - นกตัวมีจงอยปาก

ค. ลง ส ปัจจัยในอรรถว่า สุเมธา อสฺส อตฺถีติ เป็นต้น
เช่น สุเมธโส - ผู้มีปัญญาดี
โลมโส - ผู้มีขน

ฆ. ลง ว ปัจจัยในอรรถว่า เกสา อสฺส อตฺถีติ.
เช่น เกสโว - ผู้มีผมงาม

ง. ลง อาล ปัจจัยในอรรถว่า วาจา อสฺส อตฺถีติ.
เช่น วาจาโล - ผู้มีคำพูด (คนพูดมาก)

๒. ลง **สี** ปัจจัย เบื้องหลังจาก **ตป** ศัพท์, ลง **อิก อี** ปัจจัย หลัง **ทณฺฑ** ศัพท์, ลง **ร** ปัจจัย หลัง **มธุ** ศัพท์เป็นต้น

ก. ลง **สี** ปัจจัยในอรรถว่า ตโป อสฺส อตฺถีติ เป็นต้น

เช่น ตปสฺสี - ฤาษีผู้มีตบะ
ตปสฺสินี - หญิงผู้มีตบะ
ยสสฺสี - ผู้มีชื่อเสียง
เตชสฺสี - ผู้มีเดช

ข. ลง อิก, อี ปัจจัยในอรรถว่า ทณฺโฑ อสฺส อตฺถีติ เป็นต้น

เช่น ทณฺฑิโก, ทณฺฑี - ผู้มีไม้เท้า.
สงฺฆี - อาจารย์ผู้ใหญ่ผู้มีหมู่คณะ
ฉตฺติโก, ฉตฺตี - ผู้มีร่ม, หรือ ผู้กั้นร่ม
ญาณิโก, ญาณี - ผู้มีญาณ, หรือ ผู้มีปัญญาดี

ค. ลง ร ปัจจัยในอรรถว่า มธุ อสฺส อตฺถีติ เป็นต้น

เช่น มธุโร - น้ำตาลอันมีรสหวาน
กุญฺชโร - ช้างตัวมีคาง
นคโร - พื้นที่อันมีต้นไม้
มุขโร - คนปากกล้า

๓. ลง **วนฺตุ** ปัจจัย หลังจาก **คุณ** ศัพท์, **ภค** ศัพท์ เป็นต้น, ลง **มนฺตุ** ปัจจัยหลัง **สติ** ศัพท์ เป็นต้น ลง **ณ** ปัจจัยหลัง **สทฺธา** ศัพท์เป็นต้น

ก. ลง วนฺตุ ปัจจัยในอรรถว่า คุโณ อสฺส อตฺถีติ เป็นต้น

เช่น คุณวา - ผู้มีคุณ
คุณวตี - หญิงผู้มีคุณ
ภควา - พระพุทธเจ้าผู้มีโชค (ภโค ยสฺส อตฺถิ)

ข. ลง มนฺตุ ปัจจัยในอรรถว่า สติ อสฺส อตฺถีติ เป็นต้น

เช่น สติมา - ผู้มีสติ
พนฺธุมา - ผู้มีญาติ
สติมตี - หญิงผู้มีสติ

ค. ลง ณ ปัจจัยในอรรถว่า สทฺธา อสฺส อตฺถีติ เป็นต้น

เช่น สทฺโธ - ผู้มีศรัทธา

ปญฺโญ - ผู้มีปัญญา
ตาปโส - ฤาษีผู้มีตบะ (ลง ณ ปัจจัยหลัง ตป ศัพท์ วุทฺธิ อ ที่ ต เป็น อา แล้วลง สฺ อาคม)
ตาปสี - หญิงฤาษี
อายสฺมา - ผู้มีอายุยืน (สกตฺถ แปลตามศัพท์) หรือท่าน (อธิปายตฺถ แปลอธิบาย) ลง มนฺตุปัจจัยในอรรถ อายุ อสฺส อตฺถีติ, หลัง อายุ ศัพท์ แปลง อุ เป็น อสฺ

จบอัสสัตถิตัทธิต

๑๐๕. สงฺขฺยาตทฺธิต

๑. ลงปัจจัย ๔ ตัว คือ **ม, ถ, ฐ, ติย** ในอรรถ **ปูรณ** (เป็นเหตุเต็ม)
ก. ลง ม ปัจจัยในอรรถว่า ปญฺจนฺนํ ปูรโณ
เช่น ปญฺจโม - เหตุเต็มแห่ง ๕ หรือที่ ๕
ปญฺจมา - บารมีเป็นเหตุเต็มแห่ง ๕ หรือบารมีที่ ๕
ปญฺจมี - บารมีเป็นเหตุเต็มแห่ง ๕ หรือบารมีที่ ๕
ปญฺจมํ - จิตเป็นเหตุเต็มแห่ง ๕ หรือจิตที่ ๕
ข. ลง ถ ปัจจัยในอรรถว่า จตุนฺนํ ปูรโณ
เช่น จตุตฺถโ - เหตุเต็มแห่ง ๔, หรือที่ ๔
จตุตฺถา - บารมีเป็นเหตุเต็มแห่ง ๔, หรือบารมีที่ ๔
จตุตฺถี - บารมีเป็นเหตุเต็มแห่ง ๔, หรือบารมีที่ ๔
จตุตฺถํ - จิตเป็นเหตุเต็มแห่ง ๔, หรือจิตที่ ๔
ค. ลง ฐ ปัจจัยในอรรถว่า ฉนฺนํ ปูรโณ (แล้ว ฏ เทฺวภาว)
เช่น ฉฏฺโฐ - เหตุเต็มแห่ง ๖, หรือที่ ๖
ฉฏฺฐา - บารมีเป็นเหตุเต็มแห่ง ๖, หรือบารมีที่ ๖
ฉฏฺฐี - บารมีเป็นเหตุเต็มแห่ง ๖, หรือบารมีที่ ๖
ฉฏฺฐํ - จิตเป็นเหตุเต็มแห่ง ๖, หรือจิตที่ ๖
ฆ. ลง ติย ปัจจัยในอรรถว่า ทฺวินฺนํ ปูรโณ, ติณฺณํ ปูรโณ
เช่น ทุติโย - เหตุเต็มแห่ง ๒, หรือที่ ๒

ทุติยา - บารมีเป็นเหตุเต็มแห่ง ๒, หรือบารมีที่ ๒
ทุติยำ - บารมีเป็นเหตุเต็มแห่ง ๒, หรือบารมีที่ ๒
ตติโย - เหตุเต็มแห่ง ๓, หรือที่ ๓
ตติยา - บารมีเป็นเหตุเต็มแห่ง ๓ หรือบารมีที่ ๓
ตติยำ - จิต เป็นเหตุเต็มแห่ง ๓, หรือจิตที่ ๓

หมายเหตุ

คำว่าเป็นเหตุเต็ม หมายถึง สังขยา ที่กล่าวถึงของสิ่งเดียว เช่น ปญฺจโม ที่ ๕ ถ้าเป็นบุคคล ก็หมายถึงคนที่ ๕ เท่านั้น มิได้หมายถึงคน ๕ คน

๑๐๖. ลำดับสังขยา

เอโก, เอกา, เอกำ	= ๑	ปฐโม, ปฐมา, ปฐมำ	= ที่ ๑
เทฺว	= ๒	ทุติโย, ทุติยา, ทุติยำ	= ที่ ๒
ตโย, ติสฺโส, ตีณิ	= ๓	ตติโย, ตติยา, ตติยำ	= ที่ ๓
จตฺตาโร, จตสฺโส, จตฺตาริ	= ๔	จตุตฺโถ, จตุตฺถา, จตุตฺถี, จตุตฺถำ	= ที่ ๔
ปญฺจ	= ๕	ปญฺจโม, ปญฺจมา, ปญฺจมี, ปญฺจมำ	= ที่ ๕
ฉ	= ๖	ฉฏฺโฐ, ฉฏฺฐา, ฉฏฺฐี, ฉฏฺฐำ	= ที่ ๖
สตฺต	= ๗	สตฺตโม, สตฺตมา, สตฺตมี, สตฺตมำ	= ที่ ๗
อฏฺฐ	= ๘	อฏฺฐโม, อฏฺฐมา, อฏฺฐมี, อฏฺฐมำ	= ที่ ๘
นว	= ๙	นวโม, นวมา, นวมี, นวมำ	= ที่ ๙
ทส	= ๑๐	ทสโม, ทสมี, ทสมำ	= ที่ ๑๐
เอกาทส, เอการส	= ๑๑	เอกาทสโม	= ที่ ๑๑
ทฺวาทส	= ๑๒	ทฺวาทสโม	= ที่ ๑๒
เตรส	= ๑๓	เตรสโม	= ที่ ๑๓
จุทฺทส	= ๑๔	จุทฺทสโม, จาตุทฺทโส	= ที่ ๑๔
ปนฺนรส	= ๑๕	ปนฺนรสโม, ปนฺนรโส	= ที่ ๑๕

ถ้าเป็นอิตถีลิงค์ ก็ลง อี ปัจจัย

เอกาทสี	= ที่ ๑๑		
ทฺวาทสี	= ที่ ๑๒		
เตรสี	= ที่ ๑๓		
จาตุทฺทสี	= ที่ ๑๔		
ปนฺนรสี	= ที่ ๑๕ เป็นต้น		
โสฬส	= ๑๖	โสฬสโม	= ที่ ๑๖
สตฺตรส	= ๑๗	สตฺตรสโม	= ที่ ๑๗
อฏฺฐารส	= ๑๘	อฏฺฐารสโม	= ที่ ๑๘
เอกูนวีสติ (ยี่สิบหย่อนหนึ่ง)	= ๑๙	เอกูนวีสติโม	= ที่ ๑๙
วีสํ, วีสติ	= ยี่สิบ	วีสติโม	= ที่ ๒๐
ตึสํ, ตึสติ	= ๓๐	ตึสโม	= ที่ ๓๐
จตฺตาลีสํ	= ๔๐	จตฺตาลีสติโม	= ที่ ๔๐
ปญฺญาสํ	= ๕๐	ปญฺญาสติโม	= ที่ ๕๐
สฏฺฐิ	= ๖๐		
สตฺตติ, สตฺตริ	= ๗๐		
อสีติ	= ๘๐		
เอกาสีติ	= ๘๑		
เอกูนนวุติ	= ๘๙		
นวุติ	= ๙๐		
เอกูนสตํ	= ๙๙		
สตํ	= ๑๐๐		
สหสฺสํ	= ๑๐๐๐		
ทสสหสฺสํ	= ๑๐,๐๐๐ (นิยุตํ = ๑๐,๐๐๐)		
สตสหสฺสํ	= ๑๐๐,๐๐๐ (ลกฺขํ = ๑๐๐,๐๐๐)		
ทสสตสหสฺสํ	= ๑,๐๐๐,๐๐๐		
โกฏิ	= หนึ่งโกฏิ		
ปโกฏิ	= หนึ่งปโกฏิ		
โกฏิปโกฏิ	= หนึ่งโกฏิปโกฏิ		

อกฺโขภินี = หนึ่งอักโขภินี
อสงฺขเยยฺยํ = หนึ่งอสงไขย

ก. ทฺวิ (๒) ถึง อฏฺฐารส (๑๘) เป็นพหุวจนะทั้ง ๓ ลิงค์
ข. เอกูนวีสติ (๑๙) ถึง นวนวุติ* (๙๙) เป็นเอกวจนะ อิตถีลิงค์อย่างเดียว
ค. เอกูนสตํ (๙๙) ถึง อสงฺเขฺยยฺยํ เป็นเอกวจนะ นปุงสกลิงค์อย่างเดียว
ง. โกฏิ, ปโกฏิ, โกฏิปโกฏิ, อกฺโขภินี เป็นเอกวจนะ อิตถีลิงค์อย่างเดียว

สังขยาที่เป็นเอกวจนะอย่างเดียว แต่เมื่อแยกออกเป็นสองพวก ต้องลงวิภัตติพหุวจนะเสมอ เช่น สตํ เป็นต้น เมื่อต้องการกล่าวถึงหลาย ๆ ร้อย ก็ต้องเขียนแยกออกจากกัน เป็น "เทฺว สตานิ" ร้อย ท. สอง "เทฺว โกฏิโย" โกฏิ ท. สอง "จตฺตาริ อสงฺเขฺยยฺยานิ" อสงไขย ท. สี่ ดังนี้เป็นต้น ฯ

จบ สงฺขยาตทฺธิต

๑๐๗. อพฺยยตทฺธิต

๑. ลง **กฺขตฺตุํ** ปัจจัยในอรรถ **วาร** (ครั้งคราว) ลง **ธา, ชฺฌ** และ **โส** ปัจจัยในอรรถ **วิภาค** และ **อาการ,** ลง **ถา, ถ** และ **ตถตฺตา** ปัจจัยในอรรถ **ปการ**

ก. ลง กฺขตฺตุํ ปัจจัยในอรรถ เอโก วาโร เป็นต้น
เช่น เอกกฺขตฺตุํ - ครั้งเดียว (เอโก วาโร)
ทฺวิกฺขตฺตุํ - สองครั้ง (เทฺว วาเร)
ติกฺขตฺตุํ - สามครั้ง (ตโย วาเร)
พหุกฺขตฺตุํ - หลายครั้ง (พหู วาเร)
กติกฺขตฺตุํ - กี่ครั้ง (กติวาโร วาโร)

ข. ลง ธา ปัจจัยในอรรถว่า เอเกน วิภาเคน เป็นต้น
เช่น เอกธา - โดยส่วนเดียว (เอเกน วิภาเคน)
ทฺวิธา - โดยส่วนสอง หรือมีสองอย่าง
กติธา - มีกี่อย่าง
พหุธา - มีหลายอย่าง (พหูหิ วิภาเคหิ โดยประการ ท. อันถูก

* ดูอธิบายในสัพพนาม

จำแนก)

ค. ลง ชฺฌ์ ปัจจัยในอรรถว่า เอโก วิภาโค เป็นต้น

เช่น เอกชฺฌ์ - เป็นพวกเดียว (เอโก วิภาโค)

เทฺวชฺฌ์ - สองอย่าง (เทฺว วิภาคา)

ฆ. ลง โส ปัจจัยในอรรถว่า สพฺเพน อากาเรน, สพฺเพน ปกาเรน เป็นต้น

เช่น สพฺพโส - โดยอาการทั้งหมด (สพฺเพน อากาเรน)

- โดยประการทั้งปวง (สพฺเพน ปกาเรน)

อุปายโส - โดยเหตุ หรือ โดยอุบาย

ฐานโส - โดยฉับพลัน, โดยทันที, โดยฐาน

โยนิโส - โดยเหตุอันสมควร

ง. ลง ถา ปัจจัยในอรรถว่า เยน อากาเรน, เยน ปกาเรน เป็นต้น

เช่น ยถา - โดยอาการอย่างไร หรือโดยประการไร (เยน อากาเรน)

ตถา - โดยอาการอย่างนั้น หรือ โดยประการนั้น

อญฺญถา - โดยอาการอย่างอื่น หรือ โดยประการอื่น

อิตรถา - โดยอาการนอกนี้ หรือ โดยประการนอกนี้

อุภยถา - โดยอาการทั้งสอง หรือ โดยประการทั้งสอง

จ. ลง ถ์ ปัจจัยในอรรถว่า เกน ปกาเรน เป็นต้น

เช่น กถ์ - โดยประการใด (เกน ปกาเรน)

อิตฺถ์ - โดยประการนี้ (อยํ ปกาโร)

ฉ. ลง ตถตฺตา ปัจจัยในอรรถ ปการ

เช่น ยถตฺตา - ประการใด

ตถตฺตา - ประการนั้น

จบอัพยยตัทธิต

จบตัทธิตย่อ

๑๐๘. กิตก์กัณฑ์ย่อ

อาจารย์ครับ... **กิตก์** คืออะไรครับ ?... คำว่า กิตก์ นี้เป็นชื่อของ **ปัจจัยจำพวกหนึ่ง มี ณ ปัจจัย** เป็นต้น ที่ทำให้นักศึกษาหมดความสงสัย (สีสฺสานำ กงฺขำ กิรติ อปเนตีติ กิโต) หมายความว่า ลำพังธาตุอย่างเดียว เมื่อนักศึกษาเห็นแล้ว ก็เป็นเหตุให้สงสัยได้ว่า ธาตุนี้เป็นวาจก (สาธนะ) อะไร เพราะธาตุนั้น ไม่มีเนื้อความกล่าวถึง **กตฺตุวาจก** หรือ **กมฺมวาจก** เป็นต้น แต่เมื่อลงปัจจัยข้างหลังธาตุแล้ว ก็ทำให้รู้ได้ว่า ธาตุนี้เป็น **กตฺตุวาจก** หรือ **กมฺมวาจก** เป็นต้น ความสงสัยก็หมดไป เพราะเห็นปัจจัย (ปจฺจยำ หิ ทิสฺวา สาธเน นิราสงฺโก โหติ) เพราะฉะนั้น ปัจจัยที่ทำให้หมดความสงสัยนั้น จึงถูกเรียกว่า **กิตก์** โดยตรง ส่วนธาตุที่ประกอบกับกิตก์ปัจจัยนี้เรียกว่ากิตก์ได้ (โดยอ้อม) กัณฑ์ที่แสดงกิตก์เหล่านั้นก็เรียกว่า **กิตก์กัณฑ์**

๑๐๙. สาธนะ ๗

ในกิตก์กัณฑ์นี้ มี **สาธนะ ๗ อย่าง** คือ

๑. กตฺตุสาธน
๒. กมฺมสาธน
๓. กรณสาธน
๔. สมฺปทานสาธน
๕. อปาทานสาธน
๖. อธิกรณสาธน
๗. ภาวสาธน

คำว่า **สาธน** คือ ความสามารถ (สตฺติ) ที่ทำกิริยาให้สำเร็จ (สาเธตีติ สาธนำ) ส่วนกิริยาที่ประธานทำให้สำเร็จ ก็เรียกว่า **สาธน** ได้ ดังนั้น สาธนะ จึงจัดเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. สตฺติสาธน ๒. กิริยาสาธน

ในสาธนะทั้งสองนั้น ปัจจัยที่กล่าวถึงความสามารถที่ให้สำเร็จกิริยาได้เป็นสาธนะโดยตรง ส่วนที่ประกอบกับปัจจัยเหล่านั้นเรียกว่า กัตตุสาธนะ เป็นต้น เป็นสาธนะโดยอ้อม

ในสาธนะทั้ง ๗ นั้น ภาวสาธนะ เป็น**กิริยาสาธน** ส่วนสาธนะ ๖ นอกนี้เป็น **สตฺติสาธน**

คำแปลของสาธนะ ๗ (ท่องจำ)

กตฺตุสาธน - แปลออกสำเนียงว่า ผู้ เช่น การโก ผู้กระทำ
กมฺมสาธน - แปลออกสำเนียงว่า ถูก หรือ อันเขา เช่น กโต ถูกกระทำ, อันเขากระทำ
กรณสาธน - แปลออกสำเนียงว่า เป็นเครื่อง เช่น กรณํ เป็นเครื่องกระทำ
สมฺปทานสาธน - แปลออกสำเนียงว่า เป็นที่ เช่น ทานิโย เป็นที่ให้
อปาทานสาธน - แปลออกสำเนียงว่า เป็นแดน เช่น นิคฺคโต เป็นแดนหลีกออก
อธิกรณสาธน - แปลออกสำเนียงว่า เป็นที่ เช่น ฐานํ เป็นที่ตั้ง
ภาวสาธน - แปลออกสำเนียงว่า การ, ความ, อัน, พึง เช่น ภวิตพฺพํ ความเป็น, พึงเป็น

๑๑๐. ปัจจัยที่ลงในสาธนะเหล่านั้น มีดังนี้

ตพฺพ, อนีย, ณฺวุ, ณ, อ, ต, ตวนฺตุ, ตาวี, ตุ, ยุ, กฺวิ, ณี, มาน, อนฺต

ตพฺพ, อนีย ปัจจัย

กร + ตพฺพ + อนีย
เช่น กตฺตพฺพํ, กรณียํ = ถูกกระทำ, พึงกระทำ, ควรกระทำ, กระทำได้, ต้องกระทำ
กตฺตพฺโพ กรณีโย = ถูกกระทำ, พึงกระทำ, ควรกระทำ, กระทำได้, ต้องกระทำ
กตฺตพฺพา, กรณียา = ถูกกระทำ, พึงกระทำ, ควรกระทำ, กระทำได้, ต้องกระทำ
คนฺตพฺพํ, คมณียํ = พึงไป ฯลฯ (คมุ ธาตุ)
ปจิตพฺพํ, ปจณียํ = พึงหุง ฯลฯ (ปจ ธาตุ)
ภวิตพฺพํ, ภวณียํ = พึงเป็น ฯลฯ (ภู ธาตุ)
ลง **ณฺวุ** ปัจจัย ในอรรถว่า (กโรตีติ การโก เป็นต้น)
เช่น การโก ผู้กระทำ (กร ธาตุ+ณฺวุ)
การิกา หญิงผู้กระทำ (กร ธาตุ+ณฺวุ)
การกํ ตระกูลผู้กระทำ (กร ธาตุ+ณฺวุ)

ทายโก	ผู้ให้	(ทา ธาตุ+ณฺวุ)
ทายิกา	หญิงผู้ให้	(ทา ธาตุ+ณฺวุ)
ทายกำ	ตระกูลผู้ให้	(ทา ธาตุ+ณฺวุ)
ปาจโก	ผู้หุง	(ปจ ธาตุ+ณฺวุ)
ปาจิกา	หญิงผู้หุง	(ปจ ธาตุ+ณฺวุ)
ปาจกำ	ตระกูลผู้หุง	(ปจ ธาตุ+ณฺวุ)
อุปาสโก	บุรุษผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย.	(อาส ธาตุ+ณฺวุ)
อุปาสิกา	หญิงผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย.	(อาส ธาตุ+ณฺวุ)
อุปาสกำ	ตระกูลผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย.	(อาส ธาตุ+ณฺวุ)
นายโก	ผู้นำไป	(นี ธาตุ+ณฺวุ)
นายิกา	หญิงผู้นำไป	(นี ธาตุ+ณฺวุ)
นายกำ	ตระกูลผู้นำไป	(นี ธาตุ+ณฺวุ)

ลง **ณ** ปัจจัยในอรรถว่า กุมฺภำ กโรตีติ กุมฺภกาโร.

เช่น กุมฺภกาโร	ผู้กระทำซึ่งหม้อ	(ช่างหม้อ) (กุมฺภ+กร+ณ)
มาลากาโร	ผู้กระทำดอกไม้	(ช่างดอกไม้) (มาลา+กร+ณ)
กาโร	การกระทำ หรือกรรมอันถูกกระทำ	(กร+ณ)

ลง **อ** ปัจจัย

เช่น ตกฺกโร	ผู้กระทำซึ่งกรรมนั้น	(โจร)
นิสฺสโย	ที่อาศัย	(นิปุพฺพ สิ+อ)
วินโย	เป็นที่สั่งสอน, เป็นเครื่องสั่งสอน	(วิ-นี+อ)
ขโย	เป็นที่สิ้นไป	(ขี+อ)
ชโย	การชนะ	(ชิ+อ)
ปภโว	ที่เป็นแดนเกิดขึ้นเบื้องแรก	(ป+ภู+อ)
สงฺคโห	การย่อ	(สำ+คห+อ)
นิคฺคโห	การข่ม	(นิ+คห+อ)
ปคฺคโห	การสรรเสริญ	(ป+คห+อ)
อาคโม	การมา หรือ อักษรอาคม	(อา+คมุ+อ)

ลง **ต** ปัจจัย

เช่น คโต	ไปแล้ว, ผู้ไป	(คมุ+ต)

คโต	อันเขาไปแล้ว	(คมุ+ต)
กโต	ถูกกระทำแล้ว, (อันเขาทำแล้ว)	(กร+ต)
รโต	ยินดีแล้ว	(รมุ+ต)
ภุตฺโต	กินแล้ว หรือถูกกินแล้ว	(ภุช+ต)
ภูโต	เป็นแล้ว	(ภู+ต)
ภาวิโต	ถูกให้เป็นแล้ว หรือถูกให้เจริญแล้ว	(ภู+ต)
การิโต	ถูกให้กระทำแล้ว	(กร+ต)
ยาจิโต	ถูกขอแล้ว	(ยาจ+ต)
นีโต	ถูกนำไปแล้ว	(นี+ต)
คีตๆ	การร้องเพลง	(เค+ต)
คตๆ	การไป	(คมุ+ต)
ฐิตๆ	การยืน	(ฐา+ต)
ชิโต	ถูกชนะแล้ว	(ชิ+ต)
ญาโต	ถูกรู้แล้ว	(ญา+ต)

ลง **ตวนฺตุ, ตาวี** ปัจจัย

เช่น	ภุตฺวา, ภุตฺตาวี	ผู้กินแล้ว	(ภุช+ตวนฺตุ, ตาวี)
	หุตฺวา, หุตาวี	ผู้บูชาแล้ว	(หุ+ตวนฺตุ, ตาวี)
	วุสิตฺวา, วุสิตาวี	ผู้ประพฤติแล้ว	(วส+ตวนฺตุ, ตาวี)

ลง **ตุ** ปัจจัย

เช่น	กตฺตา	ผู้กระทำ	(กร+ตุ)
	ภตฺตา	ผู้เลี้ยง, เจ้านาย, ผัว	(ภร+ตุ)
	วตฺตา	ผู้กล่าว	(วจ+ตุ)
	เนตา	ผู้นำไป	(นี+ตุ)
	โสตา	ผู้ฟัง	(สุ+ตุ)
	สาเวตา	ผู้ให้ได้ยิน หรือ ผู้ประกาศ	(สุ+เณ+ตุ)
	ธาตา	ผู้ทรงไว้	(ธา+ตุ)
	ทาตา	ผู้ให้	(ทา+ตุ)

ลง **ยุ** ปัจจัย

เช่น	นนฺทนๆ	ความยินดี หรือวัตถุอันถูกยินดี	(นนฺท+ยุ)

คหณ์ การถือเอาหรือวัตถุอันถูกถือเอา (คห+ยุ)
ญาณ์ ญาณ (ญา+ยุ)
วิญฺญาณ์ วิญญาณ (วิ+ญา+ยุ)
ฌานำ ฌาน (เฌ+ยุ)
ปูรณ์ เป็นเหตุเต็ม (ปูร+ยุ)
ทานำ วัตถุอันถูกให้ หรือเจตนาเป็นเครื่องให้ (ทา+ยุ)
สมฺปทานำ เป็นที่ให้ด้วยดี (สำ+ป+ทา+ยุ)
อปาทานำ เป็นที่นำออกแล้วถือเอา (อป+อา+ทา+ยุ)

ลง **ยุ** ปัจจัยในอรรถ ตสฺสีล

เช่น โฆสโน ผู้มีปกติป่าวร้อง (ฆุส+ยุ)
ภาสโน ผู้มีปกติกล่าว (ภาส+ยุ)
โกธโน ผู้มีปกติโกรธ (กุธ+ยุ)
จลโน ผู้มีปกติหวั่นไหว (จล+ยุ)
มณฺฑโน ผู้มีปกติตกแต่ง (มณ์ฑิ+ยุ)
โรจโน ผู้มีปกติงาม (รุจ+ยุ)

ลง **กฺวิ** ปัจจัย

เช่น อุรโค ผู้ไปด้วยอก (อุร+คมุ+กฺวิ)
สยมฺภู ผู้เป็นเอง (สำ+ภู+กฺวิ)
สงฺโข ผู้ขุดดี (สำ+ขน+กฺวิ)

ลง **ณี** ปัจจัย

เช่น พฺรหมจารี ผู้มีปกติประพฤติพรหมจรรย์ (พฺรหม+จร+ณี)
พฺรหมจารินี หญิงผู้มีปกติประพฤติพรหมจรรย์ (พฺรหฺม+จร+ณี+อินี)
ธมฺมจารี ผู้มีปกติประพฤติธรรม (ธมฺม+จร+ณี)
(ตสฺสีล ศัพท์เดิมเป็น ต+สีล = ปกติของสิ่งนั้น หรือ วาสนาที่ติดตามมาโดยปกติ)

ลง **มาน, อนฺต** ปัจจัย

เช่น คจฺฉมาโน, คจฺฉนฺโต เมื่อไป หรือ ไปอยู่ (คมุ+อ+มาน, คมุ+อ+อนฺต)
คจฺฉิยมาโน เมื่อถูกไป, อันเขาไปอยู่ (คมุ+อิ+ย+มาน)
กุรุมาโน เมื่อกระทำ (กร+โอ+มาน)

กุพฺพนฺโต	เมื่อกระทำ	(กร+โอ+อนฺต)
กโรนฺโต	เมื่อกระทำ	(กร+โอ+อนฺต)
กริยมาโน	เมื่อถูกกระทำ, หรืออันเขากระทำอยู่	(กร+อิ+ย+มาน)
ภวติ	ย่อมเป็น	(ภู+อ+ติ)

บทที่มี มาน และ อนฺต ปัจจัยเป็นที่สุด ต้องมองหากิริยาหลังเสมอ เพราะเป็นกิริยายังไม่สำเร็จยังต้องเป็นไปอีก หรือ ยังต้องกระทำต่อไปอีก จึงต้องมองหากิริยาที่เป็นประธาน เช่น ภวติ เป็นต้น ฯ

จบกิตก์

จบสัททสังเขป

การฝึกอ่าน เขียน และพูด

๑๑๑. บทเรียนที่ ๑

มโหสธกุมาร วตฺถุ

๑. โพธิสตฺโต มโหสธกุมาโร อมรํ นาม กญฺญํ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺโต เอกสฺมึ ฐาเน พทรรุกฺขํ ทิสฺวา ตสฺส มูเล นิสีทิ.

๒. อมรา เทวี ผลสมฺปนฺนํ พทรรุกฺขํ ทิสฺวา อาห "สามิ อภิรุหิตฺวา พทรผลํ โอจินิตฺวา ททาหิ, มยฺหมฺปิ เทหี" ติ.

๓. "ภทฺเท อหํ กิลมามิ, อภิรุหิตุํ น สกฺโกมิ. ตฺวเมว อภิรุหา" ติ.

๔. อมราเทวี ตสฺส วจนํ สุตฺวา อภิรุยฺห สาขนฺตเร นิสีทิตฺวา ผลํ โอจินิ.

๕. โพธิสตฺโต อาห "ภทฺเท ผลํ มยฺหํ เทหี" ติ.

๖. "อุณฺหผลํ ขาทิสฺสสิ, อุทาหุ สีตผลํ ?"

๗. "ภทฺเท อุณฺหผเลน เม อตฺโถ"

๘. อมราเทวี ผลานิ ภูมิยํ ขิปิตฺวา อาห "สามิ ขาทาหี" ติ.

๙. โพธิสตฺโต ผลานิ คเหตฺวา ธเมนฺโต ขาทิตฺวา ปุน อาห "ภทฺเท สีตผลํ เม เทหี" ติ,

๑๐. อมราเทวี พทรปฺผลานิ ติณภูมิยา อุปริ ขิปิตฺวา อาห "สามิ ขาทา" ติ, โพธิสตฺโต ตํ คเหตฺวา ขาทิ.

แบบฝึกหัด (ก)

๑. นายสุทัต เรียกนายจันทร์แล้ว ไปสู่วัด

๒. เขาเห็นต้นมะม่วงที่มีผลดกในที่แห่งหนึ่ง แล้วพูดว่า "แนะนายจันทร์ ท่านขึ้นสู่ต้นมะม่วง แล้วจงเก็บผลมะม่วง และจงให้ข้าพเจ้าด้วย

๓. นายจันทร์พูดว่า ผมขึ้นไม่ได้ ท่านนั่นแหละจงขึ้น

๔. นายสุทัต ขึ้นสู่ต้นมะม่วงแล้ว นั่งในระหว่าง แห่งคาคบ เก็บผลมะม่วงแล้วเคี้ยวกิน

๕. นายจันทร์ ขอว่า แน่ะสุทัต เอาผลมะม่วงให้ผมด้วย

๖. นายสุทัต เก็บลูกมะม่วงแล้ว เมื่อจะโยนลง พูดว่า แน่ะจันทร์ ท่านจงกิน

๗. นายจันทร์ รับลูกมะม่วงแล้ว เคี้ยวกิน
๘. หลังจากนั้น เมื่อนายสุทัต ลงจากต้นมะม่วงแล้ว เขาทั้งสองพากันกลับสู่บ้าน (อมฺพ - มะม่วง, อุโภปิ - เขาทั้งสอง, ตโต ปรํ - หลังจากนั้น)

๑๑๒. บทเรียนที่ ๒

คามทารกวตฺถุ

๑. สุทัต จัน ทร์ นามกา คามทารกา วิหารํ อาคจฺฉนฺตา เอกํ มธุรผลํ จิณฺจารุกฺขํ ทิสฺวา อารุหึสุ.
๒. พุทฺธรกฺขิโต นาม สามเณโร นิวาเรติ "มา อารุหิตฺถ, มา อารุหิตฺถา" ติ.
๓. เต เอวํ นิวาริยมานาปิ อารุหนฺติเยว. จันทร์ ปน "อมฺเหสุ อารุหนฺเตสุ กึ ภวิสฺสตีติ" ปิ ภณติ.
๔. สามเณโร มหาสทฺทํ กตฺวา ภิกฺขูนํ อาโรเจสิ "อิธ ภนฺเต คามทารกา จิณฺจารุกฺขํ อารุหนฺตี" ติ.
๕. อายสฺมา จกฺกปาโล ตํ สทฺทํ สุตฺวา กุทฺโธ อาห "เอถ สามเณรา เลฑฺฑุนา ปหริตฺวา ปาเตถา" ติ.
๖. พหู สามเณรา อาคนฺตฺวา ปริวาเรตฺวา เลฑฺฑูหิ ปหรึสุ.
๗. เตปิ ทารกา ภีตา สีฆํ สีฆํ โอรุยฺห คามาภิมุขา ปลายึสุ.
๘. "เอวํ โข อาวุโส สมคฺคกมฺมํ นาม กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ยถิจฺฉิตํ สมิชฺฌติเยวา" ติ.

ข้อควรทราบ

คามทารโก = เด็กชาวบ้าน, **มธุรผลํ** = อันมีผลหวาน, **จิณฺจา** = มะขาม, **นิวาเรติ** =ย่อมห้าม, **อารุหนฺติเยว** = ย่อมขึ้นนั่นเทียว, **อมฺเหสุ อารุหนฺเตสุ กึ ภวิสฺสติ** = เมื่อพวกข้าพเจ้าขึ้น อะไรจะเกิดขึ้นเล่า, **อิธ ภนฺเต** = ในที่นี้ครับ, **กุทฺโธ** = โกรธ, **เลฑฺฑุ** = ก้อนดิน, **ปาเตติ** = ให้ตก, **คามาภิมุขา** = บ่ายหน้าไปสู่บ้าน, **สมคฺคกมฺมํ** = การงานของบุคคลผู้พร้อมเพรียงกัน หรือการงานอันพร้อมเพรียงกัน, **กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา** = ดีก็ดี ชั่วก็ดี, **ยถิจฺฉิตํ** = ตามความปรารถนา, **สมิชฺฌติ เยว** = ย่อมสำเร็จนั่นเทียว

แบบฝึกหัด (ข)

๑. เด็กหญิงทั้งหลาย ผู้มีชื่อว่า มาลีและอัจฉรา มาอยู่ สู่วัดเห็นแล้ว ซึ่งกอดอกไม้เก็บอยู่

๒. สามเณร ธัมมรักขิตะ ห้ามว่า พวกเธออย่าเก็บเลย

๓. เด็กหญิงทั้งหลาย แม้จะถูกห้ามอย่างนี้ ย่อมเก็บนั่นเทียว

๔. สามเณรธัมมรักขิตะ เรียกสามเณรสังฆรักขิตะ แล้วขว้างด้วยก้อนดิน

๕. แม้เด็กหญิงทั้งหลาย เป็นผู้กลัว ย่อมวิ่ง มุ่งหน้าไปสู่บ้านโดยเร็ว

๖. หลังจากนั้น พ่อแม่ของเด็กหญิง ท. มาสู่วัดแล้ว บอกเรื่องนี้ แก่พระมหาเถระ

๗. พระมหาเถระ ไม่พูดคำอะไร ๆ กะสามเณร ท.

(**เอตมตฺถํ** = เอตํ + อตฺถํ = ซึ่งเหตุนี้, **น กิญฺจิ วเทติ** = ไม่กล่าวซึ่งคำอะไร ๆ, **เถโร** = พระเถระ)

๑๑๓. บทเรียนที่ ๓

มโหสธปณฺฑิตวตฺถุ

๑. มโหสธปณฺฑิโต อตฺตโน อนุจฺฉวิกํ กุมาริกํ ปริเยสมาโน อมราเทวึ นาม โปราณกเสฏฺฐิกุลสฺส ธีตรํ ทิสฺวา ตํ วีมํสิตุกาโม ตสฺสา เคเห กติปาหํ วสิ.

๒. อถ นํ วีมํสนฺโต อาห "ภทฺเท อฑฺฒนาลิกตณฺฑุเล คเหตฺวา ปาโตว มยฺหํ ยาคุญฺจ ปูปญฺจ ภตฺตญฺจ ปจาหี" ติ

๓. อมรา เทวี "สาธู" ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตณฺฑุเล โกฏฺเฏตฺวา มูลตณฺฑุเลหิ ภตฺตํ, มชฺฌิมตณฺฑุเลหิ ยาคุํ, กณเกหิ ปูวํ ปจิตฺวา, ปธมํ ยาคุํ อทาสิ.

๔. โส ตสฺสา จิตฺตํ วีมํสิตุกาโม "ยาคุํ ปจิตุํ อชานนฺตี กิมตฺถํ มม ตณฺฑุเล นาเสสี" ติ วตฺวา ภูมิยํ ปาเตสิ.

๕. "สามิ สเจ ยาคุ น สุนฺทรา, ปูวํ ขาทา" ติ.

๖. ตมฺปิ ตเถว อกาสิ.

๗. "สามิ สเจ ปูโป น สุนฺทโร, ภตฺตํ ภุญฺชา" ติ.

๘. ภตฺตมฺปิ ตเถว กตฺวา กุทฺโธ วิย "คจฺฉ ทฺวาเร นิสีทา" ติ อาห.

๙. อมราเทวี ปน อกุชฺฌิตฺวาว "สาธุ สามี" ติ วตฺวา คนฺตฺวา นิสีทิ.

ข้อควรทราบ

อนุจฺฉวิกํ = อันสมควร, **ปริเยสมาโน** = แสวงหาอยู่, **โปราณกเสฏฺฐิกุลํ** = ตระกูลเศรษฐีเก่าแก่, **วีมํส** = ทดลอง, **กติปาหํ** (กติ + อหํ) = สิ้นวันเล็กน้อย (เพียงสองสามวัน), **อฑฺฒนาฬิกตณฺฑุลํ** = ข้าวสารครึ่งกระบอก, **ปาโตว** = แต่เช้าทีเดียว, **ปูโป** = ขนม, **อชานนฺตี** = ไม่รู้อยู่, **ปจิตุ** = ซึ่งวิธีหุง, **สมฺปฏิจฺฉิตฺวา** = รับแล้ว, **โกฏฺเฏตฺวา** = ตำแล้ว, **มูลตณฺฑุล** = ข้าวชั้นหนึ่ง, **มชฺฌิมตณฺฑุล** = ข้าวชั้นสอง, **กณก** = ปลายข้าว, **กิมตฺถํ** (กึ + อตฺถํ) = เพื่อประโยชน์อะไร, **นาเสสิ** = ย่อมทำลาย, **กุทฺโธ วิย** = เป็นเหมือนโกรธ

หมายเหตุ อรรถของ ปจ ธาตุ คือ หุง, ต้ม, แกง, ทอด, ปิ้ง, ย่าง, เผา, อบ, คั่ว ฯ

แบบฝึกหัด (ค)

๑. แน่ะสามเณรพุทธรักขิตะ ท่านรู้ซึ่งวิธีหุงข้าวต้มหรือ ?
๒. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ครับ กระผม ต้มข้าวต้มเป็น
๓. ถ้าว่า ท่านจักรู้ซึ่งวิธีต้มข้าวต้มไซร้ ท่านจงต้มข้าวต้มเพื่อประโยชน์แก่สามเณรธัมมรักขิต
๔. สามเณรธัมมรักขิตะ ไม่สบายอยู่ เธออยากดื่มข้าวต้ม
๕. สามเณรสังฆรักขิตะ ทดลองสามเณรธัมมรักขิตะ ว่า ท่านดื่มข้าวต้มไหม ?
๖. เธอหุงข้าวต้มแล้ว จงต้มน้ำร้อนเพื่อประโยชน์แก่พระสงฆ์ด้วย และสามเณรเมธานันทะ จักหุงข้าว
๗. สามเณรธัมมรักขิตะ สบายดีแล้ว เขาจักไม่ดื่มข้าวต้ม เขาจักฉันอาหารเท่านั้น (**คิลาโน** = คนไข้, **กลฺโล** = คนสบาย)

๑๑๔. บทเรียนที่ ๔

สุมนาเทวีวตฺถุ

๑. สาวตฺถิยํ อนาถปิณฺฑิกสฺส นาม เสฏฺฐิโน ธีตา สุมนาเทวี นาม อโหสิ. สา สกทาคามิผลํ ปตฺวา กุมาริกาว หุตฺวา คิลานา อโหสิ. สา มรณกาเล ปิตรํ ทฏฺฐุกามา หุตฺวา ปกฺโกสาเปสิ. เสฏฺฐิ อาคนฺตฺวา อาห

"กึ อมฺม สุมเน" ?
"กึ ตาต กนิฏฺฐภาติก" ?
"วิลปสิ อมฺมา" ?
"น วิลปามิ กนิฏฺฐภาติก".
"ภายสิ อมฺม" ?
"น ภายามิ กนิฏฺฐภาติก".
เอตฺตกํ วตฺวา กาลมกาสิ.

๒. เสฏฺฐิ ธีตุ สรีรกิจฺจํ กตฺวา โรทนฺโต สตฺถุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจสิ. อถ นํ ภควา อาห

"น เต คหปติ ธีตา วิลปติ. กนิฏฺฐตฺตาเยว กนิฏฺฐภาติกาติ ตํ อาลปติ, ตฺวํ หิ โสตาปนฺโน, ตว ธีตา ปน สกทาคามินี" ติ. "เอวํ ภนฺเต" ? "เอวํ คหปติ" "ภนฺเต มม ธีตา อิธ ฌาตกานํ อนฺตเร นนฺทมานา วิจริตฺวา อิโต คนฺตฺวาปิ นนฺทนฏฺฐาเนเยว นิพฺพตฺตา" "อาม คหปติ อปฺปมตฺตา นาม คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา อิธ โลเก เจว ปรโลเก จ นนฺทนฺติเยว

อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ
กตปุญฺโญ อุภยตฺถ นนฺทติ,
ปุญฺญํ เม กตนฺติ นนฺทติ
ภิยฺโย นนฺทติ สุคตึ คโต.

ข้อควรทราบ

กุมาริกา = หญิงสาว, **ปกฺโกสาเปติ** = ให้เรียก, **วิลปสิ** = ย่อมเพ้อ, **เอตฺตกํ** = เพียงนี้, **วตฺวา** = กล่าวแล้ว, **กาโล** = ความตาย, **สรีรกิจฺจํ** = ฌาปนกิจ (เผา), **คหปติ** = คหบดี, **กนิฏฺฐตฺตาเยว** = เพราะความที่แห่งท่าน เป็นน้องชายนั่นเทียว, **เอวํ ภนฺเต** = อย่างนั่นหรือครับ, **นนฺทนฏฺฐานํ** = ที่เป็นที่ยินดี, **เปจฺจ** = ในภพหน้า, **กตปุญฺโญ** = ผู้มีบุญอันกระทำไว้แล้ว, **ภิยฺโย** = โดยยิ่ง, **คโต** = ถึงแล้ว, **สมาโน** = เมื่อเป็น

แบบฝึกหัด (ฆ)

๑. ท่านกลัวข้าพเจ้าไหม ?

๒. ข้าพเจ้าไม่กลัวคนเช่นท่าน

๓. และท่านไม่กลัวข้าพเจ้าหรือ ?

๔. ข้าพเจ้าจะกลัวท่านทำไม

๕. แน่ะพี่ใหญ่ ข้าพเจ้ากลัวท่านจัง

๖. โอน้องชาย เธออย่ากลัวเราเลย, เธอจงกลัวอาจารย์เท่านั้น

๗. แน่ะน้องชาย เธอชอบใจคำพูดของเราหรือ ?

๘. ครับพี่ ผมชอบใจคำพูดของพี่

๙. ชน ท. มาก ตายแล้ว แม้ในอดีต กำลังตาย แม้ในปัจจุบัน จะตาย แม้ในอนาคต

๑๐. คนแก่กว่าข้าพเจ้าตาย ก็มีมาก, คนอ่อนกว่าข้าพเจ้าตาย ก็มีมาก, คนเสมอกับข้าพเจ้าตาย ก็มีมาก

(**ภาตา, ภาติก** = พี่ชาย, **เชฏฺฐภาตา, เชฏฺฐภาติก** = พี่ชายใหญ่, **กนิฏฺฐภาตา, กนิฏฺฐภาติก** = น้องชาย, **มยา** = กว่าข้าพเจ้า, **วุฑฺโฒ** = ผู้แก่, **สโม** = ผู้เสมอ, **นโว** = ผู้อ่อน, ผู้ใหม่, **ตาทิโส, ตุมฺหาทิโส** = ผู้เช่นกับท่าน)

๑๑๕. บทเรียนที่ ๕

อฑฺฒุโปสถิกวตฺถุ

๑. อนาถปิณฺฑิกสฺส เสฏฺฐิโน เคเห อุโปสถทิวเส สายมาสํ น ภุญฺชนฺติ. สพฺเพ อุโปสถิกา โหนฺติ. อนฺตมโส ถนปายิโนปิ ทารเก มุขํ วิกฺขาเลตฺวา จตุมธุรํ มุเข ปกฺขิปาเปตฺวา อุโปสถิเก กาเรติ ฯ

๒. น จิรํ ตํ เคหํ สมฺปตฺโต ภติโก อุโปสถภาวํ อชานนฺโต กมฺมกรณตฺถาย อรญฺญํ คจฺฉติ. อถสฺส ปตฺโถทนํ ปจึสุ.

๓. โส ทิวสํ อรญฺเญ กมฺมํ กตฺวา สายํ อาคนฺตฺวา ภตฺตํ วฑฺเฒตฺวา ทียมานํ ฉาโตมฺหีติ สหสา อภุญฺชิตฺวาว จินฺเตสิ "อญฺเญสุ ทิวเสสุ อิมสฺมึ เคเห 'ภตฺตํ เทถ, พฺยญฺชนํ เทถา' ติ มหาโกลาหโล โหติ. อชฺช สพฺเพ นิสฺสทฺทา นิปชฺชึสุ, มยฺหเมว เอกสฺส ภตฺตํ วฑฺฒยึสุ, กึ นุ โข เอตํ" ติ.

๔. เอวํ จินฺเตตฺวา ปุจฺฉิตฺวา การณํ ฌตฺวา ตํ ภตฺตํ อภุญฺชิตฺวาว มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐหนฺโต อุปฑฺฒุโปสถกมฺมํ อกาสิ.

๕. ตสฺส สกลทิวสํ กมฺมํ กตฺวา ฉาตสฺส สรีเร วาตา กุปฺปึสุ.

๖. เสฏฺฐิ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา จตุมธุรํ คาหาเปตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา

"กุ ตาตา" ติ ปุจฺฉิ.

"สามิ วาตา เม กุปฺปิตา."

"เตน หิ อุฏฺฐาย อิทํ เภสชฺชํ ขาทาหิ."

"ตุมฺเหปิ ขาทถ สามิ."

"อมฺหากํ อผาสุกํ นตฺถิ, ตฺวํ ขาทาหิ."

"สามิ อหํ อุโปสถกมฺมํ กโรนฺโต สกลํ กาตุํ นาสกฺขึ. อุปฑฺฒกมฺมมฺปิ เม วิกลํ มา อโหสี" ติ น อิจฺฉิ.

"มา เอวํ กริ ตาตา" ติ วุจฺจมาโนปิ อนิจฺฉิตฺวา, อรุเณ อุฏฺฐหนฺเต, มิลาตมาลา วิย กาลํ กตฺวา นิโคฺรธรุกฺเข เทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

ข้อควรทราบ

สายมาโส - อาหารค่ำ. **อุโปสถิโก** - ผู้รักษาอุโบสถ. **ถนปายี**-เด็กน้อย. **อนฺตมโส** - โดยกำหนดมีในที่สุด หรือ โดยต่ำสุด. **ภติโก** - คนรับจ้าง. **อุโปสถภาโว** - ความเป็นวันอุโบสถ. **ปตฺโถทโน** (ปตฺถ + โอทโน) - ข้าวสุกแล่งหนึ่ง. **วฑฺเฒตฺวา** - คด (ให้เจริญ). **ฉาโต** - ผู้หิว. **สหสา** - อย่างรีบเร่ง. **อผาสุกํ** - ไม่สบาย. **วิกลํ** - พร่อง. **อุฏฺฐหนฺเต** - เมื่อขึ้น. **มิลาต** - เหี่ยวเฉา

แบบฝึกหัด (ง)

๑. ผู้มีอายุ ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้รักษาอุโบสถ ในวันอุโบสถ

๒. ข้าพเจ้า ท. เป็นผู้รักษาอุโบสถ ในวันอุโบสถ

๓. หญิงคนหนึ่ง อุ้มเด็กน้อยมา

๔. เธอเป็นเด็กเล็ก

๕. ปากของเธอ มีกลิ่นเหม็น, เธอแปรงฟัน ด้วยแปรงสีฟัน

๖. หลังจากที่บ้วนปากแล้ว จงกินข้าว

๗. จงใส่จตุมธุเข้าไป ในปาก ของเด็กน้อย

๘. ลูกจ้าง เข้าในป่า เพื่อทำงาน เขาไม่รู้ว่าเป็นวันอุโบสถ เมื่อเขากลับมา ย่อมรักษาอุโบสถครึ่งวัน
๙. หุงข้าวเพื่อข้าพเจ้าหรือ หากหุงจงคดมา ข้าพเจ้าหิวแล้ว
๑๐. หุงข้าวสารแล่งหนึ่งไว้ เพื่อท่าน คนเดียว ข้าพเจ้า จะเอามาให้
๑๑. มีความโกลาหล ว่า "ท่าน จงให้ข้าว ท่าน จงให้แกง
๑๒. จัดข้าวจานหนึ่ง ไม่พอแก่ข้าพเจ้าหรอก จงคดมาอีก
๑๓. อย่าพูดอย่างนี้ซิ มันไม่ดี
๑๔. อรุณ ยังไม่ขึ้นหรือ ?
๑๕. ดอกไม้ ท. เหี่ยวเฉาแล้ว จงพรม ด้วยน้ำ

๑๑๖. บทเรียนที่ ๖

วาสุลทตฺตาเทวี วตฺถุ

๑. โกสมฺพิยํ อุเทโน นาม ราชา รชฺชํ กาเรติ. อุชฺเชนิยํ ปน จณฺฑปชฺโชโต นาม ราชา อโหสิ. อุเทโน ราชา หตฺถิกนฺตํ นาม สิปฺปึ ชานาติ. มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา หตฺถิกนฺตวีณํ วาเทนฺโต นาเค ปลาเยติปิ คณฺหาติปิ. จณฺฑปชฺโชตสฺส วาสุลทตฺตาเทวี นาม ธีตา อตฺถิ.

๒. เอกสฺมึ สมเย จณฺฑปชฺโชโต อุเทนํ หตฺถิรูปเกน วญฺเจตฺวา คณฺหิตฺวา -
"ตํ มนฺตํ ทสฺสสิ, น ทสฺสสี" ติ ปุจฺฉิ.
"ทสฺสามิ, คหณสมเย ปน มํ วนฺทิสฺสสิ"
"กฺยาหํ ตํ วนฺทิสฺสามิ. น วนฺทิสฺสามิ"
"อหิปิ เต น ทสฺสามิ"
"เอวํ สนฺเต ราชาณํ เต กริสฺสามิ"
"กโรหิ, สรีรสฺส เม อิสฺสโร. น ปน จิตฺตสฺส"
"อญฺญสฺส วนฺทิตฺวา คณฺหนฺตสฺส ทสฺสสิ" ?
"อาม มหาราช"

"เตนหิ อมฺหากํ ฆเร เอกา ขุชฺชา อตฺถิ, ตสฺสา อนฺโตสาณิยํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนาย ตฺวํ พหิสาณิยํ ฐิโตว มนฺตํ วาเจหิ"

"สาธุ มหาราช ขุชฺชา วา โหตุ ปิฐสปฺปินี วา. วนฺทนฺติยา ทสฺสามิ"

๓. ตโต ราชา คนฺตฺวา ธีตรํ วาสุลทตฺตํ อาห

"อมฺม เอโก สงฺขกุฏฺฐี อนคฺฆมนฺตํ ชานาติ. อญฺญํ ชานาเปตุํ น สกฺกา ตฺวํ อนฺโตสาณิยํ นิสีทิตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา มนฺตํ คณฺห. โส พหิสาณิยํ ฐตฺวา ตุยฺหํ วาเจสฺสตี" ติ.

๔. อุเทโน ตสฺสา อนฺโตสาณิยํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนาย พหิ ฐิโต มนฺตํ วาเจสิ. อถ นํ เอกทิวสํ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมานมฺปิ มนฺตปทํ วตฺตุํ อสกฺโกนฺตี อาห

"หเร ขุชฺเช อติพหโลฏฺฐกโปลํ ตว มุขํ โปถยิสฺสามิ. เอวํ นาม วเทหี" ติ.

"หเร ทุฏฺฐสงฺกุฏฺฐิ กึ วเทสิ. กึ มาทิสา ขุชฺชา นาม โหติ"

๕. โส สาณิกณฺณํ อุกฺขิปิตฺวา "กาสิ ตฺว" นฺติ ปุจฺฉิ.

"รญฺโญ ธีตา วาสุลทตฺตา นามาหํ"

"ปิตา เต มยฺหํ กเถนฺโต 'ขุชฺชา' ติ กเถสิ" "มยฺหํ ปิ กเถนฺโต ตํ สงฺขกุฏฺฐึ กสฺมา กเถสิ"

๖. ตโต ปฏฺฐาย มนฺตคฺคหณํ วา สิปฺปุคฺคหณํ วา นตฺถิ. ราชธีตา ปิตรํ วญฺเจตฺวา เอกํ ทฺวารญฺเจว หตฺถิวาหนญฺจ ยาจิ.

๗. อุเทโนปิ ตํ หตฺถิวาหนํ อารุยฺห ราชธีตรํ อาทาย ปลายิตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิ.

แบบฝึกหัด (จ)

๑. สามเณรพุทธรักขิตะ ลักเอาหนังสือของสามเณรธัมมรักขิตะไป

๒. สามเณรธัมมรักขิตะ รู้ซึ่งความที่แห่งหนังสือถูกลัก ย่อมขอคืนภายหลัง

๓. ท่านจะให้หนังสือ ของข้าพเจ้าคืน หรือจะไม่ให้

๔. จะให้ทำไม ข้าพเจ้าจะไม่ให้

๕. ถ้าไม่ให้ ข้าพเจ้า จักบอก หลวงพ่อ

๖. บอกเลย ข้าพเจ้าก็จะบอกเหมือนกัน

๗. สามเณรพุทธรักขิตะ ลักเอาหนังสือของผมไปครับ

๘. จริงรึ สามเณรพุทธรักขิตะ
๙. ไม่จริงครับ เขาแลกกับจีวรของผม
๑๐. พูดจริงนะ อย่าโกหก
๑๑. ผมไม่โกหก หรอกครับ
๑๒. ใครรู้บ้าง ?
๑๓. สามเณรสังฆรักขิตะ รู้ครับ
๑๔. สังฆรักขิตะ เธอรู้หรือเปล่า ?
๑๕. ไม่รู้ครับ
๑๖. เธอพูดโกหก หากเป็นคนอื่นต้องตบแก้มเธอแน่ ส่วนเราไม่ตบหรอก เราจะลงทัณฑกรรม ให้เธอตักน้ำ เธอจงให้หนังสือเขาคืน และจงรับไตรสรณคมน์ใหม่

(**โปตฺถกํ** = หนังสือ, **คหิตภาโว** = เหตุที่ถือเอา, **สจฺจํ กิร** = จริงรึ, **ปริวตฺเตตฺวา** = แลกเปลี่ยน, **มุสา** = คำไม่จริง)

๑๑๗. บทเรียนที่ ๗

ตาปสสหายกวตฺถุ

๑. อตีเต อลฺลกปฺปราชา เจว เวฏฺฐทีปกราชา จ อุโภ ทหรกาลโต ปฏฺฐาย สหายกา เอกาจริยกุเล สิปฺปํ คณฺหิตฺวา ปิตูนํ อจฺจเยน ราชาโน อเหสุ.
๒. อปรภาเค รชฺชานิ ปุตฺตทารสฺส นิยฺยาเทตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชึสุ. วิสุ ทฺวีสุ ปพฺพเตสุ วสึสุ.
๓. อุโปสถทิวเส ปน อตฺถิภาวสฺส ชานนาย อคฺคึ ชาเลสุ. อปรภาเค เวฏฺฐทีปก-ตาปโส กาลํ กตฺวา มเหสกฺโข เทวราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ.
๔. โส "มม สหายกํ ปสฺสิสฺสามี" ติ มคฺคิกเวสํ คเหตฺวา อลฺลกปฺปตาปสสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. อถ นํ โส อาห -

"กุโต อาคโตสี" ติ
"มคฺคิกปุริโสหํ ภนฺเต ทูรโตว อาคโตมฺหิ"
"กึ ปน ภนฺเต อยฺโย อิมสฺมึ ฐาเน เอกโกว วสติ. อญฺโญปิ โกจิ อตฺถิ"
"อตฺถิ เม เอโก สหายโก."
"กุหึ โส"

"เอกสฺมึ ปพฺพเต วสติ. อุโปสถทิวเส ปน อคฺคึ น ชาเลติ, มโต ภวิสฺสตี" ติ

"เอวํ ภนฺเต ?"

"เอวมาวุโส"

"อหํ โส ภนฺเต"

"กุหึ นิพฺพตฺโตสิ ?"

"เทวโลเก ภนฺเต"

"อปิ นุ โข อยฺยานํ อิมสฺมึ ฐาเน วสนฺตานํ โกจิ อุปทฺทโว อตฺถิ ?"

"อาม อาวุโส หตฺถี นิสฺสาย กิลมามิ"

"กึ เต ภนฺเต หตฺถี กโรนฺติ ?"

"สมฺมชฺชนฏฺฐาเน ลณฺฑํ ปาเตนฺติ. ปาเทหิ ภูมิยํ ปหริตฺวา ปํสุ อุทฺธรนฺติ. สฺวาหํ ลณฺฑํ ฉฑฺเฑนฺโต ปํสุ สมํ กโรนฺโต กิลมามิ"

"กึ ปน เตสํ อนาคมนํ อิจฺฉถ ?"

"อามาวุโส"

"เตน หิ เตสํ อนาคมนํ กริสฺสามี" ติ ตาปสสฺส หตฺถิกนฺตวีณญฺเจว หตฺถิกนฺตมนฺตญฺจ ทตฺวา ปกฺกามิ.

๕. ตาปโสปิ ปลายนมนฺตํ วตฺวา ปลายนมนฺตํ ปหริตฺวา หตฺถิโน ปลาเยตฺวา วสติ.

ข้อควรทราบ

ทหรกาล = สมัยเป็นเด็ก, **สหายก** = เพื่อนรัก, **เอกาจริยกุลํ** = สำนักอาจารย์คนเดียวกัน, **อจฺจเยน** = โดยการล่วงไป, **วิสุ** = คนละที่, **อตฺถิภาโว** = ความมีอยู่, **ชาเลสุ** = ก่อ (ไฟ), **มเหสกฺโข** = ผู้มีศักดิ์ใหญ่, **มคฺคิกเวโส** = เพศแห่งบุคคลผู้เดินทาง, **มคฺคิกปุริโส** = บุรุษเดินทาง, **อุปทฺทโว** = อันตราย, **อตฺถิ อปิ นุ โข** = มีอยู่หรือหนอ, **นิสฺสาย** = อาศัยแล้ว, **กิลมามิ** = เหน็ดเหนื่อย, **สมฺมชฺชนฏฺฐานํ** = ที่กวาดขยะ, **ลณฺฑ** = ของโสโครก, **ปุ** = ฝุ่นละออง, **อุทฺธรนฺติ** = ฟุ้งขึ้น, **ฉฑฺเฑนฺโต** = ทิ้ง, **สมํ** = ให้เสมอ, **ปกฺกามิ** = หลีกไปแล้ว, **ปลายนมนฺตํ** = มนต์เป็นเหตุให้หนี

แบบฝึกหัด (ฉ)

๑. ท่านเป็นฤาษีหรือเป็นสมณะ ?
๒. ข้าพเจ้าไม่ใช่ฤาษี แต่เป็นสมณะผู้เดินทาง
๓. ท่านมาจากไหน มาทำไม ?
๔. ข้าพเจ้ามาแต่ที่ไกล เพื่อพบเพื่อนรัก
๕. เพื่อนของท่าน อยู่ที่ไหน ?
๖. เพื่อนของข้าพเจ้า อยู่ที่วัดนี้
๗. เขาชื่ออะไร ?
๘. เขาชื่อสามเณรพุทธรักขิตะ
๙. ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นเขาเลย คิดว่ากลับไปแล้ว ท่านรู้ว่าเขาอยู่ที่วัดไหนหรือ ?
๑๐. ข้าพเจ้ารู้ว่า เขายังอยู่ที่นี้ เขายังไม่กลับ
๑๑. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงค้นหาเขาเอง
๑๒. ครับ

๑๑๘. บทเรียนที่ ๘

ปูรณฺตปฺปราชวตฺถุ

๑. โกสมฺพิยํ ปูรณฺตปฺปรญฺโญ เทวี คพฺภินี โหติ, สา รญฺญา สทฺธึ เหมนฺเต พาลาตปํ ตปมานา นิสีทิ.
๒. หตฺถิลิงฺคสกุโณ อากาเสน อาคจฺฉนฺโต รตฺตกมฺพลํ ปารุปิตฺวา นิสินฺนํ เทวึ ทิสฺวา "มํสเปสี" ติ สญฺญาย เวเคน โอตริตฺวา นขปญฺชเรน อคฺคเหสิ.
๓. ตโต หิมวนฺตปฺปเทเส มหานิโคฺรธรุกฺขํ เนตฺวา วิฏปพฺภนฺตเร ฐเปสิ. อถ เทวี ปาณิสทฺทญฺเจว มุขสทฺทญฺจ กตฺวา ปลาเปสิ, อรุณคฺคมนเวลายญฺจ คพฺภวุฏฺฐานํ โหติ.
๔. อลฺลกปฺปตาปสสฺสปิ โข ตโต อวิทูเร วสนฏฺฐานํ โหติ. โส "สกุเณหิ ขาทิตมํสานํ อาหริตฺวา โกฏฺเฏตฺวา รสํ กตฺวา ปิวิสฺสามี" ติ ตสฺมึ รุกฺขมูเล ปริเยสนฺโต ทารกสทฺทํ สุตฺวา อุลฺโลเกนฺโต ทิสฺวา ปุจฺฉิ

"กาสิ ตฺวํ" ?
"มนุสฺสิตฺถีมฺหิ"
"กถํ อาคตาสิ"
"สกุเณน อานีตามฺหิ"
"โอตราหิ"
"ชาติสมฺเภทโต ภายามิ อยฺย"
"กาสิ ตฺวํ"
"ขตฺติยามฺหิ"
"อหัปิ ขตฺติโยเยว"
"เตน หิ อารุยฺห ปุตฺตํ เม โอตาเรหิ"
"อาม ภคินิ"
"มา มํ หตฺเถน ฉุปิ"

๕. อปรภาเค ตาปสสฺส ภิชฺชิ.
ทารโก ปน ตสฺส สนฺติเก หตฺถิกนฺตวีณญฺเจว หตฺถิกนฺตมนฺตญฺจ ลภิตฺวา วยปตฺตกาเล ปิตุ อจฺจเยน โกสมฺพึ คนฺตฺวา อุเทโน นาม ราชา อโหสิ.

ข้อควรทราบ

คพฺภินี = หญิงตั้งครรภ์, **เหมนฺต** = ฤดูหนาว, **พาลาตโป** = แดดอ่อน, **ตปมาน** = ผิง, **หตฺถิลิงฺคสกุณ** = นกหัสดีลิงค์, **รตฺตกมฺพลํ** = ผ้ากำพลแดง, **มํสเปสิ** = ก้อนเนื้อ, **นขปญฺชร** = กรงเล็บ, **วิฏปพฺภนฺตรํ** (วิฏป + อพฺภนฺตรํ) = ระหว่างคาคบ, **คพฺภวุฏฺฐานํ** = การคลอดบุตร, **โกฏฺเฏตฺวา** = ทุบแล้ว, **กถํ** = อย่างไร, **อานีตา** = ถูกนำมา, **ชาติสมฺเภท** = การปะปนด้วยชาติ, **ขตฺติย** = ชาติกษัตริย์, **โอตราหิ** = ท่านช่วยพาบุตรข้าพเจ้าลง, **ฉุปิ** = แตะต้อง, **วยปตฺต** = ผู้ถึงซึ่งวัย

แบบฝึกหัด (ช)

๑. ในเมือง ของท่าน ท. มีคนผิงแดดในฤดูหนาวไหม ?
๒. คนในเมือง ของข้าพเจ้า ย่อมผิงแดด ในฤดูหนาว
๓. ในเมืองของท่าน มีนกหัสดีลิงค์ไหม ?
๔. มีครับ

๕. เมืองของท่าน ท. ไกลจากภูเขาหิมาลัย หรือใกล้ ?
๖. ไม่ไกล จากภูเขาหิมาลัย
๗. ในประเทศนี้ พระราชวัง ตั้งอยู่ที่ไหน ?
๘. ตั้งอยู่ที่กรุงเทพ ครับ
๙. ท่านไม่ได้ยินเสียงร้องและเสียงปรบมือหรือ ?
๑๐. ครับ ได้ยิน มันเป็นเสียงอะไร ?
๑๑. นกกระจาบป่า ท. มาเพื่อกินข้าวนี้เป็นเสียงร้องไล่ให้นกจากพรากตกใจ

(**สมีปं** = ใกล้, **วีหิ** = ข้าวเปลือก, **วนจาตโก** = นกกระจาบป่า, **ตาสนสทฺโท** = เสียงร้องให้ตกใจ)

๑๑๙. บทเรียนที่ ๙
มาลุตวตฺถุ

๑. เทฺว ภิกฺขู อรญฺญายเต วสนฺติ, เอโก กาฬตฺเถโร นาม. เอโก ชุณฺหตฺเถโร นาม
๒. อเถกทิวสं สีตं นิสฺสาย เตสं วิวาโท อุทปาทิ.
"ภนฺเต ชุณฺห สีตं นาม กาฬปกฺเข โหติ. ตฺวं ปน 'กทา โหตี' ติ มญฺญสิ ?"
"อหं ปน 'สีตं นาม ชุณฺหปกฺเข โหตี'ติ มญฺญามิ"
๓. เต อุโภปิ อตฺตโน กงฺขं ฉินฺทิตุं อสกฺโกนฺตา สตฺถารं ปุจฺฉึสุ.
๔. อถ สตฺถา อาห

"กาเฬ วา ยทิ วา ชุณฺเห
ยทา วายติ มาลุโต,
วาตชานิ หิ สีตานิ
อุโภ'ตฺถ มปฺปราชิตา" ติ.

แบบฝึกหัด (ฌ)

๑. ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าทั้งสองคน จักอยู่วัดในป่า
๒. ท่านหนาวในเวลาไหน ในเวลาข้างขึ้นหรือข้างแรม
๓. ท่านมีความเห็นอย่างไร อย่าเถียงกับผมนะ
๔. ผมไม่เถียงหรอก ผมมีความเห็นว่าหนาวในข้างแรมจริง

๕. ไม่ใช่ ในเวลาที่ลมพัดมา ข้างขึ้นก็ดี ข้างแรมก็ดี ย่อมหนาว
๖. ท่านแพ้ ผมชนะ
๗. ไม่ใช่ แพ้ทั้งสองนั่นแหละ
๘. ไม่จริง ชนะทั้งสองนั่นแหละ

๑๒๐. บทเรียนที่ ๑๐

โสภนาโสภนวิวาทวตฺถุ

๑. คงฺคายมุนานํ สมาคมฏฺฐาเน มจฺฉา วสนฺติ, คงฺเคยฺโย จ ยามุเนยฺโย จ.
๒. เอกทา เตสํ โสภนาโสภนํ นิสฺสาย วิวาโท โหติ.
๓. คงฺเคยฺโย อาห -
"อหํ โสภามิ. ตฺวํ น โสภสี" ติ.
๔. ยามุเนยฺโยปิ อาห-
"น ตฺวํ โสภสิ, อหเมว โสภามี" ติ.
๕. เต คงฺคาตีเร เอกํ กจฺฉปึ นิปนฺนํ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉึสุ-
"กึ นุ โข สมฺม กจฺฉป คงฺเคยฺโย โสภติ, อุทาหุ ยามุเนยฺโย" ติ. ?
๖. อถ กจฺฉโป อาห-
"คงฺเคยฺโยปิ โสภติ, ยามุเนยฺโยปิ โสภติ. ตุมฺเหหิ ปน ทฺวีหิ อหเมว อติเรกตรํ โสภามี" ติ.

คาถา

โสภติ มจฺโฉ คงฺเคยฺโย
อโถ โสภติ ยามุโน,
จตุปฺปโท' ยํ ปุริโส นิโคฺรธปริมณฺฑโล,
อีสมายตคีโว จ สพฺเพว อติโรจติ.

คำแปลคาถา

มจฺโฉ อ.ปลา **คงฺเคยฺโย** ตัวเกิดในแม่น้ำคงคา **โสภติ** ย่อมงดงาม **อโถ** อื่นจากนั้น **มจฺโฉ** อ.ปลา **ยามุโน** ตัวเกิดในแม่น้ำยมุนา **โสภติ** ย่อมงดงาม **อยํ ปุริโส** อ.บุรุษนี้ คือเรา **จตุปฺปโท** ผู้มีสี่เท้า **นิโคฺรธปริมณฺฑโล** ผู้มีตัวกลมประดุจต้นไทร **อีสมายตคีโว จ** (อีสํ + อายตคีโว จ) ผู้มีก้านคอยาวเล็กน้อย **อติโรจติ** ย่อมงามล่วง **สพฺเพว** ซึ่งพวกเธอ ท. ทั้งปวงนั้นเทียว ฯ

แบบฝึกหัด (ญ)

๑. ปลาสองตัวคือ ปลาตัวเกิดในแม่น้ำปิง และปลาตัวเกิดในแม่น้ำวัง อาศัยอยู่ ที่ปากน้ำของแม่น้ำทั้งสอง

๒. เต่าใหญ่ตัวหนึ่ง นอนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิง

๓. เต่าสำคัญว่าตัวหล่อกว่าปลา ท.

๔. แท้ที่จริง ปลาซึ่งไม่มีเท้า ย่อมงดงามกว่าเต่าซึ่งมี ๔ เท้า เสียอีก

๕. การทนงตัว เป็นธรรมดาของสัตว์โลก

๖. เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเทียบตัวเองดูแล้ว ไม่พึงดูหมิ่นคนอื่น

จบการฝึกเขียนบาลีเบื้องต้น

ข้อความตอนท้ายหนังสือ

๑๒๑. ประโยคพิเศษ

ประโยคพิเศษ ๆ ในพระบาลี อรรถกถาและฎีกายังมีอยู่อีกมาก ที่มิได้อธิบายไว้ในปาพิสิกขา ดังนั้น ข้าพเจ้าจักนำมาอธิบายไว้ในที่นี้ พร้อมทั้งตัวอย่างตามพระบาลี เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ต่อนักศึกษาใหม่ผู้ประสงค์จะเรียนพระไตรปิฎกต่อไป ดังนั้น จึงจะแสดงประโยคอนาทร ก่อน

ประโยคอนาทร

ประโยคอนาทร ก็คือการรวมประโยค ๒ ประโยค ให้เป็นประโยคเดียวกัน, พึงดูตัวอย่างข้างล่าง จะเข้าใจได้โดยไม่ยาก

ประโยคอนาทริย	**ประโยคอนาทร**
(๑) ก. ทารโก รุทนฺโต	ปิตา ปพฺพชติ.
เด็กเมื่อร้องไห้	พ่อก็ไปบวช

ในที่นี้การบวชของพ่อ แสดงให้รู้ว่าพ่อไม่อาทร (ไม่ใยดี) ลูก เพราะฉะนั้นกิริยาอาการบวชจึงเรียกว่า อนาทรกิริยา, และ ปิตา เป็นกัตตาของ ปพฺพชติ จึงเรียกว่า อนาทร-วนฺตวุตฺตกตฺตา (กัตตาที่ถูกกิริยาไม่เอื้อเฟื้อกล่าวถึง)

ส่วน รุทนฺโต การร้องไห้ของลูกผู้ถูกทอดทิ้งจึงเรียกว่า อนาทริยกิริยา, และ ทารโก เป็นกัตตาของ อนาทริยกิริยา จึงเรียกว่า อนาทริยวนฺตวุตฺตกตฺตา

ถ้าหากต้องการทำประโยคทั้งสองนี้ให้เป็นประโยคเดียวกัน (ประโยคอนาทร) จะต้องเปลี่ยนกัตตาและกิริยาของประโยค อนาทริย ให้เป็น ฉัฏฐี หรือสัตตมีวิภัตติ และต้องมีลิงค์ วจนะ เหมือนกัน ส่วนประโยคอนาทร ให้อยู่คงรูปเดิมไม่ต้องเปลี่ยนแปลงประโยคอนาทร **ฉัฏฐีวิภัตติ** ให้แปลว่า **เมื่อ, สัตตมีวิภัตติ** แปลว่า **ครั้นเมื่อ** ดูตัวอย่างข้างล่าง

ข. ทารก**สฺส** รุท**โต,** ปิตา ปพฺพชติ (ฉัฏฐี)
เมื่อเด็ก ร้องไห้อยู่, อ.พ่อ ย่อมบวช

ค. ทาร**เก** รุทนฺต**สฺมึ,** ปิตา ปพฺพชติ. (สัตตมี)
ครั้นเมื่อเด็ก ร้องไห้อยู่, อ.พ่อ ย่อมบวช

ข้อ ก. สมมุติเรียกว่า ประโยคอนาทริย อนาทร เพราะว่าจะเป็นแน่นอนในข้อ ข. และ ค.

ขอให้นักศึกษาจงฝึกทำตัวอย่างต่อไปนี้

(๒) ก. เวสฺสนฺตโร เปกฺขนฺโต, ชูชโก ทารเก เนติ.
ข. เวสฺสนฺตโร เปกฺขนฺโต, ชูชโก ทารเก เนติ.
ค. เวสฺสนฺตโร เปกฺขนฺโต, ชูชโก ทารเก เนติ.
เมื่อพระเจ้าเวสสันดร ทอดพระเนตรอยู่, อ.พราหมณ์ชูชก ย่อมนำไป ซึ่งเด็ก ท.
ครั้นเมื่อพระเจ้าเวสสันดร ...

(๓) ก. มหาชโน เปกฺขมาโน, มจฺจุ คิลานํ เนติ.
ข. มหาชโน เปกฺขมาโน, มจฺจุ คิลานํ เนติ.
ค. มหาชโน เปกฺขมาโน, มจฺจุ คิลานํ เนติ.
เมื่อมหาชน มองดูอยู่, อ.ความตาย ย่อมนำไป ซึ่งคนไข้
ครั้นเมื่อมหาชน ...

ในข้อ ก. บทอนาทริยกิริยา แสดงไว้เป็น กิตกิริยา (อนฺต, มาน ปัจจัย) เช่น เปกฺขนฺโต เป็นต้น ก็เพื่อให้นักศึกษาสังเกตเห็น ลิงค์ วจนะ วิภัตติตรงกัน. แม้เป็นอาขยาตกิริยา เช่น เวสฺสนฺตโร **เปกฺขติ** เมื่อจะทำเป็นประโยคเดียวกัน (อนาทร) ก็ให้เปลี่ยน อาขยาตกิริยานั้น มาเป็นกิตกิริยา (อนฺต, มาน ปัจจัย) ฉัฏฐี หรือสัตตมีวิภัตติ เหมือนกันอย่างนี้

ประโยคอนาทร กัมมวาจก

บางครั้งประโยคอนาทร มีอนาทริยกิริยาเป็น กมฺมวาจก เพราะฉะนั้น บทกรรมและบทอนาทริยกิริยา ต้องเป็น ฉัฏฐี หรือ สัตตมีวิภัตติ ส่วนบท กัตตา (อนภิหิตกัตตา) ของอนาทริยกิริยา จะต้องเป็น ตติยาวิภัตติ หรือฉัฏฐีวิภัตติเสมอ พึงดูตัวอย่างต่อไปนี้.

	ประโยคอนาทริย			ประโยคอนาทร
	กัตตา	**กัมมะ**	**กิริยา**	
(๑)	ก. มยา	โอวาโท	ทียมาโน.	ตํ ตฺวํ น สุโณสิ.
	ข. มยา	โอวาท**สฺส**	ทียมาน**สฺส**	ตํ ตฺวํ น สุโณสิ
	ค. มยา	โอวาท**สฺมึ**	ทียมาน**สฺมึ**	ตํ ตฺวํ น สุโณสิ.

เมื่อโอวาท อันเรา ให้อยู่, อ.เธอ ย่อมไม่ฟัง ซึ่งโอวาทนั้น
ครั้นเมื่อโอวาท ...

(ในที่นี้ ทียมาน เป็นกิริยากัมมะวาจก ดังนั้น มยา อันเป็นบท กัตตา แม้มาอยู่ในข้อ ข. ก็ไม่ต้องเปลี่ยนแปลง)

ในที่นี้บทว่า โอวาทสฺส กับ ตำ สองบทนี้กล่าวเนื้อความเดียวกัน จะเขียนให้มีวิภัตติต่างกันอย่างที่แสดงมาแล้วนี้ก็ไม่ผิด แต่ขอให้นักศึกษาทราบว่า ยังสามารถเขียนได้อีกสองวิธี คือ บทที่มีเนื้อความเดียวกันก็ต้องเขียนให้มีลิงค์ วจนะ วิภัตติเหมือนกันเป็น มยา โอวาทำ ทียมานำ ตำ ตฺวำ น สุโณสิ, อีกอย่างหนึ่ง เป็น มยา โอวาทำ ทียมานำ ตฺวำ น สุโณสิ. ทั้งสองวิธีนี้เรียกว่า ทุติยาตุลฺยาธิกรณวิเสสนวิเสสย มีใช้มากในพระบาลี อรรถกถา และฎีกา

(๒) ก. พุทฺเธน ธมฺมา เทสิยมานา. เอกจฺเจ ภิกฺขู สยนฺติ.
ข. พุทฺเธน ธมฺ**มานำ** เทสิยมา**นานำ** เอกจฺเจ ภิกฺขู สยนฺติ.
ค. พุทฺเธน ธมฺ**เมสุ** เทสิยมา**เนสุ** เอกจฺเจ ภิกฺขู สยนฺติ.
อ.พระธรรม ท. อันพระพุทธเจ้า ทรงแสดงอยู่, อ.ภิกษุ ท. บางพวก ย่อมนอน.
เมื่อพระธรรม ท. อันพระพุทธเจ้า ทรงแสดงอยู่, อ.ภิกษุ ท. บางพวก ย่อมนอน.
ครั้นเมื่อพระธรรม ท. อันพระพุทธเจ้า ทรงแสดงอยู่, อ.ภิกษุ ท. บางพวก ย่อมนอน.
(ในที่นี้บทกรรม (ธมฺมานำ) เป็นพหุพจน์ ปุงลิงค์ บทอนาทริยกิริยา ก็ต้องเป็นพหุพจน์ลิงค์เดียวกัน)

ประโยคลักขณะ

ประโยคลักขณะก็มีสองประโยค เหมือนประโยคอนาทร คือเป็นลักขณะประโยคหนึ่ง (ประโยคของผู้จดจำ) เป็น ลักขยะ ประโยคหนึ่ง (ประโยคถูกจดจำ) และประโยคลักขณะนี้ต้องเป็นสัตตมีวิภัตติอย่างเดียว แปลว่า **ครั้นเมื่อ** ในประโยคลักขณะที่มีลักขณกิริยาเป็นกัมมวาจก บทกรรม (ลกฺขณวนฺตวุตฺตกมฺม) ก็ต้องมีลิงค์ วจนะ วิภัตติ เหมือนกับ ลักขณกิริยาเช่นเดียวกันกับประโยคอนาทร พึงดูตัวอย่างต่อไปนี้.

	ประโยคลักขณะ	**ประโยคลักขยะ**
๑.	ก. โพธิสตฺโต ชายมาโน	มาตา ปโมทติ.
	ข. โพธิ**สตฺเต** ชาย**มาเน,**	มาตา ปโมทติ.
	อ.พระโพธิสัตว์ ประสูติอยู่,	อ.พระมารดา ย่อมยินดียิ่ง
	ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์ ประสูติอยู่,	อ.พระมารดา ย่อมยินดียิ่ง
๒.	ก. ภิกฺขู ภุตฺตา	ปุริโส ปจฺจาคจฺฉติ.
	ข. ภิกฺขูสุ ภุตฺเตสุ,	ปุริโส ปจฺจาคจฺฉติ.
	อ.ภิกษุ ท. ฉันแล้ว,	อ.บุรุษ ย่อมกลับมา
	ครั้นเมื่อภิกษุ ท. ฉันแล้ว,	อ.บุรุษ ย่อมกลับมา

๓. ก. ปุตฺโต มโต. มาตา โรทติ.
ข. ปุตฺเต มเต, มาตา โรทติ.
อ.บุตร ตายแล้ว. อ.มารดา ย่อมร้องไห้.
ครั้นเมื่อบุตร ตายแล้ว, อ.มารดา ย่อมร้องไห้.

๔. ก. มาตา มตา. ปุตฺโต โรทติ.
ข. มาตุยา มตาย ปุตฺโต โรทติ.
อ.มารดา ตายแล้ว. อ.บุตร ย่อมร้องไห้.
ครั้นเมื่อมารดา ตายแล้ว, อ.บุตร ย่อมร้องไห้.

๕. ก. พฺรหฺมทตฺโต รชฺชํ กาเรนฺโต, โพธิสตฺโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ.
ข. พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต, โพธิสตฺโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ.
อ.พระเจ้าพรหมทัตต์ (มหาชเนน ยังมหาชน) ให้กระทำอยู่ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา, อ.โพธิสัตว์ บังเกิดแล้ว ในตระกูลของพราหมณ์
ครั้นเมื่อพระเจ้าพรหมทัตต์ (ยังมหาชน) ให้กระทำอยู่ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา, อ.พระโพธิสัตว์ บังเกิดแล้ว ในตระกูลของพราหมณ์

๖. ลักขยกิริยา กัมมวาจก
ก. มาตา มตา. ตฺวํ เม มาตา วิย ลทฺโธ. ปิตา มโต. ตวํ เม ปิตา วิยา ลทฺโธ.
ข. ตฺวํ เม มาตริ มตาย มาตา วิย, ปิตริ มเต ปิตา วิย ลทฺโธ.
อ.มารดา ตายแล้ว, อ.ท่าน อันเรา ได้แล้ว เพียงดังแม่, อ.บิดา ตายแล้ว, อ.ท่าน อันเราได้แล้ว เพียงดังพ่อ
อ.ท่าน ครั้นเมื่อมารดา ตายแล้ว อันเรา ได้แล้ว เพียงดังมารดา, อ.ท่าน ครั้นเมื่อบิดา ตายแล้ว อันเรา ได้แล้ว เพียงดังบิดา
ในที่นี้ ลทฺโธ เป็น ลกฺขยกิริยา กมฺมวาจก จึงต้องมีบทกรรม (ลกฺขยวนฺตวุตฺตกมฺม) เป็นปฐมาวิภัตติเหมือนกัน, และมีประโยคลักขณะ คือ มาตริ มตาย และมี มาตา อันเป็นอุปมาของกรรม คือ ตฺวํ อยู่ในภายในของประโยคลกฺขย ขอให้นักศึกษาพึงพิจารณาให้ดี

๗. ลักขณกิริยา กัมมวาจก
ก. กพโฬ อนาหโต, น มุขทฺวารํ วิวริสฺสามิ.
ข. น อนาหเต กพเฬ, มุขทฺวารํ วิวริสฺสามิ.
ครั้นเมื่อคำข้าว ยังไม่ถูกนำมา, อ.เรา จักไม่อ้าปาก.
ในที่นี้ อนาหเต เป็นลักขณกิริยา กัมมวาจก กพเฬ จึงเป็นลักขยวันตวุตตกมมะ

ปฐมาลักขณะ (ประโยคลักขณะที่เป็นปฐมาวิภัตติ)

นักศึกษาพึงสังเกตตัวอย่างของประโยคอนาทร และประโยคลักขณะทั้งสองนั้น ประโยคหนึ่ง ๆ จะต้องมีบทกิริยา ๒ บท และมีบทกัตตา ๒ บท มีสภาพต่างกัน คือ ไม่ใช่คน ๆ เดียวกัน

ส่วนตัวอย่างที่จะแสดงต่อไปนี้ก็มีบทกิริยา ๒ บท เช่นกัน แต่บทกัตตามีสภาพเหมือนกัน คือ เป็นคน ๆ เดียวกัน หากมีลักษณะเช่นนี้ บทกัตตาก็ดี บทลักขณะกิริยาก็ดี ไม่ต้องลงสัตตมีวิภัตติ ให้ลงปฐมาวิภัตติ และลบบทกัตตาเสียบทหนึ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

	กัตตา	**กัตตา**
๑.	**อหำ** ท่ามะโออาราเม วิหรนฺโต,	**อหำ** อิมำ ปาพิสิกฺขำ อุคฺคณฺหามิ.
	มยิ ท่ามะโออาราเม วิหรนฺเต,	**อหำ** อิมำ ปาพิสิกฺขำ อุคฺคณฺหามิ. (ผิด)
	อหำ ท่ามะโออาราเม วิหรนฺโต อิมำ ปาพิสิกฺขำ อุคฺคณฺหามิ. (ถูก)	
	อ.เรา เมื่ออยู่ ในวัดท่ามะโอ, อ.เรา ย่อมเรียน ซึ่งปาพิสิกขานี้	
	ครั้นเมื่อเรา อยู่อยู่ ในวัดท่ามะโอ, อ.เรา ย่อมเรียน ซึ่งปาพิสิกขานี้. (ผิด)	
	อ.เรา เมื่ออยู่ ในวัดท่ามะโอ ย่อมเรียน ซึ่งปาพิสิกขานี้. (ถูก)	
๒.	สามเณโร คามำ คโต, โส (สามเณโร) ปิณฺฑำ ลภติ.	
	สามเณเร คามำ คเต, โส (สามเณโร) ปิณฺฑำ ลภติ. (ผิด)	
	สามเณโร คามำ คโต ปิณฺฑำ ลภติ. (ถูก)	
	อ.สามเณร ไปแล้ว สู่บ้าน. อ.สามเณรนั้น ย่อมได้ ซึ่งก้อนข้าว.	
	ครั้นเมื่อสามเณร ไปแล้ว สู่บ้าน, อ.สามเณรนั้น ย่อมได้ ซึ่งก้อนข้าว. (ผิด)	
	อ.สามเณร ไปแล้ว สู่บ้าน ย่อมได้ ซึ่งก้อนข้าว. (ถูก)	

นักศึกษาพึงจดจำไว้ว่า ประโยคลักขณะ ที่มีกัตตา ๒ ตัว มิใช่คน ๆ เดียวกัน บทกัตตาและกิริยาของประโยคลักขณะ จะต้องลงสัตตมีวิภัตติ หากมีกัตตา ๒ ตัวเป็นคน ๆ เดียวกัน ต้องลงปฐมาวิภัตติ

เพราะฉะนั้น ถ้าจะเขียนประโยคลักขณะ ก็ต้องทำให้เป็น ๒ ประโยคก่อน แล้วดูกัตตาต่างกันหรือเหมือนกัน ถ้าต่างกันต้องลงสัตตมีวิภัตติในบทลักขณวันตกัตตา และลักขณกิริยา. ถ้ากัตตา (ประธาน) คนเดียวกันก็ต้องลงปฐมาวิภัตติ ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น

วุตฺต, อวุตฺต

ในประโยคกัตตุวาจก บทกัตตา ต้องลงปฐมาวิภัตติ และบทกรรม ต้องลงทุติยา หรือ ฉัฏฐีวิภัตติ. ส่วนในประโยคกัมมาวาจก บทกรรม ต้องลงปฐมาวิภัตติ และบทกัตตา ต้องลง ตติยา หรือฉัฏฐีวิภัตติ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

บทที่ลงปฐมาวิภัตติ เรียกว่า วุตฺต คือ ประธาน ส่วนบทที่ลงทุติยาฉัฏฐี และตติยา วิภัตติ เรียกว่า อวุตฺต ดังนั้น ในประโยคกัตตุวาจก บทกัตตา เป็น วุตตกัตตา และบทกรรม เป็น อวุตตกัมมะ ส่วนในประโยคกัมมวาจก บทกรรมเป็น วุตตกัมมะ และบทกัตตาเป็น อวุตตกัตตา เช่น

๑. ปุริโส มคฺคํ คจฺฉติ. (ปุริโส เป็น วุตฺตกตฺตา, มคฺคํ เป็น อวุตฺตกมฺม)

๒. ปุริเสน มคฺโค คจฺฉียเต. (ปุริเสน เป็น อวุตฺตกตฺตา, มคฺโค เป็น วุตฺตกมฺม)

บางทีในประโยคหนึ่งมีบทกรรม ๒ - ๓ บท หากอยู่ในประโยคกัตตุวาจก ก็เป็น อวุตตกัมมะทั้งหมด ต้องลงทุติยาวิภัตติ เช่น

๑. โคปาโล คาวึ ขีรํ ทุหติ. (นายโคบาล ย่อมรีด ซึ่งนม กะแม่วัว)

๒. อชปาโล อชํ คามํ เนติ. (คนเลี้ยงแพะ ย่อมนำไป ซึ่งแพะ สู่หมู่บ้าน)

ในประโยคกัมมวาจก หากมีบทกรรม ๒ - ๓ บท วุตตกัมมะ คือบทที่ลงปฐมาวิภัตติ ก็มีได้บทเดียว ที่เหลือเป็น อวุตตกัมมะ ต้องลงทุติยาวิภัตติ แต่มีปัญหาอยู่ว่า บทไหนเป็น วุตตกัมมะ บทไหนเป็น อวุตตกัมมะ น่ารู้จังเลย เพราะว่าถ้าไม่รู้ก็เขียนไม่ถูกแน่นอน หากว่า นักศึกษาอยากจะรู้ก็ต้องท่องคาถานี้ก่อน

ทุห ยาจ รุธิ ปุจฺฉ ภิกฺข สาส วจาทโย,
นี วห หรมาที จ อุภเย เต ทฺวิกมฺมกา.
นิยาทีนํ ปธานญฺจ อปธานํ ทุหาทินํ,
การิเต สุทฺธกตฺตา จ กมฺม' มาขฺยาตโคจรํ.

ธาตุทั้งหลาย มี ทุห, ยาจ, รุธิ, ปุจฺฉ, ภิกฺข, สาส และ วจธาตุ เป็นต้น เป็นทุหาทิธาตุ, ธาตุทั้งหลาย มี นี, วห และ หร เป็นต้น เป็น นฺยาทิธาตุ ธาตุทั้งสองพวกนั้นเป็นธาตุมี ๒ กรรม คือ มีบทกรรม ๒ บท

ปธานกัมมะ (บทกรรมที่เป็นประธาน) ของพวก นฺยาธิธาตุ ด้วย อปธานกัมมะ (พวก กรรมที่ไม่เป็นประธาน) ของพวก ทุหาทิธาตุ ด้วย ต้องเป็นวุตตกัมมะ ปฐมาวิภัตติ ในประ

โยคกัมมวาจก. สุทธกัตตา (ประธานในประโยคกัตตุวาจก) เป็นวุตตกัมมะ ในการิตกัมมวาจก ปัจจัย. (กิริยากัมมวาจกที่มีการิตปัจจัย)

จงดูตัวอย่างประกอบจะเข้าใจได้โดยไม่ยาก

นฺยาทิธาตุ

๑. ก. อชปาโล **อชํ** คามํ เนติ.
อ.คนเลี้ยงแพะ ย่อมนำไป **ซึ่งแพะ** สู่หมู่บ้าน
ข. อชปาเลน **อโช** คามํ นียเต.
อ.แพะ อันคนเลี้ยงแพะ ย่อมนำไป สู่หมู่บ้าน

๒. ก. ภารวาโห **ภารํ** เคหํ วหติ.
อ.คนนำภาระ ย่อมนำไป **ซึ่งภาระ** สู่เรือน
ข. ภารวาเหน **ภาโร** เคหํ วหียเต.
อ.ภาระ อันคนนำภาระ ย่อมนำไป สู่เรือน

๓. ก. ธีตา **อุทกํ** เคหํ หรติ.
อ.ธิดา ย่อมนำไป **ซึ่งน้ำ** สู่เรือน
ข. ธีตรา **อุทกํ** เคหํ หรียเต.
อ.น้ำ อันธิดา ย่อมนำไป สู่เรือน

ข้อ ก. เป็นประโยคกัตตุวาจก, ข้อ ข. เป็นประโยคกัมมวาจก บทที่มีอักษรตัวดำใหญ่เน้นประธานกัมมะ (กรรมที่มีความสำคัญ) เช่น อชํ - ซึ่งแพะ เป็นสำคัญ เพราะถ้าไม่มีแพะ ก็ไม่รู้จะนำอะไรไป จะนำบ้านไปก็ไม่ได้ ดังนั้น ประธานกัมมะ เมื่ออยู่ในประโยคกัมมวาจก จึงเป็นวุตตกัมมะ ต้องลงปฐมาวิภัตติ (เป็นประธาน) ในที่มีกิริยาเป็น นี ธาตุ, วห ธาตุ, หร ธาตุ เป็นต้น ตามที่กล่าวแล้วในคาถา

ส่วนในทุหาทิธาตุ บทที่มีอักษรตัวดำใหญ่ เป็นอปธานกัมมะ อปธานกัมมะนี้ เมื่ออยู่ในประโยคกัมมวาจก ต้องเป็นวุตตกัมมะ จึงลงปฐมาวิภัตติ (เป็นประธาน) ดูตัวอย่างประกอบ

ทุหาทิธาตุ

๑. ก. โคปาโล **คาวึ** ขีรํ ทุหติ.
อ.นายโคบาล ย่อมรีด ซึ่งนม **กะแม่วัว**
ข. โคปาเลน **คาวี** ขีรํ ทุยฺหเต.
อ.แม่วัว อันนายโคบาล ย่อมรีด ซึ่งนม (แม่วัวถูกนายโคบาลรีดนม)

๒. ก. พฺราหฺมโณ **เสฏฺฐึ** ธนํ ยาจติ. อ.พราหมณ์ ย่อมขอ ซึ่งทรัพย์ **กะเศรษฐี**
ข. พฺราหฺมเณน **เสฏฺฐี** ธนํ ยาจียเต. **อ.เศรษฐี** อันพราหมณ์ ย่อมขอ ซึ่งทรัพย์
๓. ก. มนุสฺสา **คาโว** วชฺ รุนฺธนฺติ อ.มนุษย์ ท. ย่อมปิด ซึ่งคอก **กะวัว ท.**
ข. มนุสฺเสหิ **คาโว** วชฺ รุนฺธียนฺเต. **อ.วัว ท.** อันมนุษย์ ท. ย่อมปิด ซึ่งคอก
๔. ก. เถโร **ทหรํ** ปญฺหํ ปุจฺฉติ. อ.พระเถระ ย่อมถาม ซึ่งปัญหา **กะพระหนุ่ม**
ข. เถเรน **ทหโร** ปญฺหํ ปุจฺฉียเต. **อ.พระหนุ่ม** อันพระเถระ ย่อมถาม ซึ่งปัญหา
๕. ก. ยาจโก **ธนึ** ภิกฺขฺ ภิกฺขติ. อ.ผู้ขอ ย่อมขอ ซึ่งอาหาร **กะผู้มีทรัพย์**
ข. ยาจเกน **ธนี** ภิกฺขฺ ภิกฺขียเต. **อ.ผู้มีทรัพย์** อันผู้ขอ ย่อมขอ ซึ่งอาหาร
๖. ก. อาจริโย **สิสฺสํ** ทนฺตํ สาสติ. อ.อาจารย์ ย่อมสอน ซึ่งมารยาท **กะศิษย์**
ข. อาจริเยน **สิสฺโส** ทนฺตํ สาสิยเต. **อ.ศิษย์** อันอาจารย์ ย่อมสอน ซึ่งมารยาท
๗. ก. ภควา **ภิกฺขู** เอตํ วจนํ อโวจ. อ.พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระดำรัสนี้ **กะภิกษุ ท.**
ข. ภควตา **ภิกฺขู** เอตํ วจนํ อวจียู. **อ.ภิกษุ ท.** อันพระผู้มีพระภาค ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระดำรัสนี้

หมายเหตุ : ข้อ ก. เป็นประโยคกัตตุวาจก, ข้อ ข. เป็นประโยคกัมมวาจก

ประโยคการิต

ปัจจัย ๔ ตัวนี้ คือ เณ, ณฺย, ณาเป, ณาปย เรียกว่า **การิตปัจจัย** (ปัจจัยแสดงการใช้เป็นต้น แปลว่า ยัง... ให้) การิตปัจจัยนี้ตัวใดตัวหนึ่งมีอยู่ในกิริยาบทใด กิริยาบทนั้นเรียกว่า การิตกิริยา และประโยคที่มีการิตกิริยานี้ เรียกว่า **ประโยคการิตมี ๒ คือ การิตกัตตุวาจก** (เหตุกัตตุวาจก) และ **การิตกัมมวาจก** นักศึกษาผู้ต้องการเข้าใจประโยคการิต พึงท่องคาถานี้

๑. เณณยาว อุวณฺณนฺตา อาโต เทฺว ปจฺฉิมา สิยุ,
เสสโต จตุโร เทฺว วา วาสทฺทสฺสานุวตฺติโต.
๒. อกมฺมา ธาตโว โหนฺติ การิเต ตุ สกมฺมกา,
สกมฺมกา ทฺวิกมฺมาสฺสุ ทฺวิกมฺมา ตุ ติกมฺมกา.

๑. **เณ และ ณุยปัจจัย** ๒ ตัว ต้องลงหลังธาตุที่มี อุ, อู เป็นที่สุด เช่น สาเวติ, สาวยติ, ย่อมให้ฟัง. (สุ+เณ+ติ, สุ+ณุย+ติ)
ภาเวติ, ภาวยติ, ย่อมให้มี. (ภู+เณ+ติ, ภู+ณุย+ติ)
ณาเป และ ณาปยปัจจัย ๒ ตัวหลังจากธาตุที่มี อา, อิ, อี และ เอ เป็นที่สุด เช่น ทาเปติ, ทาปยติ ยัง... ให้ให้. (ทา+ณาเป+ติ, ทา+ณาปย+ติ)
สยาเปติ, สยาปยติ. ยัง... ให้นอน. (สิ+ณาเป+ติ, สิ+ณาปย+ติ)
นยาเปติ นยาปยติ... ให้ไป. (นี+ณาเป+ติ, นี+ณาปย+ติ)
หลังจากธาตุที่มีพยัญชนะเป็นที่สุด (สระหลังถูกลบแล้ว) ลงการิตปัจจัยได้ทั้ง ๔ ตัว หรือเฉพาะ ๒ ตัวหน้า เช่น กาเรติ, การยติ, การาเปติ, การาปยติ. ยัง... ให้ทำ (กร+เณ, +ณุย, +ณาเป, +ณาปย) ทเมติ, ทมยติ. ยัง... ให้ฝึก. (ทมุ+เณ,+ณุย)

๒. กิริยา (ธาตุ) ที่ไม่มีกรรม ถ้าลงการิตปัจจัยแล้วก็เป็นกิริยามีหนึ่งกรรม (มีกรรมบทหนึ่ง) กิริยาที่มีหนึ่งกรรมก็เป็นกิริยามีสองกรรม กิริยาที่มีสองกรรมก็เป็นกิริยามีสามกรรม

พึงดูตัวอย่างโดยย่อต่อไป

กิริยา (ธาตุ) ไม่มีกรรม เป็นกิริยามี ๑ กรรม

๑. ก. **กุสลํ** ภวติ. อ.กุศล ย่อมเกิด
ข. สามเณโร **กุสลํ** ภาเวติ. อ.สามเณร ยังกุศล ย่อมให้มี (เกิด)
ค. สามเณเรน **กุสลํ** ภาวียเต. อ.กุศล อันสามเณร ย่อมให้มี (เกิด)

กิริยามีหนึ่งกรรม เป็นกิริยามีสองกรรม

๒. ก. **ปุริโส** มคฺคํ คจฺฉติ. อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หมู่บ้าน
ข. สามิโก **ปุริสํ** คามํ คมยติ. อ.นาย ยังบุรุษ ย่อมให้ไป สู่หนทาง
ค. สามิเกน **ปุริโส** คามํ คมาปิยเต. อ.บุรุษ อันนาย ย่อมให้ไป สู่หนทาง

กิริยามีสองกรรม เป็น กิริยามีสามกรรม

๓. ก. **โคปาโล** คาวึ ขีรํ ทุหติ. อ.นายโคบาล ย่อมรีด ซึ่งนม กะแม่วัว
ข. สามิโก **โคปาลํ** คาวึ ขีรํ ทุหาเปติ. อ.นาย ยังนายโคบาล ย่อมให้รีด ซึ่งนม กะแม่วัว
ค. สามิเกน **โคปาโล** คาวึ ขีรํ ทุหาปิยเต. อ.นายโคบาล อันนาย ย่อมให้รีด ซึ่งนม กะแม่วัว

อธิบาย

ข้อ ก. ในข้อ ๑ - ๒ - ๓ เป็นประโยคสุทธกัตตา, ข้อ ข. เป็นประโยคการิตกัตตุวาจก (เหตุกัตตุวาจก), ข้อ ค. เป็นประโยคการิตกัมมวาจก (เหตุกัมมวาจก), ขอให้นักศึกษาสังเกตุ บท กุสลํ ปุริโส และ โคปาโล ในข้อ ก. เป็นสุทธกัตตุ ปฐมาวิภัตติ เมื่อมาอยู่ในประโยคการิตกัตตุวาจก ข้อ ข. ก็เป็นการิตกัมมะ ทุติยาวิภัตติ และเมื่อมาอยู่ในประโยคการิตกัมมวาจก ข้อ ค. กลับเป็นวุตตกัมม ปฐมาวิภัตติ (เป็นประธานอีก), ดังที่กล่าวมาแล้วในคาถาว่า "การิเต สุทฺธกตฺตา จ, กมฺมมาขฺยาตโคจรํ.

ส่วนบทกิริยาว่า ภวติ คจฺฉติ และ ทุหติ ในข้อ ก. เป็นกิริยาไม่มีกรรม, มี ๑ กรรม และ มี ๒ กรรมตามลำดับ เมื่อลงการิตปัจจัยแล้วเป็นกิริยามี ๑ กรรม ๒ กรรม และ ๓ กรรม ตามลำดับ นี้เป็นความพิเศษของการิตปัจจัย

นักศึกษา จงเปลี่ยนตัวอย่างของประโยค นฺยาทิธาตุ และทุหาทิธาตุที่ผ่านมาแล้ว ให้เป็นประโยคการิตกัตตุวาจกและการิตกัมมวาจกเพื่อความชำนาญในการเขียนประโยคบาลี

บทการิตกัมมะ ที่นิยมใช้

ในประโยคการิตกัตตุวาจก (เหตุกัตตุวาจก) บทการิตกัมมะ ลงตติยา และฉัฏฐีวิภัตติ ก็ได้ ดังนั้น บทการิตกัมมะจึงมีได้ ๓ วิภัตติ เช่น

๑. สามิโก **ปุริสํ** มคฺคํ คมยติ. (ทุติยา)
๒. สามิโก **ปุริเสน** มคฺคํ คมยติ. (ตติยา)
๓. สามิโก **ปุริสสฺส** มคฺคํ คมยติ. (ฉัฏฐี)

ทั้ง ๓ วิภัตตินั้น ในพระบาลี อรรถกถา และ ฎีกา นิยมใช้ตติยาวิภัตติเป็นส่วนมาก ตัวอย่างเช่น

๑. โย ปน ภิกฺขุ **ตนฺตวาเยหิ** จีวรํ วายาเปยฺย.
ก็ อ.ภิกษุใด ยังช่างทอ ท. พึงให้ทอ ซึ่งจีวร.

๒. โย ปน ภิกฺขุ อญฺญาติกาย **ภิกฺขุนิยา** ปุราณจีวรํ โธวาเปยฺย วา.
ก็ อ.ภิกษุใด ยังนางภิกษุณี ผู้ไม่ใช่ญาติ พึงให้ซัก ซึ่งจีวรเก่าหรือ

๓. เต ภิกฺขู **อนุปสมฺปนฺเนน** กปฺปิยํ การาเปตฺวา ปริภุญฺชึสุ.
อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ยังอนุปสัมบัน ให้ทำแล้ว ให้เป็นกัปปิยะ ฉันแล้ว

๔. (ภิกฺขุ) ปเรหิ วิปฺปกตํ (กุฏึ) **ปเรหิ** ปริโยสาเปติ.
(อ.ภิกษุ) ยังคน ท. เหล่าอื่น ให้สำเร็จ (ซึ่งกุฏี) อันบุคคลอื่น กระทำค้างไว้

สกฺกา กาตุํ

ในประโยคที่มี สกฺกา กาตุํ เป็นได้ ๒ นัย คือ กัมมวาจก และ ภาววาจก, ในที่มีบทกรรมลงปฐมาวิภัตติเป็นประธานและบทกัตตาลง ตติยาวิภัตติ (ตติยากัตตา ปฐมากัมมะ) ประโยคนี้เป็น กัมมวาจก, ก็ประโยคกัมมวาจกนั่นเอง หากเปลี่ยนบทกรรมปฐมาวิภัตติให้เป็นทุติยาวิภัตติ (อวุตตกัมมะ) ก็เป็นประโยคภาววาจก, พึงดูตัวอย่างประกอบ

๑. ก. สมณธมฺโม นาม สรีรํ ยาเปนฺเตน สกฺกา กาตุํ. (กัมมวาจก)
ชื่อ อ.สมณธรรม อันบุคคล ผู้ยังสรีระ ให้เป็นไปอยู่ อาจ เพื่ออันกระทำ

ข. สมณธมฺมํ นาม สรีรํ ยาเปนฺเตน สกฺกา กาตุํ. (ภาววาจก)
อันบุคคล ผู้ยังสรีระ ให้เป็นไปอยู่ อาจ เพื่ออันกระทำ ชื่อ ซึ่งสมณธรรม

หมายเหตุ

ที่กล่าวว่าประโยค สกฺกา กาตุํ ที่มีบทกรรมลง ปฐมาวิภัตติ (เป็นประธาน) และบทกัตตาลงตติยาวิภัตติเป็นประโยคกัมมวาจกนั้น เป็นการกล่าวเพื่อให้นักศึกษาจดจำลักษณะได้โดยง่ายเท่านั้น หากกล่าวโดยสภาพจริงแล้วก็ไม่ใช่กัมมวาจกเพียงแต่มีลักษณะเหมือนกัมมวาจก เพราะว่าประโยคนี้มีกิริยา ๒ บทคือ สกฺกา เป็นกัตตุวาจก (เป็นกิริยาใหญ่คล้ายกิริยาอาขยาต) บทหนึ่ง, และ กาตุํ เป็นกิตกิริยาภาววาจกบทหนึ่ง เมื่อ สกฺกา เป็นกัตตุวาจก ก็ต้องมีกัตตา (ประธาน) ที่เป็น ปฐมาวิภัตติ เรียกว่า วุตตกัตตา ในที่นี้คือ สมณธมฺโม และในขณะเดียวกัน สมณธมฺโม บทนี้ก็เป็นบทกรรมของ กาตุํ เมื่อเป็นเช่นนี้จะลง ทุติยา-

วิภัตติเป็น สมณธมฺมํ เปลี่ยนเป็นประโยคภาววาจกก็ได้

กาตุ เป็นกิริยาภาววาจกก็ต้องมีบทกัตตาเป็น ตติยาวิภัตติ ในที่นี้คือ ยาเปนฺเตน และ สรีรํ เป็นบทกรรมของ ยาเปนฺเตน จึงลงทุติยาวิภัตติ. นักศึกษาพึงจำไว้ประโยคที่มีกิริยา ๒ บท ๆ หนึ่งเป็น ตุ ปัจจัย และบทหนึ่งเป็นกิริยาอื่น ต้องมีลักษณะดังที่กล่าวมาแล้วนี้ หมายความว่า สกฺกา และ กาตุ สองบทนี้ เมื่อรวมกันแล้ว ก็มีสภาพเท่ากับ กาตพฺโพ แต่จะกล่าวว่า สกฺกา เป็นกัมมวาจกไม่ได้ เพราะถ้าเป็นกัมมวาจกแล้ว บทกัตตาของ สกฺกา (สมณธมฺโม) จะเปลี่ยนไปลงทุติยาวิภัตติไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ประโยคภาววาจก (ข้อ ข.) ก็มีไม่ได้. ทั้งสองประโยคนั้น ประโยค(ที่เหมือน)กัมมวาจกมีมากในพระบาลี อรรถกถา และฎีกา พึงดูตัวอย่างต่อไป

๒. พุทฺธานํ ชีวิตสฺส น สกฺกา เกนจิ อนฺตราโย กาตุ.
อ.อันตราย แห่งชีวิต ของพระพุทธเจ้า อันใคร ๆ ไม่อาจ เพื่อจะกระทำ

๓. อมฺเหหิ อานนฺทํ วินา สงฺคีติ น สกฺกา กาตุ.
อ.สังคายนา อันเรา ท. เว้น ซึ่งพระอานนท์ ไม่อาจ เพื่อจะกระทำ

๔. น สกฺกา โส (ธมฺโม) อาคารมชฺเฌ วสนฺเตน ปูเรตุ.
อ.สมณธรรมนั้น อันเรา ผู้อยู่ ในท่ามกลางบ้าน ไม่อาจ เพื่ออันให้เต็ม

๕. น สกฺกา ปุริสพเลน วา ปกฺขุปตฺถมฺเภน วา อการโก การโก กาตุ, การโก วา อการโก กาตุ.
อ.ผู้ไม่กระทำ อันอำนาจของบุรุษก็ดี อันผู้สนับสนุนฝ่ายอื่นก็ดี ไม่อาจ เพื่ออันกระทำให้เป็นผู้กระทำ, อ.ผู้กระทำ ฯลฯ... ให้เป็นผู้ไม่กระทำ

๖. เอเตหิ สทฺธึ กถาปปญฺเจน อตฺตโน ปติฏฺจ กาตุ น สกฺกา. (ภาววาจก)
อันการพูดคุยมาก กับด้วยญาติ ท. เหล่านี้ ไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ที่พึ่ง แก่ตน

วฏฺฏติกิริยา

วฏฺฏติ ที่ไม่ประกอบกับ ตุปจฺจยนฺตบท (บทมี ตุปัจจัย) เป็น อกมฺมกตฺตุวาจก (กัตตุวาจก ที่ไม่มีกรรม) เช่น

๑. โกณสุตฺตปิฬกา จ จีวเร รตฺเต ทุพฺพิญฺเญยฺยรูปา วฏฺฏนฺติ. (วิ. จ. ๒) ส่วนว่า อ.ปม ด้ายที่มุม ท. ครั้นเมื่อจีวร ถูกย้อมแล้ว มีรูปอันบุคคลพึงรู้ได้โดยยาก ย่อมควร

๒. ตานิ (ติลกาทีนิ ลญฺฉนานิ) หริตาลาทีหิปิ น วฏฺฏนฺติ.
อ.รอยเจิม ท. เหล่านั้น ย่อมไม่ควร แม้ด้วยวัตถุ ท. มี หรดาล เป็นต้น

๓. กสฺมา อิตฺถิรูปา, อิตฺถิโผฏฺฐพฺพา น วฏฺฏนฺติ. เอเตปิ วฏฺฏนฺติ.
อ.รูปแห่งหญิง, อ.สัมผัสแห่งหญิง ย่อมไม่ควร เพราะเหตุไร ?
อ.รูปและสัมผัสแห่งหญิง ท. แม้เหล่านั้น ย่อมควร. (ความคิดของพระอริฏฐะ)

วฏฺฏติ ที่ประกอบกับ ตุ์ปจฺจยนฺตบท เป็นกัตตุวาจก ก็มี เป็นภาววาจก และกัมมวาจก เหมือนกับ กาตุ์ สกฺกา ก็มี เช่น

๑. อิทานิ มยา อตฺตโน อคุณ์ ปริเยสิตุ์ วฏฺฏติ.
ในกาลนี้ อ.อัน- อันเรา -แสวงหา ซึ่งสิ่งไม่ใช่คุณ แก่ตน ย่อมควร
๒. อิทานิ เตสๆ มยา อุปการ์ กาตุ์ วฏฺฏติ.
ในกาลนี้ อ.อัน- อันเรา -กระทำ ซึ่งอุปการะ แก่ชน ท. เหล่านั้น ย่อมควร
๓. มยาปิ อิทานิ กาสาวๆ ลทฺธุ์ วฏฺฏติ.
อ.อัน- แม้อันเรา -ได้ ซึ่งผ้ากาสาวะ ในกาลนี้ ย่อมควร
๔. เอวรูปา หิ คุณา กเถตุ์ วฏฺฏนฺติ.
จริงอยู่ อ.คุณ ท. อันมีสภาพอย่างนี้ ควร เพื่ออันกล่าวได้
๕. อามิสปฏิภาโค ทาตุ์ วฏฺฏติ.
อ.ส่วนแห่งอามิส ควร เพื่อให้
๖. เอวรูปานิ ลหุกฺกมฺมานิ อปโลเกตฺวาปิ ทาตุ์ วฏฺฏนฺติ.
อ.กรรมเบา ท. อันมีสภาพอย่างนี้ แม้บอกเล่าแล้ว ควร เพื่อให้
๗. อิเมสุ ปน ปญฺจสุ สนฺถเตสุ ปุริมานิ ตีณิ วินยกมฺมๆ กตฺวา ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชิตุ์ น วฏฺฏนฺติ. ปจฺฉิมานิ เทฺว วฏฺฏนฺติ.
บรรดาสันถัต ท. ห้า เหล่านี้ อ.องค์ ท. ๓ เบื้องต้น กระทำวินัยกรรมมาแล้ว ย่อมไม่ควร เพื่อใช้สอย, อ.องค์ ท. สองเบื้องหลัง ย่อมควร เพื่อใช้สอย
๘. ตยาปิ เอกๆ ภตฺตารๆ, อิมินาเปกๆ ปาทปริจาริกๆ ลทฺธุ์ วฏฺฏติ.
อ.อัน- แม้อันเธอ -ได้ ซึ่งสามี คนหนึ่ง ย่อมควร, อ.อัน- แม้อันบุรุษนี้ -ได้ ซึ่งภรรยา คนหนึ่ง ย่อมควร
๙. อิโต ปฏฺฐาย มยา มคฺคๆ สมๆ กโรนฺเตน วิจริตุ์ วฏฺฏติ.
อ.อัน- อันเรา ผู้กระทำอยู่ ซึ่งทาง ให้เสมอ -เที่ยวไป จำเดิม แต่วันนี้ ย่อมควร

(กิริยาที่ประกอบกับบทที่มี ตุ์ ปัจจัย มีลักษณะตามตัวอย่างที่แสดงมาแล้วนี้ แน่นอน)

อปฺเปว, อปฺเปว นาม

ประโยคที่แสดงถึงความสงสัยต้องใช้ อปฺเปว นาม นิบาตไว้เบื้องต้นของประโยค และกิริยาอาขยาตต้องเป็น สัตตมีวิภัตติ อมฺหโยค (อุตตมบุรุษ) ถ้าเป็นเอกพจน์ ต้องเป็นฝ่าย อัตตโนบท หากเป็นพหูพจน์ ต้องเป็นฝ่ายปรัสสบท ที่เป็นนามโยค (ปฐมบุรุษ) มีได้บ้าง

๑. อปฺเปว นาม นำ อิมมฺหา พฺรหฺมจริยา จาเวยฺยำ. (เอก, อัตตโนบท)

๒. อปฺเปว นาม เสฺวปิ อุปสงฺกเมยฺยาม กาลญฺจ สมยญฺจ อุปาทาย. (พหุ, ปรัสสบท)

อโห วต, อโห, วต.

นิบาตเหล่านี้อยู่เบื้องต้นของประโยค แสดงถึงการ**ติเตียน, การสรรเสริญ** และ **มีความหวัง** ในที่ติเตียน และสรรเสริญ ไม่ต้องมีกิริยาอาขยาต ส่วนในที่มีความหวัง ต้องมีกิริยาอาขยาต เป็นอนาคตกาล หรือ สัตตมีวิภัตติก็ได้

ติเตียน ไม่ต้องมีกิริยา

๑. อโห วต เร อสฺมากำ ปณฺฑิตก. อโห วต เร อสฺมากำ พหุสุตฺตก. อโห วต เร อสฺมากำ เตวิชฺชก. เออ บัณฑิต ของเรา อโห วต น่าแปลก

๒. สุโร วต เร เอส วินยธโร. โอ อ.พระวินัยธรองค์นี้ ช่างกล้าหนอ

สรรเสริญ (ไม่ต้องมีกิริยา)

๑. อโห พุทฺโธ, อโห ธมฺโม, อโห สงฺโฆ, โอ ๆ ๆ พระพุทธเจ้า ฯลฯ

๒. อโห สุขำ, อโห สุขำ, โอ ๆ ๆ สุข

ความหวัง (กิริยาเป็นอนาคตกาล หรือ สัตตมีวิภัตติ)

๑. อโห วต มยำ น ชาติธมฺมา อสฺสาม. น จ วต โน ชาติ คจฺเฉยฺย.

๒. อโห วต ยำ ปรสฺส. ตำ มมสฺส.

๓. อโห วตาหำ กายสฺส เภทา ปรำ มรณา ขตฺติยมหาสาลานำ สหพฺยตำ อุปปชฺเชยฺยำ.

นูน

นูน นิบาตอยู่หลังบทแรกของประโยคแสดงถึง การคาดคะเน ความคิด คิดถึง, และต้องมีกิริยาเป็นวัตตมานาวิภัตติ สัตตมีวิภัตติ อัชชตนีวิภัตติ หรือกิริยาที่เป็นอนาคตก็ได้ ฯ

การคาดคะเน

๑. น หิ นูน โส ธมฺมวินโย โอรโก, น สา โอรกา ปพฺพชฺชา. (วตฺตมานา)
ธรรมวินัยนั้น น หิ นูน คงจะ โอรโก ไม่ใช่ของต่ำ คงเป็น

๒. อญฺโญ นูน เตน สมเยน ราชา มหาสุทสฺสโน อโหสิ. (อชฺชตนี)
ในสมัยนั้น อ.พระราชาพระนามว่า มหาสุทัสสนะ คงจะเป็นคนอื่นแล้วกระมัง.

๓. นิพฺพุตา นูน สา มาตา นิพฺพุโต นูน โส ปิตา,
นิพฺพุตา นูน สา นารี ยสฺสายํ อีทิโส ปติ. (วตฺตมานา)

ความคิด

๑. อโห นูน มหาสมโณ สฺวาตนาย นาคจฺเฉยฺย. (สตฺตมี)
ถ้าพระมหาสมณะ ไม่พึงมา ในวันพรุ่งนี้ ก็คงจะดี

๒. น หิ นูน โส ภิกฺขเว ภิกฺขุ อิมานิ จตฺตาริ อหิราชกุลานิ เมตฺเตน จิตฺเตน ผริ. (อชฺชตนี)
ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ภิกษุนี้ **คงจะไม่แผ่แล้ว** ด้วยเมตตาจิต **สู่ตระกูลแห่งงู** ผู้พระราชา ท. ๔ เหล่านี้หนอ

คิดถึง

๑. สา นูน กปณา อมฺมา จิรรตฺตาย รุจฺจติ. (อนาคต)
กณฺหาชินํ อปสฺสนฺตี กุมารึ จารุทสฺสนึ.
อ.แม่คนนั้น ผู้มีความทุกข์ ไม่เห็น ซึ่งกุมารี ชื่อว่ากัณหาชินา ผู้น่าเอ็นดู
จักร้องไห้ ตลอดกาลนานหนอ

๒. สา นูน สา กปณิกา อนฺธา อปริณายิกา,
ขาณุํ ปาเทน ฆฏฺเฏติ คิรึ จณฺโฑรณํ ปติ. (วตฺตมานา)

อ.แม่ช้างตัวนั้นตาบอด มีความทุกข์ ผู้ไม่มีผู้นำ ถึงภูเขาจัณโฑรก ย่อมกระทบตอ ด้วยเท้าหนอ

ตัดสิน

๑. นิรยํ นูน คจฺฉามิ นตฺถิ เม เอตฺถ สํสโย,
ตทา หิ ปกตํ ปาปํ จิรรตฺตาย กิพฺพิสํ. (วตฺตมานา)
อ.เรา จะไป สู่นรกแน่ อ.ความสงสัย ในการไป สู่นรกนั้น ของเรา ย่อมไม่มี จริงในเวลานั้น อ.บาป อันทารุณ อันเรากระทำแล้วตลอดกาลนาน

๒. โสหํ นูน อิโต คนฺตฺวา โยนึ ลทฺธาน มานุสึ,
วทญฺญู สีลสมฺปนฺโน กาหามิ กุสลํ พหุ. (อนาคต)
อ.เรานั้น ไปจากนรกนี้แล้ว ไปได้กำเนิดมนุษย์ จักเป็นผู้โอบอ้อมอารีย์ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล จักกระทำกุศลมาก ๆ แน่นอน

๓. **นูน** อยู่หน้าบ้าง
นูนิมสฺส ฌานสฺส กามา ปฏิปกฺขภูตา.
กิเลสกาม ท. เป็นปฏิปักข์ ของฌานนี้ แน่นอน
นูนิมสฺส ทาริกา สีลํ ขาทิตฺวา วตฺตนฺติ.
อ.เด็กหญิง ท. ของคนนี้ คงจะกินศีลแล้วอยู่ ฯ

ข้อสังเกต

การคาดคะเน กิริยาต้องเป็นวัตตมานา หรือสัตตมี

ความคิด กิริยาต้องเป็น สัตตมี หรือ อัชชตนี
คิดถึง กิริยาต้องเป็น วัตตมานา อัชชตนี หรือ กิริยาอนาคตกาล
ตัดสิน กิริยาต้องเป็น วัตตมานา สัตตมี หรือ กิริยาอนาคตกาล

ยทิ, อถ, สเจ, เจ

บทเหล่านี้แสดงถึงความคิด ที่นั้นต้องเป็น ๒ ประโยค และมีอยู่ในประโยคแรกเป็นส่วนมาก (มีในประโยคหลังได้บ้าง) ส่วนกิริยาจะเป็นหมวดใดก็ได้

ยทิ

๑. ยทิ สมฺพสฺส ปตฺตกลฺลํ, สโฆ อิตฺถนฺนามํ อุปสมฺปาเทยฺย อิตฺถนฺนาเมน อุปชฺฌาเยน.
ถ้ากาลของพระสงฆ์พร้อมเพรียงแล้ว พระสงฆ์ยังบุคคลชื่อนี้พึงให้บวช ด้วยอุปัชฌาย์ชื่อนี้

๒. ปุจฺฉ มหาราช ยทากงฺขสิ.
ข้าแต่มหาราช ถ้าต้องการถาม ก็จงถาม

ยทิ ศัพท์ บางครั้งมีอรรถ ปริกปฺป เหมือนกับ วา ศัพท์ เช่น

๑. ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ, ยทิ ขตฺติยปริสํ, ยทิ พฺราหมณปริสํ, ยทิ คหปติปริสํ, ยทิ สมณปริสํ.
เข้าไปหาบริษัท ใด ใด ขัตติยะบริษัทก็ดี พราหมณบริษัทก็ดี คหบดีบริษัทก็ดี สมณะบริษัทก็ดี

๒. คาเม วา ยทิ จารญฺเญ นินฺเน วา ยทิ วา ถเล.
ยตฺถ อรหนฺโต วิหรนฺติ ตํ ภูมิรามเณยฺยกํ.
พระอรหันต์ ท. อยู่ในที่ใด ในบ้านก็ดี ในป่าก็ดี ที่ดอนก็ดี ที่ลุ่มก็ดี ที่นั้นเป็นที่น่ารื่นรมย์

๓. นตฺถิ โลเก รโห นาม ปาปกมฺมํ ปกุพฺพโต,
อตฺตา เต ปุริส ชานาติ สจฺจํ วา ยทิ วา มุสา.
ขึ้นชื่อว่าความลับไม่มีในโลก แก่บุคคลผู้กระทำบาป ดูก่อนบุรุษ ตัวของตนย่อมรู้ จริงหรือ หรือไม่จริง

อถ

๑. อถาปิสฺส หตฺเถ อทตฺวา อาจริโย วา อุปชฺฌาโย วา สยเมว อจฺฉาเทติ วฏฺฏติ.
แม้ถ้าไม่ให้ในมือของเธอนั้น อาจารย์ก็ดี อุปัชฌาย์ก็ดี นุ่งเองนั่นเทียว ย่อมควร ฯ

๒. อถาปิสฺส สทฺธึ จรา นตฺถิ. ตสฺมึเยว ปน วิหาเร เอโก วา เทฺว วา วตฺตสมฺปนฺนา วทนฺติ...
แม้ถ้าว่า ภิกษุองค์นั้นไม่มีสามเณรผู้ไปพร้อมกับตนในวิหารนั้น ๆ เทียว องค์หนึ่งหรือว่าสององค์ ย่อมบอก (ไม่ต้องอาบัติ)

อถ ศัพท์นอกจากนี้มีอรรถหลายอย่าง

สเจ

๑. สเจ ตं ภคินิ ฉฑฺฑนียธมฺมํ อิธ เม ปตฺเต อากิร.
ดูก่อนน้องหญิง ถ้าว่า วัตถุนั้น มีสภาพจะทิ้ง จงใส่ลง ในบาตรเรานี้

๒. สเจ เต กสฺสป อครุ, วเสยฺยาม เอกรตฺตํ อคฺยาคาเร.
ดูก่อนกัสสปะ ถ้าว่า ความไม่หนักใจ มีอยู่ แก่ท่าน เรา ขออยู่ ในโรงไฟ สักคืน

เจ

๑. โน เจ มํ อนุสฺสเรยฺยาถ, อถ ธมฺมํ อนุสฺสเรยฺยาถ.
ถ้าว่าท่าน ท. ไม่นึกถึงเรา, เวลานั้น ท่าน ท. พึงนึกถึงธรรม

๒. เถโร เจปิ มํ วเทยฺย, หิตานุกมฺปี มํ วเทยฺย, โน อหิตานุกมฺปี.
แม้หากว่าพระเถระพึงกล่าวกะเรา เป็นผู้มีความอนุเคราะห์ พึงกล่าวกะเรา ไม่มีความอนุเคราะห์แล้ว ไม่พึงกล่าวกะเรา

ยนฺนูน

ยนฺนูน นิบาตนี้อยู่หน้าประโยคแสดงอรรถความคิด และต้องมีกิริยาอาขยาตเป็นสัตตมีวิภัตติ อมฺหโยค เป็นส่วนมากที่เป็น ตุมฺหโยค และภวิสสันตีวิภัตติ มีใช้น้อย

๑. ยนฺนูนาหํ ปญฺจวคฺคิยานํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ.
เราแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ ท. ก่อน คงดีหนอ

๒. ยนฺนูนาหมฺปิ ธมฺมํ สุเณยฺยํ
ถ้าว่าเราด้วย พึงฟังพระธรรม ดีหนอ

๓. ยนฺนูน มยมฺปิ ติณฺหานิ สตฺถานิ การาเปสฺสาม.
ถ้าว่าเรา ท. ด้วย ให้ทำศัตรา ท. อันคม ดีหนอ

๔. ยนฺนูน มุณฺโฑ ราชา อายสฺมนฺตํ ปริยุปาเสยฺย.
อปฺเปว นาม มุณฺโฑ ราชา อายสฺมโต นารทสฺส ธมฺมํ สุตฺวา โสกสลฺลํ ปชเหยฺย.
ถ้าว่าพระเจ้ามุณฑะ พึงไปหา นารทะ ดีหนะ พระเจ้ามุณฑะฟังธรรม ของนารทะผู้มีอายุ คงจะถอน**ธรรม**คือความโศก ได้หนอ

กิญฺจาปิ

กิญฺจาปิ นิบาตนี้หากกล่าวอรรถยกย่อง (อนุคฺคหตฺถ) และ อรรถติเตียน (คหรตฺถ) จะต้องมีศัพท์เหล่านี้คือ ปน, อถ, โข, เอวํ สนฺเต, ตถาปิ, อปิจ. ศัพท์ใด ศัพท์หนึ่งอยู่ในประโยคต่อไป และต้องมีเนื้อความตรงกันข้าม ถ้าหากไม่มีก็ต้องใส่เข้ามาในเวลาแปล

๑. อยํ กิญฺจาปิ ทานํ น เทติ, กเถนฺโต ปน เตเลน วิย มกฺขติ.
อ.คนนี้ แม้ไม่ถวายทาน แต่ว่า กล่าวอยู่ ย่อมข่ม ราวกะว่า น้ำมัน (ติเตียน)

๒. อยํ ภนฺเต อานนฺโท กิญฺจาปิ เสกฺโข, เตนหิ ภนฺเต เถโร อายสฺมนฺตมฺปิ อานนฺทํ อุจฺจินตุ.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.พระอานนท์นี้ แม้เป็นเสกขบุคคล ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถึงอย่างนั้น อ.พระเถระ ขอจงเลือก ซึ่งพระอานนท์ ผู้มีอายุด้วย

กามํ

แปลว่า แน่แท้ ใช้กิริยาได้ทั้งหมด

๑. กามํ จชาม อสุเรสุ ปาณํ. แม้ อ.เรา ท. จะสละ ซึ่งชีวิต ในอสูร แน่

๒. กามํ ตโจ จ นหารุ จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ. สรีเร อุปสุสฺสตุ มํสโลหิตํ.

แม้หนัง แม้เอ็น แม้กระดูก จักเหลือลง แม้เนื้อและเลือด ในร่างกาย จักเหือดแห้ง...แน่

ในบางที่ กามํ ศัพท์มีอรรถเหมือน กิญฺจาปิ

๑. กามํ โข มาหุ ปรโลโก. โหตุ เนสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ สจฺจํ วจนํ.

ก็แล แม้ในโลกอื่นไม่มี. เอวํ สติ ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น มีอยู่ อ.คำสัจจ์ของสมณะพราหมณ์ ผู้เจริญเหล่านั้น จงเป็นความจริง

๒. ภิกฺขุนิทูสโก เจตฺถ กามํ อพฺรหมจาริคฺคหเณน คหิโตว, อพรหมจารึ ปน อายตึ สำวเร ฐาตุกามํ สรณานิ ทตฺวา อุปสมฺปาเทตุ วฏฺฏติ.

ก็ในบรรดาสามเณร ท. เหล่านี้ อ.สามเณรผู้ประทุษร้ายนางภิกษุณี แม้รับเอาแล้วด้วย อพฺรหฺมจารีศัพท์ ควรให้สรณคมน์แล้วให้อุปสมบท แก่อพรหมจารีบุคคล ผู้ต้องการตั้งอยู่ในความสำรวมต่อไป

อตฺถิ นาม, กถํ หิ นาม, ยตฺร หิ นาม

นาม อิติ ครหา ปสํสน สญฺญา ปญฺเหสุ จ (รูปสิทธิ. ๑๓๕)

ถ้าต้องการติเตียน หรือสรรเสริญ ต้องใช้ อตฺถิ นาม, กถํ หิ นาม หรือ ยตฺร หิ นาม อย่างใดอย่างหนึ่งไว้ในประโยค และต้องมีกิริยาเป็นอนาคต วิภัตติในอดีตเป็นส่วนมาก (อรรถปัจจุบันมีน้อย) หากใช้ ยตฺร หิ นาม จะต้องเขียนให้เป็น ๒ ประโยค คือประโยคแน่นอน (ประโยค ต) และประโยคไม่แน่นอน (ประโยค ย)

ยตฺร หิ นาม นี้มีเนื้อความเท่ากับ โย นาม, ยา นาม, ยสฺมึ หรือ ยสฺมา อย่างใดอย่างหนึ่ง

ติเตียน

๑. อตฺถิ นาม อานนฺท เถรํ ภิกฺขุ วิเหสิยมานํ อชฺฌุเปกฺขิสฺสถ. น หิ นาม อานนฺท การุญฺญมฺปิ ภวิสฺสติ เถรมฺหิ ภิกฺขุมฺหิ วิเหสิยมานมฺหิ.

ดูก่อนอานนท์ เธอ ท. วางเฉยแล้ว ซึ่งพระเถระผู้ถูกเบียดเบียนอยู่ (แสดงความไม่พอใจ) อานนท์ ครั้นเมื่อพระเถระภิกษุถูกเบียดเบียน อ. ความกรุณา จักไม่มีได้อย่างไร

ติเตียน

๒. กถํ หิ นาม โส ภิกฺขเว โมฆปุริโส สพฺพมตฺติกามยํ กุฏิกํ กริสฺสติ. น หิ นาม ภิกฺขเว ตสฺส โมฆปุริสสฺส ปาเณสุ อนุทฺทยา อนุกมฺปา อวิเหสา ภวิสฺสติ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อ.โมฆบุรุษนั้น กระทำแล้ว ซึ่งกุฏิอันสำเร็จแล้ว ด้วยดินเหนียวทั้งหมด**กระทำ**ได้อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อ.ความกรุณา ของโมฆบุรุษนั้น ไม่มีแล้วในสัตว์ทั้งหลายเลยหรือ

ติเตียน

๓. ถิรตฺถุ กิร โภ ชาติ นาม ยตฺร หิ นาม ชรา ปญฺญายิสฺสติ.

ครั้นเมื่อชาติมีอยู่ อ.ชรา ปรากฏแล้ว ได้ยินว่า ชื่อ อ.ชาติ อันเจริญ น่าเกลียดหนอ

สรรเสริญ

๔. อจฺฉริยํ วต โภ อพฺภุตํ วต โภ ยาว สทฺธายํ สุปฺปิยา ปสนฺนา ยตฺร หิ นาม อตฺตโนปิ มํสานิ ปริจฺจตฺตานิ. (ยตฺร, ยสฺมา)

น่าอัศจรรย์หนอ ไม่น่ามีแล้วหนอ อ.นางสุปปิยาคนนี้ มีศรัทธาแรงมาก เพราะสละแม้เนื้อของตนเอง ฯ

นาม ศัพท์ กล่าวอรรถ สญฺญา (ชื่อ)

๕. อฏฺฐ อกฺขรา สรา นาม, อฏฺฐ โลภสหคตจิตฺตานิ นาม.

นาม ศัพท์กล่าวอรรถ ติเตียน

กึ นุ โข ตุยฺหํ อุทายิ พาลสฺส พฺยตฺตสฺส ภณิเตน, ตวมฺปิ นาม ภณิตพฺพํ มญฺญสิ.

ดูก่อนอุทายี อ.ประโยชน์อะไร ด้วยคำพูด ของเธอ ผู้เป็นพาล แม้ อ.เธอย่อมสำคัญว่าเป็นคำพูดที่ควรกล่าวรึ ?

อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส เนตํ ฐานํ วิชฺชติ.

หากต้องการกล่าวถึงสภาพที่เป็นไปไม่ได้ จะต้องเขียนเป็น ๒ ประโยค คือเขียน อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส เป็นประโยคหน้าแสดงความแน่นอน (นิยมวากฺย) และต้องมีประโยคแสดงความไม่แน่นอน (อนิยมวากฺย ประโยค ย) มีกิริยาอาขยาตเป็น สัตตมีวิภัตติเป็นประโยคหลัง และมี เนตํ ฐานํ วิชฺชติ อยู่หลังจากประโยค ย อีก (จะไม่มีก็ได้) ยํ ศัพท์มีอรรถเป็น เยน ฐาเนน. เยน โอกาเสน.

๑. อฏฺฐานเมตํ ภิกฺขเว อนวกาโส, ยํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน ปุคฺคโล มาตรํ ชีวิตา โวโรเปยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. (องฺ., เอก. ๒๘)

อ.บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ปลงลง ซึ่งมารดา จากชีวิต เพราะฐานะใด. อ.ฐานะนั้นไม่มี (บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ฆ่าแม่ เป็นไปไม่ได้)

๒. อฏฺฐานเมตํ ภิกฺขเว อนวกาโส, ยํ กายทุจฺจริตสฺส อิฏฺโฐ กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพตฺเตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชติ. (องฺ., เอก. ๓๐)

ฐานเมตๆ วิชฺชติ

หากต้องการกล่าวถึงสภาพที่เป็นไปได้จริง จะต้องเขียนประโยค ฐานเมตๆ วิชฺชติ เป็นประโยคหน้า วิธีที่เหลือเหมือนกับประโยค อฏฺฐานเมตๆ อนวกาโส.

๑. ฐานญฺจ โข เอตๆ ภิกฺขเว วิชฺชติ. ยๆ ปุถุชฺชโน มาตรๆ ชีวิตา โวโรเปยฺย. ฐานเมตๆ วิชฺชติ.

น โข ปเนตๆ ปติรูปๆ (ปน ศัพท์ไม่มีก็ได้)

หากต้องการกล่าวถึงความไม่สมควร ต้องเขียนประโยค น โข ปเนตๆ ปติรูปๆ. ประโยคหน้าและประโยคหลังเป็นประโยคอนิยม (ย ศัพท์) มีวจนะตามประธานบท

๑. น โข ปเนตๆ ปติรูปๆ. ยฺวาหๆ เสกฺโข สมาโน สนฺนิปาตๆ คจฺเฉยฺยๆ. (วิ, จ, ๑, ๑๐)

เราใด แม้เป็นเสกขะ มีอยู่ พึงเข้าไปสู่ที่ประชุม อ.การเข้าไปสู่ที่ประชุมนั้น ไม่สมควรแก่เรานั้น ฯ

๒. น โข ปเนตๆ ปติรูปๆ ยฺวาหๆ ทสพลสฺส สาสนวิปตฺตึ สุตฺวา อปฺโปสฺสุกฺโก ภเวยฺยๆ (วิ, จ, ๑, ๑๐)

๓. น โข ปเนตๆ อมฺหากๆ ปติรูปๆ. เย มยๆ ปุพฺพเกหิ ธมฺมิเกหิ ธมฺมราชูหิ สมนุคฺคหิตสฺส พุทฺธสาสนสฺส ปริหานิการณๆ ปสฺสมานาเยว อชฺฌุเปกฺขิตฺวา อปฺโปสฺสุกฺกา วิหเรยฺยาม. (ฉฏฺฐนิทาน) อ.เรา ท. เหล่าใด เห็นอยู่ซึ่งเหตุแห่งความเสื่อมแห่งพระศาสนา ของพระพุทธเจ้าผู้อันพระธรรมราชา ท. ผู้เป็นโบราณ อนุเคราะห์ด้วยดี อยู่เฉย ๆ แล้ว ไม่ขวนขวายอยู่ อ.การอยู่อย่างนี้ไม่สมควร แก่เรา ท. เหล่านี้ใด

๔. น โข ปเนตๆ ปติรูปๆ. ยฺวาหๆ สาสเน ปพฺพชิโต สมาโน ปริยตฺตึ อปริยาปุณนฺโต ปฏิปตฺตึ อปฏิปชฺชนฺโต วิหเรยฺยๆ.

อุปมา อุปเมยฺย

หากต้องการกล่าวถึงการเปรียบเทียบกันในสิ่งสองสิ่งก็ต้องใช้นิบาตเหล่านี้คือ ยถา, เสยฺยถาปิ, เสยฺยถาปิ นาม เป็นต้น แสดง อุปมา (สิ่งที่นำมาเปรียบ) อยู่ในประโยคหนึ่ง, และใช้ ตถา, เอวๆ, เอวเมวๆ ศัพท์เป็นตัวแสดง อุปเมยฺย (สิ่งที่ถูกเปรียบ) อยู่ในอีกประโยคหนึ่ง, ถ้าว่าการเปรียบนั้นอยู่ในประโยคเดียวกันต้องใช้ อิว, วิย, ยถา ศัพท์เป็นต้นเป็นตัวแสดง อุปมา ก็และอุปมาบทและอุปเมยยบทจะมีวิภัตติและวจนะเหมือนกันก็ตาม ไม่เหมือนกัน

ก็ตาม แต่ต้องมีวิภัตติเดียวกัน และในบางที่ อุปมานโชตก (ศัพท์แสดงอุปมา) หรือ อุปเมยฺย โชตก (ศัพท์แสดงอุปเมยฺย) อย่างใดอย่างหนึ่งไม่มีในเวลาแปลต้องใส่เข้ามา

นิยม

๑. นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกรูปมฺปิ สมนุปสฺสามิ. ยํ เอวํ ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ ยถยิทํ ภิกฺขเว อิตฺถิรูปํ.

ยํ เป็น อุปเมยฺย, อิทํ อิตฺถิรูปํ เป็น อุปมาน มีวิภัตติตรงกัน

๒. ผลํ เว กทลึ หนฺติ ผลํ เวฬุ ผลํ นฬ,
สกฺกาโร กาปุริสํ หนฺติ คพฺโภ อสฺสตรึ ยถา.

อ.ผลกล้วย ย่อมฆ่า ซึ่งต้นกล้วย อ.ขุยไผ่ ย่อมฆ่า ซึ่งต้นไผ่ อ.ผลอ้อ ย่อมฆ่า ซึ่งต้นอ้อ อ.ม้าอัสดร ตัวอยู่ในท้อง ย่อมฆ่า ซึ่งแม่ม้าอัสดร ฉันใด, อ.สักการะ ย่อมฆ่า ซึ่งบุรุษน่าเกลียด (เหมือนพระเทวทัต) ฉันนั้น. ผลํ กทลึ เป็นต้น เป็น อุปมาน, สกฺกาโร กาปุริโส เป็นอุปเมยฺย มีวิภัตติเหมือนกัน

๓. เสยฺยถาปิ โภ โคตม นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย. มุฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย. อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย. "จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตีติ. เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต.

๔. เอวมฺปิ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควตา โอพาริเก นิมิตฺเต กริยมาเน โอพาริเก โอภาเส กริยมาเน นาสกฺขิ ปฏิวิชฺฌิตุํ น ภควนฺตํ ยาจิ (ติฏฺฐตุ ภนฺเต ภควา กปฺปํ. ติฏฺฐตุ สุคโต กปฺปํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย เทวมนุสฺสานนฺติ. ยถา ตํ มาเรน กรียฏฺฐิตจิตฺโต.) (ตํ ไม่มีอรรถ) ตํ ที่อยู่หลัง ยถา ไม่มีอรรถ แต่ถ้าเป็น ตํ ยถา ก็มีอรรถ

๕. อยํ โข เม พราหฺมณ รตฺติยา ปฐเม ยาเม ปฐมา วิชฺชา อธิคตา. อวิชฺชา วิหตา. วิชฺชา อุปฺปนฺนา. ตโม วิหโต. อาโลโก อุปฺปนฺโน. ยถา ตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต.

เม เป็น อุปเมยฺย และ อปฺปมตฺตสฺส เป็นต้น เป็น อุปมาน มีวิภัตติตรงกัน

๖. อยํ โข พฺราหมณ ปฐมาภินิพฺภิทา อโหสิ กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺเสว อณฺฑโกสมฺหา.

เม เป็น อุปเมยฺย กุกฺกุฏจฺฉาปกสฺส เป็น อุปมาน มีวิภัตติตรงกัน อิว เป็น อุปมา-โชตก ฯ

อุปมาน กับ อุปเมยฺย มีวิภัตติต่างกันก็มีเช่น

๗. เอกาหำ ภนฺเต ปาณึ อภินิมฺมินิสฺสามิ เสยฺยถาปิ มหาปถวี.
(ปาณึ เป็น อุปเมยฺย ทุติยาวิภัตติ มหาปถวี เป็น อุปมา ปฐมาวิภัตติ)
เอกำ อหำ ภนฺเต หตฺถำ ยถา อยำ มหาปถวี เอวำ อภินิมฺมินิสฺสามิ ปถวีสทิสำ กริสฺสามิ.
(คำขยายของข้อ ๗)

๘. ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา,
เอวำ ตำ ชายเต เปมำ อุปฺปลำว ยโถทเก.
เปมำ เป็น อุปเมยฺย, อุปฺปลำ เป็น อุปมาน มีวิภัตติตรงกัน

๙. อถสฺส ฌานผเลน สนฺนิสินฺโนปิ กิเลโส กรณฺฑเก ปกฺขิตฺตอาสีวิโส วิย ผณำ กตฺวา อุฏฺฐหิ. ขีรรุกฺขสฺส วาสิยา อาโกฏิตาโล วิย อโหสิ.

กิเลสอันนอนเนื่อง เพราะฌานผล ของฤาษีนั้น เกิดขึ้นเหมือนกับงูอันบุคคลใส่เข้าแล้วในตะกร้าเป็นเหมือนการถูกฟันด้วยขวาน แห่งต้นไม้มียาง (กิเลส เป็น อุปเมยฺย ปกฺ...สีวิโส และ อาโก...กาโล เป็น อุปมาน มีวิภัตติตรงกัน

๑๐. อิมมฺหิ เจ อยำ (ปทุฏฺฐจิตฺโต) สมเย ปุคฺคโล กาลำ กเรยฺย. ยถาภตำ นิกฺขิตฺโต. เอวำ นิรเย.

๑๑. เยสำ ภิกฺขุ อญฺญตรำ วา อญฺญตรำ วา อาปชฺชิตฺวา น ลภติ ภิกฺขูหิ สทฺธึ สำวาสำ ยถา ปุเร, ตถา ปจฺฉา.
ตาทิส ยาทิส เป็นศัพท์แสดง อุปมา, อุปเมยฺย อีกอย่างหนึ่ง

๑๒. สทฺโธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ เอวำ สมฺมา อายาจมาโน อายาเจยฺย "ตาทิโส โหมิ. ยาทิสา สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา" ติ.
ยาทิสา เป็น อุปมาน ตาทิโส เป็น อุปเมยฺย

๑๓. สทฺธา ภิกฺขเว ภิกฺขุนี เอวำ สมฺมา อายาจมานา อายาเจยฺย ตาทิสี โหมิ. ยาทิสี เขมา จ ภิกฺขุนี อุปฺปลวณฺณา จาติ.

บางครั้ง วิย, อิว เป็น ตทฺธมฺมูปจาร (กล่าวถึงสิ่งที่ไม่เคยมีให้มีขึ้น) คือเป็นตัวแสดงถึงสภาพที่ไม่เคยมีหรือมีไม่ได้ในบางสิ่ง ให้มีขึ้นได้ ในสิ่งที่ไม่มีนั้นเช่น พูดว่าดอกบัวอยู่ในน้ำนานก็เหนื่อย จึงขึ้นมาอยู่บนบก เหมือนกับมาพักผ่อนความเหนื่อยและการพักผ่อนของบัวไม่มีแต่กล่าวให้มีขึ้นเป็นต้น

(สภาพที่มีอยู่กับสิ่งที่มีชีวิต นำไปใช้กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต)

๑๔. โพธิสตฺตปฺปภาเวน ถเลปิ ชลชานฺยหุ๋,
นุทนฺตานิว สุจิรา วาสกฺเลสๆ ตหึ ชเล.

บทว่า นุทนฺตานิ อิว เป็น ตทฺธมฺมูปจาร เพราะความเหนื่อยไม่มีในดอกบัว แต่ใช้คำว่า นุทนฺตานิ อิว ดอกบัวเหนื่อย

พิเศษ

บางครั้ง ยถา, ตถา ไม่ได้เป็น อุปมา กิริยาของประโยค ตถา จะต้องเปลี่ยนเป็น ลกฺขณกิริยา แล้วสัมพันธ์กับยถาศัพท์

ยถา, ตถา ที่ไม่ใช่ อุปมา

จะรู้ได้โดยเนื้อความและกิริยาของประโยค ตถา จะต้องไปเป็น ลกฺขณกิริยา (เป็น กิตกิริยา สัตตมีวิภัตติ) ของ ประโยค ยถา

๑. โสหๆ ภนฺเต ตถา กริสฺสามิ. ยถา มๆ มาตาปิตโร อนุชานิสฺสนฺติ อคารสฺมา อนคาริยๆ ปพฺพชฺชาย.

ครั้นเมื่ออาการอันเรากระทำโดยประการใด อ.มารดา บิดา จัก...ไม่มี อ.เรา จักกระทำ ซึ่งประการนั้น

กริสฺสามิ เป็นกิริยาของ ตถา กริสฺสามิ นั้น เป็นลักขณะกิริยาของ ยถา ว่า "กริยมาเน"

๒. ตถาหๆ ภควตา ธมฺมๆ เทสิตๆ อาชานามิ ยถา เยเม อนฺตรายิกา ธมฺมา วุตฺตา ภควตา. เต ปฏิเสวโต นาลๆ อนฺตรายาย.

๓. ยถา ตถาหๆ ภนฺเต ภควตา ธมฺมๆ เทสิตๆ อาชานามิ. นยิทๆ สุกรๆ อคารๆ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณๆ เอกนฺตปริสุทฺธๆ สงฺขลิขิตๆ พฺรหฺมจริยๆ จริตุๆ.

๔. ยถา สกฺกา โส **กาตุๆ,** ตถา เม อาจิกฺขาหิ.

ครั้นเมื่อบอกโดยประการไร อ.ท่านนั้น อันเราอาจเพื่อรู้ได้ จงบอกแก่เราโดยประการนั้น

ยถา ศัพท์ที่แปลว่า ตาม

ยถา ศัพท์ประกอบกับบททุติยาวิภัตติแสดงอรรถ ตามที่เคยประพฤติมา.

๑. ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถ. จงปริโภคตามที่เคยบริโภคมา
๒. ยถาสุขํ นิสีทตุ. จงนั่งตามสบาย
๓. ยถากถิตํ กเถหิ. จงกล่าวตามคำที่เขาบอก

ยทิ เอวํ

ประโยคโจทก์ใช้ ยทิ เอวํ แปลว่า ถ้าเช่นนั้น

๑. ยสฺมา ปนสฺส กิญฺจิ ทสพลเทสิตํ สุตฺตเคยฺยาทิกํ ภควโต อสมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ นาม นตฺถิ. ตสฺมา วินาปิ (เตน อายสฺมตา ธมฺมสงฺคีติ ฌาตุ์) น สกฺกา. ยทิ เอวํ เสกฺโขปิ สมาโน ธมฺมสงฺคีติยา พหุการตฺตา เถเรน อุจฺจินิตพฺโพ อสฺส. อถ กสฺมา น อุจฺจินิโต.
๒. ยทิ เอวํ อหมฺปิ เอตฺเถว ปพฺพชามิ.
ถ้าอย่างนั้นเราจะบวชในศาสนานี้ นั่นเทียว
๓. ยทิ เอวํ สนฺเต โหติ วา สนฺทิฏฺฐิกํ สามญฺญผลํ โน วา
ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น สามัญญผล อันควรแก่การเห็น มีหรือไม่มี

ยาว, ตาว, ปุเรปุรา

ประโยคที่มีศัพท์เหล่านี้อยู่เบื้องหน้า กิริยาต้องเป็น วัตตมานาวิภัตติลงในอรรถ อนาคต

๑. เอยฺยาสิ ภนฺเต ปุราหํ หญฺญามิ.
ท่าน ครับ ท่านพึงมา ก่อนที่ผมจะถูกฆ่า
๒. หนฺท มยํ อาวุโส ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคาเยยฺยาม. ปุเร อธมฺโม ทิปฺปติ, ธมฺโม ปฏิพาหิยฺยติ, อวินโย ทิปฺปติ วินโย ปฏิพาหิยฺยติ ปุเร อธมฺมวาทิโน พลวนฺโต โหนฺติ, ธมฺมวาทิโน ทุพฺพลา โหนฺติ, อวินยวาทิโน พลวนฺโต โหนฺติ วินยวาทิโน ทพฺพลา โหนฺติ.

เชิญเถิด อาวุโสทั้งหลาย เราทั้งหลาย พึงสังคายนาพระธรรมและพระวินัย ก่อนที่อธรรมจะรุ่งเรือง วินัยจะถูกคัดค้าน ก่อนที่อธรรมวาทีจะมีกำลัง ธัมมวาที จะถอยกำลัง อวินยวาทีจะมีกำลัง

๓. ตาว ตฺวํ อิเธว โหหิ, ยาวาหํ อาคจฺฉามิ
ขอท่าน จงรอ ข้าพเจ้า ในที่นี้แหละ จนกว่าข้าพเจ้าจะมา ฯ

บางที **ยาว** ศัพท์มีอรรถ **มริยาท** แปลว่า ถึง, ต้อง, จรด ประกอบกับปัญจมีวิภัตติ เป็นส่วนมาก ทุติยาวิภัตติ มีใช้บ้าง ฯ

๑. ยาว พฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉิ. เสียงแผ่ไปถึงซึ่งพรหมโลก ฯ
๒. ยาว เชตุตฺตรนครา สฏฺฐิโยชนํ. ถึงซึ่งนครเชตุดร ๖๐ โยชน์ ฯ
๓. ยาว กุนฺถกิปิลฺลิเก. ถึงซึ่งมดและปลวกทั้งหลาย ฯ

ยาว, ตาว ศัพท์ แปลว่า มาก (ยาวสทฺโท ปมาณาติกฺกเม)

๑. ยาว คมฺภีโร จายํ ปฏิจฺจสมุปฺปาโท
ก็ปฏิจจสมุปปาทนี้ ลุ่มลึกมาก

ยทิทํ

ยทิทํ ศัพท์นี้มีอยู่จะต้องเขียนเป็น ๒ ประโยค นิยม (ประโยค ต แสดงถึงความแน่นอน) ประโยคหนึ่ง และประโยคอนิยม (ประโยค ย แสดงถึงความไม่แน่นอน) ประโยคหนึ่ง ตามลำดับ (ยทิทํ เท่ากับ โย+อยํ, ยา+อยํ, ยํ+อิทํ)

๑. เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ มหาปญฺญานํ, **ยทิทํ** สาริปุตฺโต.
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อ.พระสารีบุตรใด มีอยู่, อ.พระสารีบุตรนี้ เลิศกว่าภิกษุ ท. ผู้มีปัญญามาก ผู้เป็นสาวกของเรา ฯ

๒. เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวิกานํ ภิกฺขุนีนํ อิทฺธิมนฺตีนํ, ยทิทํ อุปฺปลวณฺณา.
ดูก่อนภิกษุ ท. อ.อุบลวัณณาใด มีอยู่, อ.อุบลวัณณานี้ เลิศกว่าภิกษุนี ท. ผู้มีฤทธิ์ ผู้เป็นสาวิกาของเรา

๓. ฉนฺนวุตีนํ ปาสณฺฑานํ ธมฺมานํ ปวรํ, ยทิทํ สุคตวินโย.
อ.คำสอนของพระพุทธเจ้าใด มีอยู่, อ.คำสอนของพระพุทธเจ้านี้ ประเสริฐกว่าลัทธิปาสัณฑะ ท. ๙๖

อิทํ วุตฺตํ โหติ. อิติ วุตฺตํ โหติ.
ประโยคที่มีเนื้อความไม่ปรากฏชัด หากต้องการให้เนื้อความนี้ปรากฏชัดต้องเขียน อิทํ วุตฺตํ โหติ ไว้หน้าประโยคหรือใช้ อิติ วุตฺตํ โหติ ไว้ท้ายประโยค

ทุติยาวิภัตติ

ในที่มี อนุ, ปติ, ปริ, อภิ อุปสัคและนิบาตที่กล่าวกรรม (กมฺมปฺปวจนีย) ประกอบอยู่ ให้ลงทุติยาวิภัตติในอรรถที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑. **ลกฺขณตฺถ**

ก. ปพฺพชิตมนุ ปพฺพชึสุ.

ข. สุริยุคฺคมนํ ปติ (ปริ, อนุ, อภิ) ทิพฺพา ภิกฺขา ปาตุภเวยฺยุ.

๒. **สหตฺถ**

ก. นทิมนฺวสิตา พาราณสึ.

๓. **หีนตฺถ**

ก. อนุสาริปุตฺตํ ปญฺญวา.

๔. **อิตฺถมฺภูตกฺขาน**

ก. สาธุ เทวทตฺโต มาตรํ ปติ. (ปริ, อนุ, อภิ)

ข. ตํ โข ปน ภควนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต.

๕. **ภาคตฺถ**

ก. ยเทตฺถ มํ ปติ (ปริ, อนุ) สิยา. ตํ ทียตุ.

๖. **วิจฺฉาตฺถ**

ก. อตฺถมตฺถํ ปติ สทฺโท นิวิสติ.

ข. รุกฺขํ รุกฺขํ ปติ (ปริ, อนุ, อภิ) วิชฺโชตเต จนฺโท.

ทุติยาวิภัตติ (กมฺมปฺปวจนีย) มีเนื้อความเท่ากับประโยคเหล่านี้

๑. ก. ปพฺพชิตมนุ = โพธิสตฺเต ปพฺพชิเต. (ลกฺขณตฺถ)

๒. ก. นทึ อนุ = นทิยา สห. (สหตฺถ)

๓. ก. อนุ สาริปุตฺตํ = สาริปุตฺตโต หีโน (หีนตฺถ)

๔. ข. ตํ ภควนฺตํ โคตมํ อภิ = ตสฺส โภโต โคตมสฺส. (อิตฺถมฺภูตกฺขานตฺถ)

๕. ก. มํ ปติ. = มม (ภาคตฺถ)

๖. ก. อตฺถํ อตฺถํ ปติ = อตฺเถ อตฺเถ (วิจฺฉา)

และในที่ประกอบกับ ธิ, วินา นิบาต ก็ลงทุติยาวิภัตติ เช่น

๑. ธิ พฺราหฺมณสฺส หนฺตารํ.

๒. ธิรตฺถุมํ ปูติกายํ.

๓. ธิรตฺถุ ตำ วิสวนฺตำ.

๔. วินา อาหารำ.

๕. วินา สทฺธมฺมำ.

ฉฏฺฐิยตฺถทุติยา (กฺวจิ ทุติยา ฉฏฺฐีนมตฺเถ)

อนฺตรา อภิโต ปริโต ปติ ปฏิภาติโยเค อยำ.

ลงทุติยาวิภัตติในอรรถฉฏฐีวิภัตติในที่ประกอบกับ อนฺตรา ศัพท์ อภิโต ศัพท์ ปริโต ศัพท์ ปติศัพท์ และ ปฏิภาติศัพท์

๑. **อนฺตรา** ศัพท์

ก. อนฺตรา จ ราชคหำ อนฺตรา จ นาลนฺทำ อทฺธานมคฺคปฏิปนฺโน โหติ.

๒. **อภิโต**

ก. อภิโต คามำ วสติ.

๓. **ปริโต**

ก. ปริโต คามำ วสติ.

๔. **ปติ**

ก. นทึ เนรญฺชรำ ปติ.

๕. **ปฏิภาติ.**

ก. ปฏิภนฺตุ ตำ จุนฺท โพชฺฌงฺคา.

ข. อุปมา มำ ปฏิภาติ.

ค. ปฏิภาติ ตำ ภิกฺขุ ธมฺโม ภาสิตุำ.

ฆ. อปิสฺสุ มำ อคฺคิวสฺสนำ ติสฺโส อุปมา ปฏิภำสุ.

ตติยตฺถ, สตฺตมฺยตฺถ ทุติยา (ตติยา สตฺตมีนญฺจ)

ลง ทุติยาวิภัตติในอรรถตติยาและสัตตมี ในที่ประกอบกับธาตุเป็นต้นเหล่านี้

ลปภาสธาตุโยเค วินานฺตเรน ยุชฺชเน,
ตติยาย สหตฺเถว ทุติยา สุชินา มตา.
กาเล อุปานฺวชฺฌาวส อธิปุพฺพสิฐาน จ,
โยเค ตปฺปานจาเร จ สตฺตมฺยา ทุติยา มตา.

ตติยตฺเถ ลงทุติยาในอรรถตติยา ในที่ประกอบกับ

ลปธาตุ เช่น สเจ มํ สมโณ โคตโม นาลปิสฺสติ.

ภาสธาตุ เช่น ตฺวญฺจ มํ นาภิภาสสิ,

วินาศัพท์ เช่น วินา สทฺธมฺมํ กุโต สุขํ.

อนฺตรศัพท์ เช่น อุปายนฺตเรน น อตฺถสิทฺธิ.

สตฺตมฺยตฺถ ลงทุติยาวิภัตติในอรรถสัตตมี ในอรรถกาล และที่ประกอบกับธาตุเหล่านี้ที่มีอุปสัคอยู่หน้า

ในอรรถ**กาล.** เช่น ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา, เอกํ สมยํ ภควา อิมํ รตฺตึ จตฺตาโร มหาราชาโน.

อุป + วสธาตุ เช่น คามํ อุปวสติ.

อนุ + วสธาตุ เช่น คามํ อนุวสติ.

อธิ + วสธาตุ เช่น วิหารํ อธิวสติ.

อา + วสธาตุ เช่น คามํ อาวสติ.

อธิ + อา + วสธาตุ เช่น อคารํ อชฺฌาวสติ.

อธิ + สิธาตุ เช่น ปถวึ อธิเสสฺสติ.

อภิ + นิ + สีทธาตุ เช่น มญฺจํ วา ปีฐํ วา อภินิสีเทยฺย วา อภินิปชฺเชยฺย วา.

อธิ + ฐาธาตุ เช่น คามํ อธิติฏฺฐติ.

ตปฺปาน - ดื่มในนั้น เช่น นทึ ปิวติ.

ตจฺจาร - ประพฤติในนั้น หรือเที่ยวไปในนั้น เช่น คามํ จรติ.

ตติยาวิภัตติ

สหาทิโยเค จ. ลงตติยาวิภัตติในที่ ๆ ประกอบด้วย สหศัพท์ เป็นต้น

๑. **สหา**ปิ คคฺ**เคน** สโฑ อุโปสถํ กเรยฺย.
อ.สงฆ์ พึงกระทำ ซึ่งอุโบสถ แม้กับ ด้วยพระคัคคะ ผู้เป็นบ้าหรือ ?

๒. **วินา**ปิ คคฺ**เคน** สโฑ อุโปสถํ กเรยฺย.
อ.สงฆ์ พึงกระทำ ซึ่งอุโบสถ แม้เว้น จากพระคัคคะ ผู้เป็นบ้าหรือ ?

๓. มหตา ภิกฺขุสํ**เฆน สทฺธึ.** กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ หมู่ใหญ่

๔. สหสฺ**เสน สมํ** มิตา. นับแล้ว เสมอ ด้วยพัน

สหตฺถโยค ลงตติยาวิภัตติในที่มีเนื้อความ สห ศัพท์

๑. เทวทตฺโต ราชคหำ ปาวิสิ โกกาลิ**เกน** ปจฺฉาสมเณน.

อ.พระเทวทัต เข้าไปแล้ว สู่เมืองราชคฤห์ กับด้วยพระโกกาลิกะ ผู้เป็นปัจฉาสมณะ

๒. อมฺพฏฺโฐ ปน มาณโว จงฺกมนฺโตปิ นิสินฺ**เนน** ภควตา กิญฺจิ กถำ วีติสาเรติ.

บางครั้งมี สห ศัพท์ อยู่หน้า ลงปัญจมีวิภัตติ และสัตตมีวิภัตติ ในที่ประกอบกับสหศัพท์ แปลว่า "พร้อมกับ"

๑. ปรินิพฺพุเต ภควติ **สห** ปรินิพฺพา**นา** มหาภูมิจาโล อโหสิ.

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้า ปรินิพพานแล้ว อ.การหวั่นไหวแห่งแผ่นดินใหญ่ ได้มีแล้ว พร้อมกับ ด้วยการปรินิพพาน

๒. **สห** วจ**นา** จ ปน ภควโต สุปฺปวาสา โกสิยธีตา อโรคา อโรคำ ปุตฺตำ วิชายิ.

ก็แล อ.นางสุปปวาสา ผู้เป็นธิดาของเจ้าโกสิยะ ผู้ไม่มีโรค คลอดแล้ว ซึ่งบุตร ผู้ไม่มีโรค พร้อมกับ ด้วยพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาคเจ้า

๓. **สห** อุทาหรณเว**ลาย** ธมฺมาภิสมโย โหติ.

อ.การตรัสรู้ธรรม ย่อมมี พร้อมกับ ด้วยเวลายกอุทาหรณ์ (แสดงธรรม)

อิตฺถมฺภูตลกฺขณ ลักษณะพิเศษ หรือ ความแปลกของบุคคล เป็นต้น ต้องลงตติยาวิภัตติ ในศัพท์ที่แสดงความพิเศษนั้น เพื่อเป็นเครื่องจดจำหรือทำให้ต่างจากบุคคลอื่น

๑. **สา** ภินฺเนน สี**เสน** ปคฺฆรนฺเตน โลหิเตน ปฏิวิสฺสกานำ อุชฺฌาเปติ.

อ.นางทาสี ชื่อว่ากาลีนั้น มีหัวแตกแล้ว มีเลือด ไหลออกอยู่ ยังชนผู้คุ้นเคย ท. ย่อมให้ติเตียน

๒. โย ปน **ภิกฺขุ** อูนปญฺจพนฺธเนน ปตฺ**เตน** อญฺญำ นวำ ปตฺตำ เจตาเปยฺย.

ก็ อ.ภิกษุใด มีบาตร ที่เย็บยังไม่ถึง ๕ เปราะ พึงขอ ซึ่งบาตร ใบใหม่อื่น

๓. ติทณฺฑ**เกน** ปริพา**ชก**'มฺหิ กฺขิ. - เห็นแล้ว ซึ่งปริพาชก มีไม้เท้าสามง่าม

๔. อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺ**เตหิ** ปิตรำ **โส** อุทกฺวติ. - อ.บุตรนั้น มีนัยตาทั้งหลาย อันเต็มด้วยน้ำตา ย่อมดู ซึ่งบิดา

๕. อถ โข โส ภิกฺขุ ปุพฺพณฺหสมยำ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย กีฏาคิรึ ปิณฺฑาย ปาวิสิ ปาสาทิเกน อภิกฺกนฺเตน ปฏิกฺกนฺเตน อาโลกิเตน วิโลกิเตน สมิญฺชิเตน ปสาริเตน โอกฺขิตฺตจกฺขุ อิริยาปถสมฺปนฺโน.

ครั้งนั้นแล อ.ภิกษุนั้น นุ่งแล้ว ถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร มีอาการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวกลับ การคู้เข้า การเหยียดออก อันน่าเลื่อมใส ผู้มีสายตาอันทอดลงต่ำ ผู้ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ เข้าไปแล้ว สู่กีฏาคีรีชนบท เพื่อบิณฑบาต ในเวลาเช้า

๖. ปาฏิหาริเยหิ ปิณฺฑาย ปวิสติ. - อ.ภิกษุ ด้วยทั้งปาฏิหาริย์ ท. ย่อมเข้าไป เพื่อบิณฑบาต

๗. อุกฺขิตฺตกาย อนฺตรฆเร คจฺฉนฺติ. ภิกษุ ท. มีผ้าเวิกขึ้นแล้ว ย่อมไป ในภายในแห่งบ้าน

๘. น อุกฺขิตฺตกาย อนฺตรฆเร คมิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา. อ.ข้อศึกษาว่า อ.เรา มีผ้าอันเวิกขึ้นแล้ว จักไม่ไป ในภายในแห่งบ้าน อันภิกษุพึงประพฤติ

๙. ปลฺลตฺถิกาย อนฺตรฆเร นิสีทนฺติ. อ.ภิกษุ ท. มีการรัดเข่า ย่อมนั่ง ในภายในบ้าน

๑๐. น ปลฺลตฺถิกาย อนฺตรฆเร นิสีทิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา.
อ.ข้อศึกษาว่า อ.เรา มีการรัดเข่า จักไม่นั่ง ในภายในบ้าน อันภิกษุพึงประพฤติ

อิตฺถมฺภูตลกฺขณนี้ เป็นตุลฺยาธิกรณวิเสสน ชนิดหนึ่ง ดังนั้นจึงเขียนได้อีกอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

อิตฺถมฺภูตลกฺขณ		**ตุลฺยาธิกรณวิเสสน**
๑. ภินฺเนน สีเลน กาพี.	=	ภินฺนสีสา กาพี.
๒. อูนปญฺจพนฺธเนน ปตฺเตน ภิกฺขุ.	=	อูนปญฺจพนฺธนปตฺโต ภิกฺขุ.
๓. ติทณฺฑเกน ปริพาชกมทฺทกฺขิ.	=	ติทณฺฑกำ ปริพาชกมทฺทกฺขิ.
๔. อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ โส.	=	อสฺสุปุณฺณเนตฺโต โส.

กิริยาปวคฺค กิริยาที่สำเร็จได้เร็วกว่าธรรมดา วิ. กฺริยา ปวคฺโคติ กิริยาย อาสุ ปรินิฏฺฐาปนำ.

(ลงตติยาวิภัตติในศัพท์ที่กำหนดนับกาลเวลา)

๑. เอกา**เห**เนว พาราณสึ ปายาสิ - ไปแล้ว สู่เมืองพาราณสี โดยวันเดียวนั่นเทียว

๒. นวหิ มาเส**หิ** วิหารำ นิฏฺฐาเปสิ - ยังวิหาร ให้สำเร็จแล้ว ด้วยเดือน ท. เก้า

๓. อถ โข ภิกฺขเว ภิกฺขู เยภุยฺเยน เอกา**เห**เนว ชนปทจาริกำ ปกฺกมึสุ - ดูกรภิกษุ ท. อ.ภิกษุ ท. หลีกไปแล้ว สู่ที่จาริกในชนบท โดยวันเดียวนั่นเทียว โดยมาก

๔. เอกา**เห**เนว พนฺธุมตึ ราชธานึ อุปสงฺกมึสุ - เข้าไปแล้ว สู่เมืองชื่อว่าพันธุมดี โดยวันเดียวนั่นเทียว

๕. พุทฺธวจนํ สตฺตหิ มาเส**หิ** สงฺคีตํ - อ.พุทธพจน์ อันพระเถระ ท. รวบรวมแล้ว โดยเดือน ท. เจ็ด

๖. อยํ สงฺคีติ อฏฺฐหิ มาเส**หิ** นิฏฺฐิตา - อ.การสังคายนานี้ สำเร็จแล้ว ด้วยเดือน ท. แปด

กาลทฺธาน ลงตติยาวิภัตติในอรรถ กาล และ ระยะทาง

๑. มา**เสน** ภุญฺชติ - ย่อมบริโภค ในเดือน

๒. โยช**เนน** คจฺฉติ - ย่อมไป ในโยชน์

ปจฺจตฺต (ปฐมา) ตติยา ลงตติยาวิภัตติในอรรถปฐมา

๑. อตฺต**นาว** อตฺตานํ สมฺมนฺนติ.
อ.ตนนั่นเทียว ย่อมสมมุติ ซึ่งตน.

กมฺมตฺถ ตติยา ลงตติยาวิภัตติในอรรถกรรม

๑. ติเล**หิ** เขตฺเต วปติ.
ย่อมหว่าน ซึ่งงา ท. ในนา

๒. สวิภเชถ โน รชฺ**เชน**.
อ.ท่าน ท. จงแบ่ง ซึ่งราชสมบัติ แก่เรา ท.

ปญฺจมฺยตฺถ ตติยา ลงตติยาวิภัตติในอรรถปัญจมี

๑. สุมุตฺตา มยํ เตน มหาสม**เณน.**
เรา ท. พ้นดีแล้ว จากพระมหาสมณะนั้น

๒. ถา**เมน** พเลน ปริหายนฺติ (ที, ๒, ๑๐๘)
ย่อมเสื่อม จากความสามารถ จากกำลัง

องฺควิการลกฺขณ ตติยา ลงตติยาวิภัตติในศัพท์ที่กล่าวอรรถอวัยวะพิการ

๑. อกฺขิ**นา** กาโณ = บอด ด้วยตา

๒. หตฺ**เถน** กุณี = หงิก ด้วยมือ

๓. กาณํ ปสฺสติ เนตฺ**เตน** = ย่อมเห็น ซึ่งคนบอด ด้วยตา

๔. ปา**เทน** ขญฺโช = กระเผก (เป๋) ด้วยเท้า

๕. ปิฏฺฐิ**ยา** ขุชฺโช. = ค่อม ด้วยหลัง

สตฺตมฺยตฺถ ตติยา ลงตติยาวิภัตติในอรรถ สัตตมีที่กล่าวกาลเวลา, ระยะทาง, ทิศ, และสถานที่เป็นต้น

(สตฺตมฺยตฺเถ จ. กาลทฺธานทิสาเทสาทีสุ อยํ)

๑. **กาล** กาลเวลา เช่น เตน สม**เยน**, เตน กา**เลน**, กา**เลน** ธมฺมสฺสวนํ.
ในสมัยนั้น, ในกาลนั้น, การฟังธรรม ในกาล
โส โว มมจฺจ**เยน** สตฺถา. มา**เสน** ภุญฺชติ.
อ.ธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสดา ของเธอ ท. ในกาลล่วงไป แห่งเรา. ย่อมบริโภค ในเดือน

๒. **อทฺธา** ระยะทาง เช่น โยช**เนน** ธาวติ. ย่อมวิ่ง ในโยชน์

๓. **ทิสา** ทิศ เช่น ปุรตฺถิ**เมน** ธตรฏฺโฐ, ทกฺขิ**เณน** วิรุฬฺหโก.
ปจฺฉิ**เมน** วิรูปกฺโข.
อ.ท้าวธตรัฏฐะ ย่อมอยู่ ในทิศตะวันออก, อ.ท้าววิรุฬหก ย่อมอยู่ ในทิศใต้, อ.ท้าววิรุปักก ย่อมอยู่ ในทิศตะวันตก
อุตฺต**เรน** กสิวนฺโต, ชโนฆ'มป**เรน** จ. อ.เมืองกสิวันตะ มีอยู่ ในทิศเหนือ, อ.เมืองชโนฆะ มีอยู่ ในทิศอื่น

๔. **เทส** สถานที่ เช่น **เยน** ภควา, **เตนุ**ปสงฺกมิ - อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในทิศใด เข้าไปเฝ้าแล้ว ในทิศนั้น

จตุตฺถีวิภัตติ

อลํ อรหตฺถ ลงจตุตถีวิภัตติในที่ประกอบกับ อลํ ศัพท์ ที่มีอรรถว่าสมควร

๑. อลํ **เม** รชฺเชน อลํ ภิกฺขุ ปตฺต**สฺส**. อลํ มลฺโล มลฺล**สฺส**. อรหติ มลฺโล มลฺล**สฺส**. อกฺขธุตฺโต ปุริสปุคฺคโล นาลํ ทารภร**ณาย**.
อ.ความสมควร ด้วยความเป็นพระราชา แก่เรา
อ.ภิกษุ สมควร แก่บาตร. อ.นักมวย สมควร ต่อการชก. อ.บุคคลผู้เป็นบุรุษเป็นนักเลงการพนัน ไม่สมควร เพื่อเลี้ยงซึ่งภรรยา

อลํ ปฏิกฺเขปตฺถ ลงจตุตถีวิภัตติในที่ประกอบกับ อลํ ศัพท์ อรรถ ปฏิเสธ, (ห้าม)

๑. อลํ **เต** อิธ วาเสน, อลํ **เม** หิรญฺญสุวณฺเณน.
ไม่มีประโยชน์ แก่ท่าน ด้วยการอยู่ในที่นี้, ไม่มีประโยชน์ แก่เรา ด้วยเงินและทอง

๒. กึ **เม** เอเกน ติณฺเณน ปุริเสน ถามทสฺสินา.

อ.ประโยชน์อะไร แก่เรา ด้วยบุรุษผู้เห็นความสามารถของตน ผู้ข้ามไป คนเดียว

๓. กึ เต ชฏา**หิ** ทุมฺเมธ. กึ เตตฺถ จตุมฏฺ**ฐสฺส** (กาย, ตระกูล, เสียง, คุณ) พิลํ ปวิส.

ดูก่อนบัณฑิตชั่ว อ.ประโยชน์อะไร แก่ท่าน ด้วยชฎา ท. อ.ประโยชน์อะไร แก่ท่านหมาจิ้งจอกผู้สมบูรณ์ด้วยคุณอันละเอียด ๔ อย่าง ในที่นี้, อ.ท่าน จงเข้าไป สู่รู

มญฺญานาทรปาณินิ ลงจตุตถีวิภัตติในเนื้อความของกรรมที่ถูกดูหมิ่น โดยไม่เคารพ และต้องไม่เปรียบกับสัตว์

๑. กฏฺ**ฐสฺส** ตุวํ มญฺเญ. กลิงฺคร**สฺส** ตุวํ มญฺเญ.

ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน เหมือนกับฟืน. ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน เหมือนท่อนไม้เล็ก ๆ

๒. ชีวิตํ ติ**ณาย**ปิ น มญฺญมาโน.

ไม่สำคัญอยู่ ซึ่งชีวิต เหมือนหญ้า

๓. คณเย จกฺกวาฬ โส จนฺทนายปิ สีตลํ,
สมฺโพธิสตฺตหทโย ปทิตฺตงฺคารปูริตํ.

พระโพธิสัตว์พระองค์นั้น ผู้มีพระทัยอันมั่นแล้ว ในสัมโพธิญาณ พึงนับ (คำนึงถึง) ซึ่งจักรวาฬ อันเต็มด้วยถ่านเพลิงอันลุกโพลง กระทำให้เย็น เหมือนจันทน์

๔. โย มารเสน'มาสนฺน' มาสนฺนวิชยุสฺสโว,
ติ**ณาย**ปิ น มญฺญิตฺถ โส โว เทตุ ชยํ ชิโน.

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด มีความสำเร็จ (ฉลอง) อันใกล้เข้ามาแล้ว ไม่สำคัญแล้ว ซึ่งพญามารและเสนามาร อันเข้ามาสู่ที่ใกล้แห่งพระองค์ เหมือนหญ้า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอจงประทานให้ชัยชนะแก่ท่าน ท.

คตฺยตฺถ กมฺมนิ ลงจตุตถีวิภัตติ ในศัพท์ที่เป็นกรรมของธาตุ ที่มีอรรถว่า "ไป"

๑. อนฺธภูโต อยํ โลโก ตนุเกตฺถ วิปสฺสติ,
สกุโณ ชาล'มุตฺโต'ว อปฺโป สคฺ**คาย** คจฺฉติ.

สัตว์โลกนี้เป็นผู้บอด สัตว์จำนวนน้อยในโลกนี้จักพิจารณาเห็น เหมือนนกจำนวนน้อยพ้นแล้วจากตาข่าย สัตว์จำนวนน้อยย่อมไปสู่สวรรค์ ฯ

๒. นิพฺพา**นาย** วชนฺติยา - ไปสู่นิพพาน

๓. มู**ลาย** ปฏิกสฺเสยฺย - พึงชักเข้าหา ซึ่งอาบัติเดิม

อาสีสตฺถ จตุตฺถี จงจตุตถีวิภัตติ ในอรรถ ความหวัง ในที่ประกอบกับศัพท์เหล่านี้

อายุ ภทฺทญฺจ กุสลํ สุขํ อตฺถํ อนามยํ,
หิตํ จ สฺวาคตํ โสตฺถิ อาสีสตฺเถ นิโยชเย.

อายุ - อายสฺม**โต** ทีฆายุ โหตุ.
อ.อายุยืนยาว จงมี แก่ท่าน

ภทฺทํ - ภทฺทํ ภว**โต** โหตุ.
อ.ความเจริญ จงมี แก่ท่าน

กุสลํ - กุสลํ ภว**โต** โหตุ.
อ.ความฉลาด จงมี แก่ท่าน

สุขํ - สุขํ ภว**โต** โหตุ.
อ.ความสุข จงมี แก่ท่าน

อตฺถํ - อตฺถํ ภว**โต** โหตุ.
อ.ประโยชน์ จงมี แก่ท่าน

อนามยํ - อนามยํ ภว**โต** โหตุ.
อ.ความไม่มีโรค จงมี แก่ท่าน

หิตํ - หิตํ ภว**โต** โหตุ.
อ.ประโยชน์เกื้อกูล จงมี แก่ท่าน

สฺวาคตํ - สฺวาคตํ ภว**โต** โหตุ.
อ.การไปดี จงมี แก่ท่าน

โสตฺถิ - โสตฺถิ **เต** โหตุ สพฺพทา.
อ.ความสวัสดี จงมี แก่ท่าน ในกาลทั้งปวง

สมฺมุติปโยเค ลงจตุตถีวิภัตติในที่ประกอบกับ สมฺมุติ และ ภิยฺย ศัพท์
สมฺมุติ - สาธุ สมฺมุติ **เม** ตสฺส ภควโต ทสฺสนาย.
การสมมุติ เพื่อเห็นซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น เป็นการดี ต่อเรา
ภิยฺย - ภิยฺโยโส มตฺ**ตาย** - เพื่อประมาณโดยยิ่ง

สตฺตมฺยตฺถ ลงจตุตถีวิภัตติ ในอรรถสัตตมี ในที่ประกอบกับ อาวิกรณศัพท์ และ ปาตุภวนศัพท์
(ในอรรถกระทำให้แจ้ง และ ความปรากฏ)

๑. **ตุยฺหญฺจสฺส** อาวิกโรมิ. อ.เรา ย่อมกระทำให้แจ้ง ในท่านด้วย ในบุคคลนั้นด้วย
๒. ตสฺส **เม** สกฺโก ปาตุรโหสิ. อ.ท้าวสักกะ ปรากฏแล้ว ในเรานั้น

ลงจตุตถีวิภัตติในที่ประกอบกับ ปหิณติ กิริยา. (การส่งไป) และ ผาสุศัพท์เป็นต้น

๑. **ตสฺส** ปหิเณยฺย. พึงส่งไป แก่บุคคลนั้น
๒. **ภิกฺขูนำ** ทูตำ ปาเหสิ. ส่งทูตไป แก่ภิกษุ ท.
๓. กปฺปติ สมณา**นำ** อาโยโค, อิทำ **โว** กปฺปติ.
อ.ความเพียร ย่อมควร แก่สมณะ ท., อ.กรรมนี้ ย่อมสมควร แก่ท่าน ท.
๔. เอก**สฺส** ทินฺนำ ทฺวิ**นฺนำ** ต**ณฺณำ** ปโหติ.
อ.วัตถุที่ให้ แก่คนหนึ่ง ย่อมเพียงพอ แก่คน ท. ๒ - ๓ คน
๕. อุปมำ **เต** กริสฺสามิ. อ.เรา จักกระทำ ซึ่งอุปมา แก่ท่าน
๖. อญฺชลึ **เต** ปคฺคณฺหามิ. อ.เรา ย่อมประคอง ซึ่งอัญชลี แก่ท่าน
๗. **ตสฺส** ผาสุ โหติ. อ.ความผาสุก ย่อมมี แก่ท่านนั้น
๘. โลก**สฺส**ตฺโถ. เป็นประโยชน์ แก่ชาวโลก
๙. มณินา **เม** อตฺโถ. อ.ความต้องการ ด้วยแก้วมณี ย่อมมี แก่เรา
๑๐. เสยฺโย **เม** อตฺโถ. มตำ **เต** ชีวิตา เสยฺโย. อ.ประโยชน์ ของเรา ประเสริฐกว่า, ความตาย ของท่าน ประเสริฐกว่า การเป็นอยู่

ปัญจมีวิภัตติ

ธาตุนามานมุปสคฺคโยคาทีสฺวปิ จ. ลงปัญจมีวิภัตติ อรรถอปาทาน ในที่ประกอบกับ ธาตุ, นาม และอุปสัค

ธาตุโยเค ปรา - ชิ, ป - ภู, ชนธาตุโยเค. ในที่ประกอบกับ ปราปุพฺพ ชิธาตุ, ปปุพฺพ ภูธาตุ และ ชนธาตุ

๑. พุทฺธ**สฺมา** ปราเชนฺติ อญฺญติตฺถิยา.
อ.เดียรถีย์ ท. ย่อมแพ้ จากพระพุทธเจ้า
๒. หิมว**ตา** ปภวนฺติ ปญฺจ มหานทิโย.
อ.แม่น้ำใหญ่ ท. ๕ สาย ย่อมเริ่ม จากภูเขาหิมพานต์
๓. กาม**โต** ชายตี โสโก กาม**โต** ชายตี ภยำ,
กาม**โต** วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุ**โต** ภยำ.

อ.ความโศก ย่อมเกิด จากกาม อ.ภัย ย่อมเกิด จากกาม, อ.ความโศก ของบุคคล ผู้พ้นจากกาม ย่อมไม่มี, อ.ภัย จักมี แต่ที่ไหน

๔. อุรสฺมา ชาโต ปุตฺโต. อ.บุตร เกิดแล้ว จากอก

นามปฺปโยเค อญฺญตฺถิตราทีหิ ยุตฺเต. ลงปัญจมีวิภัตติ อรรถอปาทาน ในที่ประกอบกับศัพท์ที่มีอรรถอื่น (อื่น) และอิตร ศัพท์เป็นต้น

๑. นาญฺญตร ทุกฺขํ สมฺโภติ, นาญฺญํ ทุกฺขํ นิรุชฺฌติ. อ.สภาพอื่น จากทุกข์ ย่อมไม่เกิดขึ้น, อ.สภาพอื่น จากทุกข์ ย่อมไม่ดับ

๒. ตโต อญฺเญน กมฺเมน. ด้วยกรรมอื่น จากกรรมนั้น

๓. ตโต อิตรํ. อ.วัตถุ นอกนี้ จากวัตถุนั้น

๔. อุภโต สุชาโต ปุตฺโต. อ.บุตร ผู้เกิดดีแล้ว จากฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา ทั้งสอง

อุปสคฺยุตฺเต อป, ปรีหิ วชฺชนตฺเถหิ โยเค, มริยาทาภิวิธิ อตฺเถ อาโยเค, ปตินา ปตินิธิปติทานตฺเถน โยเค จ.

ลงปัญจมีวิภัตติ ในที่ประกอบกับอุปสัคเหล่านี้คือ อป, ปริ ที่มีอรรถว่าเว้น, อาอุปสัคที่มีอรรถขอบเขต และอรรถแผ่ไป, และที่มีปติ อรรถเหมือนกัน และอรรถให้แทน

ศัพท์เป็นอปาทาน อรรถเป็นกรรม

อป - วชฺชนตฺถ - อป สา**ลาย** อายนฺติ วาณิชา.
อ.พ่อค้า ท. เว้น ซึ่งศาลา ย่อมมา

ปริ - วชฺชนตฺถ - ปริ ปพฺพ**ตา** เทโว วสฺสติ.
อ.ฝน เว้น ซึ่งภูเขา ย่อมตก

อา - มริยาท - อา ปพฺพ**ตา** เขตฺตํ ติฏฺฐติ.
อ.นา ถึงซึ่งภูเขา ย่อมตั้งอยู่

อาอภิวิธิ - อา พฺรหฺมโล**กา** สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ.
อ.เสียง ย่อมดังขึ้นไป ถึงซึ่งพรหมโลก

ปติ - ปตินิธิ - พุทฺธสฺ**มา** ปติ สาริปุตฺโต ธมฺมเทสนาย ภิกฺข อาลปติ เตมาสํ.
อ.พระสารีบุตร ย่อมเรียก ซึ่งภิกษุ ท. เพื่อแสดงธรรม แทนพระศาสดา ตลอดสามเดือน

ปติ - ปติทาน - ฆตมสฺส เตลสฺ**มา** ปติ ททาติ.
ย่อมให้ ซึ่งเนยใส แทนน้ำมัน แก่บุคคลนั้น

- กนกมสฺส หิรญฺญสฺมา ปติ ททาติ.
ย่อมให้ ซึ่งทอง แทนเงิน แก่บุคคลนั้น

นิปาตยุตฺเต ริเต นานา วินาทีหิ โยเค. (ยาว)

ลงปัญจมีวิภัตติในอรรถอปาทาน ในที่ประกอบกับนิบาตเหล่านี้ คือ ริเต, นานา, วินา, และ ยาวศัพท์

ริเต - **ริเต** สทฺธมฺ**มา** กุโต สุขํ ลภติ.
เว้น จากพระสัทธรรม จะได้ความสุข อย่างไร

นานา - เต ภิกฺขู **นานา**กุ**ลา** ปพฺพชิตา. (นานา = ออกแล้ว)
อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ออกแล้ว จากตระกูลต่าง ๆ บวชแล้ว

วินา - **วินา** สทฺธมฺ**มา** นตฺถญฺโญ โกจิ นาโถ โลเก วิชฺชติ.
อ.ที่พึ่ง ไร ๆ มีอยู่ ในโลก อ.ที่พึ่งอื่น เว้น จากพระสัทธรรม ย่อมไม่มี

ปุถุ - อริเย**หิ ปุถ**เควายํ ชโน.
อ.ชนนี้ เป็นอื่น จากพระอริยะ ท.

ยาว - **ยาว** พฺรหฺมโล**กา** สทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ.
อ.เสียง ย่อมฟุ้งขึ้นไป เพียงใด แต่พรหมโลก

อปิคฺคหเณน กมฺมาปาทานการกมชฺเฌปิ ปญฺจมี กาลทฺธาเนหิ.

ลงปัญจมีวิภัตติ ศัพท์ที่อยู่ในท่ามกลางแห่ง บทกรรม และบทอปาทานที่ส่องอรรถ กาล เวลาและระยะทาง

บทอปาทาน	**บทกมฺม**
๑. ลุทฺทโก อิโต ปกฺขสฺ**มา**	มิคํ วิชฺฌติ.
อ.นายพราน ย่อมแทง ซึ่งเนื้อ จากปักษ์ แต่กาลนี้	
๒. อิโต ปกฺขส**มา**	โภชนํ ภุญฺชติ.
ย่อมบริโภค ซึ่งโภชนะ จากปักษ์ แต่กาลนี้	
๓. อิโต โก**สา**	กุญฺชรํ วิชฺฌติ.
ย่อมแทง ซึ่งเนื้อ จากโกสะ แต่ที่นี้	
๔. ลุทฺทโก อชฺช วิชฺฌิตฺวา	ปกฺขสฺมา วิชฺฌติ.
อ.นายพราน แทงแล้ว ในวันนี้	ย่อมแทง จากปักษ์

จสทฺทคฺคหเณน ปภุตฺยาทิอตฺเถ, ตทตฺถปโยเค จ.

ลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถอปาทาน ในที่ประกอบกับ ปภุติ ศัพท์ (จำเดิม) และในที่ประกอบกับอรรถของ ปภุติ ศัพท์

๑. **ยโตห์** ภคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต.
ดูกรน้องหญิง อ.เรา เกิดแล้ว โดยชาติ แห่งอริยะ แต่กาลใด

๒. **ยโต** สรามิ อตฺตานำ **ยโต** ปตฺโตสฺมิ วิญฺญุตำ.
อ.เรา ย่อมระลึกถึง ซึ่งตน แต่กาลใด อ.เรา บรรลุแล้ว ซึ่งความเป็นผู้รู้ ย่อมเป็น แต่กาลใด

๓. **ยตฺวา**ธิกรณเมนำ. **ยโต** ปภุติ. **ยโต** ปฏฺฐาย.
เพราะเหตุใด ซึ่งภิกษุนั้น. เกิดขึ้นแล้ว แต่กาลใด. จำเดิม แต่กาลใด

กาลนิมฺมาน อปาทาน

ลงปัญจมี ในศัพท์ที่กล่าวอรรถกำหนดกาลเวลา

๑. **อิโต** เอกนวุติกปฺปมตฺถเก วิปสฺสี ภควา โลเก อุทปาทิ.
อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่าวิปัสสี ได้อุบัติขึ้นแล้ว ในโลก ในที่สุดแห่งกัปป์ที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปป์นี้

๒. **อิโต** ติณฺณำ มาสานำ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสติ.
อ.พระตถาคต จักปรินิพพาน ในกาลล่วงไป แห่งเดือน ท. สาม แต่กาลนี้

ตฺวาโลป อปาทาน

ลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถอปาทาน ในที่ลบ ตฺวา ปัจจัย

๑. **ปาสาทา** สงฺกเมยฺย = ปาสาทำ อภิรุหิตฺวา สงฺกเมยฺย.
พึงย้าย จากปราสาท = ขึ้นแล้ว สู่ปราสาทแล้ว พึงย้าย

๒. **หตฺถิกฺขนฺธา** สงฺกเมยฺย = หตฺถิกฺขนฺธำ อภิรุหิตฺวา สงฺกเมยฺย.
พึงย้าย จากคอช้าง = ขึ้นแล้ว สู่คอช้างแล้ว พึงย้าย

๓. **อภิธมฺมา** ปุจฺฉนฺติ = อภิธมฺมำ สุตฺวา ปุจฺฉนฺติ.
ย่อมถาม จากอภิธรรม = ฟังแล้ว ซึ่งอภิธรรมแล้ว ย่อมถาม

๔. **อภิธมฺมา** กถยนฺติ = อภิธมฺมำ ปจิตฺวา กถยนฺติ.
ย่อมกล่าว จากอภิธรรม = สวดแล้ว ซึ่งอภิธรรมแล้ว ย่อมกล่าว

๕. **อาสนา** วุฏฺฐเหยฺย = อาสเน นิสีทิตฺวา วุฏฺฐเหยฺย.
พึงลุกขึ้น จากอาสนะ = นั่งแล้ว บนอาสนะแล้ว พึงลุกขึ้น

ทิสาโยค อปาทาน

ลงปัญจมีวิภัตติในอรรถอปาทาน ในที่ประกอบกับศัพท์อันกล่าวอรรถว่าทิศ

๑. **อิโต** สา ปจฺฉิมา ทิสา.
อ.ทิศนั้น เป็นทิศตะวันตก จากภูเขาสิเนรุนี้

๒. **อวีจิโต** ยาวอุปริ ภวคฺคํ.
ถึงซึ่งภวัคคภูมิ ในเบื้องบน จากอเวจีนรก

๓. อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา.
ในเบื้องบน จากพื้นเท้า เบื้องล่าง จากปลายผม

สตฺตมฺยตฺถ อปาทาน ลง โต ปัจจัยในอรรถสัตตมี

๑. ปุรตฺถิมโต ทกฺขิณโต.
ในทิศตะวันออก ในทิศใต้

วิภตฺตอปาทาน เป็นอปาทานในที่จำแนกคุณ โดยคุณ
มีสภาพต่างกันอยู่แล้ว เปรียบเทียบด้วยคุณอีกครั้งหนึ่ง

๑. ยโต ปณีตตโร วา วิสิฏฺฐตโร วา นตฺถิ.
อ.ธรรม ที่ประณีตกว่า หรือประเสริฐกว่า กว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าพระองค์ใด
ย่อมไม่มี

๒. อตฺตทนฺโต ตโต วรํ.
อ.ผู้ฝึกตน ประเสริฐกว่า กว่าการฝึกบุคคลอื่น มีม้าเป็นต้นนั้น

๓. ทานโต สีลเมว วรํ.
อ.ศีลนั่นเทียว ประเสริฐกว่า กว่าทาน

๔. ตโต มยา สุตา อสุตเมว พหุตรํ.
อ.สิ่งที่ยังไม่เคยฟัง มีมากกว่า กว่าธรรมที่เราฟังแล้วนั้น

๕. สีลเมว สุตา เสยฺโย
อ.ศีลนั่นเทียว ประเสริฐกว่า กว่าการฟัง

๖. มถุรา ปาฏลิปุตฺตเกหิ อภิรูปตรา
อ.ชาวมถุรา เป็นผู้มีรูปงามกว่า กว่าชาวปาฏลีบุตรทั้งหลาย (ย่อมเป็น)

๗. ปญฺญวนฺตา นาม สาริปุตฺตโต หีนา.
ชื่อว่าผู้มีปัญญา ท. ต่ำ กว่าพระสารีบุตร

๘. ตโต อธิกำ วา อูนำ วา น วฏฺฏติ.
มากกว่า หรือว่าน้อยกว่า กว่าประมาณนั้น ย่อมไม่ควร

โถกตฺถ อปาทาน เป็นสทฺทอปาทาน อรรถตติยาวิภัตติ. (ลงตติยาวิภัตติก็ได้)

๑. โถกา มุจฺจติ. ย่อมพ้น โดยหน่อยหนึ่ง

๒. อปฺปมตฺตา มุจฺจติ. ย่อมพ้น โดยประมาณน้อย

๓. กิจฺฉา มุจฺจติ. ย่อมพ้น โดยยาก

เหตฺวตฺถ อปาทาน ลงปัญจมีวิภัตติในอรรถเหตุ

๑. **สตสฺมา** พทฺโธ นโร รญฺญา. อ.ชน อันพระราชา ผูกแล้ว เพราะทรัพย์ร้อยหนึ่ง

๒. **อิสฺสริยาย** ชนำ รกฺขติ ราชา. อ.พระราชา ย่อมรักษา ซึ่งชน เพราะความเป็นใหญ่

๓. **สีลโต** นำ ปสำสนฺติ. ย่อมสรรเสริญ บุคคลนั้น เพราะศีล

๔. **ปญฺญาย** วิมุตฺตมโน. มีใจพ้นแล้ว เพราะปัญญา

๕. **กมฺมสฺส** กตตฺตา อุปจิตตฺตา วิปุลตตฺตา อุปฺปนฺนำ โหติ จกฺขุวิญฺญาณำ. อ.จักขุวิญญาณ เป็นวิญญาณอันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็น เพราะความที่แห่งกรรมถูกกระทำแล้ว ถูกสั่งสมแล้ว มากขึ้นแล้ว แผ่ขยายออกไป

๖. หุตฺวา **อภาวโต'**นิจฺจา อุทยพฺพย**ปีฬนา**,
ทุกฺขา อวสว**ตฺติตฺตา** อนตฺตาติ ติลกฺขณำ.

อ.สังขารธรรม ท. เป็นสภาพไม่เที่ยง เพราะความมีแล้วไม่มี, เป็นทุกข์ เพราะความเกิดขึ้น และความเสื่อมเบียดเบียน ชื่อว่าอนัตตา เพราะไม่เป็นไปในอำนาจ ของตน

๗. จตฺตุนฺนำ ภิกฺขเว อริยสจฺจานำ อนนุโพธา อปฏิเวธา ยถาภูตำ อทสฺสนา เอวมิทำ ทีฆมทฺธานำ สนฺธาวิตำ สำสริตำ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ. ดูก่อยภิกษุ ท. อันเราด้วย อันท่าน ท. ด้วย แล่นไปแล้ว เวียนไปแล้ว สู่ทางไกลอันยืดยาว คือ สงสารนี้ อย่างนี้ เพราะไม่รู้ เพราะไม่แทงตลอด ซึ่งอริยสัจ ท. ๔ เพราะไม่เห็น ตามความเป็นจริง

๘. อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา. สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณำ. อ.สังขาร ท. ย่อมเกิด เพราะอวิชชาเป็นเหตุ, อ.วิญญาณ ย่อมเกิด เพราะสังขารเป็นเหตุ

๙. อวิชฺชายเตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ. สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ.
ส่วนว่า อ.การดับแห่งสังขาร ย่อมมี เพราะการดับไม่เหลือ แห่งอวิชชานั่นเทียว

...

ฉัฏฐีวิภัตติ

ฉฏฺฐี จ. ตติยตฺถ สตฺตมฺยตฺถ ฉฏฺฐีวิภตฺติ.

ลงฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถตติยา และ สัตตมี

ยชาทิกรเณ ปุณฺณ ตุลฺย กึ'ลํ กิเตหิ จ,
โยเค ฉฏฺฐี ตติยตฺเถ ภุมฺมตฺเถ กุสลาทินา.

ฉัฏฐีวิภัตติ ลงในอรรถตติยา มีได้ในที่ประกอบกับธาตุมีอรรถบูชา มี ยช ธาตุ เป็นต้น ประกอบกับศัพท์ที่มีอรรถเต็ม, เหมือนกัน, กึ ศัพท์, อลํ ศัพท์ และศัพท์ที่มี กิต ปัจจัย เป็นที่สุดด้วย ฉัฏฐีวิภัตติ ลงในอรรถสัตตมี มีได้ในที่ประกอบด้วยศัพท์ที่มีอรรถ ฉลาด หรือ คล่องแคล่ว มี กุสล ศัพท์ เป็นต้น

ตติยตฺถ ฉฏฺฐีกรณ. ลงฉัฏฐีวิภัตติอรรถ กรณ

ยช ธาตุ - **ปุปฺผสฺส** พุทฺธํ ยชติ. (เป็น ปุปฺเผน ก็ได้)
ย่อมบูชา ซึ่งพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้

ปูร ธาตุ - ปตฺตํ **โอทนสฺส** ปูเรตฺวา. อิมเมว กายํ ปูรํ นานปฺปการสฺส **อสุจิโน** ปจฺจเวกฺขติ.
- ยังบาตร ให้เต็มแล้ว ด้วยข้าว, ย่อมพิจารณา ซึ่งกายนี้นั่นเทียว อันเต็ม ด้วยของไม่สะอาด นานับประการ
- ปูรํ หิรญฺญสุ**วณฺณสฺส.** เต็ม ด้วยเงินและทอง
- ปูรติ พาโล **ปาปสฺส.** คนพาล ย่อมเต็มด้วยบาป

ตุลฺย - **ปิตุสฺส** ตุลฺโย. **มาตุ** ตุลฺโย. เสมอ ด้วยพ่อแม่

กึ - กึ ตสฺส จ **ตุฏฺฐสฺส**. อ.ประโยชน์อะไร ด้วยวัตถุ อันน่าสันโดษนั้น

อลํ - อลํ ตสฺส จ **ตุฏฺฐสฺส.** อ.อย่าเลย ด้วยวัตถุ อันน่าสันโดษนั้น

กตฺตริ กิตปจฺจยานํ โยเค. ฉฏฺฐี กตฺตา

๑. **รญฺโญ** สมฺมโต. **รญฺโญ** ปูชิโต. **รญฺโญ** สกฺกโต. **รญฺโญ** อปจิโต. **รญฺโญ** มานิโต. อันพระราชา สมมติแล้ว. อันพระราชา บูชาแล้ว

๒. อมตํ เตสํ ภิกฺขเว อปริภุตฺตํ. เยสํ กายคตาสติ อปริภุตฺตา. ดูก่อนภิกษุ ท. อ.กายคตาสติ อันภิกษุ ท. เหล่าใด ไม่บริโภคแล้ว, อ.พระนิพพาน อันภิกษุ ท. เหล่านั้น ไม่บริโภคแล้ว.

สตฺตมฺยตฺถ ลงฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถสัตตมี

๑. กุสลา **นจฺจคีตสฺส** สิกฺขิตา จาตุริตฺถิโย.
อ.หญิงงาม ท. ผู้ฉลาดผู้ชำนาญ ในการฟ้อนและการขับร้อง

๒. กุสโล ตฺวํ รถสฺส **องฺคปจฺจงฺคานํ. อ.**ท่าน ผู้ฉลาด ในอวัยวะน้อยใหญ่ ของรถ

๓. กุสโล **มคฺคสฺส.** กุสโล **อมคฺคสฺส.**
ผู้ฉลาด ในหนทาง. ผู้ฉลาด ในที่มิใช่หนทาง

๔. สนฺติ หิ ภิกฺขเว โอฬารา ยกฺขา **ภควโต** ปสนฺนา.
ดูก่อนภิกษุ ท. ยักษ์ (เทวดา) จำนวนมาก เลื่อมใส ในพระผู้มีพระภาค มีอยู่

๕. **ทิวสสฺส** ติกฺขตฺตุ, **มาสสฺส** ทฺวิกฺขตฺตุ.
๓ ครั้ง ในวัน, ๒ ครั้ง ในเดือน

ทุติยตฺถ ปญฺจมฺยตฺถ ฉฏฺฐี. ลงฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถทุติยา และปัญจมีวิภัตติ

กิตปจฺจยโยคสฺส สริจฺฉาทีน กมฺมนิ,
ปติปุพฺพกโรติสฺส ทุติยตฺเถ ฉฏฺฐี มตา.
หานิภยตฺถโยเค ตุ ปญฺจมฺยตฺเถ ฉฏฺฐี มตา,
ต ตวนฺตุ ตาวีสุ นิฏฺฐาทีสุ น สา ภเว.

อ.ฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถของทุติยาวิภัตติ อันนักศึกษาพึงทราบ ในกรรมของบทที่ประกอบด้วยกิตปัจจัย ยุ ณฺวุ ตุ เป็นต้นด้วย กรรมของสรธาตุ และอิสุธาตุ เป็นต้น ท. ด้วย แห่งกรธาตุอันมี ปติเป็นบทหน้าด้วย ส่วน ฉัฏฐีวิภัตติในอรรถปัญจมีวิภัตติ อันนักศึกษาพึงทราบ ในที่ประกอบด้วยศัพท์ที่มีอรรถเสื่อม และศัพท์ที่มีอรรถกลัว อ.ฉัฏฐีวิภัตติย่อมไม่ลงในอรรถกรรมในที่ประกอบด้วยนิฏฐปัจจัย ท. คือ ต, ตวนฺตุ, ตาวี

ฉฏฺฐีกมฺม บทกรรมของ ยุ, ณฺวุ, ตุ ปัจจัยเป็นต้น ส่วนมากเป็นฉัฏฐีวิภัตติ

๑. อเสวนา จ **พาลานํ ปณฺฑิตานญฺจ** เสวนา.
อ.การไม่คบ ซึ่งคนพาล ท. ด้วย อ.การคบ ซึ่งบัณฑิต ท. ด้วย

๒. ปาปานํ อกรณํ สุขํ. อ.การไม่กระทำ ซึ่งบาป ท. เป็นสุข (ย่อมเป็น)

๓. **กมฺมสฺส** การโก นตฺถิ **วิปากสฺส** จ เวทโก.
อ.ผู้กระทำ ซึ่งกรรม ย่อมไม่มี, อ.ผู้เสวย ซึ่งผลกรรม ย่อมไม่มี

๔. อวิสังวาทโก **โลกสฺส.** ไม่เป็นผู้หลอกลวง ซึ่งโลก

๕. **ตสฺส** ภวนฺติ วตฺตาโร. อ.ผู้กล่าว ซึ่งบุคคลนั้น ย่อมมี

๖. สหสา **กมฺมสฺส** กตฺตาโร. อ.ผู้กระทำ ซึ่งกรรม โดยผลุนผลัน

๗. **อมตสฺส** ทาตา. อ.ผู้ให้ ซึ่งนิพพาน
๘. ภินฺ**นานำ** สนฺธาตา. อ.ผู้ประสาน ซึ่งบุคคลผู้แตกแยกกัน ท.
๙. **สหิตานำ** อนุปฺปาทาตา. อ.ผู้ให้กำลังใจ ซึ่งบุคคลผู้พร้อมเพรียง ท.
๑๐. โพเธตา **ปชาย.** อ.ผู้ยังหมู่สัตว์ ให้รู้
๑๑. **สีตสฺส** ปฏิฆาตาย **อุณฺหสฺส** ปฏิฆาตาย.
เพื่อป้องกัน ซึ่งความหนาว เพื่อป้องกัน ซึ่งความร้อน

บางทีลงทุติยาวิภัตติ ก็มีใช้

๑. คมฺภีรญฺจ กถำ กตฺตา. อ.ผู้กระทำ ซึ่งคำพูด อันลุ่มลึกด้วย
๒. กาเลน ธมฺมำ กถำ กตฺตา โหติ. เป็นผู้กระทำ ซึ่งธรรมกถา ในกาล ย่อมเป็น
๓. ปเรสำ ปุญฺญานิ อนุโมทิตา. อ.ผู้อนุโมทนา ซึ่งบุญ ท. ของชน ท. เหล่าอื่น
๔. **กุชฺฌิตา** สจฺจานำ. อ.ผู้โกรธแล้ว ต่อสัจจะ ท.
๕. กฏฺ การโก. อ.ผู้กระทำ ซึ่งเสื่อ
๖. ปสโว ฆาตโก. อ.ผู้ฆ่า ซึ่งสัตว์ ท.

สรธาตุ อิสุธาตุ มีบทกรรมเป็นฉัฏฐี (เป็นทุติยาวิภัตติ ก็ได้)
๑. **มาตุ** สรติ. ย่อมระลึกถึง ซึ่งมารดา
๒. **ปุตฺตสฺส** อิจฺฉติ. ย่อมปรารถนา ซึ่งบุตร

ปติปุพฺพ กรธาตุ. มีบทกรรมเป็นฉัฏฐี (เป็นทุติยาวิภัตติก็ได้)
๑. **อุทกสฺส** ปติกุรุเต. **กณฺฑสฺส** ปติกุรุเต.
ปรุงแต่ง ซึ่งน้ำ. กระทำปรับปรุง ซึ่งลูกศร (ดัด)

ปญฺจมฺยตฺถ. ลงฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถปัญจมีวิภัตติ
๑. อสฺสวนตา **ธมฺมสฺส** ปริหายนฺติ. ย่อมเสื่อม จากธรรม เพราะการไม่สดับ (ไม่เรียน)
๒. กึ นุ โข อหำ ตสฺส **สุขสฺส** ภายามิ. เพราะเหตุไรหนอ อ.เรา ย่อมกลัว **แต่**สุขนั้น
๓. สพฺเพ ตสนฺติ **ทณฺฑสฺส** สพฺเพ ภายนฺติ **มจฺจุโน.**
อ.สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมสะดุ้ง แต่ทัณฑกรรม อ.สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมกลัว แต่ความตาย

๔. ภีโต จตุนฺนำ อาสิวิสานำ โฆรวิสานำ.
กลัวแล้ว จากงูพิษ ท. ตัวมีพิษน่ากลัว ๔ ตัว

น นิฏฺฐาทีสุ. นิฏฐฐปัจจัย คือ ต, ตวนฺตุ, ตาวี, ตฺวา, อนฺต, มาน, อาน ประกอบอยู่ ห้ามเขียนบทกรรมเป็นฉัฏฐีวิภัตติ

๑. สุขกามี **วิหารำ** กโต. ผู้มีความต้องการซึ่งความสุข กระทำแล้ว ซึ่งวิหาร
๒. **รถำ** กตวนฺโต. ผู้กระทำแล้ว ซึ่งรถ
๓. **รถำ** กตาวี. ผู้กระทำแล้ว ซึ่งรถ
๔. กฏำ กตฺวา, กฏำ กโรนฺโต, กฏำ กรมาโน, กฏำ กราโน. กระทำ ซึ่งเสื่อ

อปาทานตฺถ ฉฏฺฐี. ลงฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถอปาทาน

๑. ฉนฺนวุตีนำ ปาสณฺฑานำ **ธมฺมานำ** ปวรำ. ยทิทำ สุคตวินโย.
อ.คำสอนของพระพุทธเจ้า ใด มีอยู่, อ.คำสอนของพระพุทธเจ้านี้ ประเสริฐกว่า กว่าธรรมทั้งหลายของลัทธิปาสัณฑะ ท. ๙๖

๒. สเท**วกสฺส โลกสฺส** สตฺถา โลเก อนุตฺตโร.
อ.พระศาสดา เป็นผู้ประเสริฐกว่า กว่ามนุษย์โลก กับทั้งเทวโลก ในโลก

๓. อคฺโคหมสฺมิ **โลกสฺส,** เชฏฺโฐหมสฺมิ**โลกสฺส,** เสฏฺโฐหมสฺมิ **โลกสฺส.**
อ.เรา เป็นผู้เลิศ กว่าสัตว์โลก ย่อมเป็น, อ.เรา เป็นผู้เจริญที่สุด กว่าสัตว์โลก, ย่อมเป็น, อ.เรา เป็นผู้ประเสริฐที่สุด กว่าสัตว์โลก ย่อมเป็น

สัตตมีวิภัตติ

กมฺม กรณ นิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมี.
ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถกรรม, กรณะ และอรรถเหตุ

กมฺม.

๑. สุนฺทราวุโส อิเม อาชีวกา, **ภิกฺขูสุ** อภิวาเทนฺติ.
ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.อาชีวก ท. เหล่านี้ งาม, ย่อมกราบไหว้ ซึ่งภิกษุ ท.
๒. **มุทฺธนิ** จุมฺพิตฺวา. จูบแล้ว ซึ่งกระหม่อม
๓. ปุริสสฺส **พาหาสุ** คเหตฺวา. จับแล้ว ซึ่งแขน ท. ของบุรุษ. (จับแล้ว ซึ่งบุรุษ ที่แขน)

ควรทราบ อาธาร ภูมิ, ฉฏฺฐี กมฺม.
อา กมฺม, ทุติยา ฉฏฺฐี.

อธิบายว่า ถ้าแปลบทสัตตมีวิภัตติ (ภูมิ) เป็น อาธาร (สถานที่) บทที่เป็น ฉัฏฐีวิภัตติ จะต้องแปลเป็น กมฺม, และถ้าแปลบท สัตตมีวิภัตติเป็น กมฺม บททุติยาวิภัตติ ต้องแปลเป็น ฉัฏฐีวิภัตติ ตามที่อรรถกถาพรรณาไว้ว่า

ก. **ปุริสสฺส พาหาสุ** คเหตฺวา. จับแล้ว ซึ่งบุรุษ ที่แขน ท.

ข. **ปุริสํ พาหาสุ** คเหตฺวา. จับแล้ว ซึ่งแขน ท. ของบุรุษ

๔. ปุราณทุ**ติยิกาย พาหายํ** คเหตฺวา. จับแล้ว ซึ่งภรรยาเก่า ที่แขน

ปุราณ**ทุติยิกํ พาหายํ คเหตฺวา.** จับแล้ว ซึ่งแขน ของภรรยาเก่า (วิ. ๒ ปาราชิก)

กรณตฺถ สตฺตมี สัตตมีวิภัตติ อรรถ กรณ (เครื่องมือ)

๑. **หตฺเถสุ** ปิณฺฑาย จรนฺติ. **ปตฺเตสุ** ปิณฺฑาย จรนฺติ.

อ.ภิกษุ ท. ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยมือ ท. **ฯลฯ** ด้วยบาตร ท.

๒. ปเถสุ คจฺฉนฺติ. ย่อมไป ตามทาง ท.

๓. ตทหุ ปพฺพชิโต สนฺโต ชาติยา สตฺตวสฺสิโก,

โสปิ มํ อนุสาเสยฺย สมฺปฏิจฺฉามิ **มตฺถเก.**

อ.สามเณร ผู้บวชแล้วในวันนั้น เป็นอยู่ ผู้มีอายุเจ็ดขวบโดยชาติ (การเกิด) พึงสั่งสอน ซึ่งข้าพระองค์ อ.ข้าพระองค์ จักรับ **ด้วยกระหม่อม**

นิมิตฺตตฺถ สตฺตมี. ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถเหตุ

๑. ทีปิ **จมฺเมสุ** หญฺญเต, กุญฺชโร ทนฺเตสุ หญฺญเต.

อ.เสือดาว ย่อมถูกฆ่า ในเพราะหนัง. หรือเพราะหนัง ท. เป็นเหตุ เสือจึงถูกฆ่า, อ.ช้าง ย่อมถูกฆ่า ในเพราะงา ท. หรือเพราะงา ท. เป็นเหตุ ช้างจึงถูกฆ่า

๒. อนุมตฺเตสุ **วชฺเชสุ** ภยทสฺสาวี. อ.ผู้มีปกติเห็นภัย ในเพราะโทษ ท. อันมีประมาณน้อย. หรือ เพราะโทษ ท. อันมีประมาณน้อยเป็นเหตุ

๓. สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยํ. อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี แก่ภิกษุ ในเพราะการกล่าวเท็จทั้งรู้ตัวอยู่, หรือเพราะกล่าวเท็จโดยรู้อยู่เป็นเหตุ

สมฺปทานตฺถ สตฺตมี. ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถสัมปทาน (จตุตถี)

๑. **สํเฆ** ตฺวํ โคตมิ เทหิ, **สํเฆ** ทินฺนํ มหปฺผลํ.

แน่ะนางโคตมี อ.เธอ จงถวาย แก่สงฆ์, อ.ทาน อันเธอถวายแล้ว แก่สงฆ์ เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น

๒. **สंเฆ** เต ทินฺเน อหญฺเจว ปูชิโต ภวิสฺสามิ.

ครั้นเมื่อทาน อันเธอ ถวายแล้ว แก่สงฆ์ อ.เรานั่นเทียว จักเป็นผู้อันเธอบูชาแล้ว จักเป็น

๓. ยา ปลาลมยं มาลं นารี ทตฺวาน **เจติเย,**
อลตฺถ กญฺจนมยं มาลं โพชฺฌงฺคิกญฺจ สา.

อ.หญิงใด ถวายแล้ว ซึ่งพวงมาลัย อันสำเร็จแล้วด้วยฟาง แก่เจดีย์ อ.หญิงนั้น ได้แล้ว ซึ่งมาลัย อันสำเร็จแล้วด้วยทองด้วย ซึ่งมาลัยคือโพชฌงค์ด้วย

ปญฺจมฺยตฺถ สตฺตมี. ปญฺจมฺยตฺเถ จ. ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถอปาทาน

๑. กทลีสุ คเช รกฺขนฺติ. อ.ชน ท. ย่อมรักษา ซึ่งช้าง ท. จากต้นกล้วย ท.

อุปาธฺยาธิกิสฺสรวจเน. ในที่ประกอบกับ อุป และ อธิ ที่มีอรรถ ยิ่ง และอรรถ เป็นใหญ่ ต้องลงสัตตมีวิภัตติ

อุป, อธิ ที่มีอรรถ ยิ่ง

๑. **อุป** ขาริยं โทโณ, **อุป** นิกฺเข กหาปณं.

อ.ทะนาน อันเกินไป จากขารี. อ.กหาปณะ อันเกินไปจากนิกขะ (หนึ่งขารี่ เกินไปทะนานหนึ่ง, เหมือนกับหนึ่งกิโล เกินไปขีดหนึ่ง)

๒. **อธิ** เทเวสุ พุทฺโธ. อ.พระพุทธเจ้า ยิ่งกว่า กว่าเทวดา ท.

อธิ ที่มีอรรถ เป็นใหญ่

๑. อธิ พฺรหฺมทตฺเต ปญฺจาลา. อ.ชาวปัญจาลา เป็นทาสของพระเจ้าพรหมทัต หรือ อ.ชาวปัญจาลา มีพระเจ้าพรหมทัต เป็นใหญ่

อธิ นจฺเจสุ โคตมี. โคตมี เป็นใหญ่ แห่งหญิงฟ้อน ท.

มณฺฑิตุสฺสุกฺเกสุ ตติยา จ. ในที่มีเนื้อความ เลื่อมใส และความเพียร ต้องลงตติยา หรือสัตตมีวิภัตติ

๑. ญา**เณน** ปสนฺโน. ญาณ**สฺมึ** ปสนฺโน
เลื่อมใสแล้ว ด้วยญาณ เลื่อมใสแล้ว ในญาณ

๒. ญา**เณน** อุสฺสุกฺโก. ญาณ**สฺมึ** อุสฺสุกฺโก.
อ.บุคคลผู้เพียรแล้ว ด้วยญาณ. ผู้เพียรแล้ว ในญาณ

๑๒๒. อุยโยชนคาถา

นิจฺจํ ปสฺสนฺตุ โสตาโร ปาพิสิกฺขํ อิมํ สุภํ,
ยถา สมฺมานจิตฺเตน โปโส นวปิโย ปิยํ.

เหล่านักศึกษา จงเฝ้าดูปาพิสิกขา อันโสภานี้ เป็นนิจ เหมือนบุรุษ ได้ภรรยาใหม่ ๆ เฝ้ายลโฉมโสภาด้วยใจพึง

สิกฺขตๆ ปาพิสิกฺขำมๆ ปาพิ หตฺถคฺคตา ภวิ,
ปุพฺพๆ คนฺตฺวาน คณฺหนฺตุ มา ติฏฺฐนฺเต'วิธ'ญฺชเส.

พระบาลีคือพระไตร เข้ามาใกล้มือของผู้ศึกษาปาพิสิกขาแล้ว แต่ว่านักศึกษาต้องก้าวไปข้างหน้าแล้วคว้าเอา อย่ามัวเพลินหยุดอยู่แต่บนเส้นทางถนนคือปาพิสิกขานี้เลย

ปาพิยา กตกาเล จ สรนฺตุ สุสุภำ อิมำ,
ยถา สริตจิตฺเตน มคฺคำ โปโส ทิสำคโต.

ในเวลาเรียนพระไตร นักศึกษา จงระลึกถึงปาพิสิกขาอันโสภานี้ เหมือนกับบุรุษผู้เที่ยวไปในทิศต่าง ๆ ได้ ด้วยจิตที่จดจำทางนั้น ๆ ไว้ก่อน

ดูปาพิสิกขา อันโสภานี้ เป็นนิตย์
คำนึงและควรคิด จำใส่จิตทุกบททอน
เปรียบเหมือนกับบุรุษ ชมชื่นนุชสายสมร
คะนึงถึงบังอร ยามจากจรด้วยใจพึง ฯ

พระไตรอันโสภา สภาพมาใกล้มือนักเรียน
พยายามใช้ความเพียร ทวนอ่านเขียนปาพิสิกขา
มุ่งมั่นตั้งใจไว้ ก้าวหน้าไป คว้าเอามา
สั่งสมสร้างปัญญา อย่าหยุดช้า บนทางนี้ ฯ

ระลึกปาพิสิกขา ในเวลาเรียนพระไตร
เมื่อยามที่สงสัย นำมาใช้ทันเหตุการณ์
ดุจบุรุษผู้เที่ยวไป สู่ทิศใหญ่น้อยทุกสถาน
จดจำหนทางผ่าน ทุกวันวารที่เที่ยวมา ฯ

รายชื่อเจ้าภาพพิมพ์หนังสือ

“ปาฬิสิกขา และ สัททสังเขป”

วัดท่ามะโอ ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จังหวัดลำปาง

จำนวน ๒,๐๐๐ เล่มๆ ละ ๑๒๘ บาท

สายบุญกลุ่มเชียงใหม่

๑.	แม่ชี ผ่องพรรณ ล่องทอง	๕๐๐ บาท
๒.	แม่ชี ปาริชาติ บุญประเสริฐ	๕๐๐ บาท
๓.	พญ. มณีรัตน์ อนันต์ธนวณิช	๕,๐๐๐ บาท
๔.	คุณ พัชราภรณ์ อุปสรรค์	๑,๒๘๐ บาท
๕.	พญ. อรนุช หล่อธาน	๑,๒๘๐ บาท
๖.	นาง พิมพา สามนนถี	๑๒๘ บาท
๗.	นาย อภิรักษ์ จิตรรัตน์	๑๒๘ บาท
๘.	นาย ชาญชัย - นาง สุประวีณ์ รัตนาภรณ์นุกูล	๑,๒๘๐ บาท
๙.	นาง เพ็ญศรี แก้วมีศรี	๓๕๖ บาท
๑๐.	ทพญ. ณัทญา ศรีเมือง	๑,๐๐๐ บาท
๑๑.	น.ส. สุพาณี เพื่อนาง จินตนา สุพงศ์พัฒนกิจ	๑,๒๘๐ บาท
๑๒.	น.ส. สุปิยา เพื่อนาง จินตนา สุพงศ์พัฒนกิจ	๑,๑๕๒ บาท
๑๓.	นาง จารีย์ - น.ส. โชติรส หอเจริญ	๓๐๐ บาท
๑๔.	นาย สิงขร รักแผ่นดิน	๖๔๐ บาท
๑๕.	ร.ต. เข็มชาติ - นาง อัจฉราภรณ์ สนามพล	๑,๐๐๐ บาท
๑๖.	พี่นุช ไทยรัฐ	๕๐๐ บาท
๑๗.	นาย พงษ์ศักดิ์ รอดโพธิ์ทอง	๑,๐๐๐ บาท
๑๘.	น.ส. โชติกา รัตนาภรณ์นุกูล และ นาย ณัฐชนน อุปสรรค์	๕๐๐ บาท
๑๙.	นาง อุไร วัชรยิ่งยง	๕๐๐ บาท
๒๐.	แม่ชี ชญาณ์นันท์ ฐิติศุภกันต์	๓๘๔ บาท
๒๑.	น.ส. กชพร รัตนคุณกรณ์	๕๑๒ บาท
๒๒.	นาย ภาวัต คหเทพบวรกุล	๑๒๘ บาท

๒๓.	นาย สุวิทย์ ใจจุ้ม	๑,๐๐๐ บาท
๒๔.	น.ส. สายทอง หยกวุฒิรัตน์	๖๔๐ บาท
๒๕.	คุณ พรรณษาชล มูลกุย	๒๐๐ บาท
๒๖.	คุณ สนธิลักษณ์ รักไทย	๒๕๖ บาท
๒๗.	คุณ ผ่องศรี ยองจา	๑๒๘ บาท
๒๘.	ทพ. สหธัช แก้วกำเนิด	๒,๐๐๐ บาท
๒๙.	พ.ต.ท. ประสงค์ วรรพิศิษฐ	๑,๒๘๐ บาท
๓๐.	น.ส. อาวรณ์ ฝั้นเผือ	๓๐๐ บาท
๓๑.	บจก. สุวรรณะรุ่งเรือง ช่างทอง นำโดย คุณอนุรัตน์ ธัมมอัญญา และบุตร	๑๐๐,๐๐๐ บาท
๓๒.	คุณ เมธาวี และคุณ เอกสิทธิ์ ศรีชัยวิทย์	๕๐๐ บาท
๓๓.	พญ. เพ็ญพักตร์ รัตนรังรอง	๑,๐๐๐ บาท
๓๔.	คุณ ปกรณ์ เจ็ดคัมภีร์	๒,๐๐๐ บาท
	รวม	๑๒๘,๖๕๒ บาท

สายบุญกลุ่มวัดท่ามะโอ จ.ลำปาง

๑.	วัดท่ามะโอ	๓๐,๐๐๐ บาท
๒.	คุณ วรวุฒิ - ทพญ. รัตนาวดี ปุปผาเจริญสุข	๒๐,๐๐๐ บาท
๓.	คุณ กวี - คุณ ปรางค์มาศ นิติธรรม	๕,๐๐๐ บาท
๔.	คุณ กลีบผกา แก้วปลั่ง และครอบครัว	๒,๐๐๐ บาท
๕.	คุณ กิติศักดิ์ กัลยาณมิตร และครอบครัว	๒,๐๐๐ บาท
๖.	คุณ สายหยุด สกุลมิตรภาพ	๑,๐๐๐ บาท
๗.	บริจาคอุทิศกุศลแด่ พ่อใส - แม่แดง และพี่วิโรจน์ โสภาวรรณ์	๑,๐๐๐ บาท
๘.	คุณ ธาตรี ฉายศรี	๑,๐๐๐ บาท
๙.	คุณ สุเทพ - คุณอัมพร เหลืองมะลาภีร์	๕๐๐ บาท
๑๐.	คุณ สุพัตรา ปินยา และครอบครัว	๒,๐๐๐ บาท
๑๑.	คุณ สิทธิชัย ธาราอริยกุล	๕,๐๐๐ บาท
๑๒.	คุณ ชุติมา แก้วกลาง	๕๐๐ บาท
	รวม	๗๐,๐๐๐ บาท

สายบุญกลุ่มโยมเสริมสุข

๑.	คุณ เสริมสุข ปัทมสถาน	๕๐,๐๐๐ บาท
๒.	คุณ อภิญญา แจ้งอริยวงศ์	๑๐,๐๐๐ บาท
	รวม	๖๐,๐๐๐ บาท

สายบุญกลุ่มศิษย์บาลีใหญ่

๑.	คุณ พรกมล โตรุ่ง	๒๐,๐๐๐ บาท
๒.	คุณ ฉวีวรรณ โมนะ	๑,๐๐๐ บาท
๓.	คุณ ภัทรี วัยอุดมวุฒิ	๕,๐๐๐ บาท
๔.	ญาติมิตรร่วมทำบุญขึ้นบ้านใหม่ บ้าน “คงสบาย”	๒๓,๒๖๐ บาท
๕.	คุณ อุ่นเรือน เทียมศักดิ์	๑๐,๐๐๐ บาท
๖.	ทพญ. อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ์	๕,๐๐๐ บาท
๗.	พระครูปคุณสรกิจ (พระมหากุณย์)	๑,๐๐๐ บาท
๘.	พระมหาปริญญา อุทิศให้ คุณพ่อนายแพทย์ชูศักดิ์ ใบตระกูล และนางสาววาสนา ใบตระกูล	๒,๐๐๐ บาท
๙.	คุณอัญชฎา อูปแก้ว	๓๐๐ บาท
๑๐.	คุณ สุทัศนาภรณ์ วงศ์ตระกูล	๑,๐๐๐ บาท
๑๑.	คุณ ศิริพร มงคลทวีสิทธิ์	๑,๓๐๐ บาท
๑๒.	คุณ ชญาดา ธาราธิคุณเดช	๓๐๐ บาท
๑๓.	คุณ ธนภัทร มิคะวะ และครอบครัว	๒๐๐ บาท
	รวม	๗๐,๓๖๐ บาท
	รวมปัจจัยทำบุญพิมพ์หนังสือปาพิสิกขาทั้งสิ้น	๓๒๙,๐๑๒ บาท
	ค่าพิมพ์	๒๕๖,๐๐๐ บาท
	คงเหลือ	๗๓,๐๑๒ บาท

ถวายวัดท่ามะโอไว้ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายถ่ายเอกสาร พิมพ์หนังสือเล่มอื่นๆ หรืออุปกรณ์การศึกษา

สาธุ สาธุ อนุโมทามิ.

๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๐.๓๒ นาฬิกา